

ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАҶҶҲИШГОҶИ ИЛМӢ-ТАДҶИҚОТИИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛОӢТ

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ

MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наирияти илмию таҳлилӣ
2016, № 4 (36)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно-аналитическое издание
2016, № 4 (36)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2016, № 4 (36)

ТДУ 008+37точик
ТКБ - 71. я5+78.3+85.3 (2
точик)
П-14

УДК 008+37тадж.
ББК-71.я5+78.3+85.3(2
тадж.)
П-14

UDK 008+37tajik
ВВК-71. я5+78.3+85.3 (2 tj)
P-14

Паёмномаи фарҳанг: нашрияи илмию таҳлилии Пажӯҳишгоҳи илмӣ - тадқиқоти фарҳанг ва иттилоот / Сармуҳаррир Ш. Комилзода; муҳаррири масъул М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2016. – № 4 (36). – 128 с.

Муассис

Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқоти фарҳанг ва иттилооти
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

Шариф Комилзода – сармуҳаррир

Мурод Муродов – муҳаррири масъул

Ҳайати таҳририя:

*Абдуҷаббор Раҳмонзода – академики АИ
ҶТ, доктори илмҳои филологӣ, профессор;*

*Мирзо Муллоаҳмадов – узви вобастаи АИ
ҶТ, доктори илмҳои филологӣ, профессор;*

*Бозор Сафаралиев – доктори илмҳои
педагогӣ, профессори АДФСЧ ш. Челябинск;*

*Николай Серёгин – доктори илмҳои
педагогӣ, профессори АДФСА ш. Барнаул;*

*Ботур Каримов – номзади илмҳои
педагогӣ, профессори ДДФСЧ;*

*Қурбоналӣ Бӯриев – номзади илмҳои
таърих;*

*Абӯбакр Зубайдов – номзади илмҳои
таърих;*

*Дилшод Раҳимов – номзади илмҳои
филологӣ, дотсент;*

*Шухрат Саъдиев – номзади илмҳои
таърих, дотсент.*

Редакционная коллегия:

*Абдуджаббор Раҳмонзода – академик АН
РТ, доктор филологических наук, профессор;*

*Мирзо Муллоаҳмедов – член корр. АН РТ,
доктор филологических наук, профессор;*

*Бозор Сафаралиев – доктор
педагогических наук, профессор ЧГАКИ г.
Челябинск;*

*Николай Серёгин – доктор педагогичес-
ких наук, профессор АГАКИ г. Барнаул;*

*Ботур Каримов – кандидат
педагогических наук, профессор ЧГИКИ;*

*Қурбонали Бӯриев – кандидат
исторических наук;*

*Абубакр Зубайдов – кандидат
исторических наук;*

*Дилшод Раҳимов – кандидат
филологических наук, доцент;*

*Шухрат Саъдиев – кандидат
исторических наук, доцент.*

Маҷалла аз соли 2000 интишор мешавад.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шуда, дорои «Шаҳодатнома»-и №0167/мҷ, аз 04 августи соли 2015 мебошад.

Шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии давлатии захираи иттилоотӣ №1131300269 аз 17 сентябри соли 2013.

Шартномаи литсензиони №532-09/2013 аз 12 сентябри соли 2013 ҚММ Китобхонаи илмии электронии номгӯи иқтибосгирии илмии Россия.

КФНТМ КВД «Почтаи тоҷик», рақами индекс 77728.

Дарачаи илмии мавод, саҳеҳии арқом, санаду иқтибосҳо ба души муаллифон аст. Нашри мавод танҳо бо ризоияти нашрия сурат мегирад.

ISSN 2306-6423

Нишонӣ: Душанбе, хиёбони Н. Қаробоев, 17 (ошёнаи 2).

Тел.: (+992 37) 233-84-58; Email: pitfi.tj

© Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқоти фарҳанг ва иттилоот, 2016 с.

ТДУ 37 тоҷик + 008+32 тоҷик
Орумбекзода Ш.

ПОЯҶОИ УСТУВОР ДАР РУШДИ ФАРҶАНГИ МИЛЛӢ

Дар мақола рушди самтҳои гуногуни фарҳанги миллӣ дар тӯли замони Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон, хоса соли 2016 ба таври умумӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф омили асосии рушди фарҳанги миллиро ба сиёсати фарҳангпарваронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мансуб дониста, бо таҳлили дастовардҳои ҷудогона, аз як тараф, вазъи соҳаҳои гуногуни фарҳанги кишварро бо зикри факту арқоми мушаххас нишон медиҳад, аз сӯи дигар, нақши муассисаҳои фарҳангиро дар таҷлили чорабиниҳои гуногун ва боло бурдани сатҳи тафаккури маънавиёти аҳли ҷомеа бозгӯ менамояд.

Калидвожаҳо: сиёсати фарҳангпарварона, фарҳанг, фарҳанги миллӣ, истиқлол, муассиса, инкишоф, чорабиниҳои фарҳангӣ, эҷод, фаъолият, театр, осорхона.

Дар ҷаласаи Кумитаи байнидавлатии ҳифзи мероси фарҳангии ғайримоддии ЮНЕСКО, ки дар шаҳри Аддис-Абебаи кишвари Эфиопия доир гардид, ду намунаи мероси фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик, ки бо дастури Пешвои муаззам пешниҳод гардида буд, дар катори 31 номгӯи кишварҳои гуногун ба Мероси ҷаҳонӣ ворид шуд. Аслан, ҷашни “Навруз” барои мардуми тоҷик дар ҳама давру замонҳо рамзи таҳаммулу ҳамбастагӣ ва ваҳдату сулҳ ва “Оши палав” ба ҷуз ғизои шоҳонаю қадимӣ будан, ҳамзамон неруи муттаҳидкунӣ ва падидаи нодири фарҳангии миллиамон маҳсуб меёбад. Ин воқеан бори дигар антиқӣ ва соҳибтамаддун будани миллати тоҷик ва дар айни замон ба таъриху фарҳанг ва маънавиёти волои миллиамон арҷ гузоштани тамоми ҷаҳонӣро собит менамояд.

Албатта, ҷои шубҳа ва тавзеҳ нест, ки миллати тоҷикро тамоми ҷаҳонӣро бо фарҳангу адабиёти рангину волеяш мешиносанд ва эътироф менамоянд. Бахусус дар замони истиқлолият марҳилаи сифатан нави рушди миллии кишвар фаро расид, ки дар тамоми таърихи чандинҳазорсолаи миллат назир надорад. Таҳлилҳои нишон медиҳанд, ки сарчашмаи асосии ин раванди инкишоф таваҷҷуҳи хосаи Пешвои муаззам, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ин соҳа ва сиёсати фарҳангпарваронаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Пешвои миллат дар суҳанрониашон дар маросими ифтитоҳи намоиши байналмилалӣ “Рассомон барои сулҳ” таъкид намуданд, ки: “Баъди ба даст овардани истиқлолият Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фарҳангро ҳастии миллат эълон карда, барои рушди он ҳамчун омили боло бурдани сатҳи тафаккури маънавиёти аҳли ҷомеа ҳамаи чораҳои заруриро амалӣ менамояд”.

Пешвои муаззам ҳамеша таъкид менамоянд, ки миллати қадимии мо ҷӣ дар гузашта ва ҷӣ имрӯз қабл аз ҳама бо санъату ҳунар ва фарҳанги оламгираш шуҳрати ҷаҳонӣ ёфтааст ва маҳз ҳамин фарҳанг миллатамонро дар ҳама давру замонҳо аз парокандагӣ начот дод ва дар тамаддуни мо ҳамчун омили муҳими ояндасоз хизмат менамояд.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ яке аз вазифаҳои асосии ҳар як давлат – ҳифзи асолати миллӣ, забон, фарҳанг ба шумор меравад. Хушбахтона, Ҳукумати кишвар ба инкишофи бонизомии фарҳанг ва махсусан масъалаҳои боло бурдани фарҳанги ҷомеа, эҳтиром ба арзишҳои милливу фарҳангӣ, эҷоди анъанаву ҳунарҳои мардумӣ, рушди санъату мусиқиву театр ва ҷанбаҳои дигари он таваҷҷуҳи хос зоҳир менамояд.

Мақоми давлатӣ гирифтани ансамблҳои “Шашмақом”, “Фалак” ва таҷлили ҳамасолаи “Наврӯз”, “Меҳргон”, “Рӯзи Шашмақом”, “Рӯзи Фалак”, “Рӯзи Китоб”, “Рӯзи Парчами миллӣ”, “Рӯзи Президент”, дастгирии чорабиниҳои фарҳангии сатҳи ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ, ширкати бевоситаи роҳбари давлат дар чорабиниҳои фарҳангӣ гувоҳи таваҷҷуҳи беандозаи Пешвои муаззам ба ташаккули фарҳанги миллии мо, хунару хунармандон ва анъанаву суннатҳои миллӣ мебошад.

Ба шарофати тадбирҳои мушаххасу ҳадафманд ва пайгиروнаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фарҳанг имрӯз ба воситаи тавоноии сулҳу оромӣ, суботи сиёсӣ, ваҳдати ягонагӣ, сарҷамъии миллат табдил ёфта, зимни тақвияти раванди ташаккули худшиносии миллӣ ва арзишҳои нави маънавӣ эътиқоди мардумро ба ояндаи неки Тоҷикистон боз ҳам мустаҳкамтар менамояд.

Дар 25 соли соҳибистиклолӣ чун дар тамоми соҳаҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ баҳри ташаккули фарҳанги миллии тоҷик корҳои зиёду натиҷабархаше ба субот расиданд. Маҳз дар ҳамин даврон чандин барномаҳо таҳия гардида, амалӣ шуда истодаанд ва дахҳо иншооти муассисаҳои миёнаву олии таълимӣ мусиқӣ ва дигар соҳаҳои фарҳанг бунёду навосӣ ва мазмуну мундариҷаи чорабиниҳои фарҳангӣ куллан дигар гардиданд. Қомат афрӯхтани мӯҳассамаи поягузори давлатдорӣ тоҷикон–Исмоили Сомонӣ дар пойтахти кишвар, маркази вилоятҳо ва бисёре аз шаҳру навоҳии кишвар, бунёди биноҳои бошукуҳи Қасри миллат, Китобхонаи миллӣ, Осорхонаи миллӣ, театрҳои Аҳорун ва Ашт, насби Нишони миллӣ, барафрӯхтани Парчами миллӣ, оғози бунёди Театри миллӣ, боғҳои фарҳангиву фароғатӣ, Наврӯзгоҳу Боғи Ирам, Қасри Наврӯзу қасрҳои фарҳангӣ қариб дар аксарияти шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ на танҳо хусни зебодӣ-рамонро дучандон афзун намуд, балки дунёи маънавии сокинони кишварро комилан дигаргун сохт.

Ба фаъолият шурӯъ кардани Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот (1997), Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов (2003), Коллеҷи ҷумҳуриявӣи хореографии ба номи М. Собирова дар ш. Душанбе (2003), Донишкадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайн (2013), таъсиси факултети санъат дар Донишгоҳи давлатии ш. Хучанд ба номи Б. Ғафуров ва Донишгоҳи давлатии ш. Хоруғ ба номи М. Назаршоев, ба истифода додани бинои замонавии мактаби бачагонаи санъат дар ш. Курғонтеппа (2014), таъмири толорҳои консертии мактаб–интернати миёнаи махсуси мусиқии ҷумҳуриявӣ ба номи З. Шаҳидӣ ва коллеҷи санъати шаҳри Душанбе ба номи А. Бобоқулов (2014), таъмири азнавсозӣ ва ба Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М.Турсунзода табдил додани Донишкадаи давлатии санъати Тоҷикистон, мавриди истифода қарор гирифтани сози арғунун, ба пуррагӣ таъмири азнавсозӣ гардидани биноҳои аксари театрҳои касбӣ натиҷаи таваҷҷуҳу ғамхорӣ бевоситаи Пешвои миллат нисбати рушди соҳа ва пос доштани арзишҳои фарҳангу хунари миллии тоҷикон мебошад. Дар маҷмӯъ, тайи чанд соли охир 17 қасрҳои фарҳанг дар вилояту шаҳрҳо ва навоҳии мамлакат сохта ба истифода дода шуданд. Танҳо дар як ноҳияи Хисор ба ифтихори 3000 – солагӣ (соли 2015) се иншооти бузурги фарҳангӣ-Қасри фарҳанг, Китобхонаи марказӣ, Осорхонаи таърихӣ–кишваршиносӣ ва инчунин боғи фарҳангу фароғатию чойхонаи миллӣ сохта ба истифода дода шуда, ин мавзӯ ба маркази ҳақиқии фароғатии сокинони маркази ноҳия табдил ёфт ва дар ниҳоят ноҳия мақоми шаҳрро соҳиб гашт. Намоишномаҳои тамоми ҳайатҳои эҷодӣ аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа ҳамқадами замон гардида, дархури сокинони ватанпарвари содиқи ҷомеаи тозаистиклоли тоҷикон мебошанд.

Дар солҳои соҳибистиклолии кишвар дар шаҳру ноҳияҳои Ашт, Панҷакент, Айнӣ, Дарвоз, Рушон, Роштқалъа, Хисор, Исфара, Рашт, Мӯминобод Қасрҳои фарҳанги наву ҳозиразамон сохта ба истифода дода шуданд. Айни замон сохтмони

қасрҳои фарҳанг дар маркази ноҳияҳои Данғара, Темурмалик асосан анҷом ёфта, дар ноҳияҳои Варзоб, Нуробод, Шаҳринав, Шӯрообод, Маркази фарҳанг дар ҷамоати Палдораки ноҳияи Куҳистони Мастҷох сохтмонҳо идома доранд.

Тибқи дастури Пешвои муаззам солгарди даҳҳо фарзандони шинохтаи миллат дар сатҳи байналмилалӣ таҷлил гардида, фарҳанги волои миллӣ дар 20 кишвари дунё тавассути гузаронидани рӯзҳои фарҳанг муаррифӣ гардид. Тавассути баргузории фестивалҳо барои тамошобини тоҷик шароит фароҳам оварда шуд, ки ба истеъдоди ҳунарманди тоҷик баҳои воқеӣ диҳад.

Махсусан, соли равон, соли 25-умин солгарди Истиқлолияти давлатии кишвари маҳбубамон саршор аз чорабиниҳои фарҳангӣ буд. Аҳли фарҳанг аз он ифтихори бузург доранд, ки маҳз бо тавачҷуҳо ғамхориҳои пайвастаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар дунёи маънавии ҷӣ аҳли фарҳангу санъат ва ҷӣ мардуми кишвари бихиштосоямон таҳаввулотҳои куллӣ рӯйи қор омада, фазои ҳунарии ҷумҳурии соҳибистиқлоламон беш аз пеш муаттару пурфайз мегардад. Инчунин боиси шодмонист, ки дар кишвари мо барои аҳли ҳунар, баҳусус ҷавонони ҳунарманд шохроҳи васеъ кушода шуда, ҳунари волои мардумамон дар фестивалу озмунҳои байналмилалӣ пайваста муаррифӣ мегардад.

Зимнан, таҷлили 19-солагии Ваҳдати миллӣ дар Вилояти Мухтори Куҳистони Бадахшон, тантанаҳои ҷумҳуриявии ҷашни 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар чорабиниҳои падидаҳои дохилӣ ва беруна ваҳдати миллиамонро мукамалтар гардонида бошад, пас, баргузории ҳамоиши байналмилалӣи ҳавзаи адибони Наврӯз ва Симпозиуми илмӣ байналмилалӣ, Симпозиуми байналмилалӣи сатҳи баланд оид ба ҳадафи шашуми рушди устувор – «Таъмини дастрасии ҳамагонӣ ба об ва беҳдошт», татбиқи Лоихаи минтақавӣ интиқоли нерӯи барқи CASA-1000 ва дигар чорабиниҳои сатҳи байналмилалӣ, ки соли қорӣ дар Тоҷикистон баргузор гардиданд, манзалати давлату миллати моро дар арсаи сиёсати ҷаҳонӣ боз ҳам болотар бурд. Таҷлили ҷашни миллии тоҷикон-Наврӯз, имсол дар тамоми қаламрави кишвар бо махсусиятҳои таърихӣиаш қайд карда шуд. Ин ҷашн, баҳусус дар вилояти Суғд дар шакли «Қорвони Навруз» дар ҳузури Пешвои муаззам бо шаҳомати хоса таҷлил гардид.

Ҳамзамон, тантанаҳои ҷашни 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар пойтахти кишвар, шаҳрҳои Қурғонтеппа, Кӯлоб, ноҳияҳои Рашт, дар сатҳи баланди касбию фарҳангӣ доир гардида, тантанаҳои фарҳангии марказӣ, концерти идона, барномаи театрқунонидашудаи ҷашнӣ иборат аз суруду таронаҳои ҷолиби тараннумқунандаи арзишҳои волои миллӣ бо ҷалби аксари соқинони минтақҳо манзури тамоми мардум карда шуд. Ҷунин тантанаҳо сарҷамъӣ, сулҳу ваҳдату осоишии мардуми соҳибтамаддунамон боз ҳам қавитар гардонданд.

Аҳли фарҳанги мамлакат бо истифода аз иқтидори илмиву амалӣ баҳри иҷрои босуботи ҳама нақшаву ниятҳо ва боло бурдани сатҳи маънавиёти ҷомеа тамоми донишу малака, ақлу идрок, кӯшишу ғайрат ва ҳунару истеъдоди хешро сарфа намуда, дар баргузории чорабиниҳо баҳшида ба таҷлили Рӯзи Артиши миллӣ, Рӯзи модарон, Рӯзи матбуоти тоҷик, ҷашни Наврӯзи байналмилалӣ, Ҳамоиши байналмилалӣи адибони кишварҳои ҳавзаи Наврӯз, Симпозиуми илмӣ байналмилалӣ баҳшида ба Наврӯзи ҷаҳонӣ, Конференсияи байналмилалӣи умумиминтақавӣ таҳти унвони «Мусиқии Роҳи Абрешим аз нигоҳи сулҳофарини Осиёи Миёна», «Қорвони Наврӯзӣ», «Сайри гули лола», «Қорвони Истиқлол» (дар

шаҳри Хучанд), чашни Ғалаба, Рӯзи ҷавонон, Ҷашнвораи байналмилалӣ театроӣ лӯхтак «Чодари хаёл», Фестивали ҷумҳуриявӣ телевизионӣ эҷодиёти халқ «Андалеб-2016», «Рӯзи Рӯдакӣ», «Рӯзи Ҷалолиддини Балхӣ», Намоиш байналмилалӣ «Китоби Душанбе-2016» ва «Рӯзи Фалак», «Рӯзи Шашмақом», чашни Меҳргон, Рӯзи Президент ва Рӯзи Конституция саҳми муносиб гузоштанд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ҳаллу фасли маҷмӯи мушкилоти мавҷудаи соҳа ва фаъолияти пурсамари муассисаҳои фарҳангии кишвар соли раво барои сохтмону тармиму таъмири онҳо маблағҳои зиёд ҷудо намуд. Дар ин замина корҳои зиёде батадриҷ амалӣ гардида истодаанд. Аз ҷумла, ба истифода дода шудани бинои нави Кохи фарҳанг ва таъсиси Театри драмавӣ-музикии ба номи Маҳмудҷон Воҳидов дар ноҳия Ашт, ифтитоҳи муҷассамаи Исмоили Сомонӣ дар ноҳияи Мастҷоҳ, Маҷмаи таърихӣ - фарҳангии «Истиклол» ва Кохи фарҳангии «Сӯғдиён» дар шаҳри Хучанд, бинои нави Театри музикӣ –мазҳакавии ба номи А.Мухаммадҷоновӣ шаҳри Қургонтеппа барои 700 ҷой ва Кохи фарҳанг дар ноҳияи Муъминобод, бинои Маркази сайёҳӣ, эҳёи хунароҳи миллии ва рушди соҳибкорӣ дар шаҳри Хоруғ ва гузоштани санги асос ба корҳои сохтмони Касри фарҳанг дар маркази ноҳияи Шӯғнон аз ҷониби Асосгузори Сулҳу Ваҳдати Миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баёнғари тадбирҳои мушаххасу ҳадафманд ва пайгириҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати фароҳам овардани шароити мусоид баҳри рушди фарҳанги миллии мебошанд.

Дар давоми сол бо фарогирии тамоми кишроҳи ҷомеа, бо мақсадҳои муайяни тарбиявӣ маърифатӣ фестивалҳои ҷумҳуриявӣ «Китоб ва музикӣ барои кӯдакону наврасони Тоҷикистон», «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон», Фестивал-озмуни ҷумҳуриявӣ телевизионӣ ҳаҷвнигорон «Биё, бо ҳам бихандем», Фестивал-озмуни ҷумҳуриявӣ театроӣ халқӣ «Файзи Истиклол», Фестивали ҷумҳуриявӣ «Тараннуми Истиклол», Фестивали ҷумҳуриявӣ телевизионӣ «Сайри гули лола», Фестивали «Навои Бадахшон», Фестивали хунароҳи мардумӣ ва Фестивали сурудҳои бачагонаи «Мо тарафдори сулҳу ваҳдатем», рӯзҳои фарҳангии вилоятҳои Суғд ва Хатлон дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, Фестивал-озмуни ҷумҳуриявӣ телевизионӣ эҷодиёти халқ «Андалеб-2016», озмуни ҷумҳуриявӣ «Китобдор, китобхона ва китобхонаи шахсии сол» ва фестивали «Ҳамнишине беҳтар аз китоб маҳо» баргузор гардида, тамоми минтақаҳои кишварро фаро гирифтанд.

Дар давоми сол Фестивал-озмуни ҷумҳуриявӣ телевизионӣ эҷодиёти халқ «Андалеб-2016» бо тарз ва диди нав хеле хотирмон баргузор гардида, тамоми иштирокдорон - ноҳияҳои Рӯшон, Ҳисор, Роғун, Рӯдакӣ, Вахш, Кӯлоб, Файзобод, Тоҷикобод ва ноҳияҳои Синоӣ шаҳри Душанбе сазовори мукофотҳои фестивал гардида, Шохҷоизаи Фестивал ба хунаромандони шаҳри Панҷакент лоиқ доништа шуд. Барномаҳои фарҳангии муаррифии китобҳои безаволи «Шашмақом» ва таҳияву маманзур гардидани нахустин балети музикаӣ дар даврони истиқлолият «Зол ва Рудоба»-ро месазад воқеаҳои фараҳбахши фарҳангии соли раво номем.

Зимни баргузориҳои ин ҷорабиниҳо ба дарёфти истеъдодҳо ва ҷалби минбаъдаи онҳо ба ҷорабиниҳои фарҳангии ҷумҳуриявӣ ва давлатӣ, инчунин ба муассисаҳои

олӣ ва миёнаи махсуси соҳаи фарҳангу ҳунари ҷумҳурӣ фаро гирифтани онҳо таваҷҷуҳи махсус зоҳир гардид.

Бахшида ба тантанаҳои ҷашни Истиқлолияти давлатӣ барномаҳои ҳарҳафтаинаи ҳунарии ҳунармандони шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ дар боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ, инчунин намоиши дастовардҳои вазорату идораҳо ва барномаҳои фарҳангӣ бо иштироки адибон, ҳунармандони Сирки давлатии Тоҷикистон, Театри давлатии ҷумҳуриявии лӯхтак ва Қасри фарҳанг ва санъати ҷумҳуриявӣ - Маркази ҷумҳуриявии эстетикӣ кӯдакон ва ҷавонон роҳандозӣ гардиданд.

Бо мақсади амалӣ намудани Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати дар сатҳи баланд ҷашн гирифтани 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳифзи анъанаҳои миллӣ ва фарҳанг, такмили шаклу услубҳои фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ вобаста ба талаботи ҷомеа ва ниёзҳои фарҳангии шаҳрвандон мусобиқаи ҷумҳуриявии «Муассисаи беҳтарини сол» дар байни ташкилоту муассисаҳои эҷодӣ-касбӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва таълимии соҳа ва мусобиқаи «Соли бунёди боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ» гузаронида шуд.

Аз ташкилоту муассисаҳои эҷодӣ-касбӣ – Театри давлатии академии опера ва балети ба номи Садриддин Айнӣ, аз муассисаҳои таълимии соҳа – Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов, Коллеҷи ҷумҳуриявии фарҳанги ба номи П. Бӯйдоқов, Мактаб-интернати миёнаи махсуси санъати ҷумҳуриявии ба номи М. Атоев, аз муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ – Нашриёти «Адиб», Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи М. Миршакар «Муассисаи беҳтарини сол» доништа шуданд. Инчунин ғолибон дар сатҳи вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо муайян гардиданд.

Фаъолияти босамар ва бонизоми осорхонаҳо дар доираи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо» амалӣ гардида, имрӯз фонди осорхонаҳои ҷумҳурӣ (якҷоя бо фонди Осорхонаи миллии Тоҷикистон, осорхонаҳои Академияи илмҳои ҷумҳурӣ ва хона-музейҳо) 316 326 адад нигораҳои дорои арзиши баланди таърихӣ фарҳангиро ташкил медиҳад. Аз ин шумора 173396 адад нигораҳо дар осорхонаҳои таърихӣ-кишваршиносии шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ маҳфуз мебошанд.

Осорхонаҳо ҷиҳати ҷамъоварӣ, бақайдгирӣ, барқарорсозӣ, омӯзишу таҳқиқ ва ҳифзу нигоҳдории намунаҳои нодиртарини мероси таърихӣ фарҳангӣ тадбирҳо андешида, тавассути баргузории силсилаи чорабиниҳо ҷиҳати манзури ҷомеа намудани арзишҳои таърихӣ фарҳангӣ саҳми муносиб гузоштанд.

Дар баробари ин вазифаи кормандони соҳаи фарҳанг ҷиҳати саҳмгузори дар таъмини рушди устувори муассисаҳои фарҳанг дар марҳилаи нави пешрафти ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон, тамоюли ҷаҳонишавии фарҳанг тавассути таҷдиди инфрасохтор, таҳкими заминаи моддӣ-техникӣ, тарбияи кадрҳои соҳа ва ба ин васила мусоидат намудан ба раванди эҷодиёти халқ, татбиқи самарабахши неруи фарҳангӣ ва маънавии афроди ҷомеа дучандон афзун гардидаанд.

Бо назардошти он, ки фарҳанг ҳамчун соҳаи сарнавиштсоз ва такаҷоҳи боэътимоди маънавии ҷомеа дар низоми сиёсати иҷтимоии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз самтҳои муҳиму афзалиятнок эълон гардида, воситаи тавонои ташаккули идеологияи миллӣ, рушди маънавий, муаррифгар ва муайнкундаи

мақому манзалати мамлакат дар арсаи байналмилалӣ маҳсуб меёбад, аҳли фарҳангу ҳунар тамоми кӯшишу ғайраташонро ба он равона мекунанд, ки мероси гановатманди таърихию фарҳангии халқи тоҷикро ҳифзу эҳё намуда, гояи асосӣ ва стратегии сиёсати фарҳангии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити вусъати раванди бебозгашти чаҳонишавӣ барои даҳсолаҳои минбаъда дар заминаи андешаи хеле дақиқи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон – «фарҳанг чавҳари ҳастии миллат аст», бемайлони дар амал татбиқ гардад.

Орумбекзода Ш.

УСТОЙЧИВЫЕ ОСНОВЫ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

В данной статье обсуждены вопросы развития различных сфер национальной культуры в период государственной независимости Таджикистана, особенно в 2016 году. Автор считает главным фактором развития национальной культуры и культурной политики государства постоянное внимание и заботу Основателя Национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона. В статье с одной стороны, описаны отдельные достижения и современное положение в культурной сфере страны с конкретными цифрами и фактами, а с другой стороны, обсуждается роль культурных организаций в проведении различных мероприятий и повышения уровня сознания и национальной идентичности в обществе.

Ключевые слова: культурная политика, культура, национальная культура, независимость, организации, развитие, культурные мероприятия, создание, деятельность, театр, музей.

Orumbekzoda Sh.

SUSTAINABLE BASIS IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL CULTURE

In this article are generally discussed the development of different spheres of the national culture during the years of State Independence of Tajikistan, especially in 2016. Author considered as a factor of the development of national culture the cultural politics of the Establisher of the National Unity – Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan. In the article from one hand are described the separate achievements and contemporary situation of the cultural spheres in the country with concrete facts and figures and from other hand are discussed the role of cultural organizations in organizing of different events and increasing the level of consciousness and national identity in the society.

Keywords: cultural politics, culture, national culture, independence, organizations, development, cultural events, revive, activity, theater, museum.

ТДУ 37 тоҷик+008+371+001 (092)+792 тоҷик

Комилзода Ш.

ТАҲҚИҚИ РАВАНДҲОИ ИНКИШОФИ ИННОВАТСИЯИ ФАРҲАНГШИНОСӢ ВА ИТТИЛООТШИНОСӢ ДАР ШАРОИТИ ЧАҲОНИШАВӢ

Соли 2016 ходимони илмии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқоти фарҳанг ва иттилоот (минбаъд ПИТФИ) пажӯҳишҳои илмиву сотсиологиро дар самти омӯзиш ва таҳқиқи масоили заминаҳои пайдоиш, ташаккул ва рушди инноватсия дар соҳаи фарҳанг ва иттилоот, вазъи воқеӣ, чараён, самт ва равандҳои инкишофи инноватсияи фарҳангшиносӣ ва иттилоотшиносӣ дар замони муосир, тибқи мавзӯи илмии «**Таҳқиқи равандҳои инноватсионии соҳаҳои фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ**» барои солҳои 2016 – 2020, рақами қайди давлатиаш - 0116ТJ00606, шурӯъ намуданд. Баҳри татбиқи масоили мазкур бо истифода аз манобеи илмӣ, нашрияҳои маълумотдиҳанда, методҳои пурсиш, мушоҳида, мусоҳиба маводи муҳими илмӣ ҷамъоварӣ шуданд.

Таҳқиқот нишон дод, ки раванди инноватсионӣ дар шароити ҷаҳонишавии фарҳанг ва иттилоот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад баҳри беҳдошти фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ ва иттилоотӣ мусоидат намояд. **Муайян шуд, ки** самарабахшии ҳалли масъалаҳои соҳавӣ, аз дурусту мақсаднок истифода намудани навгониҳои инноватсионии замони муосир ва сатҳи дониши тахассусии мутахассисон вобаста мебошад. Натиҷаи экспедитсияҳои илмӣ ва сафарҳои хидматӣ ба шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ **ошкор сохт, ки** то кунун на ҳамаи мутахассисони соҳаи фарҳанг ва иттилоот аз вижагиҳои раванди инноватсионӣ бархӯрдоранд ва онро дар таҷрибаи фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ ва иттилоотӣ ҷорӣ намудаанд. Инчунин, **таҳқиқ шуд, ки** заминаи моддӣ-техникии бештари муассисаҳо беҳбудиро тақозо дошта, бо технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мучаҳҳаз нагаштаанд. Фишурдаи натиҷаи таҳқиқотҳои анҷомёфта дар шакли мақолаву гузоришҳои илмӣ дар нашрияи илмӣ Пажӯҳишгоҳ - “Осор”, маҷмӯаҳои илмӣ ва маҷаллаи муассиса «Паёмномаи фарҳанг» интишор ёфтанд. Ҳамзамон, натиҷаи таҳқиқотҳои илмӣ ҳангоми таҳияи сценарияи ҷашни 25 - солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти унвони “Ин Ватан зинда дар ҷаҳон мебуд!”, “Оинномаи намунавии Марказҳои фарҳангӣ-фароғатии вилоят, шаҳр ва ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва “Оинномаи намунавии боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ” мавриди истифода қарор гирифтанд. Илова бар ин, маводи гирдомада барои бунёди сарчашмаи ягонаи иттилоотӣ оид ба фарҳангшиносӣ ва иттилоотшиносӣ мусоидат намуда, тавассути сомонаи муассиса (pitfi.tj) дастраси хонандагони маҷозӣ мегардад.

Мавзӯи мазкур умумӣ буда, дар таҳқиқ ва татбиқи он тамоми шӯъбаҳои ПИТФИ ширкат меварзанд. Бо мақсади татбиқи он ва иҷрои нақшаи корҳои илмӣ-методӣ чихати расонидани ёрии амалию методӣ ба муассисаҳои фарҳангӣ ва ҳамзамон баргузори тадқиқоти сотсиологӣ, ходимони илмӣ ПИТФИ ба шаҳри Исфараи вилояти Суғд сафари хидматӣ анҷом доданд. Тавассути пурсишномаҳо бо роҳбарони Театри халқии шаҳри Исфара, ансамблҳои «Шашмақом», «Зумрад», «Дилшод», гурӯҳи «Бахт», мактабҳои рассомӣ, мусиқӣ ва дигар муассисаҳои фарҳангӣ, суҳбат гузаронида шуд. Таҳлил нишон дод, ки ансамбли «Шашмақом», ансамбли рақсии «Зумрад» ва Театри халқии шаҳри Исфара ниёз ба сару либос, таъмири биноҳо ва нарасидани асбобҳои мусиқӣ доранд. Дар мактабҳои рассомӣ ва мусиқӣ биноҳо фарсуда шуда, таъмирталабанд. Илова бар ин, пешниҳодҳои, ки

дар рафти вохӯриву суҳбатҳои таҳассусӣ оид ба фаъолияти самараноки хунармандони шаҳри Исфара ба миён омаданд, аз инҳо иборатанд: дастгирии моддиву маънавӣ аз ҷониби Ҳукумати маҳаллӣ барои рушди соҳаи хунармандӣ; андешидани чораҳои қатъӣ баҳри беҳтар намудани шароити кор ва зиндагии хунармандони соҳаи гуногун; кам кардани андози давлатӣ аз даромади маҳсулоти хунармандон; пешкаш намудани маҳсулоти хунармандон ба намоишҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ.

Дар доираи мавзӯи зикршуда таҳқиқотҳои ҷудогона дар самти омӯзиши вазъи осорхонаҳои ҷамъиятӣ ва ҳамзамон муайяну мушаххас намудани фаъолияти онҳо дар ҳифзу нигоҳдории ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ, пурсишномаҳо барои назарсанҷӣ таҳия гардида, тавассути он дар осорхонаҳои мактабии 20 мактаби таҳсилоти миёнаи умумии шаҳрҳои Душанбе, Ҳисор, Ваҳдат, Турсунзода, Шаҳринав таҳқиқот гузаронида шуд. Таҳқиқот муайян намуд, ки дар осорхонаи мактабҳои номбаршуда ягон намуди воситаҳои муосири техникӣ (компютер, принтер, сканер, проектор) вучуд надоранд ва ин осорхонаҳо ба шабакаи байналмилалӣ Интернет пайваست нашудаанд.

Аз ҷониби ходимони илмии Шуъбаи назария ва таърихи фарҳангшиносии ПИТФИ дар радифи таҳқиқи масоили назарии соҳа, таҳқиқотҳои сотсиологӣ низ баргузор шуданд. Аз ҷумла, пурсишнома дар мавзӯи «Вақти холи ва ташкили фароғати ҷавонон» таҳия гардида, дар байни ҷавонони синни 18-25-сола паҳн карда шуд. Таҳқиқот собит сохт, ки аз ҳисоби пурсидашудагон ҳамагӣ 48% дар вақти холии худ маълумотҳои гуногунро аз шабакаи байналмилалӣ Интернет, 40% аз матбуоти даврӣ мутолиа мекунанд ва 12% пурсидашудагон дар вақти холии худ ба тамошои концерт мераванд.

Ходимони илмии Шуъбаи китобшиносӣ, китобхонашиносӣ ва библиографияшиносӣ дар соли 2016 дар радифи баргузории таҳқиқотҳои сотсиологӣ ба омӯзиши масоили фаъолияти китобдорӣ дар замони истиқлолият, китобноманигорӣ матбуоти миллӣ, фаъолияти библиографии Хонаи китоби Тоҷикистон, таърихи библиографияи тоҷик, созмондиҳиву баргузории озмуну фестивалҳои китобдорӣ, рушди китобхонаҳои анъанавӣ ва электронӣ дар Тоҷикистони муосир, тавачҷуҳ бештар зоҳир карданд. Мақолаҳои ходимони Шуъба дар нашрияҳои илмии мамолики хориҷ, аз ҷумла Паёмномаи Академияи давлатии фарҳанг ва санъати Қазон, Паёмномаи Академияи давлатии фарҳанг ва санъати Челябинск, маҷаллаи «Библиография» ба таъъ расиданд. Ҳамзамон, аз ҷониби ходимони илмии Шуъба се дастури библиографӣ таҳияву интишор ёфт. Бори нахуст осори назмиву насрии адибони тоҷик бахшида ба корномаҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти унвони «Эмомалӣ Раҳмон дар адабиёти бадеӣ» [12] ба таъъ расид. Ба ифтихори 100-солагии асосгузори хореографияи тоҷик Ғаффор Валаматзода низ китобномаи шарҳиҳолӣ тартиб дода шуд [1]. Оид ба масоили дастовардҳои фаъолияти китобдорӣ дар даврони истиқлол, «таҳқиқи назарияву услуб, созмондиҳию идораи фаъолияти китобхонаҳо, истифодаи васоити нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар қори китобхонаҳо, хизматрасонии китобдорӣ ба аҳоли ва дигар масоили марбут ба фаъолияти китобдорӣ, маводи зиёди ҷопиву электронӣ интишор ёфтаанд, - ишора шудааст дар пешгуфтори дастури библиографии «Китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол». Ҷамъовариву батанзимдарорӣ ва муаррифию тарғиби маводи интишорёфта – ҳадафи асосии феҳристи мазкур маҳсуб меёбад. Феҳрист аз пешгуфтор, 7 қисм, 12 зерқисм, кӯмакфеҳристҳои алифбонӣ асарҳо ва ашхос иборат буда, 1382 номгӯи адабиёти ҷопию электронӣ ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ дар солҳои 1991 – 2016 интишорёфтаҳо фаро гирифтааст» [2, с. 4].

Таҳлили маводи ҷопшуда ва омӯзиши фаъолияти китобхонаҳои мамлакат дар даврони истиқлол нишон медиҳанд, ки дар радифи дастовардҳои назаррас то

кунун дар фаъолияти китобхонаҳои мамлакат камбудиву норасоии ҷой доранд, аз ҷумла:

- ҳаҷм ва мазмуну мундариҷаи фонди китобхонаҳои ҷумҳурӣ ба шумораи хонандагон ва талаботи хониши онҳо мувофиқат намекунад. Илова бар ин, баҳусус дар шароити деҳоти ҷумҳурӣ қисми зиёди аҳоли бо сабаби дур будани маҳалҳои аҳолинишин аз хизматрасонии китобхонаҳои истифода намебаранд.

- сиёсати нашри китоб ва таъмини китобхонаҳои оммавии ҷумҳурӣ бо нусхаҳои ҳатмӣ тибқи муқаррароти қонунгузорӣ роҳандозӣ нашудааст. Бинобар сабаби аз ҷониби муассисаҳои интишороти ҷумҳурӣ риоя нагардидани талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нусхаҳои ҳатмӣ» ва тибқи қарори Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Номгӯи гирандагони нусхаҳои ҳатмӣ ройғони ҳуҷҷатҳо» аз 31 августи соли 2012, №453, нафиристодани нусхаҳои ҳатмӣ ба китобхонаҳои оммавӣ барои сари вақт бақайдгирӣ ва мавриди истифода қарор додани маводи тозанаشر монеаҳо эҷод мекунад.

- ҳифзи фондҳои китобхонаҳо ба таври зарурӣ ба талаботи меъёри нигоҳдории маҳзани китоб мувофиқат намекунад. Имрӯз фонди баъзе китобхонаҳо ба тадбирҳои фаврии азнавбарқароркунӣ саҳт ниёз дошта, низоми ҳифзу хабардиҳӣ, шамолдиҳиву сӯхторхомӯшкунии онҳо амнияти фондҳоро ба дараҷаи кофӣ кафолат дода наметавонанд.

- заминаи моддиву техникаи китобхонаҳо ба таҳкими ҷиддӣ ниёз доранд. Таҷҳизот, ашё ва воситаҳои техникаи бештари китобхонаҳо фарсуда шуда, ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ нестанд.

- на ҳамаи китобхонаҳои мамлакат, баҳусус дар ноҳия ва деҳоти кишвар бо технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ таҷҳизонида шудаанд. Вучуд надоштани чунин технология, аз қабилӣ компютерҳо, дастгоҳи нусхабардорӣ, почтаи электронӣ дар китобхонаҳо, имконияти ба таври мукамал қонё намудани эҳтиёҷоти рӯзафзунӣ хонандагонро маҳдуд менамояд. Илова бар ин, бунёд ва такмили фонди электронии китобхонаҳо дар ҷумҳурӣ ҷавобгӯи талабот нест. То кунун китобхонаи намунавии электронии миллӣ дар Тоҷикистон ташаққул наёфтааст.

- дар фаъолияти китобхонаҳо дастбӣ ба фондҳои китобхона тавассути истифодаи низоми феҳристу картотекаҳо дуруст ба роҳ монда нашудааст. Дар баъзе китобхонаҳо, баҳусус дар китобхонаҳои деҳот умуман ягон намуди феҳрист тартиб дода нашудааст ва бошад ҳам мавриди истифода қарор намегирад. Илова бар ин, дигар қисмҳои дастгоҳи маълумотӣ-библиографии китобхонаҳо – захираи нашрҳои маълумотӣ-библиографӣ (донишномаҳо, маълумотномаҳо, луғатҳо, тақвимҳо ва навҳои гуногуни дастурҳои библиографӣ), захираи маълумотномаҳои иҷрошуда, беҳбудиро тақозо доранд.

- оид ба масоили дорӣ ва ноқисии фонди китобхонаҳо, вижагии майлу рағбати китобхонии гурӯҳҳои мухталифи хонандагон дар қаламрави ҷумҳурӣ таҳқиқотҳои сотсиологӣ доир нагардидаанд. То кунун мувофиқати мазмуну мундариҷаи фонди китобҳо ба ниёзҳои хониши хонандагон муайян карда нашудааст.

- бештари китобхонаҳои мамлакат ба мутахассисони баландхаттисоси соҳа саҳт эҳтиёҷ доранд. Имрӯз тарбияи чунин мутахассисон дар муассисаҳои олий ва миёнаи маҳсуси китобдорӣ ба таври бояду шояд ба роҳ монда нашудааст. Дар барномаву дарсномаҳои таҳассусии муассисаҳои таълимии китобдорӣ оид ба масъалаҳои истифодаи технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо, татбиқи низоми худкори раванди китобдорӣ-иттилоотӣ, бунёди китобхонаҳои электронӣ, ташкили дастгоҳи маълумотӣ-библиографии электронӣ, маркетинг ва менечменти фаъолияти китобдорӣ, кам тавачҷуҳ зоҳир карда шудааст.

Камбудиву норасоихои ишорашуда тақозо менамоянд, ки имрӯз ҳарчи бештар мақсаду вазифа, мазмуну мундариҷа ва сатҳу сифати фаъолияти китобдорӣ дар мамлакат бештар карда шавад. Китобхонаҳо ба марказии воқеии баргузории чорабиниҳои муҳими фарҳангиву маърифатӣ табдил ёбанд. Дар китобхонаҳо бештар чорабиниҳои баргузор гарданд, ки ба масъалаҳои ҷалби ҷавонон ба китобхониву донишандӯзӣ, тақвияти ҳифзи озодиҳои онҳо аз ҳама гуна равияҳои хурофотӣ ва бегонаву ифротӣ, тавсеаи ҳудогоҳиву худшиносӣ, тарғиби мафкураи миллӣ ва ғояҳои ватандӯстӣ, ҳифз ва тарғиби анъанаҳои фарҳангӣ, мусоидат намоянд.

Барои ноил шудан ба чунин ҳадафҳо, қабл аз ҳама, зарур аст, ки ба ҳалли чунин масоил, тавачҷуҳ зоҳир карда шавад:

- бунёди китобхонаҳои нав бо дарназардошти маҳалҳои аҳолинишин ва дастрасии аҳоли ба онҳо;

- риояи ҳатмии талаботи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нусхаҳои ҳатмӣ»;

- таъмини китобхонаҳо бо биноҳои мувофиқ ва ҷавобгӯи талаботи меъёрҳои ҳифзу нигоҳдории фонд;

- таҳкими заминаи моддиву техникаи китобхонаҳо ва таҷҳизонидани онҳо бо технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ;

- мукамал намудани захираи нашрҳои маълумотӣ-библиографии китобхонаҳо ва тақмили истифодаи низоми феҳристи картотекаҳо дар раванди хизматрасонӣ;

- баргузории таҳқиқотҳои сотсиологӣ чиҳати омӯзиши фонди китобхонаҳои мамлакат, вижагии майлу рағбати китобхонӣ ва сатҳу сифати хониш дар байни гурӯҳҳои гуногуни хонандагон;

- зиёд намудани теъдоди донишҷӯён дар макотиби миёнаи махсус ва олии китобдорӣ ва ифтитоҳи бахшу шуъбаҳои нави китобдорӣ дар соҳтори донишгоҳҳои донишкадаҳои олии кишвар;

- таҳия ва татбиқи барномаи давлатии наشري китоб барои китобхонаҳои оммавӣ ва ҳамзамон дар радифи наشري китобҳои ҷопӣ ба роҳ мондани наشري китобҳои электронӣ дар муассисаҳои интишороти мамлакат;

- ташкили курсҳои тақмили ихтисоси китобдорон дар назди донишкадаву донишгоҳҳои олии кишвар;

- тақвият додани фаъолияти Маркази илмӣ-методии китобхонаҳои мамлакат ва таъмин намудани китобхонаҳо бо дастурҳои методиву библиографӣ.

Соли 2016 бо ташаббуси ходимони илмӣ Шуъбаи мероси фарҳанги ғайримоддӣ ПИТФИ тибқи талаботи Конвенсияи ЮНЕСКО «Феҳристи миллии мероси фарҳанги ғайримоддӣ» боз танзиму тақмил ёфт ва бо теъдоди 300 нусха ҷоп шуд [10]. Феҳристи тақмилёфта 515 номгӯи намунаҳои мероси фарҳанги ғайримоддиро аз ҳудуди Тоҷикистон дар бар гирифта, аз 7 бахш иборат аст.

Албатта дар таҳияи Феҳристи миллии мероси фарҳанги ғайримоддӣ натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ мавриди истифода қарор гирифта, дар силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддӣ ҳалқи тоҷик», интишор меёбад. Дар шумораи якуми китоб натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносию санъатшиносии дар шаҳру ноҳияҳои Истаравшан, Ашт, Шаҳритӯс, Муъминобод [8] ва дар шумораи дуҷуми китоб ноҳияҳои Шуғнон, Роштқалъа, Ишкошим, Рӯшон ва шаҳри Хоруғи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон баргузоршуда [9], инъикос ёфтаанд.

Ҳамзамон аз ҷониби ходимони илмӣ Шуъбаи ахбори омма ва таъбу нашр дар доираи мавзӯи «Таҳқиқи равандҳои инноватсионии соҳаҳои фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ» (солҳои 2016-2020) ва мавзӯи соли ҷорӣ шуъба: «Таҳқиқи махсусиятҳои инноватсионии матбуоти

музофотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» чараён гирифт. Масалан, аз ҷониби профессор М. Муродов мувофиқи нақшаи фардӣ, пажӯҳиши «Махсусияти истилоҳот ва фарҳанги рӯзноманигорӣ» бо дарназардошти проблемаҳои мубрами рӯзноманигории муосир ба сомон расонида шуд, ки натиҷаи он дар «Донишномаи фарҳанги рӯзноманигорӣ» дар ҳаҷми 30 ҷузъи чопӣ интишор ёфт [4]. Ӯ ҳамчунин доир ба вазъи матбуот ва публитсистикаи муосир, нақши публитсистика дар тарғиби дастовардҳои замони Истиқлол, проблемаҳои матбуоти даврии маҳаллӣ мақолаҳои илмӣ ва оммавӣ навишта дар матбуоти даврӣ ва маҷаллаву маҷмӯаҳои илмӣ ба таъб расонид. Муҳаққиқ М. Ҷумъаев мавзӯи «Масъалаҳои пайдоиш, инкишоф ва дурнамои технологияи таъбу нашр дар Тоҷикистон»-ро мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор дод. Афқору андешаҳояш доир ба масоили матбуот ва нуқси забон, истифодаи иқтибос дар матбуот, масъулиятшиносии журналист, ҳуқуқ ва ахлоқи журналистӣ, вазъу дурнамои матбуоти маҳаллӣ дар китоби «Баъзе масъалаҳои забони матбуот» [11] арзёбӣ шуданд. Ходими пешбари илмӣ А. Қутбиддинов дар пажӯҳиши мавзӯи «Публитсистикаи бадеӣ дар матбуоти маҳаллӣ» сахм гирифта, тибқи нақшаи фардӣ ба таҳлили муқоисавии образофаринӣ дар нашрияҳои «Набзи Файзобод» ва «Шаҳриёр» машғул гардида, маводи фаровон гирдоварӣ намуд. Доир ба вазъи матбуоти маҳаллии кишвар, хоса нашрияи «Оинаи Рашт» ва нашрияи «Гулхани Восеъ» пажӯҳиш ба анҷом расонида, дар шакли мақолаҳои алоҳида дар матбуоти даврӣ ва маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг» чоп намуд. Ҳамчунин ӯ фаъолияти эҷодӣ ва ҳунарии Мукаррама Қаюмоваро мавриди омӯзиш қарор дода, як мақолаи илмӣ ба таъб расонид ва китоберо бо номи «Рисолатдори фарҳанги миллӣ» дар ҳаҷми 15 ҷузъи чопӣ таҳия ва ба нашр пешниҳод намуд. Ходими калони илмӣ Қ. Исоев тибқи нақшаи инфиродӣ мавзӯи «Роҳҳои ташаккул ва инкишофи матбуоти маҳаллӣ (дар мисоли водии Рашт)»-ро мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор дода, маводи заруриро ҷамъоварӣ намуд. Ҳамчунин ӯ мақолаеро таҳти унвони «Матбуоти маҳаллӣ дар шароити ташаккули журналистикаи чандрасонаӣ (дар мисоли водии Рашт)» дар «Паёмномаи фарҳанг» ба таъб расонид.

Дар соли 2016 аз ҷониби ходимони илмии Шуъбаи муассисаҳои таълимӣ се китоби таълимӣ: «Дарси рубоб: китоби дарсӣ барои мактабҳои мусиқӣ ва коллечҳои санъат» [7], «Созшиносӣ» [5], «Базми Наврӯзӣ: маҷмӯаи сурудҳои хори а/капела аз эҷодиёти оҳангсозони тоҷик» [3]. ва барномаи таълимии «Таърихи мусиқии касбӣ-композитории тоҷик» [6] таҳия ва чоп шуданд.

Ходимони илмии ПИТФИ барои дар сатҳи баланди илмиву фарҳангӣ ва таҳассусӣ баргузор намудани чорабиниҳо бахшида ба санаҳои муҳими таърихӣ, таҷлили ҷашнвораҳо ва баррасии масоили мубраме, ки ҳалли онҳо тақозои замон аст, пайваста кӯшиш намуда, соли 2016 дар баробари таҳқиқи самтҳои гуногуни ҳаёти фарҳангии ҷомеа ва роҳандозии корҳои илмӣ, 15 чорабиниҳои илмӣ ва илмӣ-амалӣ аз қабилӣ: конференсия, ҷамоишҳои илмӣ-амалӣ ва мизи мудаввар баргузор намуда, дар 32 конференсия, семинар, ҷамоиш, мизи мудаввар ва форуму симпозиумҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ иштирок ва суҳанронӣ намудаанд.

Бахусус иштирок ва суҳанронии ходимони илмии ПИТФИ дар симпозиумҳои байналмилалӣ илмиву ҳунари қобили тавачҷуҳ аст. Аз ҷумла, иштирок ва суҳанронии муовини директори ПИТФИ Д. Раҳимов дар мавзӯи «Бозиҳои миллии наврӯзи тоҷикон» дар Симпозиуми байналмилалӣ «Наврӯз – мероси сулҳ», ки 3-6 марти соли 2016 дар шаҳри Техрони Ҷумҳурии Ислонии Эрон баргузор шуд, бисёр хотирмон буд. Ҳамзамон ходими пешбари илмии Шуъбаи санъатшиносӣ А. Абдурашидов дар мавзӯи «Асосҳои ташаккули низоми нағамоти дастаи танбур» дар Симпозиуми байналмилалӣ «Созҳои мусиқии тории Роҳи абрешим» (ш. Шанхай, Ҷумҳурии Халқии Хитой, 19 то 23 октябри соли 2016) ва дар мавзӯи «Истилоҳоти Шашмақом ва интишори китоби «Шашмақом» дар таҳрири нав» дар

Симпозиуми байналмилалии “Шашмаком” (ш. Тел-Авив, Ҷумҳурии Исроил, 8-14 декабри соли 2016) суҳанронӣ намуд. Мудири шуъбаи санъатшиносии ПИТФИ Н. Қличева аз 30.08.16. то 06.09.16 дар Форуми байналмилалии академии “One Asia in Dance-2016” (“Осиё дар рақс” - 2016), ки дар Кореяи Ҷанубӣ баргузор гардид, иштирок намуда, суҳанронӣ кард, ки чараёни сафар ва натиҷагирӣ аз он дар шакли мақолаҳои илмӣ ба таъб расиданд.

Дар доираи чорабиниҳои баргузоршуда дар баробари баррасии арзишҳои миллӣ таваҷҷуҳ бештар ба масоили мубрами фарҳангу ҳунарҳои миллӣ, баррасиву таҳлили муаммоҳои ҷойдошта ва пешниҳоди тавсияномаҳо ҷиҳати ҳалли мушкилоти мавҷуда, ҷойгоҳи фарҳанги миллӣ дар ваҳдати умумибашарӣ, рушди маърифати фарҳангии ҷавонон зоҳир карда шуданд. Ҷараёни баргузорӣ ва натиҷаи чорабиниҳо тавассути воситаҳои ахбори омма – шабакаҳои телевизионӣ ва радиоҳо пахш гардида, дар саҳифаҳои маҷаллаи «Тоҷикистон» (2016. – №1-2 (1155). – С. 29-30), «Душанбе» (2016. – №6. – С. 39-46; №7. – С. 90-93), рӯзномаҳои «Ҷумҳурият» (2016. – 2 феврал, 9 феврал, 19 феврал, 11 март, 1 апрел, 23 июн, 22 ноябр, 6 декабр; 2017. – 1 январ), «Садои мардум» (2016. – 1 март, 7 апрел, 24 октябр; 2017. – 7 январ), «Минбари халқ» (2017. – 4 январ), «Омӯзгор» (2016. – 22 январ, 18 март, 19 май), «Адабиёт ва санъат» (2016. – 21 январ, 11 феврал, 31 март, 7 апрел, 1 сентябр, 15 декабр), «Ҷавонони Тоҷикистон» (2016. – 10 март), «Чархи гардун» (2016. – 13 апрел), «Баҳори Аҷам» (2016. – 9 феврал, 7 март, 18 март, 4 апрел, 21 июн, 12 август, 6 сентябр, 15 октябр, 14 декабр; 2017. – 3 январ) ва дигар нашрияҳо ба таъб расиданд.

Ҷамҷунин ходимони илмӣ ПИТФИ дар барномаҳои телевизион ва радиои Тоҷикистон оид ба масоили мубрами фарҳангу санъат ва муаммоҳои мавҷудаи ахбори омма ва таъбу нашр мулоҳизаҳои ҷолиб баён намудаанд.

Ҷамкорҳои илмӣ ПИТФИ дар самти ташкилу баргузори конференсияву семинарҳо, мубодилаи афкор, таҷрибаомӯзӣ, тайёрнамоии кадрҳо, таҳияву пешниҳоди номинатсияҳо, наشري маҷмӯаҳои илмӣ, китобу рисолаҳо бо Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода, Донишкадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон, Иттифоқи композиторони Тоҷикистон, Китобхонаи миллии Тоҷикистон, Осорхонаи миллии Тоҷикистон, Иттифоқи рассомони Тоҷикистон, Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон, Китобхонаи давлатии патентно техникаӣ, Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар, Донишгоҳи славянии Русия-Тоҷикистон, Коллеҷи ҷумҳуриявии хореографӣ ба номи М. Собирова ва дигар муассисаҳо беҳтар гардидааст.

Дар ҳамкорӣ бо Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон олимони ПИТФИ ҷиҳати татбиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №269 аз 1.07.2016 «Дар бораи таҷлили 100-солагии устои санъати касбии тоҷик, Артисти халқии Иттиҳоди Шӯравӣ Ғаффор Валаматзода, 1250-солагии донишманд ва мутафаккири тоҷик ва Шарқ Абӯабдуллоҳ Муҳаммад ибни Алӣ ибни Ҳусейн машҳур ба Ҳаким Тирмизӣ ва 1150-солагии зодрузи олим ва мутафаккири Шарқ Закариёи Розӣ» корҳои назаррасро ба анҷом расониданд. Аз ҷумла, ба ифтихори 100-солагии Ғаффор Валаматзода маҷмӯаи илмӣ «Рақс падидаи муассири фарҳангӣ дар тамаддуни мардумони Осиёи Марказӣ: дирӯз ва имрӯз», китобномаи шарҳиҳои «Ғаффор Валаматзода – асосгузори хореографияи тоҷик», албоми «Жизнь в танце Гафара Валаматзаде» ва доир ба зиндагинома ва фаъолияти ҳунариву эҷодии Ғаффор Валаматзода 12 мақолаи олимони ПИТФИ дар саҳифаҳои нашрияҳои даврӣ ва маҷмӯаҳои илмӣ таҳияву интишор шуданд. Ҷамҷамон олимони ПИТФИ дар симпозиуми байналмилалии «Нақши Абубакр

Муҳаммад Закариёи Розӣ дар илм ва фарҳанги ҷаҳонӣ» суҳанронӣ намуда, доир ба таҳқиқи осори ӯ дар Тоҷикистон 4 мақола дар матбуоти даврӣ ва маҷмӯаҳои илмӣ ба таърифи расониданд.

Дар ҳамкорӣ бо Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Феҳристи номҳои миллии тоҷикӣ мавриди таҳрир қарор дода шуд, ки дар он корманди пажӯҳишгоҳ Д. Раҳимов ширкат дошт.

ПИТФИ дар ҳамкорӣ бо Муассисаи давлатии «Энциклопедияи миллии тоҷик» ҷиҳати эҷоди мақолаҳои энциклопедӣ доир ба масоили ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик саҳм гирифт. Аз ҷумла, беш аз 200 мақолаҳои илмӣ олимони ПИТФИ доир ба анъанаҳои шиғоҳӣ, санъати иҷрокунандагӣ, урфу одод, маросим, ҷашн ва навъҳои гуногуни санъат дар ҷилди дувуми «Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик» ба ҷоп расиданд.

Дар ҳамкорӣ бо Комиссияи миллии кор бо ЮНЕСКО-и Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ходимони илмӣ ПИТФИ Д. Раҳимов ва А. Аминов маводи эмпирикии марбут ба «Чавгон»-ро ҷамъоварӣ намуда, матни номинатсияи онро тибқи муқаррароти Конвенсияи ЮНЕСКО таҳия ва ба Комиссияи мазкур пешниҳод карданд.

Инчунин, дар ҳамкорӣ бо Киностудияи давлатии «Тоҷикфилм» аз рӯи сценарияи навиштаи Д. Раҳимов филми ҳуҷҷатӣ оид ба бозиҳои бачагона ба навор гирифта шуд.

Дар баробари ин, ҳамкориҳои тарафайн бо муассисаҳои фарҳангии хориҷӣ низ рушд ёфт. Бахусус, дар ҳамкорӣ бо Донишқадаи давлатии фарҳанг ва ҳунари Ҷувашистон доир ба мавзӯи «Ҷомеаи муосир: проблемаҳо ва дурнамои фаъолият дар фазои иҷтимоӣ-фарҳангӣ» конференсияи III байналмилалӣ ҳузуруву ғоибонаи илмӣ-амалӣ (22 март с. 2016) баргузор гардид.

Бо Донишгоҳи давлатии фарҳанг ва санъати Маскав (МГУКИ), Донишгоҳи давлатии фарҳанг ва санъати Қазон (КазГУКИ), Донишқадаи давлатии фарҳанги Челябинск, Китобхонаи давлатии Россия (РГБ), Китобхонаи илмӣ электронии Россия (НЭБ РИНЦ) ва бо Китобхонаи миллии Беларус, идораи маҷаллаҳои «Библиография», «Клуб», «Библиотековедение», «Библиотечная Ассамблея Евразии», (Россия), «Вестник культуры» (МГУКИ, СПбГУКИ, ЧГАКИ, КазГУКИ, ЧГИКИ) нашри мақолаҳои илмӣ, илмӣ-таҳлилӣ ба роҳ монда шудаанд. Дар ин ҷода тавассути интиқоли иттилоотӣ фарҳангии илмию методӣ, бо ба инобат гирифтани эҳтиёҷоти ҷонибҳо амалӣ гардонидани мешаванд.

20-уми майи соли 2016 дар толори хурди пажӯҳишгоҳ бо роҳбаладии роҳбари дастгоҳи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон Хуршед Низомов меҳмонони расмӣ аз Кореяи Ҷанубӣ – раиси ташкилоти ИЧКАП (Маркази мероси фарҳанги ғайримоддӣ Осие) Квон Хух ва мудирони бахши таъбу нашри ИЧКАП В. Пак бо кормандони ПИТФИ вохӯрӣ ва суҳбат барпо намуда, дар мавзӯи баланд бардоштани муаррифӣ намудани фарҳанги миллии халқи тоҷик ба ҷаҳониён ҳарф заданд. Қарор шуд, ки ташкилоти мазкур бо ПИТФИ соли 2017 дар самти таҳияву ҷопи китоби «Мероси фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик» ҳамкорӣ менамояд.

Дар соли 2016 сомонаи Пажӯҳишгоҳ (pitfi.tj) аз нигоҳи мазмуну муҳтаво, воридоти маводи ниёзи хониш ва ҷалби хонандаи маҷозӣ корҳои назаррасро ба анҷом расонид. Зарфи як сол дар сомона 155 мавод доир ба масоили мубрами фарҳанги миллии гузошта шуд. Дар ин муддат ҳамаи маводи гузошташударо дар маҷмӯъ 5 ҳазору 985 нафар хонандаи маҷозӣ мавриди истифода қарор доданд. Ба ҳисоби миёна моҳе ҳудудан 500 нафар вориди ин сомона шудаанд ва аз матолиби он судҳо бардоштаанд. Дар як сол дар бахшҳои «Созу наво», «Интишорот», «Театр», «Синамо» маводи бештар гузошта шуд ва аз омор ҳам дида мешавад, ки ҳаводорони ин гуна мавод бештаранд. Илова бар ин, соли 2016 кормандони сомо-

на кӯшиш ба харҷ доданд, ки саҳифаи фејсбукии сомонро фаъол кунанд. Ҳоло хар маводе, ки гузошта мешавад, ҳатман дар шабакаи иҷтимоии Фейсбук низ роҳ меёбад. Аз миёни матолиби гузошташуда бештар матолиби хусусияти энциклопедӣ дошта чо дода шуданд. Матни электронии 12 китоб дар шакли pdf ва матни пурраи 16 шумораи маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг»-и Пажӯҳишгоҳ (солҳои 2009-2015) дар сомона чо дода шуданд.

Илова бар ин, аз ҷониби ходими пешбари илмии Шуъбаи фаъолияти фарҳангӣ-фароғатии ПИТФИ Ш. Саъдиев беш аз 100 мақолаи электронӣ доир ба мавзӯҳои гуногуни таърихи фарҳанги халқи тоҷик ва рушди он дар давраи истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шабакаи байналмилалӣ Интернет - Донишномаи озоди электронии Википедиаи тоҷикӣ (tg.wikipedia.org) нашр карда шуд. Ҳамзамон истифодабарии жанри журналистикаи электронӣ дар мавзӯи «Фарҳанги Тоҷикистон – дар шабакаҳои глобалии электронӣ» бори аввал аз ҷониби ходимони илмии ПИТФИ рӯи қарор гирифт. Пешниҳоди чунин мавод тавассути воситаҳои электронии иттилоотӣ, аз ҷумла Интернет имконият медиҳад, ки муштариёни сершумори шабакаи ҷаҳонӣ бо истифода аз имкониятҳои компютери телефонҳои мобилии ба шабакаи Интернет пайваस्तшуда аз таърихи навигарҳои муосири фарҳанги Тоҷикистон ба забони тоҷикӣ, дар ғушаву канори ҷумҳурӣ ва мамолики дунё бархӯрдор бошанд. Аҳамияти ин намуди тарғибу шиносоии мардуми тоҷикзабон бо намунаҳои фарҳанги кишвар, махсусан дар шароити ҷаҳонишавии самтҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дар шароити муосир афзоиш ёфтааст. Аз чунин манбаи иттилоотӣ шахсоне, ки аз дастрасӣ харида китобу матбуоти даврӣ бо сабабҳои гуногун маҳруманд, бештар истифода мебаранд. Махсусан, мардуми тоҷикзабоне, ки солҳои охир ба мамлакатҳои гуногун муҳоҷират намудаанд ва ҳамзабонони бурунмарзии мо имконият пайдо мекунанд, ки аз иттилооти ба забони модариашон нашршуда, баҳравар шаванд ва ҳисси миллии хешро нисбат ба таърихи фарҳанги Ватани аҷдодашон тақвият бахшанд. Ба ин хотир, ба Донишномаи электронии Википедиаи тоҷикӣ матни электронии китобҳои ПИТФИ: «Феҳристи миллии фарҳанги ғайримоддӣ /National list of intangible cultural heritage. – Душанбе: Аржанг, 2016, – 280 с.; Қасбу ҳунарҳои анъанавии тоҷикон. – Душанбе, 2014. – 152 с. ва дигар маводи илмӣ иттилоотӣ марбут ба таърихи фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ворид карда шудаанд.

Китобхонаи илмии ПИТФИ фаъолиятро дар асоси Низомнома ва нақшаи корӣ амалӣ намуда, барои пешрафту инкишофи илмҳои фарҳангшиносӣ, санъатшиносӣ, китобхонашиносӣ, фаъолияти фарҳангӣ-фароғатӣ ва ғайра сахмгузор аст. Дар соли 2016 фонди китобхона тибқи чадвали таснифотии китобдорӣ-библиографӣ аз нав гурӯҳбандӣ карда шуд ва беш аз 4000 номгӯи китобу маҷаллаҳои мавҷуда ба феҳристи электронии ПИТФИ дохил карда шуданд. Ҳамзамон Китобхонаи электронии ПИТФИ ба фаъолият шурӯъ намуд, ки имрӯз дорои беш аз 300 китоби электронӣ мебошад. Дар фонди электронии китобхона бештар донишномаҳо, маълумотномаву луғатҳои хусусияти умумидошта ва соҳавӣ ҷамъоварӣ шуда, мавриди истифода қарор мегиранд. Аз ҷумла, «Энциклопедияи советии тоҷик» (Ҷилди 1-8), «Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик» (Ҷилди 1-3), «Энциклопедияи Миллии Тоҷик» (Ҷилди 1-4), «Фарҳанги забони тоҷикӣ» (Ҷилди 1-2), «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» (Ҷилди 1-2), «Донишномаи Шашмақом» ва китобҳо доир ба масоили фарҳангшиносӣ, санъатшиносӣ, театршиносӣ, мусиқшиносӣ, фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ, китобхонашиносӣ, осорхонашиносӣ, эҷодиёти мардумӣ заминаи асосии фонди китобҳои электрониро ташкил медиҳанд.

Бо мақсади расонидани ёри амалию методӣ ва ба роҳ мондану амалӣ намудани фармону супоришҳои роҳбарияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз китобу маҷаллаҳои интишорнамудаи пажӯҳишгоҳ, бахусус китобҳое, ки ба таҷлили ҷашни 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудаанд, ба шӯъбаву бахшҳои фарҳанги шаҳру навоҳии ҷумҳурӣ ба таври ройгон фиристода шуданд.

Ҳамин тавр, ПИТФИ дар партави санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти худро роҳандозӣ намуда, ҷиҳати иҷрои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ, илмӣ-методӣ ва пажӯҳишӣ дар самти таҳқиқи фаъолияти муассисаҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ, мусиқӣ, ахбори омма ва таъбу нашр, санъатшиносӣ, таърих ва назарияи фарҳангшиносӣ, эҷодиёти мардумӣ ва китобдорию иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон, саҳм гирифтааст. Татбиқи мавзӯҳо ва лоиҳаҳои илмӣ, асосан дар доираи маблағҳои барои иҷрои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ пешбинишуда, роҳандозӣ шудаанд. Соли 2016 новобаста аз пурра маблағгузорӣ нашудани мавзӯҳову лоиҳаҳои илмӣ ПИТФИ ходимони илмӣ пажӯҳишгоҳ кӯшиш намуданд, ки дар омӯзишу таҳқиқи масоили мубраму рӯзмарра бештар тавачҷух зоҳир намоянд ва бо дарназардошти имконоти мавҷуда фаъолияти худро ба роҳ монанд.

Соли 2016 аз ҷониби ходимони илмӣ ПИТФИ лоиҳаи нав: «Бунёди манобеи библиографии ҷопӣ ва электронии «Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон» барои солҳои 2017-2019 таҳия ва пешниҳод шуд, ки маблағгузори он, қисман бошад ҳам аз ҷониби Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дастгирӣ ёфт.

Илова ба корҳои илмиву таҳқиқотӣ аз ҷониби ходимони илмӣ ПИТФИ тибқи дастуру супоришҳои Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаи матнҳои «Низомномаи ҷоизаи давлатии «Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон», «Намунаи сенарияи ҷашни 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳру ноҳияҳо», «Оинномаи намунавии Марказҳои фарҳангӣ-фароғатии вилоят, шаҳр ва ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Консепсияи рушди фарҳанг дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». «Низомномаи боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ», «Дастовардҳои соҳаи фарҳанг дар 25-соли Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дурнамои он» таҳияву пешниҳод гардиданд.

Соли 2016 аз ҷониби ходимони илмӣ Пажӯҳишгоҳ доир ба мавзӯҳо ва лоиҳаҳои илмӣ 169 номгӯӣ маводи ҷопӣ, аз ҷумла 22 китобу рисола, барномаву дарснома, китобномаву тақвим ва 147 мақолаи илмӣ дар нашрия ва маҷмӯаҳои илмӣ ба таъб расиданд. Илова бар ин, беш аз 150 мақолаи публитсестӣ дар матбуоти даврӣ интишор ёфтааст. Ҳамзамон 4 шумораи маҷаллаи илмӣ таҳлили «Паёмномаи фарҳанг» ва ҷилди сеюми маҷмӯаи таҳқиқотҳои олимони муассиса таҳти унвони «Осор» дар ҳаҷми 480 саҳифа нашр шуд.

Адабиёт

1. Гаффор Валаматзода – асосгузори хореографияи тоҷик: Китобномаи шарҳиҳолӣ / Мураттиб Ш. Комилзода; зери назари А. Раҷабов. – Душанбе: Дониш, 2016. – 152 с.
2. Китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол: Феҳристи адабиёт / Мураттиб М. Комилов; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 312 с.

3. Қучқоров, Д. Базми Наврӯзӣ: Сурудҳои хори акапелла аз эҷодиёти оҳангсозони тоҷик: Дастури таълимӣ-методӣ / Зери назари А. Зубайдов; ҳуруфчини нотаи компютерӣ З. Икромова. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 56 с.
4. Муродов, М. Донишномаи фарҳанги рӯзноманигорӣ / Мухаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 480 с.
5. Низомов, Х. Созшиносӣ / Мухаррири илмӣ А. Зубайдов; зери назари Ш. Комилзода; Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот. – Душанбе: Адиб, 2016. – 132 с.
6. Таърихи мусиқии касбӣ-композиторӣ тоҷик: Барномаи таълимӣ / Мураттиб А. Зубайдӣ; муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 32 с.
7. Обидпур, Ҷ. Дарси рубоб: Нашри сеюм бо иловаҳои муаллиф барои мактаб ва коллечҳои мусиқӣ (санъат). – Душанбе: Адабиёти бачагона, 2016. – 136 с.
8. Фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик: натиҷаҳои экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносӣ кормандони ПИТФИ дар соли 2015. Шумораи 1 / Мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимов; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 156 с.
9. Фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик: натиҷаҳои экспедитсияҳои мардумшиносӣ-санъатшиносӣ кормандони ПИТФИ аз навоҳии ВМКБ. Шумораи 2 / Мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимов; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 244 с.
10. Феҳристи миллии мероси фарҳанги ғайримоддӣ / Мураттибон Д. Раҳимов, Н. Қличева, А. Зубайдов ва дигарон; муҳаррири масъул Д. Раҳимов; зери назари Ш. Комилзода. Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 280 с.
11. Ҷумъаев, М. О. Баъзе масъалаҳои забони матбуот / Мухаррир М. Муродов; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 164 с.
12. Эмомалӣ Раҳмон дар адабиёти бадеӣ: Китобнома / Мураттиб Ш. Комилзода; зери назари академик А. Раҳмонзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 224 с.

Комилзода Ш.

ИССЛЕДОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРОЛОГИИ И ИНФОРМАЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В исследовании освещены наиболее важные результаты научной деятельности Научно-исследовательского института культуры и информации Министерства культуры Республики Таджикистан в 2016 году. А также рассматривается процесс реализации научных тем, результаты социологических исследований и научных экспедиций ученых института в области культуры и информации, организация и проведение научных мероприятий. Уделено особое внимание на результативность научных изысканий сотрудников института в 2016 году и совершенствование взаимного сотрудничества института с отечественными и зарубежными научными институтами и вузами культуры.

Ключевые слова: Научно-исследовательский институт культуры и информации, исследования, экспедиция, научные темы, научный результат, мероприятия, сотрудничество, инновация, культурология, информация, глобализация.

Sh.Komilzoda

INVESTIGATION OF PROCESSES OF THE INNOVATION IN CULTURAL STUDIES AND INFORMATION IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

In this article are highlighted the most important scientific results of the Research Institute of Culture and Information in 2016. As well as author summaries the process of implementation of the research projects, the results of sociological studies and scientific fieldworks of the Institute scholars in the field of intangible cultural heritage of the Tajik people, the organization and conduct of scientific activities. There is paid also special attention to the results of scientific researches, achieved in 2016 and the mutual cooperation of the Institute with domestic and foreign research institutes and universities related to the culture.

Keywords: Research Institute of Culture and Information, research, sociology, fieldwork, scientific topics, cooperation, innovation, cultural studies, information, globalization.

ТДУ 002+07+05+9тоҷик+37тоҷик+8 тоҷик

Муродов М.

БАЪЗЕ МУШКИЛОТИ ОМОДАГИИ КАСБИИ ЖУРНАЛИСТОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Дар шароити муосир бо вуҷъат пайдо кардани раванди ҷаҳонишавӣ ва инкишофи технологияи замонавӣ ҷараёни омодагии касбии рӯзномнигорони ватанӣ ба мушкилоти зиёде дучор гардидааст, ки нигарони ҳалл аст. Дар ин нигошта омилҳои иҷтимоӣ ва касбии тайёр намудани журналистони оянда дар факултету шуъбаҳои журналистикаи донишгоҳҳои олии кишвар мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф дар заминаи таҷриба ва мушоҳидаҳои худ сатҳи омӯзиши ин масъала, шароит ва ҳолати таълими мутахассисони рӯзноманигорро дар муассисаҳои олии кишвар таҳлил намуна, дар баробари зикри баъзе пешрафтаҳо, мушкилоти мавҷударо дар самти қабули докталабон, таъминоти инноватсия, тарзи таълим, усули омӯзиши ва амсоли ин ошкор мекунад ва роҳҳои бартараф кардани онҳоро нишон медиҳад.

Калидвожаҳо: журналистика, мушкилот, таълим, техника, технология, таҳсилоти олии, омодагии касбӣ, факултет, шуъба, ҳамкорӣ, ҷаҳонишавӣ, талабот.

Таҳсилоти олии дар соҳаи журналистикаи тоҷик тӯли 25 соли истиқлолияти давлатӣ ба дигаргуниҳои сифативу миқдорӣ дучор шуд. Аз ҷумла, Стандарти давлатии таълимии таҳсилоти олии касбӣ коркард гардид, нақшаҳои таълимӣ таҳия шуданд, муносибат ба фанҳои умумиҷамъиявӣ ва касбӣ тағйир ёфт. Агар дар замони шӯравӣ ҷараёни омодагии касбии журналистон аслан дар равияи филологӣ сурат мегирифт, имрӯз дар ин раванд тамоюли иҷтимоӣ фарҳангӣ афзалият пайдо кардааст. Дар таҳсилоти олии соҳаи журналистикаи ватанӣ системаи ягонаи касбӣ шакл гирифт. Аммо раванди таълим ва омодагии касбии журналистон дар макотиби олии мушкилоти зиёдеро пеш овард, ки дарёфти роҳҳои ҳалли онҳо барои рушди журналистикаи тоҷик бетаъсир нахоҳад буд.

Зимнан, мушкилоти таълими рӯзноманигорӣ то андозае тавачҷуҳи муҳаққиқони журналистикаро ҷалб карда, ки мақолаҳои А. Саъдуллоев «Таҳқиқ дар дарс» [4], Н. Солеҳов «Проблемы подготовки журналистских кадров в ВУЗ-ах Таджикистана» [5], В. Петрушкова «Инновационные подходы проведения практических занятий на факультетах и отделениях журналистики» [3], С. Ҳайдаров «Тарзи таълими журнализми радио» [6], М. Муродов «Баъзе роҳҳои шавқовар намудани машғулиятҳои ихтисосӣ (рӯзноманигорӣ)» [1], «Боз доир ба проблемаҳои таълим дар ихтисосҳои журналистӣ» [2] намунае аз онҳоянд. Бо ин вучуд то ҳол дар ин раванд камбудии ба назар мерасад. Тавре Н. Солеҳов қайд мекунад: «Мушкилоти омодагии кадрҳои соҳибихтисоси журналистика дар ҷумҳурии Тоҷикистон ниҳоят тезугунд аст. Низоми омодагии мутахассисон дар мактабҳои олии дар ҷараёни таҳаввул қарор дорад, донишгоҳҳо омӯзгориро такмил медиҳанд, кӯшиш менамоянд, ки барномаҳои таълимӣ ва усулҳои умумии омодагии касбии журналистонро ба талаботи таҷрибаи муосири ВАО наздик гардонанд» [5, с.25].

Ҳарчанд аз ин гуфта ҳашт сол сипарӣ шудааст, аммо то ҳанӯз дар раванди таълими рӯзноманигорӣ мушкилоти мувофиқ гардонидани ҷанбаҳои

назариву амалии журналистика боқӣ мондааст, ки онро метавон *ба тарзи қабули довталабон, вазъи макотиби олӣ, усули таълим ва робита бо ВАО* нисбат дод.

Тачрибаи тӯлонии омӯзгорӣ имкон медиҳад, то таҳлил ва муқоиса намоем, ки сол ба сол сафи донишҷӯёни тасодуфӣ дар факултету шуъбаҳои журналистикаи кишвар зиёд мешавад. Дар байни донишандӯзон ҳатто нафароне вомехӯранд, ки ба кучо ва ба чи мақсад омаданашонро худ намедонанд. Чунин ҳолат на танҳо боиси халалдор гардидани чараёни таълим мегардад, балки кӯшишҳо дар ин чода чандон самара намебахшанд. Агар омӯзгор дар сатҳи баланд машғулият гузаронад ҳам, ин тоифа донишҷӯён аз он баҳрае гирифта наметавонанд, балки намефаҳманд, дар ҳолати дар сатҳи паст ташкил намудани дарс завқи донишҷӯёни хубу аълохон коста мешавад. Борҳо озмӯдаем, ки дар курсҳои поёнӣ донишҷӯ завқи хуби илмомӯзӣ дорад, ҳисси кунҷковинаш бештар аст, талоши худомӯзӣ мекунад, аммо дар курсҳои болоӣ гӯё ҳавсалааш «пир» мешавад, ки масъулиятҳоиаш камтар мегардад. Албатта, дар руҳ додани чунин ҳолат шояд муносибати ноадолатонаи бархе аз омӯзгорон низ сабаб гардад, аммо ба гумони мо усули сатҳи миёнаро интихоб намудани устодон ва аксар бо донишҷӯёни фаъол таъя кардан, таъсири бештар мегузорад. Агар донишҷӯ ба пешаи интихобнамудааш хоҳиш, майл, завқ надошта бошад, ўро дар ин самт тарбия намудан душвор аст, зеро маҳз майлу рағбат донишҷӯро ба олами касбӣ мекашад ва кӯшишҳои ўву раҳнамоии устодон боиси зуҳури меҳри касб дар қалбаш мегардад. Маншай чунин майл даврони мактабӣ аст ва зуҳури он дар айёми донишҷӯӣ кам андар кам руҳ медиҳад.

Имрӯз ағлаби донишҷӯёни факултету шуъбаҳои журналистикаи кишвар орзуи корманди телевизион шуданро доранд. Аксари онҳо бо таъсири телевизион ҳаваси журналист шуданро дар худ пайдо кардаанд. Ба назари онҳо, хусусан нафароне, ки аз минтақаҳо меоянд, телевизион шахсро маъруф мегардонад. Бинобар ин аксар бо чунин ҳавас ба ин воситаи ахбор менигаранд, аммо онҳо камтар фикр мекунанд, ки барои журналисти телевизион шудан қобилият, маҳорат, дониш ва ҷаҳонбинӣ ба кор меравад, на орзуву ҳаваси эҳсосӣ. Бо чунин ҳолати интихоб донишҷӯро ба омӯзиши мақсадноки асосҳои фундаменталии касби журналистӣ раҳнамун сохтан басо душвор аст.

Барои ҳалли ин мушкилот, пеш аз ҳама, муносибатро ба қабули довталабони факултету шуъбаҳои журналистика бояд тағйир дод. Устодони собиқадор хуб медонанд, ки дар замони шӯравӣ довталаби журналистшаванда бо ҷузвдонҳои пур аз маводи дар матбуоти даврӣ интишоргардида ба ин боргоҳ меомад. Ин амал аз майлу рағбат, қобилияту маҳорат ва ҳамчунин сатҳи маърифати довталаб дарак меод. Дар баробари ин барои фаҳмидани маърифати иҷтимоӣ, ҳолати равонӣ, дараҷаи фикрронӣ ва қобилияти нигорандагии довталаб комиссияи махсус ташкил мешуд, ки ин паҳлуи талаботи касби месаҷид. Дар натиҷа нисбатан беҳтаринҳо ба сафи донишҷӯён шомил мешуданд. Дар солҳои аввали Истиклол низ ин талабот иҷро мешуд, аммо бо сабаби мушкилоти чопи матбуоти даврӣ дар он аслан усули суҳбат истифода мегардид.

Маркази тестӣ чунин талаботро аз байн бурд. Натиҷа ин шуд, ки соли қабули 2014 довталабони ба ихтисоси робита бо ҷомеаи факултети журналистикаи ДМТ ҳуччат супорида, танҳо баъд аз қабул фаҳмидаанд, ки дар интихоби касб иштибоҳ кардаанд. Онҳо ихтисоси иттилооти риёзиро мехостаанд. Барои он ки хишти аввал қач гузошта нашавад, зарур аст, ки дар қабули довталабони ихтисосҳои журналистикаи факултет ва шуъбаҳои журналисти-

ка озмуни эҷодӣ муқаррар, балки барқарор карда шавад. Шаклҳои озмуноро метавонад пешниҳоди матни ҷопӣ, маводи электронӣ, навиштани эссе, суҳбати шифоҳӣ ва амсоли ин ташкил диҳад. Барои довталаби имрӯза имкони пешниҳоди чунин мавод ҳаматарафа ҷой дорад, зеро ВАО дар саросари кишвар фаъол аст, мавқеъ дорад ва пайваста дар талоши ҳамкорӣ бо тамоми кишрҳои гуногуни ҷомеа, аз ҷумла наврасон аст.

Мушкилоти дигар дар ин самт вазъи факултети шӯъбаҳои журналистика аст. Табиати ихтисоси рӯзноманигорӣ кор бо техникаи касбӣ ва технологияи замонавӣ-инноватсиониро тақозо менамояд. Таъминоти техникӣ дар раванди омодагии касбии журналистони оянда нақши муҳим дорад. Ба хусус дар шароити инкишофи муносибатҳои бозоргонӣ ин омил аҳамияти бештар пайдо кардааст. «Шароити бозор, технологияи нав аз хатмкунандагони макотиби олии журналистӣ донишу малакаи нави касбиро тақозо менамояд» [5, с.25]. Аммо ин масъала дар муассисаҳои олии кишвар то ҳол ҳалли худро пурра пайдо накардааст.

Имрӯз дар Тоҷикистон илова ба факултети журналистикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар 7 донишгоҳи дигар: Донишгоҳи славянии Россияву Тоҷикистон, Донишкадаи санъат ва фарҳанги ба номи М. Турсунзода, Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров, Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав, Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Назаршоев, Донишгоҳи давлатии Кўлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ ва Донишкадаи тарбияи ҷисмонӣ кадрҳои журналистӣ тайёр карда мешавад. Агар баъзе аз ин мактабҳои олӣ наздик ба 50 сол барои ВАО кадр тайёр кунанд, қисми аксар дар марҳилаи мустақкам кардани пойгоҳи моддиву техникӣ ва ҳайати илмиву омӯзгорӣ қарор доранд.

Аз мушоҳидаҳои бевоситаи худ ва иттилооти ҳамкасбон маълум мегардад, ки на ҳама муассисаҳои омодакунадаи кадрҳои журналистӣ бо таҷҳизот ва технологияи касбӣ таъминанд. Албатта, дар факултети журналистикаи ДМТ, Донишгоҳи славянии Россияву Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии Хучанд студияи радио ва телевизион мавҷуд аст, ки аз он истифода мебаранд. Аммо дастандаркорони ин марказҳо аз имконоти мавҷуда усулан кор бурда наметавонанд. Қариб дар ҳамаи факултету шӯъбаҳои журналистика техникаи замонавии аккосӣ, аудио ва видеои ба талаботи журналистикаи амалӣ ҷавобгӯ вучуд надорад. Ҳол он ки донишҷӯӣ журналистшавандаро бидуни дастгоҳи аккосӣ, сабти овоз ва ҳамчунин навор наметавон тасаввур кард. Набудани таҷҳизоти касбӣ, на танҳо раванди машғулиятҳои амалиро бебор мекунад, балки боиси азҷиҳати маънавӣ ва касбан қафо мондани донишҷӯён дар давраи таҳсил мегардад. Албатта, онҳое, ки имкон доранд, чунин таҷҳизотро аз ҳисоби худ харидорӣ намуда, берун аз машғулиятҳо бо расонаҳои хабарӣ ҳамкорӣ мекунанд, аммо бо ин усул наметавон мушкилоти мавҷударо ҳал намуд.

Ҳамин тавр, дар шароити имрӯза бо ташаккули журналистикаи чандрасонаӣ, технологияи мултимедийӣ, раванди ҷаҳонишавӣ зарурати дар чанд шакл: хаттӣ, садоӣ, овозӣ ва тасвирӣ таҳия намудани матни журналистӣ ба миён омадааст. Барои дар ин шароит фаъолият намудан на танҳо маърифату дониши назариву иҷтимоӣ, балки маҳорати аз имкониятҳои техникаи гуногун самаранок истифода карда тавоништан, ба кор меояд. Пас раванди таълими рӯзноманигории муосирро бо таҷҳизоти техникийи ҳозиразамон таъмин намудан шарту ногузир аст.

Дар омодагии касбии журналистон раванди таҳсили мактаби олӣ ва усули таълим низ бе таъсир буда наметавонад. Табиист, ки омодагии касбии

журналистон ба фаъолияти амалӣ саҳт алоқаманд аст, аммо ин равандро бидуни тарбияи хосса, яъне мактаби илмиву амалӣ наметавон тасаввур кард. Чунончи, қаблан навишта будем «дар ин давра муҳасилин орзуву эҳсосоти қаблии худро месанҷанд, дар заминаи омӯзиш ҷаҳонбинияшонро васеъ мекунанд, донишҳои ихтисосӣ мегиранд ва ба ин васила қобилияту маҳорати касбияшонро дар амал озмуда сайқал медиҳанд» [2, с.81]. Аммо оё усули таълими имрӯзаи мо барои татбиқи ин орзуву ниятҳо мусоидат мекунанд? Оё дар ҷараёни омодагии касбии журналистон аз усулҳои замонавӣ истифода мекунанд?

Дар раванди таҳсили ҳар гуна касб андешаи *ҷиро омӯзонид ва чи тавр омӯзонид* нақши дастурӣ дорад. Ҷавоб ба саволи ҷиро омӯзонид ба мундариҷаи нақшаҳои таълим, мазмуни фанҳои таълимӣ ва мавзӯву сатҳи лексияҳои аудиторӣ иртибот мегирад. Ҳамаи инҳо ба мақсади омӯзиши журналистӣ, ки аз талабот ва дархости ҷомеаи муосир манша мегирад, бояд мувофиқ бошад. Аммо дархости имрӯзаи ҷомеа бо талаботи воқеии он чандон мувофиқ нест ва гумон аст, ки мувофиқати комил ҳосил шавад. Имрӯз дар фазои иттилоотии кишвар воқиҳои ахбори гуногун таъсир мегузоранд, онҳо аз рӯи таъйинот, мавқеъ ва шакли паҳш гуногунанд. Аз ин рӯ, агар мо дар ҷараёни таълим дархости нашрияҳои хусусиву тичоратӣ ва ё рекламавиро ба инобат гирем, талаботи навӣ дигари расонаҳо сарфи назар мешавад. Ин ҷо воқеияти мавҷуда ба мақсади таълим дар шакли тазод баромад мекунад. Бинобар ин дар раванди таълими фанҳои ихтисосӣ бояд ба сатҳи инкишофи ҷомеа ва тафаккури мардум эътибор дода шавад. Аз тарафи дигар, ба вучуд омадани ширкатҳои расонаӣ, ВАО-и хусусӣ боиси рақобати касбиву эҷодӣ дар фазои иттилоотӣ гардидааст. Баъзе аз ин расонаҳо мактабҳои худро таъсис додаанд, зеро ба назарашон усули тадриси макотиби олии онҳоро қаноат намекунад. Ин ҳолат водор менамояд, ки дар раванди таълим дархости чунин ВАО-ро низ ба инобат гирем.

Яке аз роҳҳои ба талаботи ҷомеа ва дархости журналистикаи амалӣ мувофиқ кардани ҷараёни таълим интихоби дурусти фанҳои интихобӣ ва курсу семинарҳои махсус аст. Дар нақшаҳои таълимии феълӣ барои чунин фанҳо 40 % ҷудо шудааст. Кафедраҳои тахассусӣ ҳуқуқ ва имкон доранд, ки мувофиқи талаби ҷомеа ин ё он мавзӯро барои дарси интихобӣ пешниҳод намоянд. Аммо, мутаассифона, ҳолатҳои мушоҳида мешавад, ки ин талабот ба назар гирифта намешавад ва тадриси мавзӯҳои кӯҳнашуда солҳои сол давом мекунад. Чунин муносибат дар қалби донишҷӯ сардӣ ба вучуд меорад, зеро ӯ «харидори мавзӯро» дар бозори иттилоотии кишвар пайдо карда наметавонад. Мисли он ки моли дар бозор харидор пайдо накарда ба анбор меравад, мавзӯҳои кӯҳна танҳо дар дафтари донишҷӯ боқӣ мемонанд.

Дар баробари ин тамоми фанҳои ихтисосӣ, новобаста ба дараҷаи илмиву назарӣ, бояд ба амалияи журналистӣ ва дархости он мувофиқ кунонида шаванд. Ин усул имкон медиҳад, ки донишҷӯ аз раванди журналистикаи амалӣ пайваста воқиф шавад, набзи онро ҳис кунад, ба дархӯр шудани донишҳои назариаш дар фаъолияти эҷодӣ бовар ҳосил намояд. Аз ин рӯ, кафедраҳои тахассуси журналистиро зарур аст, ки ба ин ҷиҳати масъалаи таълими рӯзноманигорӣ эътибори ҷиддӣ диҳанд.

Паҳлуи дигари раванди таълим *чи тавр омӯзонидан* аст. Ин паҳлуи масъала бояд ба ҳавасмандии донишҷӯ мусоидат кунад. Воқеан дар раванди омодагии касбии журналистон омилҳои ҳавасмандгардонии донишҷӯ таъсири муҳим мегузорад. Шаклҳои гуногуни ҳавасмандгардонӣ вучуд дорад, ки *усули интерактивии таълим, муносибати некроҳона бо донишҷӯ,*

баҳогузориҳои холисона мисоли онҳост. Табиист, ки дар макотиби олии методикаи таълим чун рукни асосӣ анъанавӣ дерина дорад. Аммо инкишофи ҷомеа, дигар шудани муносибатҳои иҷтимоӣ, тағйир ёфтани ҳолати таълим, сатҳи қабули муҳассилин ва дар баробари ин ба вучуд омадани имкониятҳои техникаӣ ва тарзи истифодаи онҳо водор месозад, ки методикаи таълим шеваи замонавӣ пайдо кунад. Имрӯз аксари макотиби олии ба таҳсили сезинаӣ гузаштаанд, ки факултаву шӯъбаҳои журналистика истисно нестанд. Ин шакли таҳсил худ усули махсуси тадрисро талаб мекунад. Аз ҷумла, дар зинаи бакалавр усули лексия ва ё "диктаи матн" (усули дӯстдоштаи омӯзгорони камҳавсала) чандон ба қор намеравад. Албатта, лексия ҳамчун шакли анъанавӣ таълим дар макотиби олии нақши муҳим дорад. Он, аз як тараф, маърифати ҳаёти ва предметии омӯзгорро мефаҳмонад, аз сӯи дигар, дар бедорӣ завқи донишҷӯ ва ташаккули қобилияти фикрронии ӯ таъсир мегузорад. Аммо ба таъбири В. Петрушкова «лексия барои донишҷӯ ид аст, семинар бошад мубориза. Дар лексия ман хучаини худам: омодагӣ мебинам ва мехонам, аммо дар машғулиятҳои амалӣ ҳеҷ кас намедонад, ки чӣ мешавад: ё донишҷӯён супоришро нафаҳмидаанд ва ё омодагӣ надидаанд» [3, с.204]. Хусусияти таълими зинаи бакалавр тақозо менамояд, ки дар раванди таълим аносири лексияву семинар ба ҳам омезиш ёбанд. Дар ин қор усули интерактивӣ метавонад мусоидат кунад ва таъсири бештар расонад. Аммо истифодаи ин усул тайёрии ҷиддиро меҳаҳад. Пеш аз ҳама омӯзгор бояд силлабус (барномаи қорӣ фан) таҳия ва донишҷӯёнро бо он таъмин намояд, онҳоро водор кунонад, ки аз рӯи силлабус қор қарданро ёд гиранд. Ҳамаи кӯшишу талошҳо бояд ба фаълмандии донишҷӯ таъсир гузоранд.

Мутаассифона, дар ин бахш то ҳол мушкили вучуд дорад. Баъзе омӯзгорон ҳануз аз усули кӯҳна қор мегиранд, бархе то ҳол ба моҳияти силабус ва талаботи тартиби он пурра сарфаҳм нарафтаанд, ки чи расад ба омӯзонидани шогирдон.

Роҳи дигари мусоидаткунанда ба самаранок гардонидани сифати таълим, таъмини донишҷӯён бо дастурҳои методӣ, васоити таълимӣ ва китобҳои дарсӣ аст. Ҳарчанд дар ин самт пешравиҳо ба назар мерасад, аммо ҳоло ҳам қонеъкунанда нест. Ҳамчунин қорӣ омӯзгор бо таъмини васоити таълимӣ тамом намешавад, балки ўро мебояд дар заминаи ин мавод слайдҳо тартиб диҳад. Зимнан дар шароити имрӯз истифодаи слайд яке аз роҳҳои қолибсозии дарс аст. Хуб аст, ки ба ин усули тадрис аксар муаллимони ҷавон мароқ зоҳир менамоянд. Аммо санҷишҳо нишон медиҳад, ки бештари слайдҳо хусусияти ғайриқарорӣ доранд, дар таҳияи онҳо муносибати эҷодӣ қамтар зоҳир мешавад. Ҳар амали омӯзгор бояд ҳислати эҷодӣ пайдо кунад. Агар омӯзгор худ эҷодкор набошад, донишҷӯро ба эҷодкорӣ талқин қарда наметавонад. Омӯзгор бояд донад, ки рисолати асосии ӯ фаҳмонида тавонистани мавзӯ аст. Чи қадаре ки омӯзгор эҷодкор бошад, ҳамон қадар аз усулҳои фаъоли таълим самаранок истифода мебарад. Чи қадаре ки дарс қолиб гузарад, ҳамон қадар тавачҷуҳи донишҷӯ ба мавзӯҳо зиёд мегардад ва фаълмандиаш меафзояд.

Муносибати неки омӯзгор низ метавонад омилҳои ҳавасмандгардонии донишҷӯ шавад. Натиҷаҳои мониторинги сифати таълим, ки пайваста дар факултети журналистикаи ДМТ гузаронида мешавад, нишон медиҳад, ки дар ин самт нигаронии донишҷӯён вучуд дорад. Бо донишҷӯ дағалона муносибат намудан, ҳарфҳои қабех гуфтан, аз мавзӯи асосии дарс дур рафтан, ба таърифу тавсифи айёми донишҷӯии худ саргарм шудан аз ин омилҳост, ки метавонад ба қоста гардидани майлу рағбати донишҷӯ таъсир гузорад.

Паҳлуи дигар дар самти омодагии касбии журналистон робита бо васоити ахбори омма аст. Албатта, дар ин бахш корҳои зиёде ба анҷом расонида шудааст. Аз ҷумла, аксари факултету шуъбаҳои журналистика бо ВАО шартномаҳои ҳамкорӣ доранд, ки дар заминаи он донишҷӯён ба таҷрибаомӯзӣ мераванд, ҳамкориҳои эҷодӣ мекунанд. Ҳамчунин дар ДМТ нашрияи «Ба қуллаҳои дониш» дар ДСРТ нашрияи «Студенские вести» амал мекунад, ки барои донишҷӯёни журналистшаванда ҳамчун лабораторияи эҷодӣ истифода мешаванд. Бо вучуди ин дар ин бахш баъзе мушкилот вучуд дорад, ки аслан ба расонаҳои электронӣ рафт дорад. Бояд гуфт, ки дар омодагии касбии журналистон на танҳо макотиби олий, балки идораҳои расонаҳои хабарӣ низ саҳмгуздоранд. Аз ин рӯ, роҳбарияти ВАО новобаста ба шакли таъйинот ва паҳшашон мебошад дар ин самт ҳамкориашонро қавӣ гардонанд, на танҳо дар баргузори таҷрибаомӯзиҳо мусоидат кунанд, балки донишҷӯёни фаъолро ба шефӣ гиранд, онҳоро дастгирии моддӣ намоянд.

Дар ин бахш ба ҳамкориҳои омӯзгорони факултету шуъбаҳои журналистика бо ВАО низ бояд эътибор дод. Чунонки дар боло ишора шуд, табиати таълими рӯзноманигорӣ пайванди илму амалро меҷӯрад. Агар омӯзгор худ эҷодкор набошад, бо расонаҳо пайваستا ҳамкорӣ накунад, гумон аст, ки қобилияти эҷодкории донишҷӯро ташаккул диҳад. Ин ҳолатро ба инобат гирифта пешниҳод менамоем, ки ҳар як омӯзгори ҷавони дар факултаву шуъбаҳои журналистӣ ба кор қабулшаванда бояд аққалан ду сол собиқаи корӣ дар ВАО дошта бошад.

Умуман, самти омодагии касбии журналистон дар Тоҷикистон низоми муайяни худро пайдо намуда бошад ҳам, раванди таълим аз мушкилот холӣ нест. Таҳаввули муносибатҳои иҷтимоӣ, инкишофи босуръати илму техника, ҷараёни ҷаҳонишавӣ ва таъсири он ба фазои иттилоотии кишвар моро ҳушдор медиҳад, ки дар ин самт муносибати ҷиддӣ дошта бошем ва талаботи ҷомеаи ватаниву ҷаҳониро ба инобат гирем.

Адабиёт

1. Муродов, М. Баъзе роҳҳои шавқовар намудани машғулиятҳои ихтисосӣ (рӯзноманигорӣ) [Матн] // Аз се шоҳаи як илм.- Душанбе: Истеъдод, 2014.- С.40-46.
2. Муродов, М. Боз доир ба проблемаҳои таълим дар ихтисосҳои журналистӣ [Матн] // Аз се шоҳаи як илм.- Душанбе: Истеъдод, 2014.- С.80-86.
3. Петрушкова, В. Инновационные подходы проведения практических занятий на факультетах и отделениях журналистики [Текст] // Сборник статей по вопросам журналистского образования.- Душанбе: Азия-Принт, 2008.-С.203- 214.
4. Саъдуллоев, А. Таҳқиқ дар дарс [Матн] // Маҷмӯаи мақолаҳо оид ӯа таҳсилоти журналистӣ.- Душанбе: Азия-Принт, 2008.-С.182-189.
5. Солеҳов, Н. Проблемы подготовки журналистских кадров в ВУЗах Таджикистана [Текст] // Сборник статей по вопросам журналистского образования.- Душанбе: Азия-Принт, 2008.- С.190-197.
6. Ҳайдаров, С. Тарзи таълими журнализми радио [Матн] // Маҷмӯаи мақолаҳо оид ба таҳсилоти журналистӣ.- Душанбе: Азия-Принт, 2008.- С.215-219.

Муродов М.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ЖУРНАЛИСТОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В современном обществе в связи с расширением процесса глобализации и развития современной технологии в профессиональной подготовке ответственных журналистов возникли многие проблемы, которые нуждаются в

решении. В данной статье рассматриваются общественные и профессиональные факторы подготовки журналистов на факультетах и отделениях вузов страны в современных условиях. Автор, на основе своего наблюдения и опыта работы анализирует степень изучения этой проблемы, обстановки и условий обучения студентов – будущих журналистов в вузах страны наряду с некоторыми положительными явлениями, выявляет некоторые проблемы в деле приёма абитуриентов, обеспечении инноваций, способов обучения и методов преподавания, применения современной технологии, сотрудничества с СМИ и показывает пути их решения.

Ключевые слова: журналистика, проблема, обучение, техника, технология, ВУЗ, профессиональная подготовка, факультет, отделение, сотрудничество, глобализация, потребность.

Murodov M.

SOME PROBLEMS OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF JOURNALISTS IN MODERN CONDITIONS

In modern society in connection with the expansion of globalization and development of modern technologies in the professional training of local journalists, appeared many problems that should be resolved. This article discusses the social and professional factors in the training of journalists in the faculties and departments of universities of the country in contemporary conditions. The author, based on his observations and experience, analyzes the study of this problem, situation and the training conditions of students – future journalists in universities in the country along with some positive developments, identifies some problems in the acceptance of the new students, providing with innovations, ways of learning and teaching methods, the use of modern technology, cooperation with the mass media and shows ways of their solution.

Keywords: journalism, problem, training, technique, technology, university, training, faculty, department, collaboration, globalization, requirement.

ТДУ 07+05+002+659,1321+8 тоҷик

Қутбиддинов А.

МАТБУОТИ МАҲАЛЛӢ - ОИНАИ ҲАӢТИ ДЕҲОТ (Баъзе андешаҳо дар хошияи "Оинаи Рашт")

Дар мақола шинохт, рисолат ва мавқеи матбуои маҳаллӣ дар фазои минтақавии кишвар баррасӣ гардида, вазъи имрӯзу гузаштаи он қиёсан таҳлил ва дурнамои рушди он нишон дода шудааст. Муаллиф дар заминаи таҳлили шумораҳои яқсолаи нашрияи ноҳиявии "Оинаи Рашт" паҳлӯҳои баҳснок, афзалият ва камбуди онро муайян намуда, ба мақсади таҳаввули ин типи матбуот андешаҳои худро баён мекунад.

Каливожаҳо: рӯзнома, рисолат, омма, хулоса, таҳлил, ташреҳ, жанр, фаврият, мавқеъ, идеология, мухбир, таъсир, ташвиқ, таблиғ.

Чойи хушнудист, ки дар замони Истиклол таваҷҷуҳи муҳаққикон ба пажӯҳиши матбуоти маҳаллӣ бештар гардида, дар ин самт мақолаву асарҳо интишор гардиданд. Аз ҷумла мақолаҳои профессор М. Муродов

“Баъзе мушкилоти матбуоти маҳаллӣ ва зарурати пажӯҳиши онҳо” [5], “Матбуоти маҳаллӣ дар шароити имрӯз” [6], “Дар талоши фановарӣ” [7], “Вазъ ва дурнамои матбуоти маҳаллӣ” [8], китоби Н. Маъмурзода “Журналистикаи Хатлон: вазъият тамоюл ва дурнамои рушд” [4], дар ҷодаи омӯзиш ва пажӯҳиши матбуоти маҳаллии кишварамон аз аҳамият ҳолӣ нестанд. Бо ин вучуд ин типии матбуот имрӯз ба мушкилоти зиёде рӯ ба рӯст, ки нигоҳи илмӣ меҷӯяд.

Нашрияҳои ноҳиявӣ ҳамчун василаи иртибот бо мардум имкони таблиғи ташвиқ зиёдтар доранд. Ин рисолат ҳарчанд ҳосили замони шӯравӣ буд, аммо то кунун боқӣ мондааст, зеро нашрияи ноҳиявӣ ба анъанаҳои худудаш ошноӣ, таъсирбахш будани мавзӯҳои вобаста ба таъбу завқи хонандаш бештар медонад. Насли калонсол ҳуб медонанд, ки дар замони шӯравӣ чун хонандаи деҳотӣ аз даст хаткашон бастаҳои рӯзномаҳои мегирифт, мутолиаи нахуст аз нашрияи ноҳияи худ оғоз менамуд. Гӯё ахбори ин рӯзнома барои ӯ зинае мешуд, ки ӯро ба мутолиаи матолиби фаротари ҷумҳуриявӣ умумиттифоқӣ роҳнамун месохт. Хонанда нахуст дар бораи деҳаи худ, ҷамоати худ, хоҷагии худ (колхозу совхозҳо) ва ноҳияи худ дониш мегуфт. Имрӯз низ чунин аст. Дар ин замина матбуоти маҳаллӣ як навъ “катализатор” дар миёни ахбори маҳалливу ватаниву байналхалқӣ мебошад. Ин таъзияи хоси маҷмӯи донишҳо ва баъдан доираи ҷаҳонбинии хонандаи як минтақаву маҳалро ба вучуд меорад. Акнун сохти иҷтимоӣ дигар гашт ва ҷумҳурии мо соҳибистиклол гардид, дар тамоми соҳаҳо тағйироти куллӣ ба амал омад. Аз ҷумла дар ҳаёти нашрияҳои маҳаллӣ вазъи тамоман тағйир ёфт. Нашрияи маҳаллӣ нуфузу эътибори пешинашро гум кард. Мухбири он ҳамчун як ходими фаъоли сиёсӣ мақоми худро аз даст дод. Теъдоди нашр кам гардид. Рӯзномаҳои ноҳиявӣ, ки маъмулан дар як ҳафта се маротиба нашр мешуданд, дар солҳои душвори навадуми асри гузашта, ба ҳафтанома, моҳнома ва ҳатто фаслнома табдил ёфтанд. Ин ҳолат барои тамоми фазои пасошӯравӣ яқсон буд. Мақоми густурдаи худро аз даст додани матбуоти маҳаллӣ боис гардид, ки онро «зинаи поёнии журналистика номиданд». Албатта ин ҳукм қатъӣ ва ҳатто пурра сахт нест, зеро дар ҷомеаи пешрафтаи ғарбӣ феълан мақоми ВАО-и маҳаллӣ дар зинаи баланд қарор дорад. Нашрияҳои музофотӣ дар он кишварҳо дар қиёс бо матбуоти умумимиллӣ аз рӯйи теъдоди аудитория ва нашру доираи фароғирӣ дар дараҷаи баландтар меистанд. Дар баробари ин дар ҷомеаи пешрафтаи аврупоӣ ба матбуоти музофотиву маҳаллӣ бо он арҷи мегузоранд, ки дар гузашта ва ҳам имрӯз музофотҳо ва шаҳру навоҳии алоҳида “... маркази асосии таҷаммӯъ, шаклгирӣ ва паҳн гаштани ахбор дар дохили як кишвар аст” (3, 15) Ин андеша асоси таърихӣ дорад ва маълум аст, ки масалан Страсбург, Мюнхен, Леон ва ғайра шахрҳои дар Аврупо буданд, ки дар тавлиди аввалин газетаҳо нақш доштанд. Ё масалан, феълан дар ИМА дар қиёс ба Вашингтон шаҳру иёлоти алоҳидаи дигари кишвар ВАО-и бонуфузу бузургтарро соҳибанд. Яъне ин маънои онро надорад, ки “медиа-гигант”-ҳо танҳо дар пойтахтҳо доираи мақоми мавқеъ дошта бошанд. Албатта, дар фазои имрӯзаи кишварҳои пасошӯравӣ, ки як навъ рӯҳияи сармоядорӣ ҳукмрон аст, рушду инкишофи ВАО-и маҳаллӣ на дар он қолабе шакл мегирад, ки замони шӯравӣ вучуд дошт. Ҳарчанд то имрӯз дар баъзе аз шаҳру навоҳии кишвар қолаби замони шӯравӣ то ҳақде ҳукмрон бошад ҳам, вале таъсири талаботи ҷомеаи сармоядорӣ дар раванди ташаккули матбуоти маҳаллӣ як омил қанорӣ нест. Дар ин самт

метавон аз корбасти реклама, эълонҳо, дизайни хос, нашри мусаввар ва амсоли ин ном бурд, ки феълан дар фаъолияти матбуоти маҳаллӣ ба назар мерасанд. Яъне истилоҳу мафҳумҳои “моликияти ҳизб” ва “моликияти давлат” дар замони истиқлол моҳиятан дигар гаштанд. Муҳаққиқ В. Ворошилов раванди тараққиёти васоити ахбори имрӯзаи Русияро омӯхта, андеша дорад, ки дар таъсиси ВАО-и маҳаллӣ “...кор аз хона сар мешавад. Чанд журналист матолиби худро дар як доираи маҳдуд омода менамоянд. Ахборро аз ин ё он одамони шиносашон аз ҳамон як маҳал мегиранд. Дар аввал шароити хуби корӣ надоранд. Аммо баъдан бо роҳи дарёфти грантҳову кӯмакҳо дар пайи харидани компютерҳо ва дигар васоити корӣ мешаванд” [1,191]. Андешаи фавқ марбут ба таъсису ташкили ВАО-и ғайридавлатӣ бошад ҳам, аммо дар маҷмӯъ тамоми шаклҳои васоити ахбори оммаро дар бар гирифта метавонад, зеро рӯзномаи ноҳиявӣ имрӯза танҳо ба маблағҳои нокифояи буҷети маҳаллӣ ва обунаи ночиз наметавонад, ки фаъолияти пурсамари худро ба роҳ монад.

Вобаста ба ин омилҳо имрӯз дар фазои иттилоотии кишварҳои пасошуравӣ, ки аз лиҳози иқтисодӣ пешрафтаанд, васоити ахбори маҳаллӣ мавқеъ пайдо менамояд. Масалан, дар Русия 35 фоизи фазои иттилоотии ин кишварро нашрияҳои ноҳиявӣ шаҳрӣ соҳибанд. Дар ҷумҳурии мо низ вазъ тақрибан чунин ва ҳатто андаке паस्तтар аст. Дар баъзе шаҳру навоҳӣ тавачҷуҳи омма нисбат ба ин типии матбуоти даврӣ зиёд мегардад. Яъне дар ин роҳ раванди уммедбахше ҳаст. Тамоюли алоҳида дар ин самт чандон фоҷиа нест ва дар аксар кишварҳои шӯравии собиқ вазъи матбуоти маҳаллӣ ба таври пурра ба эътидол наомадааст. Албатта, дар ин самт омилҳои гуногун ба монанди сармоя, аудиторияи дорои завқи коҳида, рақобати васоити ахбор, интихоби васеъ ва амсоли инро метавон ном бурд, ки чун як монеа дар инкишофу рушди матбуоти маҳаллӣ боқӣ мемонанд.

Барои то ҳаде шинос шудан ба вазъи имрӯзаи матбуоти маҳаллии кишвар дар атрофи нашрияи «Оинаи Рашт» андеша меронем. Ин нашрия яке аз собикадортарин рӯзномаҳои маҳаллии кишвар ба ҳисоб меравад. Маҳбубияту нуфузи он дар гузашта дар пояи баланд қарор дошт, зеро Вилояти Ғарм чун маркази бузурги таъсиргузори дорои захираҳои зеҳнӣ дар қолаби фарҳанг доништа мешуд.

Якуми майи соли 1932-юм барои аҳли фарҳангу эҷоди Вилояти Ғарм соли хотирмон буд. Дар он рӯзҳо шумораи аввалини нашрияи вилоятӣ бо номи «Болшевики Ғарм» аз чоп баромад. Аз он зиёда аз 80 сол гузашт. Дар қарори таъсис хусусияти нашрия “рӯзномаи бисёрнусхаи ноҳиявӣ” зикр гаштааст. Бо супориши котиби райкоми вақт Амонов шумораи якум бо теъдодии 1000 нусха ба таъб расидааст. Мувофиқи маълумотҳои гуногун рӯзнома дар фаъолияти зиёда аз ҳаштодсолаи худ шаш маротиба тағйири ном кардааст. Имрӯз он бо номи “Ойнаи Рашт” ба таъб мерасад.

Дар ин баррасӣ аз бастаи соли 2015-и он истифода намудем. Шиори рузнома “Ваҳдати халқи ҷаҳонро гум макун” мебошад. Муҳаррири нашрия Камоли Бекзода аст. Дар Вазорати Фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10.02.2011 таҳти рақами №0036/р3 номнавис шудааст. Дар бораи тартиби тақвими нашри рӯзнома дар саҳифаҳои он маълумот вучуд надорад. Бо нишондоди тақвими солони он дар як моҳ ду маротиба ба таъб мерасад. Яъне, на моҳнома асту на ҳафтанома. Дар давоми соли 2015 нашрия ҳамагӣ 28 шумора ба таъб расидааст. Ин аз мушкилоти аввалини рӯзнома аст, ки ҳатто бо таври пурра чун ҳафтанома эътироф

гашта наметавонад. Ҳол он ки масалан, нашрияи “Насими Исфара” дар замони ҶБВ дар як сол 49 маротиба чоп шудааст. Дар соли 1950 теъдоди нашри он ба 140 шумора расидааст. Инчӯ як хулоса аст, ки системаи таблиғу ташвиқи шӯравӣ дар пояи баланд қарор дошт ва новобаста аз мушкилоти солҳои баъдичангӣ аз раванди таблиғ сарфи назар намекард ва ҷомеаро дар рӯҳияи хос мепарварид.

Шумораи якуми рӯзнома дар соли 2015 дар ҳаҷми чор саҳифа дар қоғази сифатан хуб ба нашр расидааст. Ин шумора ба истиснои як эълони нисбатан васеъ дар саҳифаи чорум, ки 30%-и саҳифаро ташкил медиҳад, пурра “Қарори комиссияи интиҳобот дар бораи ташкил намудани участкаҳои интиҳоботӣ ба Маҷлиси маҳаллии вакилони халқи ноҳияи Рашт”-ро фаро гирифтааст. Дар шумораи 2-3-и рӯзнома дар якҷоягӣ матни Паёми Президентро ҷой дода шудааст, ки ин падида низ ногузиру муҳим мебошад. Албатта ин усул барои тамоми нашрияҳои ноҳиявии кишвар хос аст, зеро муассиси ин типи нашрияҳо мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияву шаҳрҳо буда, аз рӯйи таъйинот аз таблиғу ташвиқи сиёсати ҲҚТ дар қанор буда наметавонанд.

Дар шумораи чорум ҳунари эҷодиро мебинем. Ин шумора ҳашт маводи хусусияти бадеӣ доштаи муаллифони гуногун фаро гирифтааст. Рубрикаҳои “Ба ёрии муаллимони ҷавон”, “Ҳамовозӣ” ва “Сухани муҳаррир” бо мавзӯҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ диққати хонандаро бештар ҷалб карда метавонанд. Нигоштаи “Талош баҳри созандагӣ”, ки зери рубрикаи “Сухани муҳаррир” (2016, 30.01) дар саҳифаи аввал ба таъбу расидааст, барои хонанда аз ҷанд ҷиҳат муҳим аст. Ин нигошта аз воҳӯрии раиси тозаинтиҳоби ноҳия бо қарордони соҳаи маориф ва дигар ниҳодҳо нақл мекунад. Муҳаррир Камоли Бекзода шояд бо дарки он ки се шумораи гузаштаи рӯзнома бидуни матлаби журналистӣ ба хонанда расидааст, ҳисоботро дар ҳаҷми маҳдуд таҳия намудааст. Ин ҷиҳат боис гаштааст, ки фикр кутоҳу фаҳмо ва пешниҳод сода шавад. Аз ҷониби дигар, рӯҳияи иттилоотӣ низ дар он то ҳадде падида омадааст. Хосияти дигари ин навишта он аст, ки дар он то дараҷае ҷанбаи таҳлилий эҳсос мешавад. Ин таҳлилҳо рӯҳияи танқидиро дар бар мегиранд, аммо на аз мавқеи муаллифи он ки ҷонибдори қадом як ислоҳот буданаш аз мазмуни умуми мавод бармеояд. Дар ин навишта “...таҷаммуи фактҳо ҳақиқат ва иштибоҳи ҳосеро пайгирӣ менамоянд” [2, с.172]. Журналист дар асоси пешниҳоди фактҳо намеҳада, ки проблемаҳои муайян дар қанор боқӣ монанд. Муҳаррир аз таҳлилҳои Раиси тозаинтиҳоби ноҳия истифода бурда, мактаби рақами як, фаъолияти китобхонаҳо, бахши фарҳанг ва ҷанд соҳаи дигарро ном мебарад, ки вазъи ташвишовару нигаронкунанда доранд. Мавриди зикр аст, ки масоили иҷтимоӣ дар матбуот ҳамеша дар мадди аввал қарор мегиранд ва нашрияҳои маҳаллӣ низ аз ин махсусият истисно нестанд. Ин нашрияҳо дар ҳолатҳои алоҳида дар ин самт дар қиёс бо матбуоти умумичумхуриявӣ дар пешниҳоди масъала муваффақтар ҳам гашта метавонанд, зеро проблемаи маҳал дар нашрияи худӣ он маҳалл барои хонанда таъсирбахштар аст. Бинобар ин “...муस्ताқиман шинос намудани фактҳои як мавзӯ” [4, с.9] аз ҷониби журналист дар мақолаи боло самти хоси худро дорад.

Масъалаҳои иҷтимоӣ дар сохтори мавзӯии нашрия самти ягона нест. Чор матлаби ин шумора марбут ба мавзӯи сиёсат аст, ки муаллифон намоёндагони кишрҳои мухталифи ҷомеа мебошанд. Ҳарчанд ингуна матолиб мазмунан нав набошанд ҳам, вале барои доираи хонандагони як

маҳал чун як омили ташвиқу тарғиб ба ҳисоб мераванд. Мавзӯҳои тандурустӣ, маориф ва ҳаёти ҷавонон дар маводҳои дигар матраҳ гаштаанд. Дизайни ин шумора чандон паст нест, ки маводи нисбатан хурд ба ин омил сабаб гаштааст. Дар чор саҳифа ҳафт акс ба нашр расидааст, ки хусусияти гуногунрангии саҳифаҳоро, ки омили ҷалби диққати хонанда мебошад, таъмин менамоянд. Истифодаи баъзе шарҳҳои кутоҳ низ дар атрофи аксҳо як паҳлуи ҷолибияти мавод ба ҳисоб рафта метавонад.

Дар шумораи 5-ум панҷ мавод ба таъбу расидааст. Қариб ду саҳифаи рӯзномаро қарори комиссияи интиҳоботӣ ва ду эълони калонҳаҷм ташкил додаанд. Аз ин шумора чор мавод дар қолаби жанри мақола иншо гаштааст. Ду матлаби дигар муруҷиатнома мебошанд. Маводҳои ин шумора калонҳаҷму академӣ буда, ба ороиши саҳифаҳо низ таъсири манфӣ гузоштаанд. Як хусусияти газетаи районӣ дар гузашта он буд, ки мухбирони ғайриштатиро аз гӯшаву канори маҳалҳо фаро мегирифт. Онҳоро ба истилоҳ "...мухбирони коргару деҳқон" мегуфтанд. Нашрияро варақ зада, ин махсусиятро дар саҳифаҳои он пайдо менамоем. Масалан, аз ин шаш мавод, ба истисони мақолаи Диловари Мирзо, боқӣ ҳама муаллифони берунӣ мебошанд. Дар замони шуравӣ нашрияҳои маҳаллӣ дар ин масъала сарбории вазнин доштанд. Як нуқсони дигари рӯзнома он аст, ки кадом муаллиф мухбири идора аст ошкор наменаояд. Ҳол он ки дар сохтори идоравии нашрияҳо ин як қоидаи роиҷ аст, ки мухбир ва корманди нашрия муаррифӣ мегардад. Аммо барои мо мушкил аст, ки ба истисноии муҳаррир корманди дигари онро шиносем. Ҳатто дар саҳифаи охир, дар истилоҳ таҳхонаи он дар бораи ҳаёти идора маълумоте зикр нагардидааст.

Дар шумораи шаш низ панҷ маводи калонҳаҷм ҷоп шудааст. Аз ин мавод чор навишта дар қолаби жанри мақола мебошад. Навиштаи омӯзгор Абдуназар Маҳмадов "Азизи дилҳо" очеркгунаест, ки ба жанри эссе қаробат дорад. Ҳарчанд ин матн аносири бадеӣ надошта бошад ҳам, чанде аз ибораҳои тасвирӣ ҷеҳраи қаҳрамонро бозгӯ менамояд. Ё ин ки дар мавриди дигар хусусияти "...ёди гузашта ва мулоқоту хотира аст" [5, с.136], ки дар асоси онҳо як навъ қолабшиканиву гурез аз маълумоти хушк ба назар мерасад. Ду мақолаи калонҳаҷми ин шумора бознашр аз "Ҷумҳурият" ва "Садои мардум" аст. Мақолаи нависанда Диловари Мирзо зери рубрикаи "Андешаҳо дар танҳои" масъалаи худшиносиро фарогир аст.

Шумораи ҳафтуми нашрия аз ҳафт маводи калонҳаҷм иборат шудааст, ки шаштои он бознашр аст. Панҷ мақола дар бораи сиёсат, як мақола дар бораи худшиносӣ ва як мақола дар мавзӯи фарҳанг аст. Танҳо як мавод ба корманди нашрия тааллуқ дорад. Дар ин шумора аз ҳаёти ноҳия ягон мавод ҷоп нашудааст. Ин шумора ба маълумотномаи фароҳи дилгиркунанда табдил ёфтааст.

Шумораи 8-9, ки дар якҷоягӣ ҷоп шудааст, рӯҳияи идона дошта ағлаби мавод ба занону модарон бахшида шудааст. Репортажгунае бо номи "Тантанаи бошукӯҳи иди модарон" бо овардани чанд акс рӯҳияи иттилоотӣ дорад. Онро идораи рӯзнома таҳия кардааст. Ин шумора аз нигоҳи мазмуну сифати мавод ва доираи фарогирӣ хуб таҳия шудааст. Лавҳаи Хиромон Сафарова "Зиндагӣ бе орзу ширин набуд", очеркҳои Маҳмуд Шодиев "Худоё, бар азизи худ сухан деҳ", Машҳураи Неъматзод "Фидоии роҳи маърифат", Диловари Мирзо "Нексиришт" аз таърихи гузаштаву имрӯзаи инсонҳои наҷиб ва диёри Рашт ҳикоят мекунанд. Чор

шеър аз хонандагони рӯзнома ба таъбу расидааст. Аз хонандагони макотиби миёна низ мавод ба таъбу расидааст, ки бештар қолаби хабарро доранд.

Шумораи наврӯзи дар шакли ранга ва мусаввар чоп шудааст. Аммо аз нигоҳи мавод дар қиёс ба шумораи идоаи дигар ноқистар аст. Дар ин шумора аз таърихи наврӯз як мақолаи калонҳаҷм ва як мақола дар бораи таомҳои наврӯзи нашр шудааст, ки дар майдони саҳифаҳо барои маводи дигар ҷойи хеле кам мондааст. Як шеъри муаллифи ғаълол Нуриддини Насриддин ва як лавҳаи Навоӣ Сатторов низ ба таъбу расидааст. Дар шумора заҳмати эҷодии ҳайати он ба назар намерасад. Маводи шумора хусусияти илмиро гирифтааст, гӯё аз ҷониби як фолклоршинос таҳия шудааст.

Шумораи муштараки 12-13-ро яке аз беҳтарин шумораҳо номидан мумкин аст. Ба он вазҳ, ки он симои зиндагии Раштро бозгӯ менамояд. Муҳаққиқон андеша доранд, ки "...ҳақиқати аслии таърихро имрӯз аз саҳифаҳои матбуот дарёфт кардан мумкин аст"[3, с. 109] Агар рӯзнома пайваста аз чунин мавод истифода кунад, бастаи он барои ояндагон беҳтарин маҳзани таърихӣ дар самти шинохти ноҳияи Рашт шуда метавонад. Дар саҳифаи аввал репортаже бо номи "Воҳӯрии раис бо донишҷӯдухтарон" дар бораи таҳсили донишҷӯёни ноҳия дар пойтахти кишвар чоп шудааст, ки бо раиси ноҳия дар мулоқоти рӯ ба рӯ қарор гирифтаанд. Хонанда воқиф мегардад, ки аз ноҳияи Рашт 72 нафар тариқи квота ба таҳсил машғуланд. Навиштаи Макнуна Шарифова бо номи "Худшиносу худоғоҳ бошем" мақолаест, ки дар он масъалаи хушёрӣ сиёсии мардум баррасӣ шудааст. Лавҳаи Камоли Бекзода "Шаҳло ҳисобашро меёбад" бо махсусияти ҷузъиёти тасвирӣ ҷолиб буда, дар бораи як духтараки деҳотии ин ноҳия, ки "ғурури ҷавонмардона" дорад, нақл мекунад. Навиштаи дигар зери унвони "Мирзосайд дар Ҷопон унвони профессорӣ гирифт" дар бораи муваффақияти олими ҷавони ноҳия дар як кишвари дур хабар медиҳад. Навиштаи Абдурахмон Забиров "Ташвишу талошҳои раиси деҳа" лавҳагуна буда, қорҳои хайри як раиси маҳалларо бозгӯ менамояд. Зери рубрикаи "Табибони мо" лавҳагунаи "Дармонбахш" дарҷ гардида, ки як навъ пиар аст. Нақл ва маълумоту тавсифи хушк эҷодро паҳш намудааст. Мақолаи "Бемории сил табобатшаванда аст", ки муаллифаш мутахассиси соҳа аз ҳамин ноҳия мебошад, хусусияти тавсиявӣ дорад ва масъалаи мубрамо дар бар мегирад. Мақолаҳои "Дарсҳои суруд ва мусиқӣ" ва "Мақоми тарбияи меҳнати истеҳсолӣ, ки ба қалами омӯзгорон тааллуқ доранд, ба масъалаи таълиму тарбия бахшида шудаанд. Дар ин шумора як мақолаи калонҳаҷм, ки якуним саҳифаи рӯзноमारо фаро мегирад, ҳамчун маводи бознашр аз саҳифаҳои "Садои мардум" ба таъбу расидааст. Мақола ба мавзӯи НОБ-и Роғун ва нақши шахсиятҳои алоҳида дар бунёди он бахшида шудааст.

Як хусусияти нашрияи мазкур он аст, ки ба омӯзгорону донишҷӯёни ДОТ зиёд таъба менамояд. Аз омӯзиши саҳифаҳои нашрия таассуроте ҳосил мешавад, ки он дар пур қардани саҳифаҳо аз маводи ба қавле бегона зиёд истифода менамояд. Дар ин ду шумораи муштарак 50%-и маводро ҳамин гуна матолиб ташкил медиҳад. Агар хусусияти саҳифаҳои дуҷуму сеҷуми ин шумораи муштарак ба истиснои як мақолаи магистри ДМТ, ки хусусияти илмӣ дорад, дар дигар саҳифаҳо ва дигар шумораҳои рӯзнома нигоҳ дошта мешуд, "Оинаи Рашт"-ро аз беҳтарин нашрияҳои маҳаллӣ номидан мумкин буд, зеро журналисти нашрияи ноҳиявӣ фардест, ки ба дуртарин деҳаи ноҳия

мераваду дар бораи як хунарманд, деҳқон, табиб ва як навчавоне, ки бо сари баланду меҳри ватандӯстона ба хизмати ҳарбӣ меравад, мавод менависад. Дар журналистика фаҳмише бо номи «иклими иттилоотӣ-идеологии минтақа» вучуд дорад, ки мавод ва матолиби нашрияҳои маҳаллӣ бо назардошти он шакл мегиранд. Ба ин мазмун мушаххастар ворид шавем, масалан ин ноҳияе мебошад, ки дар ҳудуди он кони нафту газ вучуд дораду калонтарин ҷамъиятҳои меҳнатӣ ҳатто аз намояндагони дигар минтақаҳо дар як корхонаи ҳудуди он фаъолият менамоянд. Дар ин самт Норак бо НБО, Турсунзода бо заводи арзиз, Ёвон бо заводи химиявӣ, Данғара бо истеҳсоли ғалла, Рашт бо картошкапарварӣ ва амсоли он барои сокинони ҷумҳурӣ шиносанд. Ҳамзамон ин ҷиҳат ба қисмати ҳудудӣ-маъмурӣ, хусусиятҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангии мардумони як минтақа вобастагӣ пайдо менамояд. Ин рисолати журналисти нашрияи маҳаллӣ ва ин “иклими иттилоотӣ-идеологӣ” дар шумораҳои номбаршуда баръало зоҳир аст. Дар маҷмӯъ ду шумораи муштараки нашрия набзи ноҳияро дар сатҳи хос бозгӯ менамоянд.

Шумораи ҷашнии рӯзнома ба ифтихори “70-солагии Ғалаба дар ҚБВ” бо қоғази сифатан хуб ва қисман ранга ба таъб расида, ҷолибияти мавод дар он таъмин гаштааст. Дар кишвари Русия дар баъзе масъалаҳо ба нашрияи маҳаллӣ бештар таъя менамоянду эътимод доранд. Масалан чунин андешае матраҳ аст, ки рӯйхати иштирокдорону ба фронтирафтагонро нашрияи ноҳиявӣ беҳтару амиқтару дақиқтар нашр карда метавонад. Ин ҷиҳатро ҳатто як асос барои мавҷудияти ин гуна нашрияҳо медонанд. Ин мавзӯё ҳарчанд барои кишвари мо мутамарказ набошад ҳам, аммо барои русҳо чун як падидаи патриотизм доништа мешавад. Талафоти онҳо дар ин ҷанг бузург буд ва агар аз Тоҷикистон зиёда аз 13 ҳазор нафар сазовори ордену медалҳо гашта бошанд, ин рақам дар Русия зиёда аз 6 миллион мебошад. Албатта қаҳрамони фарзандони халқи тоҷик низ барои мо чун як саҳифаи муқаддаси таърих боқӣ мемонад. Бо назардошти ин нашрия дар ин шумора се лавҳа ва ду ёдномаро ба нашр расонидааст, ки дар бораи қаҳрамонони алоҳидаи ин диёр маълумот медиҳанд. Аз рӯйи маълумоти ин шумора мо воқиф мешавем, ки аз собиқ вилояти Фарм беш аз 6 ҳазор сарбоз ба Ҷумҳурии ватан рафтаанд. То санаи ҳафтодсолагии Иди Ғалаба дар қайди ҳаёт будани 22 нафари онҳо чун як маълумоти ҷолиби бойгонии таърих боқӣ мемонад. Истифодаи 9 акс ва 17 мавод дар ин шумора ба ороиши саҳифаҳо таъсири мусбат гузоштааст.

Назарияи “иклими иттилоотӣ-идеологӣ” журналистро водор менамояд, ки ба масъалаҳо бо дарки фазо ва вақти эҷодӣ муносибат намояд. Ин хосият дар маводи шумораи 16 низ баръало зоҳир аст. Камоли Бекзода дар мақолаи худ “Амале, ки мислаш 35 сол пеш дида мешуд” бо усули қиёсу таҳлил, ки хосияти жанри мақола мебошад, соҳаи картошкапарварии ноҳияро баррасӣ намудааст. Ӯ дар хошияи андешаҳои раиси ноҳия масъалаи изофанависӣ ва ҳисоботҳои бардурӯғро мавриди танқид қарор медиҳад. Муаллиф аз даврони раисии Усмон Ҳасанов ёдовар мешавад, ки бо ҳосили рекордии 30 ҳазор тонна картошка дар ҷумҳурӣ шухрат пайдо карда буд. Бо тавсифи хос менависад, ки дар давраи роҳбарии раиси ҳозираи ноҳия Лоикзода Қаноатшо низ ба ин гуна дастовард ноил мешавем. Нигориши “Калиди ризқу қисмат саҳт дар мушт” дар бораи муваффақияти картошкапарвар М.Наимов, ки дар ноҳия ҳосили рекордӣ ба даст овардааст, нақл мекунад.

Мақолаи собиқадори меҳнат Фаттоҳ Ҷабборов “Ранҷ бурдӣ, ганҷ ҳосил мешавад” низ ин масъаларо дар бар мегирад. Муаллиф бо қиёси заҳмати имрӯзаву гузаштаи деҳқон проблемаи рӯзро матраҳ менамояд. Аз

замине мисол оварда мешавад, ки дар гузашта 500 сентнер ҳосил медод ва имрӯз 300 сентнер маҳсул медиҳад. Назари танқидӣ ниҳон боқӣ мемонад ва ба хонанда ҳавола карда мешавад, ки муаллиф хоҳони чист?

Хусусияти дигари нашрияи ноҳиявӣ он аст, ки бояд ифодагари фарҳангу анъанай он минтақа бошад. Ин махсусият дар саҳифаҳои нашрия нигоҳ дошта мешавад. Чун мардумони ин минтақа ба фарҳангу эътиқоди ниёгон арҷгузорӣ менамоянд, ин шева дар рӯҳияи маводи алоҳида ба назар мерасад. Мақолаҳои, ки дар онҳо рӯҳияи панду ахлоқӣ ва тарбиявӣ ҷой доранд, бештар ба Диловари Мирзо хос аст. Дар ин самт ба нуруи шеър назм низ така карда мешавад. Нуриддини Насриддин, Диловари Мирзо, Алишери Мухаммадӣ, Зумради Лоик аз ҷабрӯсттарин шеърнависонанд, ки маънавияту маърифатро мавзӯи асосӣ қарор додаанд. Як рисолати дигари нашрияи маҳаллӣ аз ҳаёти ҷамоатҳо, деҳаҳо ва хоҷагиҳо пайваста интишор кардани мавод аст. Ин рӯҳия низ то дараҷаи муайян дар матолиби нашрия, ки аз ҷониби муаллифони гуногункасб иншо гаштаанд, ба назар мерасад. Муаллифон мутахассисони касбу кори гуногун - собиқадорони меҳнат, корманди китобхона, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, масъулони раёсатҳои шаҳраку ҷамоатҳо, ҳукумати ноҳия, табибон, ҳамшираҳои шафқат, донишҷӯёну омӯзгорон, шоирону нависандагон ва ғайра мебошанд. Дуруст аст, ки "Ғуноғунии касбу кори муаллифон, аз як тараф, мундариҷаи нашрияро рангину ҷолиб гардонидани бошад, аз сӯи дигар, аз робитаи зичи рӯзнома бо муассисаву ташкилот ва ниҳодҳои мухталиф дарак медиҳад". Яъне рӯзномаи ноҳиявӣ ҳамсухбат, мушовир ва шабакаҳои хоси иҷтимоӣ мебошад, ки бо халқияти ба худ муносиб алоқаро бо омма нигоҳ медорад. Ин равангаҳо табиату талаботи хос доранд, ки нашрияҳои сатҳи дигар надоранд. Чунин махсусиятро мо аз таҳлилу таҳқиқи баъзе маводи саҳифаҳои нашрия дарёфт менамоем. Албатта, тамоми шумораҳои нашрияро таҳлилу баррасии амиқ намудан таҳқиқи алоҳидаи илмиро меҷӯяд. Ин ҷо танҳо баъзе натиҷагирӣҳо ба таври умумӣ аз ҷабрӯстияти рӯзномаи мазкур бояд бозгӯ намуд.

Нашрия дар 28 шумораи соли 2015 ҳудудан 88 мақола, 12 лавҳа, 7 репортажу гузориш, 21 шеър, 5 муроҷиат, 10 хабар, 3 ҳисобот, 27 эълон, 7 ёднома ва 3 мусоҳиба нашр намудааст. Ин тақсимбандии мавод аз рӯи шумора дар така ба ҳунару маҳорати эҷодии қаламкашон ба вучуд омадааст. Ҷарчанд ин меъёр, теъдод ва доирабандӣ дар робита ба баъзе омилҳо ҳукми қатъӣ низ ба ҳисоб рафта наметавонанд. Масалан, на ҳама мақолаҳо хоси публицистикаанд. Дар ин радиф мо мақолаҳои илмиву пажӯҳиширо низ дохил намудем. Дар матраҳ намудани мавод дар доираи жанрҳои ахборӣ ҷузъи феврияту сареиятро сарфи назар кардем. Зеро шароити наشري рӯзнома ин амрро тақозо дорад. Дар мавриди наشري лавҳа ва очеркгунаҳо рӯзнома муваффақ аст. Дар як моҳ ду маротиба ба нашр расидани он барои истифодаи жанрҳои публицистӣ бадеӣ, ки ба ин радиф мо шеърҳо низ дохил менамоем, шароит фароҳам овардааст. Нутку баромадҳо ва матнҳои алоҳидаро дар ин самт сарфи назар намудем, зеро он ҳама ба ҳунару маҳорати эҷодӣ робитаи хеле кам доранд. Ҷарчанд мавзӯоти сиёсӣ-иҷтимоӣ дар доираи ин мавод дар мадди аввал қарор мегирад, ки ба масъалаҳои худшиносиву ҳудӯғӣ ва ҳушёрӣ сиёсӣ бахшида шудаанд. Аз рӯи теъдоди мавод масъалаи илму маориф дар ҷойи дуюм қарор гирифта метавонад. Масъалаҳои фарҳанг, адабиёт, тандурустӣ, кишоварзӣ, иқтисодиёт, варзиш ва монанди ин мазмуну мухтавои маводи дигари рӯзномаро ташкил медиҳанд.

Рубрикаҳои "Ба ёрии муаллимони ҷавон", "Ҳамовозӣ", "Сухани муҳаррир", "Андешаҳо дар танҳои", "Аз ёдҳо", "Бахшида ба соли оила", "Табибони мо", "Соли 2015- соли оила", "Ибрат", "Варзиш", "Чеҳра", "Андеша", "Дастури методӣ барои омӯзгорони ҷавон", "Аз ҳаёти одамони начиб" дар саҳифаҳои рӯзнома бештар ба назар расида, дар системанокии мавзӯот мусоидат кардаанд. Аммо дар истифодаи ин рубрикаҳо тавозуни хос ба назар намерасад.

Бояд зикр намуд, ки дар "Оинаи Рашт" камбудии жанрӣ ба назар мерасад. Албатта ҳеҷ гоҳе қолаби ягонаву устувори жанрӣ вучуд надорад ва ин аст, ки дар саҳифаҳои нашрия ба ҷуз мақола хусусияти жанрҳои дигарро мушаххас намудан душвор аст. Омехташавии жанрҳо як навъ аз муносибати сахл ва касбияти пасти муаллифон дарак медиҳад. Ин шеваи эҷод таъсири матлабро кам менамояд, зеро ҳар жанр зарбаву "мушти хос"-и худро дорад. Ҳамзамон жанр воқеиятро месозад ва воқеият жанрро, ки ин рисолати маълум мебошад. Ҳар жанр услуб, забон ва шакли баён дорад. Жанр дизайни рӯзномаро ба вучуд меорад. Рубрика месозад, гӯша месозад ва талаботи як "мағозаи универсалӣ"-ро таъмин менамояд.

Чунин ба назар мерасад, ки вобаста ба вазъи молии нашрия ҳаёти эҷодиву кормандони он ангуштшуморанд. Аз ин рӯ, дар иртибот ба матолиби нашрия бештар заҳмати ду ё се нафар ба назар мерасад. Албатта, ин ҷурм нест, аммо як ё ду нафар фарди эҷодкор наметавонанд, кори як газетаро пеш баранд. Рӯзнома меҳнати гурӯҳӣ аст, ки гуногунрангиро пайдо менамояд. Услуб, сабк, забон, таҳлил, хулоса, пешниҳод ба ҳар кас ҳар гуна хос аст ва ҳамин ҷиҳат қудрати як рӯзномаи хонданбоб мегардад. Дар доираи қонуниятҳои ташкили кори редаксиа дар идораи рӯзномаи ноҳиявӣ низ вазифаҳои сармуҳаррир, сармуҳосиб, ҷонишини сармуҳаррир, котиби масъул, шорех, муҳбири суратгир, муҳбири махсус, муҳбири рӯзнома, менечмент ва чанде дигар заруриву ҳатмӣ аст. Шӯъбаҳои иқтисод, сиёсат, иҷтимоӣ, ахбор, мактубҳо, маркази компютерӣ, таҳрир, китобхона, бойгонӣ, хидмати хоҷагӣ, қисмати тичоратӣ ва амсоли ин бавучудорандаи пайкари як рӯзнома аст. Дар акси ҳол рӯзнома моҳияту табиноти аслии худро гум мекунад ва ба як маълумотномаву варақаи камтаъсир табдил меёбад. Дар ин замина вобаста ба шумора ва теъдоди нашр маълум мегардад, ки "Оинаи Рашт" ҳолати молиявии устувору фарроҳ надорад. Ҳарчанд бо талоши чанд нафар фазо ва рӯҳияи як ноҳия дар нашрия инъикос шаванд ҳам, аммо тақия ба матолиби ғайр зиёд ба назар мерасад. Ин масъала низ ҷурм нест, аммо меъёри хоси худро дорад. Дар шумораҳои соли 2015 худуди 20 матлаб аз нашрияҳои ҷумҳуриявӣ бознашр гаштааст, ки мақолаҳои калонҳаҷм мебошанд. Бознашр дар ин шакл ҳеҷ гоҳ мақбул нест ва чунин раванд завқи эҷодии кормандони нашрияро мекоҳонад. Бознашрҳо ҳамон вақт мавриди қабуланд, ки агар доираи хоси баҳсу муҳокимаҳои ҷиддиро ба вучуд оварданд. Ин шеваи фаъолияти рӯзномаро дар журналистикаи Эрон "нақли қавлгӯӣ" меноманд, ки як воситаи фирор аз масъулият аст. Бояд гуфт, ки неруи эҷодӣ дар баррасии мавзӯоти алоҳида дар ин нашрия кифоя аст. Ҳарчанд ин доира маҳдуду нокифоя бошад ҳам, вале аз рӯи мутолиаи мақолаҳои Диловари Мирзо ва Камоли Бекзода маълум мегардад, ки худи онҳо маҳорати баланди шорехӣ ва таҳлилу баррасиро соҳибанд. Аммо ба назар чунин мерасад, ки онҳо ба қадом як дастгирии равониву молиявӣ ниёздоранд.

Чунончи ишора шуд, дар саҳифаҳои нашрия мақолаҳои илмӣ омӯзгорону шогирдони ДОТ зиёд ба назар мерасад ва дар назари аввал чун як

нашрияи соҳавӣ чилва менамояд. Матолибе, ки ба хонандагону омӯзгорони макотиби миёна ва колечи омӯзгории ноҳия тааллуқ доранд, ҷойи бадӣ надоранд. Аммо барои ҳамагон маълум аст, ки донишгоҳҳо дар баробари таълиму тадрис базаҳои илмии устувор ба ҳисоб мераванд. Қариб ҳамаи онҳо минбари хоси худро доранд, ки бо мақолаву пажӯҳишҳои илмии худ муаррифӣ мешаванд. Дар ҳоле ки ин нашрия ҳамагӣ чор саҳифа дорад ва дар як моҳ мутаносибан ду маротиба аз ҷоп мебарояд, чандон ҷоиз нест, ки дар саҳифаҳои он маводи илмиву ихтисосии калонҳаҷми алоқамандони донишгоҳ ба таъбу расанд. Рӯзнома дар ин ҳолат оммавияти худро аз даст медиҳад. Дар ин самт метавон аз “Ҷумҳурият” мисол овард, ки чанд соли охир бо вучуди дар як ҳафта чанд маротиба ба нашр расидан, бештар ба матолибе така менамояд, ки аз се саҳифаи компютери фосолаи 1,5 зиёд набошад.

Таҳқиқи маҳдуди нашрияи “Оинаи Рашт” дар маҷмӯъ барои мо дар масъалаи проблемаҳои матбуоти маҳаллӣ дари олами андешаҳои хулосаҳои гуногунро боз менамояд. Маълум аст, ки қимати қоғаз, буҷаи ками рӯзнома, датсгрии давлатӣ, аудиторияи нофаъол ва монанди он омилҳои маълум дар масъалаи мушкилоти нашрияи маҳаллӣ боқӣ мемонанд. Вақте наشري рӯзнома мутаваққиф мешавад, ин як зарбаи шадиди маънавӣ барои эҷодкори рӯзномаи ноҳиявӣ аст. Вақте дигар рӯзномаҳо аз қоғазӣ навъи аълосифат истифода мебаранд, ин як ҳиҷолати сармуҳарриру кормандони нашрия аст. Нашрияҳои алоҳидаи кишвар чандин сол қабл аз наشري бобоиву истифодаи қоғазҳои пастсифат даст кашиданд, аммо то ҳанӯз дар бархе аз ноҳияҳо аз шеваи кӯҳна истифода мебаранд. Ё ин ки бо сабаби надоштани дастгоҳи нашр бо хароҷоти зиёд ба марказҳои вилояти пойтахт мераванд. Андешае дар ҷомеаи кунунӣ ҷой дорад, ки матбуоти маҳаллӣ дувумдараҷаву каммоҳият аст. Ин фарзия саҳеҳ нест, балки мушкили асосӣ ин як навъ бетафовутӣ нисбат ба матбуоти маҳаллӣ мебошад. Соли гузашта аз тариқи як тадқиқоти сотсилогӣ муайян гашт, ки аудиторияи вилояти Суғд майли бештар ба ВАО-и музофотӣ доранд. Аҳён аз нашрияҳои марказӣ истифода кардани онҳоро низ тадқиқот нишон дод. Нашрияҳои шаҳриву ноҳиявӣ дар ин вилоят маҳбубияту нуфузи зиёдтар доранд. Ин натиҷаи он аст, ки моҳияту қимати матбуоти маҳаллиро дар ин вилоят омма дарк намудааст. Аммо қиёси дигар нишон медиҳад, ки дар шаҳри Душанбе «Мароми пойтахт» барин нашрияи шаҳрӣ ва нашрияҳои ноҳиявии дигар хонандаи хеле маҳдуд доранд. Сабаб маълум, ки онҳо дар рақобат хеле заифанд ва наметавонанд, ки дар миёни даҳҳо нашрияҳои давлативу хусусии дар пойтахт нашршаванда рақобатпазир бошанд.

Чун шароит дар ноҳияҳои кӯҳӣ фарқ дорад, имрӯз хизмати почта бояд дар дараҷаи хуб қарор дошта бошад. Ҳар шумораи нашрияи бояд саривақт ба дуртарин деҳаи ноҳия расад. Яке аз аломатҳои типологии матбуоти даврӣ ин фазои ҷуғрофии паҳншавии он дар шакли классикӣ мебошад, зеро имрӯз дар системаи коммуникатсионӣ барои ҳама васоити ахбор дар роҳи тавсеаи фаъолият дарҳо боз аст. Ин фазо бошад беҳудуду бесарҳад аст. Дар шароити деҳоти имрӯза дастнорас будани ин имконот маълуму равшан аст. Яъне бо итминон наметавон тасдиқ намуд, ки дар деҳот ҳамсони шаҳр аз интернет истифода мебаранд. Шароити иқтисодӣ, сатҳи пасти донишҳои фанӣ ва дигар омилҳои техникаи вобаста ба коммуникатсия боисанд, ки мардуми деҳот аз журналистикаи интернетӣ истифода бурда наметавонанд.

Дар аксар минтақаҳои кишварҳои ҷаҳон ба истилоҳ матбуоти зард рушди бештар дорад, ки як омилҳои хуби рақобат бо матбуоти расмии маҳаллӣ аст. Боиси нигаронист, ки алҳол дар кишвари мо нашрияҳои хусусии минтақавии маҳаллӣ ангуштшуморанд. Падидаи маълуми дигар он аст, ки феълан дизайни

замонавии нашрияи маҳаллӣ дар сатҳи хеле паст қарор гирифтааст. Нашрияҳои рангаи маҳалӣ ин як падидаи камназир аст. Соҳиби сайти заифи интернетии худ мебошанд. Ногузир бояд нашрияҳо дар таъсири ин омил шакл гиранд ва дар бозори иттилоотӣ мавқеъ пайдо намоянд.

Адади нашр низ дар баланд гаштани мақоми нашрия нақш дорад. Имрӯз дар ноҳияву шаҳрҳои канории Русия ба 2-3 оила як нашрияи маҳаллӣ рост меояд. Аммо дар кишвари мо дар мисоли баъзе нашрияҳои маҳаллӣ, масалан бо теъдоди 2200 нусха нашр гаштани “Оинаи Рашт” наметавон, ки ҳатто аз ин гуна қиёс ёд овард.

Газетаи маҳаллӣ минбари адабии маҳдудест, ки таҷаммуи эҷоди адабиро дар як минтақа ба вучуд меорад. Дар ин самт қорбасти васеи жанрҳои публитсистӣ-бадеӣ қадами аввалин мебошад. Ин навъи эҷод мустақилият дошта, муаллифони соҳибзавқро ба қуллаҳои баланди эҷодӣ мерасонад. Бояд газета бо саҳифа ва гӯшаи хоси худ адибони маҳаллиро ба камол расонад ва ҳамзамон дар ин замина дар тарбияи завқи эстетикӣ хонандагон сахм гузорад.

Ба ҳар сурат ба кормандону ҳайати эҷодии рӯзнома таҳсин бояд гуфт, ки сарфи назар аз мушкилоти молиявӣ талоши нишон додани набзи як ноҳияи дурдасти кӯҳистониро доранд. Бо вучуди маҳдудияти имконот нашрияи мавриди назар симои ноҳияро нишон дода метавонад. Маводи таҳлилии фазои рӯзро фарогир дар нашрия ба назар мерасад. Ҳамчун нашрияи мақомоти иҷроияи ҳокимияти маҳаллӣ дар тарғибу ташвиқи сиёсати феълӣи ҲҚТ нақши чашмасаб дорад. Нашри маводро аз ҳаёти мардуми ноҳия ба таври пайваста ба роҳ мондааст. Дар тарғибу ҳифзи фарҳангу анъанаҳои ниёгон тариқи интишори маводи гуногунсамт ҳисса мегузорад. Тарғиби ваҳдату худшиносӣву хушбӯии сиёсӣ барои нашрия як масъалаи муҳим боқӣ мемонад.

Барои беҳтар гаштани вазъи ояндаи рӯзнома ва мақому манзалати он фосилаи муайяни вақт нақши муҳим дошта метавонад, зеро феълан матбуоти маҳаллӣ дар қиёс бо матбуоти марказӣ ба дараҷаи такомул нарасидааст. Дар шароити шиддат гирифтани ҷаҳонишавӣ ва вусъат пайдо кардани ҷомеаи иттилоотӣ, матбуоти маҳаллӣ метавонад дар муқобили ҷараёнҳои номатлуб нақши бештаре дошта бошад. Аз ин рӯ бояд маводи рӯзнома ҳамеша вазъи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, нуруи илмию фарҳангӣ ва сиёсии маҳалро ифода карда тавонад. Дар бознашри мавзӯоти умумичумхуриявӣ алоқамандӣ бо рӯҳияи минтақа ҳатман бояд ба назар гирифта шавад. Агар бо дарёфти роҳу воситаҳо сомонӣ рӯзнома фаъол гардад ва шумораҳои он фаврӣ дар сомона ҷо дода шавад, дар шароити кунунӣ як омилҳои муҳими рақобат барои рӯзнома гашта метавонад. Агар бо эҳёи гӯша ё саҳифаи “Ба мо менависанд” ва ҷалби мухбирони ҷамоатӣ аз ҷониби муҳаррири рӯзнома ва ҳайати эҷодии он тасмим гирифта шавад, ин эҳёи анъанаи матбуоти маҳаллии собиқ мешавад. Аз ҷониби маводи бузургҷамъ худдорӣ намудан дар ҷаҳони ахборӣ имрӯза талаботи замон мебошад. Ин усул боиси зиёд гаштани мавзӯот дар шумораҳо мегардад. Маълум аст, ки барои замонавӣ ва қавӣ гаштани нуруи эҷодӣ бояд ба рӯзномаи маҳаллӣ журналистони ҷавон бештар ҷалб гарданд. Истифодаи маводе, ки танқиди созанда дорад, ин як омилҳои нуфуз пайдо кардани нашрияи маҳаллӣ мебошад. Новобаста ба он ки нашрия фаврият надорад, бояд дар саҳифаи аввали он сутун ё гӯшаи ахбор мавҷуд бошад. Ин як қадами устувор дар роҳи моҳномаро ба ҳафтаномаву рӯзнома табдил додан аст.

Адабиёт

1. Ворошилов, В.В. Журналистика. – СПб, 2004.
2. Жанры советской газеты. – М., 1972.
3. История печати: Антология: Т. II. /Сост. Я.Н. Засурский, Е.Л. Варганова. – М.: Аспект Пресс, 2001.
4. Маъмурзода, Н. Журналистикаи Хатлон: вазият тамоюл ва дурнамои рушд. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 205 с.
5. Муродов, М.Баъзе мушкилоти матбуоти маҳаллӣ ва зарурати пажӯҳиши онҳо [Матн] // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон (бахши филологӣ). – Душанбе, 2015. - №4/7 (180). – С. 252-257.
6. Муродов, М. Матбуоти маҳаллӣ дар шароити имрӯз [Матн] // Илм ва ҳаёт. – 2016. – №1. – С. 1-4.
7. Муродов, М. Дар талоши фановарӣ [Матн] // Паёмномаи фарҳанг. – 2016. – №2 (34). – С. 88-95.
8. Муродов, М., Чумбаев, М. Вазъ ва дурнамои матбуоти маҳаллӣ [Матн] // Паёмномаи фарҳанг. – 2014. – №3 (27). – С. 7-12.
9. Саъдулло, А., Гулмурод, П. Жанрҳои таҳлили матбуот. – Душанбе, 1994. – 64 с.
10. Усмонов, И.К. Жанрҳои публицистика. – Душанбе, 2009. – 140 с.

Кутбиддинов А.

МЕСТНАЯ ПЕЧАТЬ – ЗЕРКАЛО СЕЛЬСКОЙ ЖИЗНИ

В данной статье рассматривается современное состояние местной печати в региональном информационном пространстве страны. На основе сравнительного анализа автор определяет прошлое и современное состояние местной печати. Автор на основе анализа номеров газет "Оинаи Рашт" за 2015 г., выявляет основные успехи и недостатки данного издания и в качестве предложения предлагает некоторые рекомендации для дальнейшего развития местной печати.

Ключевые слова: газета, миссия, публика, анализ, обозрение, жанр, оперативность, позиция, идеология, корреспондент, влияние, пропаганда, агитация.

Qutbiddinov A.

THE LOCAL PRESS AS THE MIRROR OF RURAL LIFE

In this article is considered the contemporary situation of the local press in the regional information space of the country. On the basis of comparative analysis was determined the past and current state of the local press and indicated to the future development of that. The author based on the analysis of some numbers of the newspaper "Oinai Rasht" for 2015, defines the successes and shortcomings of this publication and offers some recommendations for the further development of the local press.

Keywords: newspaper, mission, audience, analysis, review, genre, operative, position, ideology, correspondent, influence, propaganda, agitation.

ТДУ 002+05+07+659, 1182+621,3+8 тоҷик

Исоев Қ.

МАТБУОТИ МАҲАЛЛӢ ДАР ШАРОИТИ ТАШАККУЛИ ЖУРНАЛИСТИКАИ ЧАНДРАСОНАӢ (дар мисоли водии Рашт)

Дар мақола ташаккули журналистикаи чандрасонаӢ ва авомили қафомони матбуоти маҳаллӣ аз ин ҷараён дар заминаи наширияҳои Водии Рашт, аз қабилӣ "Нури Нуробод", "Оинаи Рашт", "Паёми Тоҷикобод" мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф зимни таҳлил баъзе сабабҳои аз ҷараёни журналистикаи мултимедӣ дур мондани наширияҳои мазкурро нишон додааст, ки набудани техникаи муосир, паст будани неруи эҷодӣ, ба талаботи ҷомеа, хусусан аудиторияи маҳаллӣ мувофиқ набудани мундариҷаи наширияҳо, сатҳи пасти маърифати иҷтимоӣ, завқи қоҳидаи мардуми маҳал, вазъи ноговори зиндагӣ, камбуди иқтисодӣ, набудани қувваи барқ ва иншоотҳои вайрону валангор аз он қабиланд.

Калидвожаҳо: журналистика, чандрасонаӢ, мултимедӣ, наширия, матбуоти маҳаллӣ, матолиб, рӯзнома, интернет, сомона, воситаҳои электронӣ.

Бо тавсеаи васоити электроники ахбор дастрасӣ ба иттилоот сахлу осон гашта, дар таблиғи ахбор пешравӣ ва таҳаввулотии ҷадид рӯйи кор омад. Аз ҷумла, журналистикаи чандрасонаӢ, ё ба истилоҳ «конвергентная журналистика» маҳз дар асоси инкишофи воситаҳои электронӣ ба вучуд омада бо суръат рушд мекунад. Нависанда ва публицисти рус Виктор Сергеевич Хелемендик ва доктори илмҳои таърих Яна Амоса Коменского дар охири соли 1970 бевосита доир ба ин мавзӯ таҳқиқоти илмӣ анҷом додаанд. Ин нави журналистика бештар дар солҳои 1990 дар саросари олам маъруф гардида, ба як системаи нави таблиғи ахбор табдил ёфт. Мавриди таъкид аст, ки журналистикаи чандрасонаӢ бидуни воситаҳои муосири электронӣ чун телевизиону радио ва махсусан интернет вучуд дошта наметавонад. Рушди ин нави журналистикаро дар кишвари мо низ касе инкор намекунад. Фарҳангшиноси машҳур Моршал Маклюен аввалин китоби чопиро ахбори нахустин мешуморад. Ҳарчанд китоб «...василаи иттилоотии омма буда, аз қадимтаринҳояш ба ҳисоб меравад» [4], воситаҳои электроники ахбор рӯз аз рӯз ҷойгоҳи он ва макони матбуоту каломии матбууро тангтар мекунад. Баъзе муҳаққиқони матбуоти тоҷик таъкид мекунанд, ки «Аз рӯйи маълумоти гуногун дар Англия, ИМА, Олмон, Фаронса ва Италия барин кишварҳо, ки дар онҳо замоне матбуот бо даврони тиллоиву гулгулшукуфияш ҳукмрони ҷомеа буд, акнун аз назарҳо дур мемонаду рӯ ба таназзул оварда истодааст. Ҷойи инкор нест, ки «талабот»-и ҷомеаро ВЕА бештар коней намуда истодааст» [2, с.10]. Дар ҳақиқат хонандаи имрӯза меҳаҳад маблағу вақташро сарфа намояд ва ҳар лаҳза тавассути интернет аз воқеоти дохилу хориҷ огоҳ гашта, бештару васеътар истифода намояд. Каломии тӯлониву доманадор ӯро ҷалб намекунад, балки сухани муҷазу мушаххасро меписандад. Бо ҳар вучуд воситаҳои электроники ахбор дастрасӣ ба матбуотро бештар мегардонанд. Таҷриба нишон медиҳад, ки агар газета ба майдони бузурги интернет роҳ ёбад ва сомонаи худро

дошта бошад, истифодаи он дар шакли электронӣ бештар мегардад. Агар дар гузаштаи начандон дур матолиби матбуот ба дасти шумори маҳдуди хонандагон мерасид ва истифодаи он низ камтар буд, имрӯз журналистикаи чандрасонаӣ имкон медихад, то доираи истифодаи матбуот ба маротиб бештар гардад. Як назари умумӣ ба матбуоти Тоҷикистон ин мавзӯро бароямон баръало возеҳ месозад. Ҳамакнун тӯли чанд соли ахир қисме аз нашрияҳои кишвари мо ба ин низом, ё журналистикаи ҷадид ворид гаштанд. Ба таври мисол «Нигоҳ», «Фараж», «Озодагон», «Азиаплюс», «Рӯзгор», «Ҷумҳурият», «Садои мардум», «Баҳори аҷам», «Омӯзгор» ва даҳҳо нашрияҳои дигари ҷумҳуриявӣ хусусӣ, соҳавӣ ҳизбӣ, аз ҷумла вилоятӣ сомонаҳои хоси ҳудро таъсис дода, шакли электронӣ ва ё матолиби ҳудро пешкаши хонандагон мегардонанд.

Журналистикаи чандрасонаӣ ин, пеш аз ҳама, тай кардани зинаҳои классикии сухани матбуӣ ба ҳисоб меравад. Барои ҷомеаи аврупоӣ алҳол ин зина ва раванд як омили муқаррарӣ ба шумор меравад, зеро онҳо тавонистанд, ки зинаҳои нахустини инкишофи рӯзномаву маҷалла ва радиову телевизионро хеле барвақт тай намоянд. Дар соли 1661 аввалин рӯзномаҳои ҳаррӯза дар Олмону Фаронса ва дигар кишварҳои аврупоӣ пайдо гардид. Солҳои шастуми асри гузашта системаи телевизионии Аврупо ба дараҷаи баланд инкишоф ёфт. Ҷойи надоштани сензура ва фаъолияти озоди расонаҳо бо истифодаи рекламаҳо ва дигар сарчашмаву манбаъҳои молиявӣ боис гашт, ки журналистикаи чандрасонаӣ рушд ёбад. Акнун чи гуна қиёс метавон намуд, ки алҳол на танҳо дар маҳаллу музофотҳо, балки дар миқёси ҷумҳурии мо рӯзномаи ба маънии тоҷаш ҳаррӯза вучуд надорад. Мавҷуд будани рӯзномаҳои ҳаррӯза ва бо ВЭА як навъ рақобат пайдо кардани онҳо боис мегардад, ки раванди чандрасонаии ахбор тавсеа ёбад. Гумон мекунем, ки танҳо дар сурати рушди матбуоти маҳаллӣ баъдан дар бораи чандрасонаии ахбори он метавон ҳарф зад. Имрӯз матбуоти маҳаллии вилояту ноҳияҳои мо яксон нест, балки аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Матбуоти вилояти Суғд дар самти интернет-журналистика нисбати дигар вилояту ноҳияҳо пешгомтар аст. Масалан, се нашрияи асосии вилоят: «Ҳақиқати Суғд», «Суғд Ҳақиқатӣ» ва «Согдийская правда» аз соли 2010 инҷониб сомонаҳои ҳудро бо унвонҳои «hakikati-sugd.tj», «sogd-pravda.tj» «sugd-hakikati.tj» таъсис додаанд, ки комёбии назарраси вилоят дар самти ВАО ба ҳисоб меравад. Дар сомонаҳои мазкур на танҳо шакли электронии нашрияҳо гузошта шудааст, балки ахбору матолиби нашрияҳои дигар низ дар онҳо ҷой дода мешавад.

Вилояти Хатлон низ аз ин пешравиҳои технологӣ бенасиб намондааст. Танҳо нашрияи «Хатлон»-ро барои намуна зикр намудан кифоя аст. Нашрияи мазкур дар ибтидои соли 2015 дар шабакаи интернет сомонаи ҳудро бо нишони «khatlon-ruznoma.tj» соҳиб гашт. Дар сомонаи шакли электронии нашрия мавҷуд буда, рубрикаҳои доимии «Матолиби чандрасонаӣ» ва «Номаҳои шумо» хусусияти навоарӣ доранд. Матбуоти қисмати шарқи кишвар то ноҳияи Файзобод нисбатан ба журналистикаи мултимедӣ ворид гаштаанд. Аз ҷумла нашрияи ноҳиявии «Набзи Файзобод» дар саҳифаи ҷаҳонии интернет таҳти унвони «Набзи Файзобод.тҷ» сомонаи ҳудро дорад. Нашрия дар шакли pdf бе мушкилӣ дастрас аст.

Таъкид бояд кард, ки матбуоти водии Рашт дар вазъияти рушди сареи журналистикаи мултимедӣ ҳолати ногувор дорад. Дар ноҳияи Нуробод

нашрияи «Нури Нуробод» танҳо як шабаҳ буда метавонад. Дар давоми моҳ як ва баъзан ду маротиба нашр гаштани он ҳеҷ гоҳ наметавонад заминаро дар роҳи журналистикаи чандрасонаӣ ба вучуд орад, зеро феврияти сареяи дастрасии рӯзнома анқариб вучуд надорад. Муҳтавои рӯзнома на ахбор, балки маълумотномаи ҳисоботи идоравиро менамояд. Рӯзнома неруи эҷодии хароб дорад. Аз мутолиаи он хонанда ба чунин хулоса мерасад, ки дар рӯзнома танҳо Ҷумъа Қувват (сардабир) фаъолият дорад. Ағлаби матолиби рӯзнома маводи таҳияшуда аз саҳифаҳои рӯзномаҳои марказӣ мебошад. Ҳатто вазъ то он ҳаддест, ки ду мақолаи таҳияшуда саҳифаҳои рӯзномаро пур кардааст. Маводи он забонзада, қиматгумкарда ва бетаъсир аст. Маълум аст, ки нашрия аз ночорӣ ба ин қор даст мезанад. Дар ин ноҳия радиои маҳаллӣ фаъол нест. Дар замони шӯравӣ мавҷуд будани радио алҳол барои сокинони ин маҳалл чун як афсона менамояд. Дар замони шӯравӣ мазмуну муҳтавои рӯзномаҳои ноҳиявӣ шаҳрӣ ҳамчун маводи радио айнан истифода мегашт. Табиист, ки бо неруи ками эҷодӣ, ки ҳамагӣ куҳансоланд, наметавон шакли электронии нашрияро ба хонанда манзур сохт. Ҳатто аз рӯи баъзе маълумотҳо шумораҳои алоҳидаи рӯзнома дар пойтахти кишвар ва шаҳри Ваҳдат ба таъб мерасанд. Тиражи он 1500 нусха мебошад. Ин дар ҳолат, ки рӯзномаи мазкур дар гузаштаҳои таърихии худ бо номҳои гуногун то 15-20 ҳазор нусха ба таъб мерасидааст.

Ноҳияи Тоҷикобод худуди сад ҳазор нафар аҳоли дорад. Нашрияи он «Паёми Тоҷикобод» ном дошта, 650 нусха ба таъб мерасад. Ин адад монанди шумораи варақаҳои таблиғотии як номзади вакилшаванда аст. Нашрияи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияи Тоҷикобод аст. Аз саҳифаҳои интернетӣ дар бораи аҳволу муҳтавои ин нашрия як сатр низ ёфтани душвор аст. Мувофиқи маълумотҳо дар ин ноҳия низ радиои маҳаллӣ фаъол нест. Вақте аз баъзе эҷодкорони ин ноҳияву минтақа дар бораи вазъи ахбору иттилоъ пурсон мешавад, ҷавоб боз ҳам ҳамон аст, ки манбаи ахбору иттилоъ барои онҳо пойтахти кишвар ба шумор меравад. Дар идораи рӯзнома ҳамагӣ ду нафар журналисти собиқадор фаъолият мекунанд. Муҳтавои рӯзномаро бо сабаби набудани маводи касбӣ шеърҳои хонандагон пур кардаанд.

Дар водии Рашт нашрияҳои дигар аз қабиле "Оинаи Рашт" дар шаҳраки Фарм ва "Мавҷи Хингоб" дар ноҳияи Тавилдара ба ҷоп мерасанд. Мутаассифона, вобаста ба ин ду нашрия ва умуман газетаҳои дигари ин минтақа дар саҳифаи интернет, ба истиснои номи онҳо дигар чизеро пайдо кардан мушқил аст. Ин боз бармегардад ба он нуктае, ки дар боло ишора шуд. Яъне то вақте нашрия мундариҷаи худро рангин ва дардхӯри замон нагардонад ва дар шакли қоғазияш хонандаи худро пайдо накунад, ворида низими электронӣ шуданаш дар гумон аст.

Умуман, пас аз ин таҳқиқи кӯтоҳ ба чунин хулоса расидан мумкин аст, ки ВАО-и музофотии қисмати шарқи кишвари моро вазъи ногувор фарогир аст. Омилҳо ва сабабҳои онро низ то дараҷае баён кардан мумкин аст. Дар навбати аввал сатҳи пасти маърифати иҷтимоии сокинони маҳалл мебошад. Баъдан шароити зиндагӣ ва сатҳи пасти ногувори иқтисодӣ низ ба ин раванд таъсири аимқи худро мегузорад. Ин минтақаро бештар ноҳияҳои истехсолӣ ташкил медиҳанд. Яъне ба истиснои баҳши кишоварзӣ дигар тамоми соҳаҳо дар як ҳолати бозмондагӣ қарор доранд. Набудани барқ, иншоотҳои меросмондаи хароб аз даврони шӯравӣ, марказҳои таълимиву фарҳангии назарногиру ночиз, сатҳи пасти касбияти журналистӣ ва амсоли он боис гаштаанд,

ки вазъи иттилоотонии омма дар сатҳи паст қарор гирад. Аз ҷониби дигар, завқи коҳидаи аудитория низ нақши маълуми худро нишон медиҳад.

Адабиёт

1. Журналистика и конвергенция: почему и как традиционные СМИ превращаются в мультимедийные / под редакцией А. Г. Качкаевой. – М., 2010.
2. Кутбиддинов, Б. Воқеияти тасвир. – Душанбе: Озар, 2014. – 124 с.
3. Муродов, М. Аз се шоҳаи як илм. – Душанбе: Истеъдод, 2014. – 232с.
4. Усмонов, И. К. Журналистика. – Душанбе, 2011. – Қ.4. – 448 с.
5. «Sadoikonibodom.tj».
6. «Khatlon-ruznoma.tj».
7. «Taj.nansmit.tj».
8. «Sugd.tj».
9. «Hakikati-sugd.tj».
10. «Sogd-pravda.tj».
11. «Sugd-hakikati.tj».

Исоев К.

МЕСТНАЯ ПЕЧАТЬ В УСЛОВИЯХ СТАНОВЛЕНИЯ МУЛТИМЕДИЙНОЙ ЖУРНАЛИСТКИ

В статье речь идет о имеющихся недостатках в становлении и развитии мультимедийной журналистики в Раштском регионе Таджикистана. На основе анализа периодических изданий региона - "*Нури Нуробод*", "*Оинаи Рашт*", "*Паёми Тоҷикобод*" автор выявляет основные недостатки в мультимедийной журналистике региона: отсутствие в редакциях современного технического оборудования, недостаточный творческий потенциал специалистов отрасли и не отвечающее требованиям местного населения содержание информационных материалов.

Ключевые слова: журналистика, мультимедийная журналистика, местная печать, материал, газета, интернет, сайт, электронные средства информации.

Isoev Q.

THE LOCAL PRESS IN THE CONDITION OF FORMATION THE MULTIMEDIA JOURNALISM

In this article are discussed the shortcomings in the formation and development of the multimedia journalism in the Rasht region of Tajikistan. Based on the analysis of periodicals in the region such as "*Nuri Nurabad*", "*Oinai Rasht*", "*Payami Tajikabad*" the author reveals the main shortages in multimedia journalism of the region: lack of modern technical equipment, lack of creativity of professionals and the content does not provide the requirements of the local population.

Keywords: journalism, multimedia journalism, local press, material, newspaper, Internet, website, electronic techniques of information.

ТДУ 641.568+392+9 тоҷик+379+37 тоҷик

Рахимов Д.К.

ОШИ ПАЛАВ ВА ФАРҲАНГИ СУННАТИИ ОН

Ин мақола ба контекстҳои фарҳангии иҷтимоӣ, одоби русуми таоми суннатии халқи тоҷик – оши палав бахшида шудааст. Палав яке аз хӯрокҳои асосии ҷашну маросимҳо, маърақаҳо, маҳфилҳои дӯстонаи мардуми тоҷик ба шумор меравад. Инчунин дар фарҳанги суннатии тоҷикон як қатор расму ойинҳои мавҷуданд, ки ба оши палав рабти бевосита доранд. Муаллиф илова бар маълумоти мардумииносии, бо таъки бар манобеи забониносии роҷеъ ба этимологияи калимаи “ош” андешаҳоиро баён кардааст. Дар мақола номгӯии навъҳои зиёди оши палав зикр шудаанд, ки аз садсолаҳои пеш то ба имрӯз ба вуҷуд омадаанд. Оид ба оши палав дар байни халқ шегру таронаҳо, нақлу ривоятҳои ҷолиб зиёдаанд, ки чанде аз онҳо дар мақола зикр шуда, аз маҳбубият ва мавқеи муҳими ин таом дар рӯзгори мардуми тоҷик дарак медиҳанд.

Калидвожаҳо: таом, палав, ош, этимология, анъана, фарҳанги тоҷикон, расму ойинҳо.

Дар ҳар кишвар таомҳои мавҷуданд, ки дар рӯзгор ва фарҳанги он халқ мавқеи муҳим доранд. Масалан, таомҳои оши палави тоҷикону ўзбекон, бешбармақи қирғизӣ, мурғобикабоби чинӣ, донеркабоби туркӣ, борши украинӣ, фаллофили арабию яҳудӣ, кимчии кореягӣ, сушии ҷопонӣ ва монанди инҳо дар ҷаҳон маъруф буда, мояи ифтихори халқу миллатҳои мазкур мебошанд.

Оши палав ба ҳайси таоми суннатии тоҷикон як навъ унсури фарҳангсоз ва муттаҳидкунандаи мардум буда, он соли 2015 дар шакли номинатсия аз ҷониби олимони Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот таҳия гашта ба Феҳристи репрезентативии ЮНЕСКО оид хифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ башарият пешниҳод шуд. Вай дар санаи 1-уми декабри соли 2016 дар Ҷаласаи 11-уми байнидавлатии ЮНЕСКО оид хифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, расман дар феҳристи мазкур сабт гардид. Ин дастоварди фарҳангии кишвар боиси шодию мояи ифтихор буда, аз миллати фарҳангофар будани тоҷикон гувоҳӣ медиҳад.

Пешниҳод ва сабти номинатсияи «Оши Палав ҳамчун хӯроки анъанавӣ ва фазои иҷтимоӣ фарҳангии он дар Тоҷикистон» ба рӯйхати репрезентативии ЮНЕСКО иқдоми хеле муҳим ва саривақтӣ буда, мавқеъ ва шухрати палави тоҷикиро дар миқёси ҷаҳонӣ боз ҳам густардатар хоҳад кард.

Оши палав як навъи хӯроки анъанавиест, ки дар байни мардуми тоҷик маҳбубияти зиёд дорад, аз ин рӯ онро “шоҳи таомҳо” низ меноманд. Одатан, ҷашну маросим ва нишастҳои тоҷикон бе оши палав намегузаранд. Палав боиси афзудани эътибори дастархону мизи тӯю маърақаҳо мебошад. Дар хонаҳо қадбонувон пайваста навъҳои гуногуни палавро омода мекунанд, дар ошхонаву ҷойхонаҳо низ он таоми ҳамарӯза ва дӯстдоштаи харидорон аст. Вақте ки ба хонаи тоҷикон меҳмон меояд, мизбон муваззаф мешавад, ки баҳри иззати меҳмон оши палав пазад.

Палав дар байни мардумони муқимии Осиеи Марказӣ, яъне ниёғони тоҷикон аз қадимулайём ба вуҷуд омадааст. Зеро гузаштагони тоҷикон – сугдиёну бохтариён ба кишоварзӣ ва маҳсусан ба шолікорӣ шуғл доштаанд. Бинобар манобеи таърихӣ, дар ҳазораи II пеш аз мелод соҳаи шоліпарварӣ аз Ҳинд ба кишварҳои Эрони Шарқӣ – сугдиёну бохтариён гузаштааст.

Рочеъ ба судманд будани биринҷ ва таомҳои биринҷӣ табибону донишмандон дар осори худ ба таъкид сухан гуфтаанд. Чунончи, Абӯалӣ ибни Сино дар “Ал-қонун”, Ал-Қўрчонӣ дар “Захираи Хоразмшоҳӣ”, Абӯисҳоқи Атъима дар девони “Канз-ул-иштиҳо”, ки дар он анвои таомҳо тавсиф шудаанд, Қорӣ Раҳматуллои Возеҳ дар “Кони лаззат ва хони неъмат”, Ал-Оқилӣ дар “Махзан-ул-адвия” ва ғайра доир ба хусусиятҳои шифойӣ ва нерубахшии хӯрокҳои биринҷдор маълумот додаанд. Ҳамчунин дар асарҳои адабию фолклорӣ ва пажӯҳишҳои этнографию таърихӣ дар хусуси таоми муҳими тоҷикон будани оши палав тасвиру тавсифҳои зиёд кайд шудаанд.

Оши палав аз масолеҳи муқаррарие чун сабзӣ, биринҷ, гӯшт, равған, пиёз ва бо иловаи обу намак пухта мешавад. Ба он мувофиқи таъб ва хоҳиши мизочон нахӯд, зира, заъфарон, сирпиёз, биҳӣ, мурҷ, зелол, лиму ва дигар адвиеҳои хуштамъкунанда илова мекунад. Тарзи таҳияи оши палав аз се марҳила: тайёр кардани зирбак, ҷўшонидани маҳсулоти дег ва дам андохтани биринҷ иборат мебошад. Ҳар кадоми ин амалҳо меъёр ва фосолаи вақти муайянро тақозо дорад. Барои таҳияи оши палав деги ҷўяӣ лозим аст.

Дар тӯли асрҳо байни мардуми тоҷик навъҳои зиёди оши палав ба вуҷуд омадаанд. Аз ҷумла, *палави баргитокӣ, палави софӣ, оши кенча, оши девзира, оши заъфаронӣ, қимапалав, оши дампухт, оши куҳнадам, оши биҳигин, оши як ба як, оши ҳафтравған, иликпалав, халтапалов, сурхпалов, оши пўстдунба, оши мавизӣ, оши сафед, оши зардҷуба, оши оқпарӣ, оши уйгурӣ, оши эшонхўр, гелакпалав, кукупалав, палави лубиёдор, палави дона-дона, палави самарқандӣ, мурғпалав, бедонапалав, какликпалав ё кабкпалав, оши исфарагӣ, оши Ёротеппа* ва ғайра, ки дар маҷмӯъ беш аз 200 навъ мешаванд. Имрӯзҳо низ пазандагони моҳир бо ҳунари ошпазии худ муштариёни зиёдро ба ҷойхонаву ошхонаҳо ҷамъ карда, бо ному истилоҳҳои нав палави пухтаи худро муаррифӣ ва таблиғ мекунад. Чунончи, *оши Пўлод, оши Сари Осие, оши Тайга, оши ҷойхона, оши кампири Садаф, оши Гипрозем* ва ғайра. Номҳои палавҳо вобаста ба таркиби адвие, маҳалли пухтупаз, навъи биринҷ, шакли сифат ва номи пазандаи он навъи ош аз ҷониби мардум гузошта шудаанд. Баъзе номҳои тобишҳои маҷозӣ ё киноявӣ ҳам доранд, чунончи, “оши эшонхўр”, “оши мардакхўр”, “палави ҷони амма” ва ҷанде дигар. Аз нигоҳи макони гузариш баъзе навъи палав бо номи маҳдуд ба деҳа, ноҳия ва вилоят буда, баъзеи дигарашон дар ҷумхури ва берун аз он низ шуҳрат доранд.

Қорӣ Раҳматуллои Возеҳ дар “Кони лаззат ва хони неъмат” рочеъ ба 228 навъи таомҳои маъмули замони худ маълумот дода, аз ҷумла навъҳои зиёди палавро зикр кардааст. Чунончи, *олуболупалав, анорпалав, бирёнпалав, боқилопалав, баррапалав, яхнпалав, луқмапалав, шибитпалав, палови орд, ҷалолпалав, палови қурма, палови ҳиноӣ* ва ҷанде дигар дар охири садаи XIX дар Осиеи Марказӣ маъмулу машҳур будаанд [8, С. 31-32].

Дар Ҳиндустон низ оши палав хӯроқи маъруф мебошад. Тибқи сарчашмаҳои таърихӣ, хангоми ҳукмронии сулолаҳои мусулмон аз Осиеи Марказӣ на фақат забони мо тоҷикӣ – форсӣ забони расмӣ ва дарборӣ буд, балки хӯрокҳои тоҷикӣ низ таомҳои шоҳона ба шумор мерафтанд. Масалан, *шаҳӣ пулав, Шаҳҷаҳанӣ пулав, қашмирӣ пулав, зирапулав, миштипулав, яхнпулав* ва ғайра. Ҳатто баъзе номи палавҳо, агар дар байни тоҷикон фаромӯш шуда бошанд, дар байни ҳиндуҳо ханӯз бо номи худ боқӣ мондаанд.

Абӯисҳоқи Атъима дар “Канз-ул-иштиҳо” рочеъ ба анвои таомҳо, мавқеи онҳо дар рӯзгори мардум ба тариқи назми бадеӣ сухан гуфта, палавро “султони таомҳо” ва “музаъфар” номидааст. Ҳарчанд дар навиштаҳои ӯ истилоҳи “палав” вонамехӯрад, аммо дар тасвирҳои хӯроқи бо биринҷи зард оши палавро менамояд.

Ҳамчунин муаллиф аз биринчи сафед – ширбиринч, ошзира – палави зирадор, оши кишмиш – палави кишмишдор ёдовар шудааст. Музаъфар – номи навъе аз палав будааст, ки онро дар Бухоро низ *музаъфарпалав* меномиданд. Абӯисҳоқ ба гунаи ҳаҷв рубоии зеринро дар ин бобат гуфтааст:

Мискиншикаме, ки бе музаъфар бошад,
Ҳамчун ҳабашӣ дилаш мукаддар бошад.
Бар хони вай арчи нони чун х(в)ар бошад,
Он нон чӣ кунад, ки бе музаъфар бошад [1, с. 44].

Рочё ба этимологияи вожаи “палав” муҳаққикон пажӯҳиши хос нагузаронидаанд. Бархе онро аз решаи “пахлавон” тахмин кардаанд, яъне оши пахлавонӣ, баъзе пажӯҳишгарон онро вожаи иқтибосии санскритӣ шуморидаанд. Инчунин мардум ба таври оммиёна шарҳ медиҳанд, ки калимаи “ош” аз сарҳарфи ду унсури асосии таркиби он: “о” – “об” ва “ш” – “шолӣ” иборат мебошанд. Калимаи “палав” низ шарҳи оммиёна ёфтааст. Ин номро мураккаб аз ду калима “пал” (манзур: пали шолӣ) ва “ов” (об) доништаанд. Шарҳҳои этимологияи халқӣ ҳарчанд асоси илмӣ надоранд, аммо аз муҳаббату алоқамандии мардум нисбат ба ин таоми маъруф дарак медиҳанд.

Дар мавриди решаи вожаи “ош” дар ин мақола мо мехоҳем, ки андешаҳои худро низ баён намоем. Калимаи “ош” чуноне ки дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” омадааст: “ҳар хӯроке, ки дар дег пухта мешавад” [ҷ.1, с. 942], яъне дар маҷмӯъ хӯрок ё таомро “ош” мегӯянд. Масалан, *оши бурида*, *оши тупта*, *оши кашкоб* ва ғайра. Дар манобеи адабӣ, калимаи ош хеле зиёд истифода шудааст. Ибни Ямин гуфтааст:

На ҳамчу дег сияхрӯ шавам зи баҳри шикам,
На даст кафча кунам аз барои косаи ош.

Аммо дар забони ҳам адабӣ ва ҳам гуфтугӯӣ вожаи “ош” ба маънои палав низ мавриди истифода аст. Дар натиҷаи ҷустуҷӯи сарчашмаҳои этимологӣ ва луғатномаҳо ба мо маълум гашт, ки решаи калимаи “ош” дар забонҳои ҳиндуаврупой ба маънои “хӯрдан” будааст. Тибқи маълумоти Манучехри Ориёнпури Кошонӣ дар “Фарҳанги решаҳои ҳиндуаврупойи забони форсӣ” вожаи “ош” бо калимаҳои авестиҳои “асити” (athiti), санскритии “ас” “ад”, “адми” (as, ad, ādmi), латинии “эссе”, “эдере” (ēsse, edere), юнонии “эдеин” (ēdein) ва “эду” (ēdō) ҳамреша буда, ҳама маънои хӯрданро ифода мекунанд. Феъли хӯрдан инчунин дар забонҳои англисӣ “эит” (eat), олмонӣ “эссен” (essen), литвонӣ “эсти” (ēsti), латвиягӣ “эст” (ēst), чехӣ “йист” (jíst) ва дар забони русӣ “есть” (jest) аз ҳамин реша баромадааст [ниг.: 4, 64-65].

Инчунин дар забони санскрит “асана” (āsana) ба маънои хӯрок, ғизо маъмул будааст [7, 21].

Табдили овози “С” ба “Ш” дар калимаи “ош” мутобиқи қоидаи маъмулии калимаҳои санскритиву форсии бостон анҷом ёфтааст. Баъзе калимаҳои умумиорӣ, ки овози «с» доштаанд, дар забони ҳиндии бостон ва баъзе забонҳои ҳиндуаврупой шакли худро ниғаҳ доштаанд. Масалан, калимаи «сура» (sura) дар забони ҳиндии бостон дар ҳамин шакл рафта, дар забони форсии навин он ба «шӯр» (намакин) табдил ёфтааст. Дар забонҳои англисӣ – soup, дар олмонӣ – sauer, дар норвегии қадима – surr ва амсоли инҳо боқӣ мондаанд. Дар баробари ин баъзе калимаҳои санскритӣ, ки ба форсӣ гузаштаанд, «су»-и онҳо ба «шу» табдил ёфтаанд. Масалан, вожаи «шугун» дар забони форсӣ – фоли нек аз шакли санскритии «сугун» гузаштааст. «Шумон» (номи

кадимаи шаҳри Ҳисор) дар сарчашмаҳои бостонӣ ба гунаи «Суман» зикр гаштааст. Ҳамин тавр, «срамана»-и санскритӣ (sramana – роҳиби ойини буддой) дар форсӣ «шаман» шудааст. Яъне овози «ш» дар баъзе калимаҳои форсӣ муодили овози «с» дар забонҳои ҳиндуаврупой мебошад.

Эҳсон Баҳромӣ дар «Фарҳанги вожаҳои Авесто» гунаҳои калимаи “ад” (ad) [3, 61] ва “аш” (aš)-ро ба маънои хӯрдан [3, 183] аз мутуни Авесто пайдо карда, шарҳ додааст. Хулоса, калимаи “ош” бунёди ҳиндуаврупойи дошта, муодили он дар забонҳои фавқузикр ба маънои “хӯрдан” ва гоҳе «хӯрок» боқӣ мондааст. Дар забони тоҷикӣ он ба таври умумӣ ҳамчун таом, хӯрок ва ғизо қор бурда мешавад. Ҳамин тариқ, дар натиҷаи васеъ кардани маънӣ ва қасрати истифода имрӯзҳо калимаи «ош» як навъ муриди «палав» шудааст.

Дар фарҳанги суннатии тоҷикон як қатор расму ойинҳои роиҷ мебошанд, ки ба оши палав рабти бевосита доранд. Чунончи чамъомадҳо ва маросимҳои *маслиҳатошӣ*, *сабзирезакунон*, *оши наҳор*, *оши дари хона*, *оши занҳо*, *оши тағи чодар*, *оши ҳовзӯён*, *оши домодталбон*, *оши ҳарифона*, *оши сиёҳ*, *оши себегаҳа* ва ғайра. Баъзе маросимҳои эътиқодӣ – *оши бибиён*, *момоошӣ*, *пайгамбарошӣ*, *мулҷарошӣ*, *шайтоношӣ*, *муллабошӣ* ва амсоли инҳо ҳатман бо пухтан ва тановули оши махсус баргузор мешавад. Имрӯз чанде аз ин маросимҳо маҳдуд ба хонавода шуда, бархе дигар ба чорчӯбаи Қонун дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон даромадаанд.

Оши палав хӯрокест, ки мардумро новобаста ба синну сол, ҷинсият, мансубияти динию этникӣ ва қасбу қор дар гирди миз ё дастархони суннатии чамъомаду маъракаҳо муттаҳид месозад. Дар байни тоҷикон ибораи “оши оштӣ” маъруф аст, ки шахсони бо ҳам қаҳриро қалонсолон ва шахсони муътабар ба миён даромада, сари дастархони оши палав менишонанд. Пас аз хӯрдани оши палав тарафҳо қарзи номусу вичдони худ мешуморанд, ки бо ҳам сулҳу дӯстӣ кунанд.

Мардуми тоҷик оши палавро ҳамчун таоми муқаддаси миллии худ мешуморанд ва бовар доранд, ҳар касе ки оши палави дигареро хӯрд бояд то чил сол эҳтироми он шахсро пос дорад. Оши палав инчунин воситаи пайванди дӯстӣ мебошад. Масалан, дар минтақаҳои Суғду Зарафшон ва водии Ҳисор чамъомадҳои анъанавии «Гаштак» ва «Гапхӯрӣ» маъмул аст, ки дӯстон мунтазам ҳафтае ё моҳе як бор дар хонаҳои якдигар ё дар ҷойхонаҳо чамъ омада, дастаҷамъона ҳатман оши палав тайёр карда, бо ҳам мехӯранд ва суҳбатҳо мекунанд. Ба ин монанд истилоҳи “оши ҳарифона” низ машҳур аст, ки 3-4 нафар дӯстон ба таври дастаҷамъона масолеҳи палавро мехаранд ва ҳудашон оши палав пухта, бо ҳам тановул мекунанд [муфассалтар ниг.: 5, 21-22].

Маслиҳатошӣ яке аз маросимҳои пеш аз ҷашни арӯсии тоҷикон мебошад, ки ҳам дар хонаи домод ва ҳам дар хонаи падари арӯс барпо мешавад. Одатан маслиҳатошӣ дар рӯзҳои бахосият – панҷшанбе ё ҷумъа баргузор мегардад. Дар маслиҳатошӣ 5-6 нафар аз ҳешу ақрабо, ҳамсоҳаҳо ва дӯстон дар хонаи тӯйдор чамъ меоянд. Махсусан, ба ин маърака мӯйсафедони таҷрибадору ботаҷриба даъват мешаванд. Пас аз зиёфат масъалаҳои баргузори маросимҳои минбаъдаи тӯй ва рӯзу соати онҳо маслиҳат шуда, шахсони масъул муайян мегарданд.

Сабзирезакунон яке аз расмҳои суннатии таркиби ҷашни арӯсӣ ва хатнасури тоҷикон ба шумор меравад. Як рӯз пеш аз маъракаи оши наҳор ё оши халқ ба тӯйхона ошпаз ва баъзе мардҳои ҳамсоҳаву ҳешони наздикро барои сабзирезакунӣ даъват мекунанд. Даъватшудагон бо қорду тахтаҳои худ дар вақти муайяншуда ҳозир мешаванд ва дар хонаи васеъ ё агар фасли гармо бошад, болои суфа ё зери дарахти соядори тӯйхона дастархон густарда, сабзихоро пӯст канда, реза мекунанд. Дар вақти реза қардани сабзӣ суруду рубоӣҳо мехонанд, ҳазлу шӯҳӣ ва латифаҳо нақл мекунанд.

Дар Хучанд тоза ва реза қардани сабзии оши палав усули хос дошт. Тибқи маълумоти қуҳансолон, сабзиро неш ба поён дошта, аз боло ба поён бояд пӯст канд,

вагарна деҳқон хафа мешавад. Аз чихати дигар, бо ин тарз пӯст кандани сабзӣ бехатар мебошад, чунки дастро корд намебурад.

Нақл мекунад, ки боре дар яке аз маъракаҳо дӯстон дар шаҳри Хучанд шарт мекунад, ки оё дар як дег ду навъи хӯрок пухтан мумкин аст. Ошпази таҷрибадоре ин шартро иҷро мекунад ва соҳиби ҳада мегардад. Ӯ дар деги калон зирбаки палавро омода карда, дар ишқамбаи тозашудаи гӯсфанд маҳсулоти шӯрборо андохта, даҳони ишқамбаро саҳт дӯхта, ба даруни дег мегузорад. Вақте ки оши палав омода мешавад, онро ба табақҳо кашида, истеъмол мекунад. Сипас ошпаз аз даруни ҳамон дег аз даруни ишқамба шӯрборо ба косаҳо бардошта, ба аҳли нишаст тақдим мекунад. Ҳама мазаи шӯрборо чашида, ба ошпаз аҳсан мегӯянд.

Тибки боварҳои мардуми тоҷик, биринч неъматӣ муқаддас ба шумор меравад. Биринчро ҳатто ба дандони пайғомбар шабех доништаанд. Агар донаҳои биринч аз табақ ба рӯи дастархон афтанд, одамони муътақид онро бо эҳтиром аз суфра чида ба даҳон меандозанд. Назар ба гуфтаҳои мардум, ба ҳар як дона биринч дар бихишт барои онҳо як ҳур эҳдо мешудааст. Дар байни тоҷикон расме буд, ки вақте табақи ширбиринчро аз дари хона мебароварданд, барои ҳурмати ин таом аҳли нишаст аз ҷойҳои худ бархеста, таомро истиқбол мекарданд.

Мувофиқи одоби русуми меҳмондорӣ тоҷикон, меҳмон агар рӯзона ояд, то оши палав нахӯрад, намерафтааст. Оши палав таоми олий ва ниҳони мардум буда, аз хатми меҳмондорӣ ӯ зиёфат дарак медиҳад. Ба ин маънӣ мақоли халқие ҳам ҳаст, ки “Баъд аз ош як дам мабош”.

Дар водии Ҳисор баъзе мардум дар вақти ошхӯрӣ ангушти худро дар рағгани палав тар карда, ба абрувони худ мемоланд. Ин амалро чунин шарҳ медиҳанд, ки ҳамаи узвҳои сари инсон ба ҷуз аз абрувон аз палав баҳра мебардоштаанд. Масалан, чашм ошро мебинад, бинӣ мебӯяд, забон мечашад, дандон биринчхоро мехояд ва ғайра, аммо абру аз ош бенасиб мемондааст. Барои ҳамин одамони кӯҳна ҳам ба абрувон рағған молида, онро чилдор мекарданд ва ҳам абрувонро аз палав бенасиб намегузоштанд.

Мувофиқи нақли сокини Хучанд Ислоҳ Раҳимов, дар байни ҷавонон расми *мӯйлабошӣ* роиҷ будааст, ки дар он дӯстон ба муносибати мӯйлаб баровардани ҷавони навхате ҷамъ омада, оши палав мехӯрданд. Сипас соҳиби зиёфат ангушташро ба рағгани таги табақ тар карда, ба мӯйлаби наврустааш мемолид ва мӯйлабро метофт. Баъд аз баргузори ин зиёфат ӯ дар қатори ҷавонони болиғ ҳисоб мешуд ва ҳуқуқ дошт, ки ришу мӯйлабашро тарошад.

Анъанаҳои ҷолиби марбут ба оши палав миёни мардум зиёданд. Дар деҳаи Ёваи назди шаҳри Хучанд ҷамъомадҳои *ғанхӯрӣ* ё *ғантак* маъмул аст, ки дар он дӯстон сари дастархон гирд омада, оши палав мехӯрданд. Шахсе аз аҳли нишаст, ки аз палав сер нашуд, табақи холиро гирифта, мисли доира навохтан мегирад. Ин амал чунин маъно дорад, ки як нафар сер нашудааст ва мизбон қарздор мешавад, ки боз як зиёфати дигар диҳад. Яъне оши ба дӯстон пешкашкарда кам будааст. Дар ин ҳолат агар имкон бошад, зуд як табақи дигар палав меоранд.

Дар Ҳисор пештар оши палавро ба таври шӯхиомез “Мирзопалав” меномиданд. Ҷуноне ки дар як таронаи халқӣ аз забони қадбонуе омадааст:

*Найзадастакам уғро,
Нохунсӯзакам шӯрбо,
Ассалому алайкум, Мирзопалав,
Арвоҳ занад оталаро¹.*

¹ Маводи мазкур аз бойгонии муаллифи мақола.

Нисбат ба дигар таомҳо палав серғизову хушхӯр ва маҳбуи мардум мебошад, аз ин сабаб дар намунаҳои фолклорӣ он «шоҳи хӯрокҳо» номида шудааст. Дар таронаи дигаре, ки аз сокинони ноҳияи Файзобод ба қайд гирифта шудааст, ба тарзи ҳаҷвӣ хӯрокҳои маъмулӣ як навъ радабандӣ гаштаанд ва палав дар садри онҳо ҷой гирифтааст:

*Неъматҳо чамъ шуданд, оширо бикарданд подшоҳ,
Ширбиринҷ қозикалон гашту қурутуб додҳоҳ,
Чевачӣ шуд ялама, ширкаду гаит мирзо,
Шуд фатири равганин дар байни онҳо туқсабо.*

Доир ба ғизонокии таомҳои суннатӣ дар фолклори мардумони водии Ҳисор таронае маъмул аст, ки хӯрокҳо ба тариқи шӯхиомез як навъ дараҷагузорӣ шуда, ба палав афзалият дода шудааст:

*Шӯла то остона,
Ордов то паси хона.
Ҷон палави мастона,
Ба манзил мерасона.*

Чи тавре ки зикр шуда, сабаби “шоҳи таомҳо” номидани палав, бегуфтгӯ, ишора ба серғизо ва нерубахш будани он мебошад. Дар гузашта мардикоронро аз рӯйи ошхӯриашон интиҳоб мекардаанд. Ҳар мардикоре, ки бештар ош хӯрда тавонад, кори зиёд карда метавонист.

Дар Қаротегину Дарвоз, дар тӯю сурхо мусобикаи гӯштингири баргузор мешуд. Паҳлавони пурқуввате ба майдон баромада, дар замин чорзону зада менишаст. Ба назди ӯ дар табаке оши палав меоварданд, ки онро “табақи паҳлавонӣ” меномиданд. Ҳар касе аз доваталабон, агар бо ӯ гӯштин гирифтани хоҳад, ба майдон меомад ва аз табақи ӯ таом меҳӯрд. Пас аз палавро бо ҳам хӯрдан ҳар ду аз ҷой хеста, ба ҳам даст дода салом мекарданд ва пири маърака ба онҳо дуо меод.

Оид ба оши палав дар байни халқ шеърҳои таронаҳо, зарбулмасалу мақол, нақлу ривоятҳои ҷолиб зиёд эҷод шудаанд, ки аз маҳбубияти ин таом дарак медиҳанд. Чунончи, “Ошу ошноӣ”, “Ош нест, ошноӣ нест”, ё худ «Оши мардум қарз аст». Яъне оши маъракаи халқро, ки хӯрдӣ, дар навбати худ ба мардум ош карда, деҳ. Ё ин ки: “Оши касеро хӯрдӣ, ғами ошаша хӯр”.

Дар якҷанд мақолҳо серғизо ва нерубахш будани оши палав таъкид гаштааст. Масалан, “Ош бошад, Даҳбед як қадам” ё худ: “Ош бошад, Қалъаи баланд чи раҳ?”. Мақоли “Оши шабмонда – ба рӯзи дармонда”, ба ин маънӣ аст, ки оши шабмонда ҳам неъмат аст ва насибаи касе мебошад. Дар баъзе намунаҳои дигар ба таоми хушхӯр будани оши палав ва ишора шудааст:

*Полвони даҳон – палов,
Шаллоқи гулӯ – тўпта,
Оҳори даҳон – кочӣ,
Дӯзахи даҳон – пиёба.*

Ҷойи дигар дар мавриди маҳбубияти он мегӯянд:

*Ҳоҳӣ, ки шавӣ сер аз ош,
Байни ду табақ муитарак бош!*

Дар робита ба оши палав миёни мардуми тоҷик баъзе хушгӯйиҳо низ маъмуланд. Масалан, нисбат ба пурхӯрҳо чунин мақолҳо истифода мешаванд: “Намехӯрам, намехӯрам, оши маро дар тағора кашед”; “Хар ҷо, ки ош аст, кал фаррош аст”; “Баъди ош ҳафт лукма нон”; “Вассаи хона чуфт, оши мехӯрдагияш муфт”; “Ба умеди оши ҳамсоя турб натарош”; “Даҳоната ба оши ҳамсоя омӯхта макун”.

Инчунин дар байни тоҷикон рочеш ба навъҳои оши палав, усулу таҷрибаҳои суннатӣ ва ҳуди ошпазҳо нақлу ривоятҳои ҷолиб ва латифаҳои намакин фаровонанд. Умедворем, ки дар оянда фолклори марбут ба оши палав ва дигар хӯрокҳои суннатии миллӣ ғирдоварӣ ва интишору пажӯҳиш хоҳад шуд.

Адабиёт

1. Абӯисҳоқи Атъима [Матн] // Гулшани адаб. – Душанбе: Ирфон, 1976. – Ҷ.3. – С. 30-30.
2. Авесто [Матн] / Гузориш ва пажӯҳиши Ҷ. Дӯстхоҳ. – Душанбе: Қонуният, 2001. – 792 с.
3. Баҳромӣ, Э. Фарҳанги вожаҳои Авесто, ҷ. 1. – Техрон: Бунёди Нишобур, 1369 ш. (1990). – 544 с.
4. Кошонӣ, М.О. Фарҳанги решаҳои ҳиндааврупоии забони форсӣ. – Исфаҳон, 1384 ш. (2005), 546 с.
5. Раҳимов, Д. “Гаштак” ҳамчун ниҳоди иҷтимоии суннатии тоҷикон [Матн] // Осор, маҷмӯаи илмӣи Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот. – Душанбе: Ирфон, 2014. – Ҷ.1. – С.9-34.
6. Раҳмонӣ, Р. Оши палави тоҷикӣ. – Душанбе: Адиб, 2015. – 32 с.
7. Санскритско-русский учебный словарь. Составитель Н.П. Лихущина. – М., 2004. – 180 с.
8. Шовалиева, М. История кулинарной культуры таджиков. – Душанбе: Дониш, 2015. – 168 с.

Рахимов Д.К.

ПЛОВ И ЕГО ТРАДИЦИОННАЯ КУЛЬТУРА

Данная статья посвящается социально-культурным контекстам и многовековым традициям таджикского блюда – плова. Почти все таджикские праздники, обряды и ритуалы, приёмы гостей не обходятся без плова. Автор ссылаясь на лингвистические источники излагает своё мнение об этимологии слова “ош”, то есть, плов. А также в статье приведено название десятка наименований плова. В фольклоре таджиков существуют ряд народных песен, пословиц и поговорок, преданий и легенд связанные с пловом, некоторые из которых упоминаются в статье.

Ключевые слова: блюдо, плов, “ош”, этимология, традиция, культура таджиков, ритуалы и обряд.

Rahimov D.K.

PILAF AND ITS SOCIAL AND CULTURAL CONTEXTS

Oshi Palav (pilaf) is a kind of traditional meal of the Tajik people, which is prepared regularly at homes and in celebrations, rituals, gatherings. Oshi Palav in such gatherings and rituals brings people together and has the character of social integration and unity. People of Tajikistan recognize the Oshi Palav as a part of their traditional cultural heritage. Author in this article based on the linguistic sources tries to analyse the etymology of the word “osh” that is pilaf. There are many stories, legends, folksongs, proverbs and other folklore texts regarding the pilaf which show the important significance of the element among people.

Keywords: dish, pilaf, etymology, tradition, culture, Tajiks, celebrations, rituals.

ТДУ 392+9 тоҷик+613.287+637.1+379

Бердиева Ш.

ТАОМҲОИ ШИРӢ – ХӢРОКИ СУБҲҶОӢИ МАРДУМИ ТОҶИК

Дар мақола доир ба чанд таоми маъмулие, ки мардуми тоҷик аз шир омода намуда, аксаран дар субҳ истеъмол мекунанд, сухан рафтааст. Шир таркибан сергизо буда, аз қадим тоҷикон онро фаровон истеъмол менамоянд. Аз ҷониби дигар, шир гизоест, ки мардум онро бидуни завод ё корхонае коркард намуда, аз он маҳсулоти зиёдеро ба вучуд меоранд. Бинобар ин халқи тоҷик, ба хусус чорводорон аз қадимулаём ба шир ва маҳсулотҳои ширӣ ихлос доранд.

Калидвожа: тоҷик, таом, субҳҷоғӣ, шир, ширӣ, чорво, равған, ширчой, шир-руган, ширкаду.

Фарҳанги ғайримоддӣ ҳар як қавму халқ аз бахшҳои гуногун тақриб ёфтааст. Таомҳои анъанавӣ ва тарзи омода кардани навиҳои он яке аз бахшҳои фарҳанги ғайримоддӣ ба шумор меравад. Табиист ки ҳар як халқу миллат таомҳои ба худ хос дорад, аммо таомҳо мисли дигар намунаҳои фарҳангӣ метавонанд аз як фарҳанг ба фарҳанги халқи дигар гузаранд. Ё ин ки як таом метавонад дар якҷанд мамлакат ҳамчун таоми миллии муаррифӣ гардад.

Имрӯзҳо таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ, аз ҷумла, созмони бонуфузи ЮНЕСКО ба фарҳанги суннатии халқҳо беш аз пеш зиёд шудааст. Тибқи Конвенсияи ЮНЕСКО оид ба ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ, ҳар як давлат намунаҳои фарҳангии худ, аз ҷумла таомҳои анъанавии кишварашро омӯхта дар рӯйхати алоҳида ба қайд мегиранд. Дар ин ҷорҷӯба соли 2014 аз ҷониби кормандони шуъбаи эҷодӣ-ёти мардумӣ ва таҳлилию методии ПИТФИ «Феҳристи миллии намунаҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ» тартиб дода шуд, ки як бахши 35 номгӯи таомҳоро бо шарҳу тавзеҳи мухтасар фаро гирифтааст. Соли 2016 наشري нави феҳристи мазкур бо тағйири иловаҳо аз ҷоп баромад. Бахши шашуми феҳристро ҳуҷҷаҳои миллии ташкил медиҳанд, ки дар он 110 унсур таомҳои суннатӣ бо шарҳи мухтасар ҷой дода шудааст. (Ниг Феҳристи миллии мероси фарҳанги ғайримоддӣ.- Душанбе: Аржанг, 2016).

Доир ба навиҳои гуногуни таомҳои тоҷикӣ донишмандону мардумшиносон дар асару мақолаҳои алоҳидаи хеш маълумот додаанд. Ин ҷо мо дар бораи бархе аз таомҳои, ки аз шир омода мешаванд, маълумот медиҳем. Тоҷикистон аз рӯи мавқеи географӣ сарзамини кӯҳӣ буда, аксари мардум ба чорводорӣ машғуланд. Дар ин хусус муҳаққиқ Шовалиева М. чунин менависад: «Дар ноҳияҳои кӯҳии Тоҷикистон, дар мавзехое, ки чорвои хонагӣ зиёд буд, аз маҳсулоти ширӣ ва гӯшти таом омода мекарданд. Аксари ин таомҳо дар равғани зард пухта мешуд. Ба ин таомҳо дохил мешаванд: ширравған, нонушир, ширчушӣ, равғанчушӣ, қурутуб, нону дӯғ, широдуғи гулбарсар, ноншир, ширбат, дӯғбат, қалябат, ширкаду ва ғайраҳо, ки маҳсулоти асосии ин таомҳо шир, равғани зард ва нони хамиртуршӣ ё фатир мебошад» [7,с.107].

Шир ва маҳсулоти ширӣ аз ҷиҳати биологӣ нисбатан сергизо буда, барои саломатии инсон муфид аст. Шир ягона гизоест, ки аз замони қадим бидуни ягон корхона коркард шуда, мардум аз он якҷанд навиҳои маҳсулот аз қабилҳои ҷурғот, чакка, қурут, равғани зард, маска, қаймоқ, мост ва дӯғ тайёр мекунанд. Инҳо аз маҳсулоти аввалияи ширӣ ба шумор мераванд.

Шир барои мардуми тоҷик чунон муқаддас ба ҳисоб меравад, ки ҳатто баъд аз зоидани гов, шири аввалияи онро, ки фалла ё ин ки фула ном дорад, ба ҳамсоҷо тақсим мекарданд. Дар ин хусус муҳаққиқ Пешерева чунин навиштааст: «Вақте гов мезояд зан - бонуи хонадон говро меӯшад. То се бор дӯшидани гов, ширро мардум фалла ё ин ки фула меноманд. Чунки ин навъи шир аз шири оддӣ тафовути зиёд дорад. Мазааш низ аз шир фарқ мекунад. Фаларо соҳибхоназан ба хонаҳои ҳамсоҷо ҳамчун ҳудӯи тақсим мекунад. Ин шири аввалияи гов буда, чунон муқаддас ба ҳисоб меравад, ки зани ҳамсоҷо зарфро ҳолӣ карда, ба зарф ҳамчун сафедӣ каме нон ё намак ва ё барги сабз мегузорад» [8, с. 97].

Тибқи мушоҳидаҳои мо ин анъана дар манотиқи кӯҳии кишвар ва деҳот то ҳол давом меёбад.

Таомҳое, ки аз шир ё маҳсулоти ширӣ омода мешаванд, метавон ба ду бахш ҷудо намуд. Якум таомҳое, ки маҳсус аз шир омода мешаванд. Масалан, ширчой, ширбиринҷ, ширрӯған, ширкаду, ширбат ва ғайра. Дуюм таомҳое, ки аз маҳсулоти ширӣ – чака, чурғот, дӯғ ба монанди чолоб, қурутуб, мостоба ва амсоли онҳо омода мегарданд.

Хӯрокҳои ширӣ дар аксари манотиқи кишвар ба гурӯҳи таомҳое шомил мегарданд, ки субҳгоҳӣ омода ва тановул менамоянд. Аммо усули тайёр кардан ва ё тановули таомҳои як минтақа аз дигараш фарқ дорад. Маълумоти ин мақола дар заминаи маводи экспедитсияҳо аз навоҳии Ашт, Шаҳритӯс ва Мӯъминбод тҳия шудааст.

Шир. Худи ширро ҳамчун таоми алоҳида дар тамоми манотиқи кишвар тановул менамоянд. Ширро мардуми тоҷик ҳам дар шакли хом ва ҳам пухта истеъмол мекунанд. Бояд бигӯем, ки шири хомро ҳамчун саршир истеъмол мекунанд. Аксаран субҳгоҳон аз шири хоми дар ҷои безарар гузошта шуда, пас аз тағшин шудан саршири онро, ки хело серғизо аст, барои истеъмол мегиранд. Сарширро, ки қаймоқ низ меноманд, дар тамоми манотиқи кишвар субҳгоҳон истифода мекунанд. Мавриди зикр аст, ки на ҳама вақт ва на дар ҳама ҷой ба шир намак меандозанд. Зимни сафари корӣ дар ноҳияи Мӯъминобод қадбонуҳо низ иброз доштанд, ки шир табиатан бояд бе истифода аз намак тановул карда шавад. Ҳатто дар ин маврид байтеро низ сабт намудем, ки чунин аст:

*Чор чизай бенамак,
Ширу ширинӣ, тарҳавлову суманак².*

Дар ноҳияи Ашт бо сабаби ба қайд гирифта шудани вируси бемории бугумдард (бруцеллез) тавсия дода шудааст, ки дар ҳама маврид тановули шир танҳо пас аз пухтани ҷӯшонидан истеъмол карда шавад.

Ширчой. Таомест, ки аз рӯйи номаш аз шир ва шаммаи ҷойи сиёҳ ё ба истилоҳ «фомил» омода мегардад. Баъзан бо ҷойи кабуд ва пӯстлохи дарахт ва чормағз низ ширчой омода месозанд. Усули омода намудани ширчой чунин аст. Ширро ба дег андохта дар ҳарорати муътадил мепазанд. Баъди ба ҷӯш даромадан ба он мувофиқи андозаи шири дар дег буда, шаммаи ҷойи сиёҳ мепартоянд ва он дар оташи нисбатан пасттар то 20-30 дақиқа меҷӯшад ва ранги нисбатан зардчатобро мегирад. Дар ин муддат ба он каме намак низ мепартоянд, то хушмазза гардад. Сипас ба косаҳо бардошта ҳар кас мувофиқи таъъаш ба он рағани зарди аз маска тайёршуда ва ё худи маскарро меандозад. Ширчойро дар ВМКБ бо усули хос тайёр мекунанд. Мардуми инҷо аввал ҷойи сиёхро дар 3 литр об ним соат меҷӯшонанд. Баъдан ширро меомезанд ва ҷӯшиши онро то 20 дақиқа давом медиҳанд. Вақте ки ширчой

² Гӯянда Давлатова Кибриё с.т. 1927, н. Мӯъминбод.

пухт дар косаҳо мебардоранд ва равғани зардро меомезанд. Бояд бигӯем, ки ин навъи ширчой аслан хӯроки мардуми вилояти Бадахшон мебошад, ки аксар онро ба табақи чӯбин бардошта, бо қошукҳои чӯбин истеъмол мекунанд. Имрӯзҳо дар дигар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ низ ин навъи хӯрок пухта мешавад. Дар ноҳияи Мӯминобод ва дигар ноҳияҳои мамлакат ширро танҳо мепазанд ва ҳангоми ба косаҳо бардоштан ба он равғану намак омехта менамоянд, ки ин навъ пухтани ширро низ *ширчой* меноманд.

Аз тадқиқоту мушоҳидаҳо бармеояд, ки ширчойро дар манотиқи кишвар во-баста ба табуи завқ мепухтаанд. Бино ба навиштаи Шовалиева М. «Ширчой – аз шир, чой ва намак пухта мешавад. Бо он баъзан чормағз, баргҳои бодом, гулҳои хуч меандозанд. Ширчойро ба ҳар кас дар косаи алоҳида бардошта ба болояш пораи равғани зард ё ин ки равғани растаниро мерезанд. Дар Тоҷикистони шимолӣ ва Бухоро баъзан равғани дунба низ истифода бурда мешавад. Тоҷикони Бадахшон ин таомро бисёр ва тез-тез истеъмол менамоянд. Дар як рӯз қариб 2-3 маротиба тановул менамоянд» [6, с.49].

Ширруған. Ин навъи таом низ ба ширчой монанд буда, ҳангоми пухтан ба ҷои чой ба он равғани зард меандозанд ва онро муддати ним соат дар оташи паст мепазанд. Ширруғанро одатан дар табақи чӯбин бардошта ба он фатир ё нони гирдача реза намуда, бо даст тановул менамоянд. Ширруған низ бинобар серғизо буданаш ҳамчун хӯроки субҳгоҳӣ дар феҳрист ба қайд гирифта шудааст. Аммо мардуми вилояти Бадахшон онро ҳамчун хӯроки муқаддас барои меҳмонҳои азизашон дар дигар авқот – нисфирӯзӣ ва ё шом низ омода менамоянд. Ҳатто ҳамчун хӯроки рамзӣ вазифаҳои дигарро низ иҷро менамудааст. Чунончи дар маросими хостгории ҷашни арӯсии мардуми Бадахшон барои розигии духтардорро фаҳмидан нақши **ширруған** хело муҳим будааст: «Дар рустои Сафедорон (водии Хингоб) ҳангоми зиёфати хостгорон ҳатман таоми *ширруған* меоранд. Ширруғанро одатан дар як зарф мекашанд, ки онро бо даст тановул мекунанд. Дар ноҳияи Ашт ширравған маъмул нест. Ин таом дар ноҳияи Мӯминобод хело маъмул будааст, аммо дар ноҳияи Шаҳритус бошад онро танҳо мардуми аз ноҳияҳои водии Рашт омада, мепухтаанд.

Ширбиринч. Тарзи тайёр кардани ширбиринч чунин аст. Зарф ё деги хӯрокпазиро шуста ба он биринч ва обро якҷоя андохта мечӯшонанд. Миқдори биринчро қадбону бояд ба нафарони хона мутобиқ намояд. Вале ҳангоми пухтан ҳатман бояд об аз биринч як маротиба зиёдтар бошад. Чунки биринч обро чабида мегирад. Вақте биринч мулоим мешавад, ба он ба андозаи муайян (масалан, барои як килограмм биринч як литр) шир мерезанд. Сипас онро дар оташи нисбатан пасттар 15-20 дақиқа мечӯшонанд. Ширбиринч, ки пухт рангаш каме зард ва шаклаш нисбатан ғафстар мешавад. Онро ба зарфҳо бардошта дар болояш равғани зард ва ё маска мерезанд. Ин таом на он қадар душворпаз буда, ҳамаи занҳо аз уҳдаи пухтанаш мебароянд.

Мардуми тоҷик ҳамчунон, ки дар мавриди ширчой гуфтем, ширбиринчро низ на ҳама вақт бо намак тайёр мекунанд. Аммо онро баъзан бо шакар ва ё қанди сафед тановул менамоянд. Дар ноҳияи Мӯминобод ҳангоми пухтан барои хуштамъ гардидани он каме намак мерезанд.

Ширбиринч низ миёни мардуми тоҷик ҳамчун хӯроки миллии хело арзишманд аст. Сокини Мӯминобод Султонова Мушарафа дар бораи ин таом чунин назар дорад, ки дар бораи ин хӯрок нақлу ривоятҳои зиёде бофтаанд ва ҳатто онро «хӯроки паёмбар» меноманд. Мушоҳидаҳо нишон медиҳад, ки баъзеҳо ҳангоми ба болои дастархон гузоштани он аз ҷой хеста, наздаш таъзим менамоянд.

Ширбат. Як навъ хӯроки миллиест, ки аз шир, орд, намак ва равған омода мешавад. Дар баъзе манотиқи кишвар онро атола ё оталаи башир ва ё оталаи сафе-

дак низ меноманд. Усули омода намуданаш хело осон ва дар навбати худ нозук аст. Ба зарфи хурокпазӣ ширро андохта барои хуштамъ шуданаш каме намак низ ҳамроҳ менамоянд. Дар оташи муътадил мечӯшонанд. Баъди ба чӯш даромадани шир охиста-охиста ба он орд ҳамроҳ менамоянд ва якрангу мулоим бо кафлезии чӯбин онро мекобанд. Нозукии кор дар он аст, ки агар лаҳзае аз кофтан бозистанд, орди даруни он лунда шуда, зуд сахт мешавад ва сифати онро паст менамоянд. Аз ин рӯ, то тайёр шуданаш, яъне муддати 15-20 дақиқа онро мунтазам меомезанд. Баъди тайёр шудан онро мисли ширбиринҷ ба табақҳо бардошта ба болояш равшан рехта сипас тановул менамоянд. Ширбат ё оталаи сафед низ мисли дигар таомҳои ширӣ нисбат ба ноҳияҳои Ашту Шаҳритӯс дар ноҳияи Мӯъминобод маъмул аст.

Ширкаду ё кадубашир. Таомест, ки қариб дар саросари кишвар онро мепазанд ва ҳама қадбонувон аз уҳдаи пухтанаш мебароянд. Аз номаш аён аст, ки маҳсулоти асосии он шир ва каду аст. Усули пухтани он чунин аст: аввал кадуро тоза карда мувофиқи завқ пора менамоянд. Онро дар об то пухтан мечӯшонанд ва сипас ба он қадри зарурӣ шир илова менамоянд. Сипас онро дубора муддати 20-25 дақиқа мечӯшонанд. Табиист, ки таъми каду ширин аст, аммо баъзан ба он шакар ё қанди сафед низ илова менамоянд.

Ордбирён. Ин таом низ ба мисли ширбат аз орд, равшан, намак, об ва шир омода мешавад, аммо усули омода кардан ва таркиби он тамоман дигар аст. Ордбирёнро вобаста ба лаҳзаҳои ноҳияҳои ҷумҳурӣ бо номҳои гардсӯз, ордоб низ мардумшиносон ба қайд гирифтаанд.

Усули омода кардани чунин аст. Аввал дар зарфи хушк ордро бо каме равшани зағир ё баъзан зард то нимсӯз шуданаш бирён менамоянд. Сипас ба он об андохта то пухтан мечӯшонанд. Баъд аз чӯшида пурра омехта шудани орду об барои хуштамъ шуданаш ҳатман шир омехта менамоянд. Аз рӯи нақли ғӯяндагон дар ҳар се литр об як литр шир меандозанд. Дар ин муддат ба он каме намак низ мепартоянд. Баъзеҳо мувофиқи завқи худ иловатан равшани зағири доғшуда ҳамроҳ менамоянд.

Ордбирёнро дар ноҳияҳои Ашт, Шаҳритӯс ва Мӯъминобод якранг тавсиф намуданд, ки дар дигар навоҳи низ чунин аст. Фақат тафовут дар он аст, ки дар баъзе ноҳияҳо онро шаклан ғафстар ва дар бархе дигар тунуктар омода менамоянд. Дар усули тайёр намудани он дигаргунӣ дида намешавад.

Ҳунари хурокпазии мардум, алалхусус, занҳои тоҷик чунон баҳри беканореро менамояд, ки танҳо аз шир қариб 100 навъи таом ва хӯришҳо омода менамоянд. Барои омӯзиши тамоми паҳлуҳои ҳунари қадбонувони тоҷик тадқиқоти тӯлонӣ ва ҳатто гурӯҳии маҳсус лозим аст. Ғайр аз ин имрӯз бо пешрафти илму техника ва омезиши қавму миллатҳо навъҳои наву замонавӣ пухтани хӯрокҳо ба вучуд омада истодааст.

Чунин тағйирёбии босуръат агар, аз як ҷиҳат, боиси навъҳои нави хӯрокро аз худ кардани қадбонувони мо гардида бошад, аз ҷиҳати дигар, онҳо охиста-охиста ҷои бархе аз таомҳои сирф миллиро мегиранд. Чунончи, мувофиқи мушоҳидаи мо яке аз сабабҳои дар ноҳияҳои Ашту Шаҳритӯс кам омода гардидани таомҳои ширӣ воридоти маҳсулоти тайёр ба монанди тухму ҳасиб, қаймоқ ва равшани маска аз хориҷа мебошад, ки аксари мардум аз онҳо истифода мебаранд.

Ин чанд намунаи хӯроке, ки шарҳ додем, аксар аз ҷониби занҳои нисбатан солхӯрда тавсиф гардидаанд. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки ҷавондухтарон бештар ба усули омода намудани таому хӯришҳои хориҷӣ майл доранд. Аз ин рӯ моро зарур аст, ки бо наشري чунин мақолоту китобҳо фарҳанги хӯрокпазии аслии худро эҳё ва таълиф намоем.

Адабиёт

1. Ершов, Н., Пища [Матн] // Таджики Каратегина и Дарваза, вып. 2. – Душанбе, 1970. – 256 с.
2. Кисляков, Н.А. Семья и брак у таджиков. – М.-Л.: Издательство АН СССР, 1959. – 270 с.
3. Одинаев, Ё. Чойнома. – Душанбе, 1991. Вып. 2.- 70 с.
4. Феҳристи миллии мероси фарҳанги ғайримоддӣ. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 278 с.
5. Ширкаду [Матн] // Энциклопедияи мухтасари рӯзгордорӣ. – Душанбе, 1988. – 212 с.
6. Шовалиева, М. История кулинарной культуры таджикского народа. – Душанбе, 2015. – 168 с.
7. Шовалиева, М. Традиция в питания таджиков. – Душанбе, 2005. – 165 с.
8. Пещерева, Е. М. Этнографические материалы Ягнаба. – Душанбе: Дониш, 1976. – 98 с.

Бердиева Ш.

МОЛОЧНЫЕ БЛЮДА В УТРЕННЕМ РАЦИОНЕ ПИТАНИЯ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА

В статье представлена информация о нескольких видах традиционного молочного рациона питания таджиков, которые готовят и в большинстве своём принимают в пищу на завтрак. Молоко является необходимым продуктом и с древних времён таджики широко используют его в пище. Из молока народ готовил различные блюда и молочные продукты. Поэтому таджикский народ, проживающий в горной местности и занимаясь животноводством, почитают, любят и используют в питательном рационе молоко и различные молочные продукты. В статье автор освещает основной рацион молочных блюд регионов Таджикистана.

Ключевые слова: национальный, таджикский, пища, молочные продукты, завтрак, масло, чай с молоком, молоко с маслом, тыква в молоке.

Berdieva Sh.

DAIRY DISHES IN THE MORNING MENU OF THE TAJIK PEOPLE

The article presents information about several types of traditional milk dishes of Tajiks the most of them are prepared for breakfast. Milk is a necessary product and since ancient times the Tajik widely use it in everyday food. With milk people prepare different meals and dairy products. Therefore, the Tajik people living in mountainous areas and engaged in farming, respect, prefer and use in nutrient menu, milk and various dairy products.

Keywords: tradition, dish, Tajik, food, dairy, breakfast, butter, tea with milk.

ТДУ 9 тоҷик+069.6+391+392+379.8+32 тоҷик

Шарифзода Ф.

НАҚШИ ОСОРХОНАИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БАЛАНД БАРДОШТАНИ ҲИССИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ

Осорхона - оинаи пурчилоест, ки ҳаёт ва таърихи халқ, пирӯзиҳо ва ноқомӣҳои он, дастовардҳои илму фарҳанг ва сарнавишти фарзандони номдору ифтихорманди миллатро инъикос мекунад.

Эмомалӣ Раҳмон

Дар мақола масоили марбут ба нақшу мақоми осорхона ҳамчун муассисаи иҷтимоӣ -фарҳангӣ дар баланд бардоштани ҳисси худшиносии миллӣ мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст. Ҳамзамон, таҷрибаи Осорхонаи миллии Тоҷикистон дар ин самт ба риштаи таҳрир дароварда шудааст.

Калидвожаҳо: осорхона, мероси таърихӣ-фарҳангӣ, экспонат, кори намоишӣ-экспозитсионӣ, кори фарҳангӣ-маърифатӣ, тамошобин, таширфоварӣ, худшиносии миллӣ.

Дар шароити нави таърихӣ инкишофи давлатдорӣ тоҷикон ташаккули худшиносии миллӣ яке аз масъалаҳои муҳим буда, таъмини воқеии он омӯзишу пажӯҳиши доманадор, ҳубу ҳамаҷониба истифода кардани арзишҳои миллӣ ва мероси таърихиву фарҳангиро тақозо мекунад. Мероси таърихӣ фарҳангӣ ҳамчун баёнгарии хотираи таърихӣ, расму ойин ва анъаноти миллӣ дар шиноختи таъриху тамаддун ва мақоми ҷаҳонӣ миллати тоҷик аҳамияти бузург дорад. Бахусус нақш ва мақоми ин мерос дар баланд бардоштани ҳисси худшиносии миллӣ беандоза калон аст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Певои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суханронӣҳои хеш борҳо таъкид намуданд, ки «худшиносӣ дар натиҷаи ҳамаҷониба омӯхтани таъриху фарҳанг ва тамаддуни миллати худ ва дар муқоиса бо тамаддунҳои дигар ба вучуд меояд» [1] ва «ҳадафи давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон тавассути ҷалб намудани тавачҷуҳи мардуми кишвар ба таърихӣ гузаштаи миллати хеш ва таҷлили ҷашнҳои таърихӣ баланд бардорштани ҳисси худшиносиву худоҷӯӣ, ватандӯстиву ватанпарварӣ ва бо тақвият додани созандагиву бунёдкорӣ обод гардондани ҳар як гӯшаву канори Ватани азизамон мебошад» [2]. Рӯ овардан ба мероси таърихӣ фарҳангӣ, ҷалби тавачҷуҳи ниҳодҳои давлатӣ ва олимони соҳаи таъриху фарҳанг ба омӯзишу ҳифз ва тарғиби ин мероси гаранбаҳо дар дигар суханронӣҳои Пешвои миллат низ баён ҷафтаанд: «Осори куҳан ва ёдгориҳои таърихӣ забони гӯӣ фарҳанги миллат мебошанд. Қарзи мову шумост, ки ин гуна осори нодири фарҳангиро ҷустуҷӯву пайдо намоем, онҳоро ҳифз кунем, омӯзем, омӯзонем ва барои болоравии сатҳи умумӣ маърифату эҳсоси худшиносии миллӣ истифода барем» [3].

Афкори андешаҳои ишорашуда ва дигар матлабҳои назарияти Пешвои миллат, ки дар асару мақолаҳои ҷон бо диди густардаи илмиву таърихӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд - бунёди назариявӣ ва методологияи омӯзиши масъалаҳои мубрами худшиносии миллиро таъйид намуда, ҳамчун роҳнамои муътамад дар таҳияи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, консепсияву барномаҳои

давлатӣ ва ташаккули заминаҳои концептуалии осори илмиву тадқиқотӣ нақши муассир гузоштанд.

Дар ин робита, нақш ва мақоми муассисаҳои фарҳангӣ ҳамчун ниҳодҳои иҷтимоии фароҳамоварӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ ва омӯзишу тарғиби мероси таърихиву фарҳангӣ барои аз як насл ба насли дигар интиқол додани арзишҳои миллӣ ва баланд бардоштани ҳисси худшиносиву ҳуогоҳии мардум хеле назаррас мебошад. Дар радифи ниҳодҳои иҷтимоии нигоҳдоранда ва муаррифукунандаи арзишҳои миллӣ осорхонаҳо мавқеи хоса доранд.

Дар даврони истиқлол ба рушду нумӯи осорхонаҳо дар Тоҷикистон таваччуҳи хоса зоҳир карда шуд. Маҳз дар ин давра осорхона-мамнуъгоҳҳо ва навъҳои гуногуни осорхонаҳои замонавӣ бунёд ва ба истифода дода шуданд.

20-уми март соли 2013 бо иштироки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон ба истифода дода шудани бинои хуштарху замонавии Осорхонаи миллии Тоҷикистон ҳамчун рӯйдоди муҳими фарҳангии даврони истиқлол дар ҷодаи ҳифзу гиромидошти хотираи таърихӣ, тарбияи завқи зебоишиносӣ ва ҳисси худшиносии миллӣ маҳсуб меёбад. «Осорхона аз лиҳози меъмори, - ишора шуд дар суҳбатҳои Пешвои миллат, – намунаи барҷастаи пайванди асрҳо, омезиши услубҳои классикӣ ва муосир буда, бо истифодаи технологияҳои пешрафтаи муҳандисиву бинокорӣ бунёд гардидааст ва иқдоми усулан тозае дар санъати меъмории кишвари мо ба шумор меравад. Осорхона аз зербино ва се ошӯна иборат буда, масоҳати умумиаш зиёда аз 24 ҳазор метри мураббаъро ташкил медиҳад. Намоиши осори таърихӣ дар бисту ду толор, аз ҷумла ду толори мудаввар сурат мегирад. Дар толорҳои осорхона бозёфтҳои нодири таърихи кӯҳани халқи тоҷик аз асри санг то давраи садри ислом ва аз асри даҳ то даврони соҳибистиқлолии Тоҷикистон гирд оварда шудаанд» [4].

Осорхонаи миллии Тоҷикистон баҳри татбиқи рисолати азалии хеш – ҷамъоварӣ, бақайдгирӣ, барқарорсозӣ, омӯзишу таҳқиқ ва ҳифзу нигоҳдории намунаҳои нодиртарини мероси таърихиву фарҳангӣ пайваستا кӯшиш ба харҷ дода, тавассути роҳандозии фаъолияти фарҳангӣ-маърифатӣ, намоишӣ-экспозитсионӣ ва илмӣ-таҳқиқотӣ дар раванди тарбияи худшиносии ҳуогоҳии миллӣ, муаррифии хотираи таърихӣ ва манзури ҷомеа намудани беҳтарин арзишҳои милливу умумибашарӣ саҳм мегирад. Бо мақсади ошно намудани табақаҳои гуногуни аҳолии кишвар ва меҳмонони хориҷӣ ба мероси таърихиву фарҳангии миллати тоҷик дар осорхона шароити мусоид фароҳам оварда шудааст. Қабл аз ҳама, тавассути толорҳои намоишии 4 шӯбаи экспозитсионӣ: шӯбаи таърихи бостон ва асрҳои миёна, шӯбаи таърихи нав ва навтарин, шӯбаи санъати тасвирӣ ва амалӣ, шӯбаи табиат, экспонатҳои нодир аз аҳди бостон то замони муосир ба тамошо гузошта шудаанд, ки ҳар як экспонат ва коллексияи он бозгукунандаи давраҳои гуногуни таърихи халқи тоҷик маҳсуб ёфта, ҷиҳати баланд бардоштани ҳисси худшиносии миллӣ мусоидат мекунад. Масалан, бо истифода аз толорҳои намоишии Шӯбаи таърихи бостон ва асрҳои миёна, ки дорои беш аз 3400 нигоҳаҳои пунарзиш мебошад, бинандагон имкон доранд, ки ба харитаи ёдгориҳои таърихии Тоҷикистон, давраҳои ҳаёти инсоният дар асрҳои санг ва биринҷ, давраи Хахоманишиён, бозёфтҳои Ҳазинаи Амударё, ёдгориҳои давлатдорӣ Юнону Бохтар, империяи Кушонӣ, сулолаҳои Сосониён ва Ҳайтолиён, шаҳрҳои қадимаи тоҷикон дар асрҳои V – IX аз қабиле Панҷакенти бостон, Бунҷикат, бозёфтҳои кӯҳи Муғ, китобҳои дастнавис оид ба тафсири ҳадис, фикри ислом, намунаҳои хушнависи «Куръон», дайри буддоии Ачинатеппа, давраи Сомониён ва ёдгориҳои машҳури ин давра -

шаҳр ва қасри Хулбук, Меҳробии Искодар, хунарҳои хатнигорӣ, хушнависиё ва ёдгориҳои эпиграфӣ, намунаҳои мухталифи сиккаҳои давраҳои гуногуни таърихӣ, шинос шаванд [5]. Аҳамияти шиносоии бинандагон аз толорҳои намоишӣ, қабл аз ҳама, дар он зоҳир мегардад, ки бештари маълумотномаҳои таърихӣ, ки тавассути ба намоиш гузоштани экспонатҳо арзёбӣ мешаванд, бори нахуст маълумоти дақиқ ва боэътимодно оид ба ин ё он ашёи таърихӣ пешниҳод мекунанд. Ин тамоюл, аз як ҷониб, агар донишҳои заминавии бинандагонро оид ба ин ё он воқеаҳо ҳодисаҳои таърихӣ мукамал гардонад, аз ҷониби дигар, имконоти дастрасии онро ба донишҳои нав, таъмин менамояд. Чунки на ҳамаи маълумотномаҳои марбут ба ёдгориҳои арзишманди давраҳои гуногуни таърихӣ, ки дар толорҳои намоишии Осорхона ба намоиш гузошта шудаанд, тавассути барномаҳои таълимӣ дар макотиби миёна, миёнаи махсус ва олии кишвар мавриди тадрис қарор мегиранд. Аз ин рӯ, қайд кардан ба маврид аст, ки фаъолияти намоишӣ-экспозитсионии осорхона барои тақвияти донишҳои заминавӣ ва пешниҳоди донишҳои нав шароит муҳайё сохта, имкон медиҳад, ки бинандагон бештар маълумотҳои заруриро оид ба арзишҳои миллий ва ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ, дастрас намоянд.

Асосан боздид аз осорхона ҳамчун нишондиҳандаи натиҷабароҳии фаъолияти осорхона ва яке аз маҳакҳои асосии муайянкунандаи воқеияти татбиқи рисолати осорхона маҳсуб меёбад. Баъд аз ба истифода додани бинои нави Осорхонаи миллии Тоҷикистон сатҳи боздиди шаҳрвандони ҷумҳурӣ ба осорхона ба маротиб афзуд, ки ин ҳам аз боло рафтани ҳисси худшиносиву ҳудогоҳии сокинони кишвар дарак медиҳад. Ва яке аз омилҳои, ки ба ин раванд таъсири амиқи ҳудро гузошт, ин пеш аз ҳама, тибқи Консепсияи илмию бадеӣ ва Нақшаи мавзӯӣ-экспозитсионӣ дар сатҳи касбии сохта шудани экспозитсияи осорхона мебошад. Ин ду ҳуҷҷати муҳим дар асоси сарчумаҳои таърихӣ ва адабиёти илмӣ таҳия шуда, ҳамчун раҳнамо барои ташкили корҳои ороишӣ-экспозитсионӣ, гурӯҳбандӣ ва ҷобачогузориҳои ниғораҳо дар экспозитсия ёрӣ мерасонанд.

Иштироки Осорхонаи миллии Тоҷикистон дар таҷлили ҷашнвораҳо ва санаҳои бузурги таърихӣ миллий, аз қабилӣ таҷлили «1100-солагии давлати Сомониён» (с.1999), «2500 - солагии Истаравшан» (с.2002), «Соли тамаддуни ориёӣ» (с.2006), «2700 - солагии Кӯлоб» (с.2006), «Соли бузургдошти Имоми Аъзам» (с.2009), «1150 - солагии Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ», «100 - солагии Қаҳрамони халқи тоҷик Мирзо Турсунзода» (с.2009), «600 - солагии Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ» (с.2014), «3000 - солагии Ҳисор» (с.2015) ва «700 - солагии Мир Сайид Али Ҳамадонӣ» (с.2015) ва ғайра, аз як ҷониб, барои омӯзиши мероси ниёгон, ҷамъовариву бақайдгирии ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ ва экспонатҳои нодири ба ин ҷашнвораҳо ихтисосдошта шароит муҳайё сохта бошад, аз ҷониби дигар, барои муаррифию тарғиб ва ба ин васила баланд бардоштани ҳисси худшиносиву ҳудогоҳии мардуми кишвар мусоидат намуд.

Имрӯз баҳри ҷалби бинандагон ба Осорхонаи миллии Тоҷикистон намудҳои мухталифи кори фарҳангӣ-маърифатӣ, аз қабилӣ лексияву мизҳои муаввар, воҳӯриву маҳфилҳо, нишастҳои илмиву конфронсҳо, озмуну ҷорабиниҳои шавқовар баргузор мегарданд. Аз ҷумла, ба ифтихори Рӯзи байналмилалӣ осорхонаҳо соли чорум аст, ки дар Осорхонаи миллии Тоҷикистон ҳамасола шомии 18 май ҷорабинии «Шабе дар Осорхона» баргузор мегардад. Ҳадафи асосии ҷорабинӣ ҷалби ҳарчи бештари бинандагон ба осорхона ва муаррифии осорхона ҳамчун маркази фарҳангӣ-фароғатӣ мебошад. Дар доираи ҷорабинии мазкур маҳфилу озмунҳои кироати шеър, санъати

чехранигорӣ, хунари кулолгариву бофандагӣ, намоиши маҳсулоти хунарҳои мардумиву кашфӣҳои нави техники, барномаҳои ҷолиби консертӣ ташкил карда мешаванд, ки дар маҷмӯъ ҳадафи асосии онҳо ҳарчи бештар дар замири насли ҷавон парвариш намудани эҳсоси баланди ватандорӣ, худшиносиву ҳудогоҳии миллӣ, тарбияи завқи зебоипарастӣ, эҳтирому арҷгузорӣ ба хотираи таърихӣ ва арзишҳои фарҳангӣ мебошад.

Ҳамин тавр, Осорхонаи миллии Тоҷикистон ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ-фарҳангӣ тавассути ба намоиш гузоштани осори гузаштаву имрӯзаи таърихиву фарҳангӣ ва ташкилу баргузори силсилаи чорабиниҳои илмиву маърифатӣ дар самти баланд бардоштани ҳисси худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ нақши бориз дорад.

Адабиёт

1. Раҳмонов, Э. Суханронӣ ба шарафи ҳафтумин солгарди Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 8 сентябри соли 1998 [Матн] // Ҷумҳурият. – 1998. – 16 сентябр.
2. Раҳмонов, Э. Ҷашни Кӯлоби бостонӣ иди таъриху фарҳанг [Матн]: Суханронӣ дар маросими бошукӯҳи таҷлили ҷашни 2700-солагии шаҳри Кӯлоб, 10 сентябри соли 2006 // Раҳмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. – Душанбе: Инфон, 2007. – Ҷилди 7. – С. 241-249.
3. Раҳмонов, Э. Суханронӣ дар мулоқот бо намояндагони зиёиёни мамлакат, 20 март соли 2007 [Матн] // Ҷумҳурият. – 2007. – 27 март
4. Раҳмон, Э. Зиёиён-нерӯи раҳнамо ва ҳидоятгари ҷомеа [Матн]: Суханронӣ дар маросими таҷлили ҷорумин ҷашни ҷаҳонии Наврӯз ва ифтитоҳи Осорхонаи миллии Тоҷикистон, 20 март 2013 [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: www.president.tj
5. Шӯбаи таърихи бостон ва асрҳои миёна [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: <http://newnmt.tj/index.php/toloro/shubai-tarikh-boston-va-asroi-mijonai>

Шарифзода Ф.

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОГО МУЗЕЯ ТАДЖИКИСТАНА В ПОВЫШЕНИИ ЧУВСТВА НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ

В статье на примере деятельности Национального музея Таджикистана рассмотрена роль и место музеев как социально-культурных учреждений в деле повышения чувства национального самосознания.

Ключевые слова: музей, историко-культурное наследие, экспонат, экспозиционно-выставочная работа, экскурсия, культурно-образовательная работа, посещение, национальное самосознание.

Sharifzoda F.

THE ROLE OF THE NATIONAL MUSEUM OF TAJIKISTAN IN INCREASING THE SENSE OF NATIONAL IDENTITY

The article on the example of the National Museum of Tajikistan considers the role and place of museums as socio-cultural institutions in enhancing a sense of national identity.

Keywords: museum, historical and cultural heritage, exhibit, exhibition work, cultural and educational activity, visitor, visit, national identity.

ТДУ 3 тоҷик+069.016+9тоҷик+371+39+379.82

Муминова Х.

ОСОРХОНАҲОИ МАКТАБӢ ВА РОҶҲОИ САМАБАХШИИ КОРИ ОНҲО

Дар мақола омилҳои таъкил, фаъолият ва нақши осорхонаҳои мактабӣ дар тарбияи насли наврас мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф дар заминаи маълумоти тариқи пурсишҳои сотсиологӣ ҳосилишуда, вазъ ва шароити кори осорхонаҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳрҳои Душанбе, Ҳисор, Ваҳдат, Турсунзода ва Шаҳринавро иҷмолан бозгӯ ва камбуди онҳоро ошкор намудааст. Ӯ набудани китоби бақайдгириро камбуди асосӣ ҳисобида, барои таъкили он маслиҳатҳои методӣ медиҳад.

Калидвожаҳо: осорхонаи мактабӣ, корҳои фарҳангиву маърифатӣ, худшиносии миллӣ, тарбия, хонандагон, нигора, боздид.

Осорхонаи мактабӣ яке аз муассисаи фарҳангиест, ки дар таркиби Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо мақсади ҳифзу ҷамъоварии ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ, нигаҳдорӣ, омӯзиш ва истифодаи онҳо барои тарбияи ватанпарастӣ, зебопарастии толибилмон, эҳтиром ба мероси ниёгон, Ватан, оила, устод ва ташаққули шуури хонандагон таъсис дода мешавад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон пайваста таъкид менамоянд, ки: «Баробари таълим масъалаҳои тарбияи наврасону ҷавонон ва дар рӯҳияи ватандӯстиву инсонпарварӣ ва ҳудогоҳиву худшиносӣ ба воя расонидани онҳо ниҳоят муҳим мебошад» [2, с.27]. Ба хотири ҳифзи арзишҳои фарҳангӣ дар сохтори муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таъсис додани осорхона ниҳоят муҳим буда, дар баланд бардоштани худшиносӣ миллӣ саҳми муносиб дорад. Зеро яке аз масъалаҳои мубрами ҷомеаи имрӯза, тарбияи намудани насли наврас дар рӯҳияи худшиносӣ оғоҳӣ аз арзишҳои таърихӣ фарҳанги миллӣ мебошад.

Дар ин раванд осорхонаҳои мактабӣ нақши муҳим доранд, чунки яке аз вазифаҳои асосии онҳо бедор намудани ҳисси ватанпарастии хонандагон аст. Чунончи Эмомалӣ Раҳмон таъкид менамоянд: «Дӯст доштани Ватан, ифтихори ватандорӣ аз оила ва мактаб оғоз меёбад» [3, с. 29]. Осорхонаи мактабӣ вобаста ба вазифаҳои иҷтимоӣ дорои нуруи бузурги тарбиявӣ буда, иштироки наврасон дар раванди кори ҷустуҷӯӣ-ҷамъоварӣ, нигаҳдорӣ, омӯзиш ва тавсифи ашёҳои осорхона, таъкили намоишгоҳ, саёҳат, вохӯриҳо, конференсҳо ва ғ. метавонад ба худташаққулебӣ, тарбияи ватандӯстӣ, нуруи маънавӣ ва фароғатӣ хонандагон мусоидат намояд.

Осорхонаҳои мактабӣ тибқи муқаррароти соҳавӣ ба таърихӣ, кишваршиносӣ, таърихӣ-ҳарбӣ, таърихӣ-маҳаллӣ, адабӣ, бадеӣ, техникӣ ва ғайра чудо мешаванд [4, с.7]. Дар Тоҷикистон бештари осорхонаҳои мактабӣ таърихӣ-кишваршиносӣ, ҳарбӣ-ватандӯстӣ мебошанд, ки бо усулҳои гуногуни фаъолият завқи наврасонро бедор намуда, дар тарбия ва ҷаҳонбинии онҳо таъсири мусбат мегузоранд.

Ҷамҷунин хонандагон метавонад дар ҷараёни таълим доир ба илмҳои бостоншиносӣ, мардумшиносӣ, сарчашмашиносӣ, таърихнигорӣ тасаввурот пайдо намоянд. Самараи дигар он аст, ки омӯзгорон дар раванди таълим аз экспонатҳои осорхона истифода мебаранд. Дар шароити кунунӣ, ки омӯхтани забонҳои хориҷӣ

зарурат пайдо кардааст, фаъолияти маърифатии осорхонаи мактабӣ низ, метавонад дар ин самт таъсиргузор бошад.

Айни замон дар кишвар беш аз 100 осорхонаи мактаби фаъолият доранд, ки дар таносуб ба шумори мактабҳои кишвар камтар аст. Бояд қайд кард, ки дар хазинаи ин осорхонаҳо аз 80-1500 номгӯи ашӯҳо маҳфузанд, ки аҳамияти таърихӣ фарҳангӣ доранд, аммо ба феҳристи давлатии фонди осорхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон шомил нестанд.

Мавриди зикр ва ёдоварист, ки таи чанд соли охир Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди осорхонаҳои мактабӣ таваччуҳи хосса зоҳир намуда, барои ҳавасмандӣ озмунҳо ташкил меномоянд. Ҳамчунин аз тарафи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон лоиҳаи Низомномаи намунавии осорхонаи мактабӣ таҳия гардидаст, ки барои фаъолияти минбаъдаи онҳо заминаи ҳукуқиро таъмин менамояд.

Бо мақсади муайян намудани вазъи осорхонаҳои мактабӣ дар шаҳрҳои Душанбе, Ҳисор, Ваҳдат, Турсунзода, Шаҳринав таҳқиқоти сотсиологӣ гузаронида шуд. Маълум гардид, ки айни замон 20 осорхонаи мактабӣ дар ин шаҳру ноҳияҳо фаъолият доранд. Тадқиқ нишон дод, ки дар фаъолияти ин осорхонаҳо норасоӣҳои зиёд, аз қабилӣ фаъолият накардани шӯрои осорхона, набудани китоби баҳисобгирӣ, надоштани реча ва нақшаи корӣ, сабт нагардидани осорхонаҳо дар қайди салоҳиятноки соҳаи фарҳанг, толори хурди номоишӣ, вучуд дорад. Ин омилҳо барои пешравии фаъолияти осорхонаҳои мактабӣ монеа мешаванд. Бо вучуди ин баъзе осорхонаҳои мактабӣ амсоли мактаби МТУМ №54 ба номи Лоик Шералӣ барои иртиботи хонандагон ба фарҳанг ва ба ин васила баланд бардоштани маърифати онҳо мекушанд. Дар осорхонаи ин мактаб маҳфили адабии «Ошӯни меҳр» амал мекунад, ки ҳамасола бо ташаббуси он конфронсу семинарҳо гузаронида мешавад. Инчунин осорхона дар озмуни ҷумҳуриявӣ «осорхонаҳои мактабӣ», ки аз ҷониби Маркази ҷумҳуриявӣ муассисаҳои иловагӣ соли 2013 баргузор шудааст, сазовори ифтихорнома гардид.

Барои он ки осорхонаи мактабӣ мунтазам фаъолиятро пеш барад, бояд дорои чунин ҳуҷҷатҳо бошад:

- оинномаи осорхона;
- фармони директори Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба таъсисёбии осорхона ва таъин намудани роҳбари он;
- китоби бақайдгирии фонди асосӣ;
- китоби бақайдгирии фонди ёрирасон;
- китоби бақайдгирии чорабиниҳои оммавӣ;
- китоби тафсили ашӯҳо;
- матнҳои экскурсия, лексия, суҳбатҳо, сценарияи чорабиниҳои оммавӣ, ки дар осорхона гузаронида мешавад;
- нақшаи қорӣ ва дурнамои фаъолияти осорхона;

Барои самаранок фаъолияти намудани осорхонаи мактабӣ саҳми гурӯҳи ҷўстучуӣ-чамъоварӣ хеле калон аст.

Чи тавре ки мо дар раванди тадқиқот мушоҳида намудем, дар бисёре аз осорхонаҳои мактабӣ фаъолияти гурӯҳи ҷўстучуӣ-чамъоварӣ суст мебошад. Бинобар ҳамин осорхона дар раванди фаъолияти худ ба мушкилиҳо дучор меояд. Дар бораи аксар ашӯҳои осорхонаи мактабӣ ягон маълумот вучуд надорад. Сабаби асоси онро мо дар фаъол набудани гурӯҳи ҷўстучуӣ-чамъоварӣ мебинем. Фаромуш набояд кард, ки яке аз вазифаҳои асосии осорхонаи мактабӣ тарбияи маънавии хонандагон ба ҳисоб меравад ва ин матлаб дар раванди иштироки хонандагон дар қорӣ осорхона ба вучуд меояд.

Аз ин рӯ, зарур донистем дар бораи ташкил намудани гурӯҳи ҷустуҷӯӣ-ҷамъоварӣ дар осорхонаи мактабӣ, маълумот диҳем.

Гурӯҳи ҷустуҷӯӣ-ҷамъоварӣ аз ҳисоби хонандагони фаъоли Муссисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки осорхона он ҷо фаъолият менамояд ва дигар хоҳишмандон ташкил шуда, роҳбарӣ онро шӯрои осорхона муайян менамояд. Аъзои гурӯҳ бояд аз уҳдаи чунин корҳои осорхонавӣ бароянд. Баҳисобгирӣ, тавсифи ашёҳо, усули гузаронидани пурсишҳо, ҳуҷҷатнигорӣ, тарзи ниғаҳдории ашё то замони воридшави ба фонд, мурочиат ба собиқадорон, шахсони воқеӣ, бойгонихо, осорхонаҳои давлатӣ ва дигар ташкилотҳои давлатию ҷамъиятӣ барои дарёфти иттилот дар бораи ашёҳо, ки дар раванди экспедитсия ёфта мешавад.

Кори ҷустуҷӯӣ-ҷамъоварӣ тибқи нақшаи пешакӣ ва мавзӯи муайян сурат мегирад. Ҳамаи ашёҳо, ки дар раванди ҷустуҷӯӣ пайдо мегарданд ба фонди осорхона супорида мешавад. Барои баҳисобгирӣ ва ниғаҳдории ашёҳо дар фонд чунин ҳуҷҷатҳо кумак мерасонанд: санади қабул, рӯзномаи тавсифи ашёҳо, дафтар барои қайди ёддоштҳо ва ҳикояҳо, дафтари тасвири суратҳо ва дигар маводҳо. Бинобар ин пеш аз он ки гурӯҳи ҷустуҷӯӣ-ҷамъоварӣ ба экспедитсия сафарбар шавад, шахсони аниқ аз аъзои гурӯҳ ба омода намудани ҳуҷҷатҳои дар боло зикр шуда вазифадор мешаванд.

Мушкилии ҷиддие, ки дар бисёре аз осорхонаи мактабӣ дучор омадем набудани китоби бақайдгирӣ (инвентарная книга) мебошад. Китоби бақайдгирӣ ҳуҷҷати муҳимест барои баҳисобгирӣ ва ниғаҳдории ашёҳо. Дар он ҳамаи ашёҳои фонд ба қайд гирифта мешавад. Одатан китоби бақайдгирӣ ду навъ: асосӣ ва ёрирасон мешавад.

Ҳар як экспонати воридшуда аз лаҳзаи ворид ё на камтар аз се рӯз дар китоби бақайдгирӣ номнавис мешавад. Китоби бақайдгирӣ рақамгузорӣ шуда, бо муҳри муассисаи таълимие, ки осорхона дар онҷо қарор дорад, тасдиқ мешавад. Китоби бақайдгирӣ метавонад аз 8 то 11 сутун иборат бошад. Масалан:

1	2	3	4	5	6	7	8
№ т/р	Санай сабти ашё	Вақт ва сарчашмаи вориди ашё	Номгӯӣ ва шарҳи муҳтасари он	Шумораи ашё	Аз кадом мавод тайёр шудааст	Ҳолати ашё	Эзоҳ

1. Тартиби рақамгузорӣ, рақам рамзи бақайдгирӣ ашё ҳисоб меёбад.
2. Санай вориди ашё ба осорхона навишта мешавад.
3. Усули вориди ашё (аз тарафи ки ном, насаби шахси масъул, ҳуҷҷати ҳамроҳикунанда ва дигар маълумотҳо) сабт мегардад.
4. Ном ва тасвири муҳтасари ашё (муаллиф, ҳолат, қайдҳо ва ғ.).
5. Номгӯӣ ашё, агар коллексия ворид шуда бошад бо тарзи зерин навишта мешавад. Мисол коллексияи расмҳо, нишонҳо № 100, ашёи дигар №100, 1, №100, 2 ва ғ., агар ҳуҷҷат аз як саҳифа зиёд бошад, шумораи саҳифаҳои он навишта мешавад.
6. Мавод ва усули тайёр намудани ашё (оҳан, матоъ, чуб, қоғаз, дастнависҳо, расмҳо, суратҳо ва ғ.).
7. Ҳолати ашё (хуб, қисман зарардида ва ғ.).
8. Эзоҳ дар ин сутун вориди ашё дар кадом китоб асосӣ ё ёрирасон қайд мегардад [1, с.21].

Осорхонаи мактабӣ хусусияти чамъиятӣ дошта, бо ташаббуси гурӯҳҳои муайяни иҷтимоӣ таъсис дода мешавад. Он дар шароити кунунӣ яке аз маркази маърифати наврасон ба ҳисоб рафта, дар тарбияти шаҳрвандии онҳо таъсири хуб мерасонад. Роҳбарони осорхонаҳо вазифадоранд, ки барои ҳифзу нигоҳдории ашёҳои осорхонаҳои мактабӣ чораҳо андешанд. Ташкили гурӯҳҳои ҷустуҷӯӣ-ҷамъоварӣ, дарёфти сарчашмаи маблағгузор аз ҳисоби ташкилотҳои гуногун, сарпарастон, қабули ҳадяҳо, ёриҳои пулӣ, кушодани суратҳисоб дар бонк метавонанд фаъолияти осорхонаҳои мактабиро самараноктар гардонад.

Адабиёт

1. Драгни, О. В. Школьный музей: Методические рекомендации по созданию и организации деятельности музеев образовательных учреждений. – М.: СЗООУ, 2011. – 92 с.
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2009. – 96 с.
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2015. – 48 с.
4. Яхно, Ю.Б. Школьный музей как составляющая открытого образовательного пространства [Манобеи электронӣ]. – Низомӣ дастрасӣ: <http://www.den-za-dnem.ru/page.php?article=53>

Муминова Х.

ШКОЛЬНЫЕ МУЗЕИ И АКТИВИЗАЦИЯ ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье освещаются источники организации и деятельности школьных музеев в деле воспитания подрастающего поколения. Автор на основе анализа социологических опросов определяет состояние и условия деятельности школьных музеев в общеобразовательных средних школах городов Душанбе, Гиссар, Вахдат, Турсунзаде и Шахринав, выявляет имеющиеся недостатки в культурно-образовательной работе и предлагает ряд рекомендаций в деле активизации воспитательной работы музеев.

Ключевые слова: школьный музей, культурно-образовательная работа, национальное самосознание, воспитание, учащийся, экспонат, посещение.

Muminova Kh.

SCHOOL MUSEUMS AND PROMOTION OF THEIR ACTIVITIES

The article highlights the sources of organization and activity of the school museums in the education of the younger generation. The author based on the analysis of sociological surveys determines the status and conditions of activity of school museums in the secondary schools of Dushanbe, Hisar, Vahdat, Tursunzoda and Shahrinav and defines the shortages in cultural-educational work, and submits a number of recommendations for improving the work of museums.

Keywords: school museum, cultural and educational work, national identity, education, student, exhibit, visit.

ТДУ 02+025.29+9 тоҷик+023.5+025.2+024=011/016+8 тоҷик+082.2+8тоҷик

Бӯриев Қ.Б.

МАХСУСИЯТИ ТАЗКИРАНИГОРИИ ТОҶИК ДАР ЗАМОНИ ШҶРАВӢ

Мақолаи мазкур самти нави таҳқиқоти библиографиро фаро гирифта, доир ба омӯзиши сарчашмаҳои адабию таърихӣ табодули назар шудааст. Таҳқиқи «Тазкираҳо» ҳамчун яке аз мабҳасҳои сарчашмашиносии адабӣ ва таърихӣ фарҳангии халқи тоҷик дар илм нав нест, аммо бо таассуф метавон қайд намуд, ки он дар таърихи нав ва наватрини давлатдорӣ тоҷик аз нуқтаи назари библиографӣ боре ҳам мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст. Дар асоси омӯзиши сарчашмаҳои бадастомада, муҳаққиқ кӯшиши намудааст, ки ба доираҳои илмӣ ва мутахассисон оид ба ҳолигӣ дар ин самти таҳқиқот иттилоъ диҳад ва ҷиҳати ҳалли онҳо яқчанд пешниҳодно манзур намояд. Муаллиф омӯзиши мабҳаси мазкурро дар самти нав ҳамчун манбаи асосии библиографияшиносӣ зарур ҳисобид, дар заминаи далелҳои мушаххаси бадастомада асоснок менамояд, ки тазкир пеш аз ҳама маҳсули библиографӣ буда, баъд аз он сарчашмаи адабӣ ва таърихист. Моҳияти ин таҳқиқот дар он аст, ки муҳаққиқ дар сарчашмашиносии библиографияшиносӣ самти навро ворид намуда, ин мабҳаси адабию таърихиро ҳамчун сарчашмаи асосии соҳавӣ маҳсуб медонад ва ба олимону мутахассисон пешниҳод менамояд, ки ба ин масъала эътибор диҳанд ва дар инкишофи ин андеша саҳм гиранд.

Калидвожаҳо: тазкира, омӯзиш, таҳқиқот, олимон, хулдосаҳо, асосноккунӣ, мабҳас, адабиёт, таърих, сарчашмашиносӣ, замони Шӯравӣ.

Анъанай тазкиранависӣ хоси адабиёти классикии тоҷик буда, таърихи беш аз ҳазорсола дорад. Тазкири зиёде амсоли «Лубоб-ул-албоб», «Тазкират-ул-авлиё», «Манокиб уш-шуаро», «Китоб-уш-шеър в-аш-шуаро», «Ятим-уд-дахр», «Тазкират-уш-шуаро», «Музокир-ул-асҳоб», «Тухфат-ул-аҳбоб», «Маҷолис-ун-нафоис», «Тухфаи Сомӣ», «Мутазақкир-ул-аҳбоб», «Тазкират-ут-таворих», «Тухфат-ус-сурур», «Риёз-уш-шуаро», «Нафоис-ул-осор», «Харобот», «Тухфат-ул-аҳбоб фи-тазкират-ил-асҳоб», «Тазкор-ул-ашъор», «Хулосат-уш-шуаро», «Майхона», «Ҳафт иқлим», «Сарви озод», «Сафинаи хушгӯй», «Табақоти Шохичақонӣ» ва ғайра дар таърихи адабиёти тоҷик мақоми бузурги илмию адабӣ, таърихиву шарҳиҳолиро касб кардаанд, ки тавассути онҳо имрӯз намунаҳои волои осори ниёгон дастраси мо гардидааст.

Тазкираҳо аз ҷониби олимони Эрон, Афғонистон, Ҳиндустон, Тоҷикистон, Ўзбекистон, Федератсияи Россия, инчунин олимони машҳури Шарқу Фарб мавриди тадқиқот ва натиҷагирӣ қарор дода шудаанд. Бешак саҳми олимони Эрон дар омӯзиш ва тадқиқи тазкир назаррас аст. Дар Эрон осори муҳаққиқони тазкирашинос борҳо бо теъдоди зиёд интишор гардида, мавриди истифодаи хосу ом қарор доранд. Дар Тоҷикистони замони Шӯравӣ иқдомҳои бузурге дар шинохти тазкир ва адибони тазкиранигор ба сомон расонида шудаанд. Дар ин раванд саҳми муҳаққиқони адабиётшинос С. Айнӣ, И.С. Брагинский [11, С. 376 - 418], Б.Э. Бертелс [8], А. Болдирев [17, С. 291 - 300], З. Аҳрорӣ [7], Ш. Ҳусейнзода [43; 44], А. Мирзоев [18; 19; 20], Р. Ҳодизода [37; 38; 39; 40, 41], Х. Н. Маъсумӣ [16], Х. Мирзозода [21; 22; 23], А. Сатторов [27; 28], У. Каримов [13; 14; 15], Р. Муқимов ва Б. Валихоҷаев [24], Т. Неъматзода [26], С. Сиддиқов [29] ва дигарон ҷиҳати омӯзиш ва таҳқиқи асарҳои адибон ва маърифатпарварони тоҷик хеле назаррас аст. Аз ҷумла, таҳқиқи тазкираҳо аз нуқтаи назари сарчашмаи муҳими

адабию таърихӣ ва фарҳангӣ бисёр ҳам бузург аст ва тадқиқи тазокир то ба имрӯз идома меёбанд. Дар қатори дигар сарчашмаҳои адабию маърифатӣ таълифоти «Тазкираи Ҳасани Нисорӣ ва нусхаҳои он»-и С. Айнӣ, «Мушфиқ» - и З. Аҳрорӣ, «Бадриддин Ҳилолӣ» - и К. Айнӣ, «Зайниддин Восифӣ» - и А.Н. Болдирев, китоби А. Мирзоев «Адабиёт», мақолаи А. Н. Болдирев «Тазкираи Ҳасани Нисорӣ ҳамчун маъхазӣ тоза дар омӯхтаи ҳаёти маданияи Осиёи Миёнаи асри XVI», мақолаҳои У. Назиров «Нисорӣ ва тазкираи ӯ «Мутазаккир-ул-аҳбоб», «Аҳамияти тазкираи Нисорӣ дар омӯхтани адабиёти асри XVI тоҷик», «Тазкираи Нисорӣ» ва «Мутрибии Самарқандӣ», Р. Муқимов ва Б. Валихуҷаев «Чанд суҳан оид ба як тазкира», рисолаи А. Сатторов «Тухфаи Сомӣ ва хусусиятҳои он» ва дигар мақолоту рисолаҳо ба таъб расидаанд, ки қимати баланди илмӣ доштани тазкираҳоро аз лиҳози адабию фарҳангӣ ва таърихӣ арзёбӣ менамоянд.

Ҳамчунин рисолаҳои илмӣ бешуморе дар таҳқиқ ва омӯзиши тазокир манзур гадидаанд. Аз ҷумла, бахшида ба сарчашмаҳои адабию таърихӣ ва инкишофи равияҳои он рисолаҳои А. Мирзоев «Адабиёт» [17], А.Н. Болдирев «Зайниддин Восифӣ» [9], К. Айнӣ «Бадриддин Ҳилолӣ» [3], С. Амиркулов «Адабиёти тоҷик дар нимаи якуми асри XIX» [5], «Адабиёти форсу тоҷик дар асрҳои XII - XIV» [1], «Адабиёти тоҷик дар нимаи дувуми асри XVIII ва авали асри XIX. Қисми дуюм» [2], «Таърихи адабиёти советии тоҷик» [36] иборат аз 6 ҷилд (7 китоб) ва садҳо таҳқиқотҳои бунёди манзури олимону мутахассисони соҳа гардидаанд.

Тавре медонем, яке аз маъхазҳои муътамади сарчашмашиносӣ оид ба таърихи фарҳанг ва адабиёти халқи тоҷик тазкираҳоянд. Дар тазкираҳо оид ба ҳаёт ва эҷодиёти шоирон ва адибону уламоҳои диниву давлатӣ маълумоти кофӣ мунбақис гардида, аз рӯйи хусусияти хеш онҳо ба доираи маводи адабию библиографӣ шомиланд ва дар навбати худ манбаи асосии маълумоти мушаххаси дуюмдараҷа махсуб ёфта, дар онҳо аз сарчашмаҳои якуминдараҷа таҳия шудаанд. Сарчашмаҳои якуминдараҷа, пеш аз ҳама махсули эҷодиеанд, ки бори аввал, дар шакли пурра ва ё нопурра интишор ва дастраси хонанда мегарданд. Дар навбати худ библиография низ бо ҳамин фаъолият шуғл дошта оид ба махсули эҷод ва фаъолияти ашхоси барҷаста маълумоти дуюминдараҷаи хусусияти мушаххасдоштаро манзури хонанда мегардонад. Яъне фаъолияти библиографӣ, пеш аз ҳама, таваччуҳи хонандаро ба махсулоти ҷопӣ ва ғайриҷопӣ ҷалб намудан ва расонидани маълумоти саҳеҳ ва мухтасар дар самти зарурии рағбати ӯ мебошад. Тазкираҳо низ чунин нақшо дар замони хеш бозидаанд ва мақсади асосии таҳияи онҳо низ дар шакли мухтасар дастрас ва ошноӣ пайдо намудан ба эҷодиёти шоирон ва адибону уламоҳои давр мебошад. Тавре Р. Ҳодизода навиштааст: «Тазкира – калимаи арабӣ буда, асли маънияш ёдоварӣ, ёдгор ва ёддошт аст. Дертар маҷмӯа ва китобҳоеро, ки дар он тарҷимаи аҳволи шоирон ва нависандагонро гирд оваранд, тазкира меномидагӣ шуданд» [40, С. 265]. Тазкираҳо ба библиографияи шарҳиҳолӣ наздик буда, дар онҳо оид ба ҳаёт, эҷодиёт ва сахми шоирон ва уламо дар рушди ин ё он ҷараёни илмиву адабии замони хеш маълумоти мушаххас ироа мегардад.

«Тазкира» дар илми адабиётшиносӣ як навъ асар шинохта шудааст. Адибон ва уламо фарқияти тазкираро аз дигар намуди осор чунин тавсиф намудаанд: «Агар китоб шарҳи ҳоли шуаро набуда, фақат намунаи ашъори онҳоро фаро гирад, онро баёз, ҷунг, сафина ва ё мураққаъ (китоби албоммонанд ба пораҳои шеърӯ тасвири шуаро ва ғайра) мегӯянд». Аммо дар тазкира ҳам

шарҳи ҳоли шуаро, маълумотҳо оид ба касб, шуғл, воқеоти аҷиб, соли таваллуд ва вафот, макони зист ва дафн, фаъолияти дӯстдошта, порчаҳо аз ашъор, эҷодиёту каромат ва ғайра дода мешаванд [30, С. 155].

Дар замони шӯравӣ анъанаи тазкиранависӣ идома меёбад ва нахустинтазкираро Сардафтари адабиёти муосири тоҷик С. Айнӣ тасниф мекунад. Ин асар «**Намунаи адабиёти тоҷик**» [4] унвон дошта, «мухтасар оид ба таърихи адабиёти тоҷик, аз асри X то соли 1925» [4, С. 108] маълумот медиҳад. Дар ин асари арзишманди худ Айнӣ аз 63 манбаъҳои гуногун, 18 баёз ва хуччатҳои дигар истифода намудааст. «Намунаи адабиёти тоҷик» соли 1925 дар 40 ҷузъи чопӣ омода мегардад ва бо дастгирии Абулқосим Лоҳутӣ соли 1926 дар «Нашриёти халқҳои Иттиҳоди Шӯравӣ» ба таъбир мерасад. Пешгуфтори онро Абулқосим Лоҳутӣ навиштааст. Ба ақидаи аксари олимони ин асар дар равияи тазкираҳои суннатӣ тадвин шудааст, вале мазмунан алайҳи пантуркистон ва чағатоиҳо, ки фарҳанги бузурги тоҷиконро дар Осиёи Миёна инкор мекарданд, танзим гашта буд. Аз ин рӯ, муҳиммиати мавҷудияти халқи тоҷикро дар мадди аввал гузошта, устод Айнӣ менигоранд: «Аз бозе, ки вақоиро таърих қайд мекунад, то имрӯз дар диёри Мовароуннаҳру Туркистон, чунонки як қавми муаззам ба номи «тоҷик» ва ё «тозик» истиқомат дорад, ҳамчунон забону адабиёти эшон ҳамчунон ривоч ёфта омадааст. Ривочи забону адабиёти тоҷик дар Мовароуннаҳру Туркистон махсус ба асра ва ё тасаллути подшоҳеву амире нест. Чунончи мо мебинем, адабиёти тоҷик дар ин сарзамин дар аҳди Сомониён, ки ирқаи форсизабон ҳастанд, чи қадар ривоч дошта бошад, дар замони авлоди чингиз, темур, шайбонӣ, астархонӣ ва манғит, ки ирқаи муғул, турк ва ўзбек ҳастанд, ҳамон қадар ривоч ёфтааст. Пас маълум мешавад, ки дар ривочи забону адабиёти тоҷик дар ин ҷоҳо маҳз бо сабаби тасаллути Сомониён ё ки муҳожирати эронӣ набуда, сабаби ҳақиқӣ мавҷудияти як қавми бузург бо номи тоҷик, мансуб ба ирқи орист, дар ин ҷохост» [4, С. 7].

Айнӣ дар «Сарсухан»-и «Намунаи адабиёти тоҷик» менависад: «Таърихи ҳаёт, таваллуд ва вафоти ҳар адиберо, ки асараш дар маҷмӯа дарҷ мешавад, ба қадре, ки ҷомия даст меёбад, муҷмалан қайд карда мешавад. Да бораи ононе, ки тарҷумаи ҳолашон ба даст надаромадааст, маълумоти тақрибии тахминӣ иктифо намуда меояд» [4, С. 10].

Тазкираи «Намунаи адабиёти тоҷик» аз се қисм иборат аст. Дар қисми аввал 80 шоир ва адиб аз асри X то асри XV бо тартиби хронологӣ дохил шудаанд. Дар қисми дуюм 132 шоир ва адиб аз асри XVII то соли 1905 – яъне шоирон ва адибони ба устод Айнӣ ҳамзамон ба тартиби алифбой ҷобаҷо шудаанд. Дар қисмати сеюм адибони нави тоҷик дар давраи аз соли 1905 то 1925 инъикос гаштаанд. Қисмати сеюмро ба ду ҳисса тақсим менамояд: ҳиссаи аввалро – адабиёти солҳои 1905 – 1917 ва ҳиссаи дуюмро адабиёти солҳои 1917 – 1925 дар бар мегирад ва оид ба 15 адиб маълумот медиҳад.

Ба ақидаи Р. Ҳодизода «Китоби Айнӣ, ки таърихи ҳазорсолаи адабиёти тоҷикро дар бар мегирад, дар давраи аввалини таракқиёти адабиётшиносии тоҷик, воқеаи бузург ва муваффақияти калон буд ва сарфи назар аз баъзе камбудихо (дар баъзе мавридҳо таъсири системаи тазкираҳои қадим, дохил карда шудани шоирони тасодуфӣ), дар таракқиёти адабиётшиносӣ роли муҳим бозид» [41, с. 109]. Ин назар дар рисолаи «Таърихи адабиёти советии тоҷик», ҷилди II чунин омадааст: «... Ӯ чи дар адабиёт ва чи дар санъат ба муқобили мункири маданияти гузашта ва «навоарони» қадрафтор муборизаи саҳт бурда, муҳаббати бепоёни худро ба сарвати маданияи халқ баён намудааст» [12, С. 21].

Муҳаббати самимӣ, меҳанпарастӣ, ҳувияти баланди миллӣ, муносибати боадолатона ва арҷгузори Садриддин Айнӣ ба эҷодиёти ниёгон сабаб мегардад, ки ӯ дар чунин солҳои мудхиш, ҷони худро зеро хатар гузошта, ин асари таърихӣ худро менависад. Ин қаҳрамони бемислест дар ҷодаи ҳифзи осори ниёгон ва содиқ будан ба арзишҳои миллӣ.

Дар давраи пасазинкилобии тоҷик таҳаввулотҳои зиёде зуд-зуд рӯх меоданд, аз ҷумла дигаршавии ҳуруфи алифбой, ки аҳолии деҳоти бе ин ҳам камсаводро ба бесаводӣ бурд. Бори нахуст алифбой лотинӣ қабул гардид ва қисми бештари маводи ҷопии то солҳои 40-уми асри XX бо ин ҳуруф нигошта шуд. Аз ҷумла, тазкирае таҳти унвони «Намунаҳои адабиёти тоҷик» бо ҳуруфи лотинӣ, аз ҷониби гурӯҳи адибон Х. Мирзозода, Ҷ. Сухайлӣ, Ҷ. Иқромӣ, К. Лутфуллоева, Бузургзода таҳия ва дар соли 1940 ба таъб расидааст. Ҳайати таҳририяти нашро адибону олимони шоирони ширинкалом С. Айнӣ, С. Улуғзода, А. Деҳотӣ, М. Турсунзода, М. Раҳимӣ, И. Брангинский ташкил додаанд. Дар 22 саҳифаи аввал «Сарсухан»-и аз ҷониби адибони Иттифоқи нависандагони Тоҷикистони шӯравӣ пешниҳоди хонанда мегардад.

Тазкираи «Намунаҳои адабиёти тоҷик» [25] аз 604 саҳифа иборат буда, бо ҳуруфи лотинӣ омода ва дар соли 1940 ба таъб расидааст. Тазкира аз сарсухан, қисми I аз фаслҳои «Адабиёти пеш аз револютсия» ва «Фолклори пеш аз револютсия», қисми II аз фаслҳои «Адабиёти советӣ» ва «Фолклори советӣ» иборат мебошад. Дар қисми аввал аз ҳаёт ва намунаҳои эҷодиёти 27 шоири тоҷик аз Абӯабдуллои Рӯдакӣ (вафот 941) то Тошхоҷаи Асирӣ (вафот соли 1915) маълумот дода шудааст. Ҳамзамон дар фасли фолклор достони «Гуруғлӣ», «Шӯриши Восеъ», «Фаҳрии Рӯмонӣ», «Ғарибӣ» (шеърҳои халқӣ), «Ишқи камбағалон» (шеърҳои халқӣ), «Хундорай барфу борон» (Марсияи халқии Балҷувон), «Рубоиёти Юсуф Вафо», «Зарбулмасалҳо» ва 16 номгӯи «Латифаҳои халқӣ»-ро фаро гирифтааст. Қисмати дувум ҳаёт ва эҷодиёти 20 шоири замони шӯравӣ, оғоз аз сардафтари адабиёти шӯравии тоҷик Садриддин Айнӣ то Абдуҳолиқзода Қуқанбой ҷамъ 20 шоиру нависандаи шӯравии тоҷикро инъикос менамояд. Дар фасли «Фолклори советӣ» 8 шеър сурудаҳо ва як мақола дар бораи достонгӯи ва шоири халқӣ Бобоюнус, ки ба қалами Бузургзода мансуб аст, дарҷ гаштааст. Нашри мазкур дастоварди нодире дар таърихи пайдоиши библиографияи шӯравии тоҷик мебошад. Ин сарчашма саршори намунаҳои эҷодиёти ниёгон, ҳамчун маъхази адабию таърихӣ ва шарҳҳои библиографӣ арзиши баланди илмию адабиро дорост.

Мусаннифон дар замони гуногун тавонистаанд, ки осори шоирони миллатҳои гуногунро ба забони ғайримиллӣ манзури хонанда гардонанд. Аз ҷумла, «Тазкираи шоирони советии рус» [34] соли 1960 дар тарҷума бо забони тоҷикӣ, аз эҷодиёти 101 шоир ва 140 намунаи осори онҳо маълумот фароҳам меорад. Тазкира бахшида ба «Даҳрӯзаи адабиёти рус дар Тоҷикистон» таҳия ва манзури адибон ва хонандагони тоҷик гардидааст. Он аз сарсухан ва дастгоҳи ёрирасон оро мебошад. Дар ин тазкира дар бораи шарҳи ҳоли шоирон ва фаъолияти онҳо ҳеҷ маълумоте инъикос нагардидааст. Танҳо дар мундариҷаи он дар қатори номи осор ному насаби тарҷумонон зикр шудааст. Бо вучуди ин тазкира ҳамчун сарчашмаи адабию таърихӣ ва библиографияи адабиёти баргардони хоричӣ арзишманд аст.

Дар замони шӯравӣ чихати таҳия ва нашри тазокири адабиёти бачагона иқдомҳои нахустин гузошта мешавад. Бо ин иқдом дар солҳои 1979 – 1984 «Тазкираи адабиёти бачагона» [32] иборат аз панҷ ҷилд таҳия ва интишор гар-

дид. Тазкираи мазкур аз рӯйи мазмун ва мухтавои инъикоси жанрҳои адабӣ гуногун буда, ҷилди аввал «Назм», ҷилди дувум «Наср», ҷилди сеум «Намунаҳои осори классикӣ», ҷилди чорум «Эҷодиёти даҳанакии халқ», ҷилди панҷум «Намунаи осори драмнависони тоҷик»-ро фаро мегирад.

Маҷмӯаи мазкур аз комилтарин тазкираҳои замони шӯравӣ оид ба адабиёти бачагона буда, дар таҳияи он олимон, шоирон, мунаққидон ва таҳиягарони пуртаҷриба ва кордон ҷалб гаштаанд.

Сарсухани ҷилди аввалро олими шинохтаи тоҷик, доктори илмҳои филологӣ Раҷаб Амонов навиштааст. Дар сарсухан мавқеи адабиёти бачагона дар тарбия ва ташаккули насли наврас, таърих, ҷараёнҳои пайдоиш, манбаъ ва сарчашмаҳои таҳриқдиҳандаи адабиёти бачагона, аз қабилҳои адабиёти классики тоҷик, эҷодиёти халқӣ ва таъсири адабиёти бачагонаи рус, саҳми шоирон ва нависандагони шӯравии тоҷик, аҳамият ва моҳияти тазкира барои бачаҳо асоснок карда шудааст. Ҳарчанд дар оғози осори ҳар як шоир маълумоти муфассали тарҷумаиҳолӣ дода шуда бошад ҳам, дар сарсухан саҳми шоистаи ҳар як эҷодкори интихобгашта муфассал арзёбӣ гашта, маълумоти мушаххас ва мухтасар ироа шудааст. Раҷаб Амонов бо ин сарсухани пурмаонӣ ва гавҳарбори хеш на танҳо осори адибонро мушаххасан баҳогузорӣ менамояд, балки ӯ ба адабиёти бачагонаи тоҷик ва вобастагии миллӣ, таърихиву фарҳангии он ишора намуда, давраи бузурги таърихии ташаккулёбии адабиёти бачагонаро арзёбӣ менамояд.

Ҷилди аввал аз ҳаёт ва эҷодиёти 25 нафар шоироне, ки барои бачагон эҷод намудаанд ва ҳамзамон намунаҳо аз осори онҳоро фарогир буда, дар қатори адибони мумтоз навқаламон низ дарҷ гардидаанд.

Намунаи нахустин аз осори Сардафтари адабиёти муосири тоҷик Садриддин Айнӣ оғоз мегардад ва маълумотҳои шарҳиҳолиро намунаи осори Абулқосим Лоҳутӣ, Аҳмадҷон Ҳамдӣ, Пайрав Сулаймонӣ, Мирзо Турсунзода, Абдусалом Дехотӣ, Бокӣ Раҳимзода, Сухайлӣ Ҷавҳаризода, Ғаффор Мирзо, Аминҷон Шукӯҳӣ, Гулҷеҳра Сулаймонова, Муҳиддин Фарҳат, Бобо Ҳоҷӣ, Абдумалик Баҳорӣ, Убайд Раҷаб, Ақобир Шарифӣ, Наримон Бақозода, Мавҷуда Ҳақимова, Гулрухсор Сафиева, Маҳмадалишо Ҳайдаршо, Алӣ Бобоҷон, Нуъмон Розик, Озода Аминзода ва Наимҷон Назириро дар бар мегирад. Аксари маълумотҳои шарҳиҳолӣ аз ҷониби ҳуди адибон навишта шуда, қиммати бузурги илмию адабӣ доранд. Ба бархе аз шоирони маъруфу машҳур таҳиягарон маълумотҳои саҳеҳи ҳаётиву эҷодӣ илова намуданд. Тазкираи мазкур аз лиҳози интихобу ҷойгирнамоеи мавод оид ба ҳаёт ва эҷодиёти шоирон саҳеҳтар буда, на танҳо сарчашмаи адабӣ, балки маъхази таърихист, ки қимати бузурги илмию библиографиро дорост.

Ҷилди дувуми «Тазкираи адабиёти бачагон» осори насриро фарогирифта соли 1980 таҳия гардидааст. Дар он оид ба 15 нафар адибони маъруфу навқалам маълумот дода шуда, намунаҳои осори онҳо зикр гардидааст.

Гарчанде дар оғози осори насрии ҳар як адиб ҳамчун ҷилди аввал маълумоти муфассали тарҷумаиҳолӣ дода шуда бошад ҳам, муаллифи сарсухан Раҷаб Амонов осори ҳар як адибро таҳқиқ ва натиҷагирӣ намуда, дастоварду қомеъихоҷшонро арзёбӣ менамояд, саҳми онҳоро дар рушди адабиёти шӯравии тоҷик, хусусан, дар самти адабиёти бачагона нишон медиҳад. Осори адибони маъруф ва машҳур ба монанди Садриддин Айнӣ, Сотим Улуғзода Ҷалол Иқромӣ, Ҳаким Карим, Раҳим Ҷалил, Абдусалом Дехотӣ, Пӯлод Толис, Фотех Ниёзӣ, Ҳоҷӣ Содик, Аминҷон Шукӯҳӣ, Абдумалик Баҳорӣ, Ақобир Шарифӣ, Бурҳон Умарӣ, Болта Ортиқов, Баҳром Фирӯз пайихам манзури бачагон ва

роҳбарони хониши онҳо гардидаанд. Хонанда бо камоли майл метавонанд дар ин муҷаллад бо намунаҳои барҷастаи назми замони шӯравии бачагонаи тоҷик ошно гардад. Ин осор қимати бузурги тарбиявӣ ахлоқӣ, иттилоотӣ библиографӣ дорад.

Чилди севи ми «Тазкираи адабиёти бачагон» соли 1982 таҳия гашта осори назмӣ насри классикони тоҷикро фарогир аст. Дар он оид ба 21 нафар адиби маъруфи адабиёти классикӣ тоҷик маълумот ва намунаҳои осори онҳо гирдоварӣ гаштааст. Дар муқаддима аз таърихи адабиёти тоҷик, намояндагони барҷастаи он, саҳми онҳо дар рушди нумӯи адабиёти классикӣ тоҷик маълумотҳои саҳеҳ оварда шудааст. Хонанда метавонад бо ҳаёт ва намунаҳои эҷодӣ сардафтари адабиёти классикӣ тоҷикӣ форс Рӯдакӣ (858 – 941), Абӯшуқри Балхӣ (асри X), Абулқосим Фирдавӣ (932 – 1020), Унсурӯлмаолии Қайқовус (асри XI), Носири Хусрав (1004 – 1088), Умари Хайём (1040 – 1123), Адиб Собири Тирмизӣ (1078 – 1147), Заҳирии Самарқандӣ (асри XII), Низомии Арӯзии Самарқандӣ (асри XII), Низомии Ганҷавӣ (1141 – 1203), Муҳаммади Авфӣ (1172 – охири асри XIII), Саъдии Шерозӣ (1184 – 1292), Ҷалолӣдини Балхӣ (1207 – 1273), Убайди Зоқонӣ (1280 – 1370), Ҳофизӣ Шерозӣ (1321 – 1389), Абдурахмони Ҷомӣ (1414 – 1492), Ҳусайн Воизи Кошифӣ (нимаи аввали асри XV – 1505), Камолиддини Биноӣ (1453 – 1512), Зайниддини Восифӣ (1485 – 1566), Сайиди Насафӣ (нимаи аввали асри XVII – 1707), Аҳмади Дониш (1826 – 1897) маълумотҳои зарурӣ дарёфт намояд. Таҳиягарон тавонистаанд намунаҳои беҳтарини осори адибону шоирони даврро, ки ба инкишофи ҳофизаю ақлу ҳуши бачагон мусоидат менамояд, гирд оваранд. Дар осори классикони мо сӯтудани ақлу хирад, донишу заковат, панду ҳикмат, рафтору гуфтори хуб, пиндори нек ва умуман одоби ҳамидаи инсоният тараннум гардидааст, ки дар тарбияи насли наврас мақому манзалати хос дорад ва асрҳо тавассути он аҷдодонамон фарзандонашонро одобу ахлоқ ва роҳи зиндагии инсонгароёна меомӯхтанд.

Чилди чоруми «Тазкираи адабиёти бачагон» соли 1982 таҳия гашта, пурра ба эҷодӣ даҳанакии халқи тоҷик бахшида шудааст. Он аз сарсухан ва фаслҳои «Суруду тарона» (73 номгӯӣ), «Бозиҳо» (22 номгӯӣ), «Чистон» (151 адад), «Тезгӯякҳо» (48 адад), «Афсонаҳо» (36 номгӯӣ), «Афсонаҳо дар бораи сеҳру ҷоду» (15 номгӯӣ), «Асонаҳои ҳаҷвӣ» (10 номгӯӣ) иборат буда, дар охири китоб муроҷиатномаи муҳтасари таҳиягарон дар бораи наشري навбатии «Тазкираи адабиёти бачагон» чилди 5-ум зери сарлавҳаи «Бачаҳои азиз!» ҷой дода шудааст. Сарсухан ба қалами доктори илмҳои филологӣ Раҷаб Амонов ва номзади илмҳои филологӣ Баҳром Шермуҳаммадов тааллуқ дошта, ганҷинаи ҳикмати эҷодӣ даҳанакии халқро мемонад. Дар он самтҳои гуногуни эҷодӣ халқ таҳқику ҳулосабарорӣ гардида, шарҳу эзоҳи мукамал пешниҳоди хонанда мегардад. Дар сарсухан нақши китоб дар тарбияи фарзанд махсус таъкид гардидааст: «Мардум аз давраҳои қадим дар тарбияи фарзанди худ эҷодӣ бадеиро васеъ истифода карда омадаанд, дар дили бачагон ба воситаи каломи бадеъ ба зебоӣҳои ҳаёт шавқу рағбат парваридаанд, ҷиҳатҳои гуногуни моҳияти зиндагиро ба идроки онҳо расонидаанд, ҳиссу фикр, ҷаҳонбинӣ ва ҷаҳонфаҳмии онҳоро вусъат додаанд, диққати онҳоро ба тарафҳои муҳим ва самарабахши муносибатҳои одамеъ ҷалб намудаанд». Маълумотҳои фароҳамомада арзиши китобро ҳамчун сарчашмаи адабӣ библиографӣ бемисл гардониданд.

Чилди 4-уми «Тазкираи адабиёти бачагон» бо маҳорати воло ва аз диди назари адабӣ маънавӣ ба зеҳну шуур ва эҳтиётоти наврасон созгор таҳия гардидааст. Ҳангоми асоснокгардонии матлаъ муаллифони сарсухан ба жанрҳо,

пайдоиш ва нақши онҳо дар навозишу тарбияи кӯдакону наврасон аҳамияти хосса додаанд: «Сурудҳои дар навозиши кӯдак гуфташуда, дар фолклори тоҷик мавқеи махсус доранд. Занон, модарон, хоҳарон, модаркалонҳо суруд хонда, кӯдаконро алла мегӯянд ва навозиш мекунад. Бисёре аз аллаҳо ва сурудҳои навозиш бадеҳатан эҷод мешаванд, бинобар ин, нусхаҳои гуногун пайдо кардаанд. Дар аллаҳои марбути замони гузашта, вазъи ҳоли модарон, ғаму шодӣ ва хаяҷони дили онҳо, изҳор шудааст, ки эътироз аз зиндагии қашшоқона ва тақдирӣ паст акс ёфтааст, нақше аз ҳаёти ҷамъиятӣ ва иҷтимоӣ мондааст. Дар сурудҳои навозиш ва дӯстдорӣ, ҳарчанд ки онҳо шоду масрур кардани бачаро дар уҳда доранд, рози дили калонсолон, орзуву умедҳои ширини онҳо акс меёбад». Муаллифон ҷойи дигар дар бораи хислати тарбиявии сурудҳои оид ба табиат чунин иброз мекунанд: «Сурудҳои мансуби табиат ва ҷонварон бачагонро бо табиат ва олами ҷонварон шиносо месозад, ба инкишофи тасаввур ва дониши онҳо ёрӣ мерасонанд. Зимнан бояд илова кард, ки ин қисми фолклори бачагон дар асоси таҷрибаи зиндагӣ ва мушоҳидаҳои дақику амиқи мардум эҷод шудаанд. Дар сурудҳои агарчи ба шакли одӣ бошад ҳам, муносибати одамон ба ҳодисаҳо, ашёи табиат ва муносибатҳои ҷамъиятӣ тасвири худро ёфтааст». Хулосаи нашри мазкур ба эҳтиёҷоти кӯдакону наврасон мувофиқат намуда, таҳиягарон тавонистанд аз ганҷинаи эҷодиёти даҳанакии халқ бехтарин намунаҳоро интихоб намоинд. Он барои библиографон ва таҳқиқотгарони адабиёти кӯдак чун маҳзани гаронбаҳо хидмат мекунад.

Ҷилди 5-уми «Тазкираи адабиёти бачагон» соли 1984 ба таърифи расида, намунаҳои осори драмнависони тоҷикро барои насли наврас дар бар мегирад ва доираи муайяни таъйини хонандагӣ дорад. Муаллифи «Сарсухан» Ҷӯра Бақозода буда, пйесаҳои драмнависон Мирсаид Миршакар «Фарзанди Ватан», Сотим Улуғзода «Ҷавонии Ибни Сино», Ғанӣ Абдулло «Ситораи умед», Абдумалик Баҳорӣ «Меҳмони серӯза», Аъзам Сидқӣ «Нафс – балои ғафс», Меҳмон Бахтӣ «Эҳ, ҷавонӣ, ҷавонӣ», Файзулло Ансорӣ «Имтиҳон», Султон Сафар «Қарзи виҷдон» ва Абдусалом Атобоев «Суруди нотаом»-ро дар бар мегирад. Дар охири китоб таҳиягарон хулосаи мухтасари панҷ ҷилди «Тазкираи адабиёти бачагон»-ро зерини «Ба ҷойи охиросухан» манзури хонанда гардониданд. «Тазкираи адабиёти бачагон» молмоли маълумотҳои библиографӣ буда, дар он оид ба тамоми аломатҳои дар библиографияи муосир истифодашаванда иттилоъи гирифтани мумкин аст. Тарзи ҷобачогузори мавод, зикри маълумотҳои шарҳиҳои адибон ва драмнависон худ далели равшани ин гуфтаҳост. Барои библиографони адабиёти бачагона ин маҷмӯа дури гаронбаҳоест, ки таҳқиқро интизор аст. Аммо аз нуқтаи назари таҳлили тазкиравӣ ҷанбаҳои жанрӣ, филологӣ, таърихӣ, фарҳангӣ, маънавӣ, илмию иҷтимоӣ ва ғоявӣ зеҳнии онҳо низ метавонад мавриди таҳқиқотҳои мушаххаси соҳавӣ ва бунёдӣ қарор гирад.

Аз нашри мазкур солиёни зиёдест, ки на танҳо кӯдакон ва наврасон ҳамзамон роҳбарони хониш, таҳқиқотчиёну муаррихон, шоирону нависандагон, падарону модарон, донишҷӯёну омӯзгорон ва доираи васеи хонандагон самаранок истифода менамоинд. Ин маҷмӯа олимони шинохтаи библиографияи тоҷик Р. Шарофзода ва Ш. Комилзода, яке ҳамчун ҷанбаи адабиёти бадеӣ ва дигаре ҳамчун сарчашмаи библиографияи бачагона, мавриди таҳқиқ ва натиҷагирӣ қарор додаанд.

Сарчашмаи дигари омӯзиш «Тазкираи адабиёти советӣ барои кӯдакон» [33] иборат аз ду ҷилд, таҳиягарони ҷилди аввал Убайд Раҷаб ва ҷилди дуюм Назрулло Раҳматуллоев дар солҳои 1988 – 1989 манзури ҳаводорон гардониданд шуда-

аст. Чилди аввал назми бачагона бо инъикоси намунаҳои эҷодиёти 135 шоири халқҳои ҷаҳон, чилди 2 бо инъикоси осори насрии бачагонаи 65 нависанда аз 14 ҷумҳуриҳои Иттиҳоди Шӯравӣ таҳия гаштааст.

Чилди аввали «Тазкираи адабиёти советӣ барои кӯдакон» аз сарсухани «Сад барги сабзи дӯстӣ», ки ба қалами У. Раҷаб тааллуқ дорад оғоз мегардад ва дар охири асар оид ба «Муаллифони чилди назм» маълумотномаи мухтасар дода шудааст, ки дар он солномаҳои ҳаёт, ҷойи таваллуд, жанри эҷод, навъи фаъолият, ҷоизаю мукофотҳои инъикос ёфтааст. Дар мундариҷа ғайр аз номи муаллиф ва асари ӯ номи тарҷумон низ оварда шудааст.

Чилди дувум бе сарсухан буда, ғайр аз мундариҷа маълумоти дигар надорад. Ин ҷо низ чун дар чилди аввал дар мундариҷа баъди номи муаллиф ва осори ӯ ному насаби тарҷумон оварда шудааст.

«Тазкираи адабиёти советӣ барои кӯдакон» сарчашмаи муътамади адабию библиографист, ки доираи васеи шоирону адибони Иттиҳоди Шӯравиро бо забони тоҷикӣ муаррифӣ менамояд.

Тавре ишора гардид, гурӯҳбандии мавод дар дохили тазкираҳо гуногун буда, он аз маҳорати мусанниф, ошноии ӯ бо сохтори тазкираҳои мавҷуда ва ё идома додани таҷрибаи мусаннифони пеш вобаста аст. Аз ин рӯ, зарур аст, ки имрӯз мо тазкираҳоро мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор бидихем ва онҳоро ҳамчун сарчашмаи муътамади библиографии осори ниёгон дар замони муосир эътироф намоем. Моро зарур аст, ки аз ин ганҷинаи пургуҳари осори ниёгон бештар натиҷагирӣ намоем ва мутақаддим будани фаъолияти библиографии халқи тоҷикро равшану возеҳ манзур созем, таҳқиқотҳои бунёдиву назариро дар ин самт ба роҳ монем. Арҷгузорӣ ба осори ниёгон ва манзури ҷаҳониён гардонидани дастовардҳои аҷоддон яке аз мақсадҳои наҷиб дар фаъолияти библиографӣ мебошад.

Сохтор, мазмуну муҳтаво, мундариҷа ва таснифоти тазкираҳо аз ҳам фарқ мекунад. Тазкираҳо бештар аз муқаддима, қисми асл (муаллиф шарҳи ҳол ва намунаи ашъори шоиронро меорад) ва хотима иборат мебошанд. Гурӯҳбандии мавод дар тазокир гуногун буда, аз рӯйи алифбо (аз рӯйи ҳарфи аввали таҳаллуси шоир), хронологӣ (таърих), соҳавӣ (аз рӯйи ҳудуд ҷуғрофӣ - кишвар), мазҳабӣ (суннӣ ва шиа), вобаста ба исми шуаро аз рӯйи муқаддасии макон, аз рӯйи шугли шуаро ва фузало, танҳо эҷодиёти шоираҳо шакл мегирад. Инчунин тазкираҳоро аз рӯйи хислатҳои умумӣ ва хусусӣ, асил ва ғайриасил низ гурӯҳбандӣ мекунанд.

Тазкираҳо дар ҳамаи давру замон дар баробари манбаи асосии адабиётшиносӣ маҳсуб ёфтанд, маъхазии муҳими адабиву таърихӣ ва шарҳиҳолию библиографӣ низ мебошанд.

Аммо амалҳо ва услубҳои дар таснифи тазокир истифодашаванда бештар ҳосии илми библиографишиносӣанд. Агар илмӣ адабиётшиносӣ хусусиятҳои мазмуниву мундариҷа ва жанрии тазокирро омӯзад, библиографишиносӣ аз тазокир аломатҳои библиографӣ, маълумотҳои мушаххасии шиносномавӣ, яъне, ному насаб, номи осор, шакли ниғориш, мазмуну муҳтаво, коркард, гурӯҳбандӣ, таснифот, иттилоот, ҷой ва соли ниғориш, саҳифа ва амсоли инро ҷӯё мешавад. Ҳамзамон тарзу василаи истифодаи сарчашмаҳои дигар дар шакли истинноду иқтибос, номгӯю феҳрист, ишораву шарҳ, арзёбии ин ё он асари дигар дар тазокир манбаи омӯзиши библиографияшиносӣ аст. Ба ин маънӣ, тазокир яке аз навъи сарчашмаҳои библиографӣ маҳсуб меёбанд.

Тазкираҳо бо фаро гирифтани маълумотҳои фаровон чихати нигоҳ доштани номи шуаро, шарҳи ҳол, намунаи ашъор нақши муҳим бозиданд. Таъйин ва тартиби шеърӣ тоҷикӣ-форсӣ, иҷмолан акс кардани вазъи сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва маданияи ин ё он замон, эроду муҳокимаи намунаи мероси шоирон, инъикоси одобу расму русуми давраҳо, мақоми муаллиф, интиҳоби шеър, зикри мисолҳои нодир, нотакрорӣ далелҳо, ки дар сарчашмаҳои таърихӣ дучор меоянд, аҳамияти калон дорад.

Тазкираҳо дар ҳар давру замон ҳамчунӣ манбаи иттилоотӣ тавачҷуҳи хонандаро ба худ ҷалб менамуданд. Дар таҳияи тазкира услубҳои гуногуни адабиётшиносии библиографӣ ба кор бурда мешуд, аз ҷумла, дар пажӯҳиш ва фарогирии мавод, интиҳоб, коркард, ҷобачогузорӣ, овардани маълумотҳои шарҳиҳолӣ, намуна аз эҷодиёт, истинод ва иқтибос, истифодаи таснифот айнан фаъолиятҳои библиографиро такрор менамуданд. Ин гувоҳи он аст, ки тазкираҳо на танҳо сарчашмаи муътамади адабӣ, таърихӣ ва шарҳиҳолианд, балки онҳо аз лиҳози пажӯҳиш, коркард, интиҳоб, тасниф, таҳия маъхазӣ нодири библиографӣ ба шумор мераванд. Аз ин рӯ, библиографонро зарур аст, ки дар ин самт тавачҷуҳи амиқ зоҳир намоянд, ин самти ба гӯшаи фаромӯшӣ афтодаи эҷодиёти ниёгонро мавриди омӯзиш, таҳқиқ ва натиҷагирӣ қарор диҳанд.

Адабиёт

1. Адабиёти форсу тоҷик дар асрҳои XII – XIV. Қисми дуюм. – Душанбе: Дониш, 1983. – 230 с.
2. Адабиёти тоҷик дар нимаи дувуми асри XVIII ва аввали асри XIX. Қисми дуюм. – Душанбе: Дониш, 1989. – 242 с.
3. Айни, К. Бадриддин Ҳилолӣ. – Сталинобод, 1957.
4. Айни, С. Намунаи адабиёти тоҷик. – М., 1926.
5. Амиркулов, С. Адабиёти тоҷик дар нимаи якуми асри XIX. Қисми аввал. – Душанбе, 1980. – 102 с.
6. Амонов, Р., Шермухаммадов, Б. Сарсухан [Матн] // Тазкираи адабиёти бачагона. Ҷ. IV. – Душанбе: Маориф, 1982.
7. Ахрорӣ, З. Мушфиқи. Ҳаёт ва эҷодиёт. – Душанбе: Дониш, 1978. – 118 с.
8. Бертельс, Б.Э. Состояние работ по изучению истории таджикской литературы // ЗИВ АН СССР. – Т. II. – 2. – Л., 1933.
9. Болдырев, А.Н. Зайниддин Васифи. Таджикский писатель XVI в. – Сталинабад, 1957.
10. Болдырев, А. Тазкира Хасана Нисори как новый источник для изучения культурной жизни Средней Азии // ТОВЭ.Т. 3. – С. 291 – 300.
11. Брагинский, И.С. К изучению таджикской литературы рубежа XIX – XX вв. // Очерки из истории таджикской литературы. – Сталинабад, 1956. – С. 376 – 418.
12. Демчик, Л.Н. Насри солҳои 30 // Таърихи адабиёти советии тоҷик. Ҷ. II. – Душанбе: Дониш, 1978.
13. Каримов, У. Адабиёти тоҷик дар нимаи дувуми асри XVIII ва аввали асри XIX. Қисми якум. – Душанбе: Дониш, 1974. – 188 с.
14. Каримов, У. Адабиёти тоҷик дар асри XVI. – Душанбе: Дониш, 1985. – 228 с.
15. Каримов, У. Литературно-исторические источники и основные тенденции таджикской литературы XVI в. - Душанбе, 2000.
16. Маъсумӣ, Н. Адабиёти тоҷик дар асри XVIII ва нимаи аввали асри XIX. – Душанбе: Нашр.давлат.тоҷик, 1962.
17. Мирзоев, А. Адабиёт (ёри барои дарси адабиёти асрҳои XVI, XVII, XVIII, XIX- и тоҷик). – Сталинобод, 1950.
18. Мирзоев, А. Малехо ҳамчун шеърфаҳм ва суҳансанҷи асри XVII // Шарқи сурх. – 1948. - №2.
19. Мирзоев, А. Муҳимтарин сарчашмаи асри XVII [Матн] // Шарқи сурх. – 1940. - №5;

20. Мирзоев, А. Тазкираи Малехо ва баъзе масъалаҳои таърих [Матн] // Шарки сурх. – 1946. - №1.
21. Мирзозода, Х. Абӯабдуллои Рӯдакӣ асосгузори адабиёти классики тоҷик. – Сталинобод, 1958. – 80 с.
22. Мирзозода, Х. Адабиёт аз нуқтаи назари ҳаёт: Маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 272 с.
23. Мирзозода, Х. Шамсиддин Шохин. – Сталинобод: Нашр.давл.тоҷик, 1956.
24. Муқимов, Р., Валихоҷаев, Б. Чанд сухан оид ба як тазкира [Матн] // Шарки сурх. – 1961. - №9.
25. Намунаҳои адабиёти тоҷик. – Сталинобод, 1940. – 604 с.
26. Неъматзода, Т. Тухфат-ул-аҳбоб фи тазкират-ил-асҳоб [Матн] // Маҷмӯаи илмии УДТ ба номи В.И. Ленин. – Душанбе, 1959. – Ҷ. 26. – Нашри 2.
27. Сатторов, А. Ақидаҳои адабӣ ва бадеии Давлатшоҳи Самарқандӣ // Образ ва назорати бадеӣ. – Душанбе, 1980.
28. Сатторов, А. Тухфаи Сомӣ ва хусусиятҳои он. – Душанбе: Дониш, 1972.
29. Сиддиқов, С. Тазкираи Садрӣ Зиё [Матн] // Садои Шарқ. – 1966. - №1.
30. Тазкира [Матн] / У. Назиров // Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣ энциклопедияи советии тоҷик, 2004. – Ҷ. 3.
31. Тазкира а[Матн] // Энциклопедияи советии тоҷик. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣ энциклопедияи советии тоҷик, 1987. – Ҷ. 7.
32. Тазкираи адабиёти бачагона. Иборат аз 5 ҷилд. – Душанбе: Маориф, 1979 - 1984.
33. Тазкираи адабиёти советӣ барои кӯдакон. Иборат аз 2 ҷилд. – Душанбе, 1988 – 1989.
34. Тазкираи шоирони советии рус. – Сталинобод, 1960.
35. Тазкираи шоирот [Матн] // Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣ энциклопедияи советии тоҷик, 2004. – Ҷ. 3.
36. Таърихи адабиёти советии тоҷик. Ҷ. I – VI. – Душанбе: Дониш, 1982 – 1984.
37. Хади-заде, Р. Источники к изучению таджикской литературы второй половины XIX века. – Сталинабад: Изд-во АН Тадж. ССР, 1956.
38. Хади-заде, Р. Тазкира Возеха // Источники к изучению таджикской литературы второй половины XIX века. – Сталинабад: Изд-во АН Тадж. ССР, 1956. – С. 29 – 43.
39. Хади-заде, Р. Тазкира Возеха «Тухфат-ул-аҳбоб» // Изв. ООИ Тадж. ССР. – 1956. - №9;
40. Ҳодизода, Р. Адабиёти тоҷик дар нимаи дувуми асри XIX. Иборат аз 2 қисм. – Душанбе: Дониш, 1968.
41. Ҳодизода, Р. Аз гузашта ва ҳозираи адабиёти тоҷик. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 144 с.
42. Ҳодизода, Р. Нусхаҳои хаттии тазкираи Возех [Матн] // Изв. ООИ АН Тадж. ССР. – 1957. - №12.
43. Ҳусейнзода, Ш. Лаҳзаҳои асосии таракқиёти адабиёти классики тоҷик // Шарки сурх. – 1945.
44. Ҳусейнзода, Ш. Основные моменты развития таджикской классической литературы // Труды ТФАН АН СССР. – 1945. – Т. 21.

Буриев К. Б.

ОСОБЕННОСТИ СОСТАВЛЕНИЯ АНТОЛОГИИ В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД

Данная статья посвящена новому направлению библиографического исследования, которая должна внести некоторые коррективы в изучении существующих отечественных литературно-исторических источников. Исследование «Антологии» как одного из источниковедческих объектов литературы и историко-культурного достояния таджиков в библиографии не ново, но, к сожалению, оно не достигло успехов, и не было продолжено библиографами в новом и новейшем (независимом) периодах истории государства. На основе изучения ряда доступных источников, исследователем была сделана попытка информировать

научные круги и специалистов отрасли о существующем пробеле на поле исследования по данному направлению и некоторые предложения по их устранению. По мнению автора, антология являлась и является наиболее важным объектом литературно-исторических исследований, и автором была сделана попытка изучения данного объекта в новом направлении, как основного объекта библиографоведения. На основе полученных данных, выводов и используемых методов создания антологий, автор в своем исследовании определяет, что антологии первично относятся к библиографической продукции, а вторично к литературной и исторической. По сути данное исследование закладывает начало важного источниковедческого направления в библиографоведении, в переосмыслении и обосновании литературно-исторического объекта как основного отраслевого объекта, и предлагает учёным и специалистам сконцентрировать внимание на разработке проблемы и укреплять данную позицию в дальнейшем.

Ключевые слова: антология, изучение, исследование, учёные, выводы, обоснование, объект, литература, история, источниковедение, советский период.

Buriev K.B.

FEATURES OF COMPILATION OF THE ANTHOLOGY IN THE SOVIET PERIOD

This article is dedicated to a new direction of bibliographic study, which may have contribution in the study of native historical-literary sources. The exploration of "Anthology" as the study of literature, history and cultural heritage of Tajiks in the sphere of bibliography is not new, but, unfortunately, it did not achieve success and that was not continued during the independent period of the country. On the basis of some available sources, the author has attempted to define out and to suggest the scientific centers and specialists of this area about the existing gap in the field of bibliographic studies and put some suggestions for solution of problems. According to the author, an anthology was and is the most important object of literary and historical studies, and the author also has made an attempt to study the anthology by new approach as a main subject of bibliographic study.

On the basis of the data, conclusions and used methods for creating anthologies author states that anthology at first is a bibliographic production and secondarily relates to the literature and history. This study is very important in bibliographic studies, particularly in rethinking and justification of literary-historical object as the main source of this area, and offers researchers and experts to focus on development issues and strengthening this field of research.

Keywords: anthology, study, research, scientists, findings, object, literature, history, source, Soviet period.

ТДУ 0+024+002.51/52+9**точик**+681+025.6+026.3

Муҳиддинов З.

ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИР ВА ИСТИФОДАИ ОН ДАР ФАЪОЛИЯТИ КИТОБХОНАҲО (дар мисоли китобхонаҳои ноҳияи Исфара)

Дар таҳқиқот масоили марбут ба фаъолияти китобхонаҳои ноҳияи Исфара мавриди омӯзиши қарор гирифтааст. Ҳамзамон дар заминаи таҳқиқоти сотсиологӣ баргузоршуда вазъи воқеии хизматрасони китобдорӣ, заминаи

моддиву техникии китобхонаҳо ва бо технологияи нави иттилоотиву коммуникатсионӣ таъмин будани китобхонаҳои ноҳия муайян карда шудааст.

Калидвожаҳо: Исфара, таҳқиқот, пурсишнома, китобхона, компютер, технологияи нав, хонанда, абонемент, заминаи моддӣ-техникӣ.

Дастовардҳои илму техникаи ҳозиразамон дар шароити кунунӣ, дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа таҳаввулоти куллиро ба миён овард. Бахусус воридоти технологияи муосири иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ дар фаъолияти қорӣ китобхонаҳо вазифаҳои навро гузошт. Дар робита бо ин баланд бардоштани сатҳи дониши тахассусии китобдорон пеш омад. Китобдори имрӯза, пеш аз ҳама, худ бояд фаъл бошад ва дар пешрафти фаъолияти қорӣ китобхона вежагиҳои технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсиониро дуруст фаҳмад ва пайваста мавриди истифода қарор диҳад. Ҳоло китобхонаҳои давлатҳои пешрафтаи ҷаҳонро бе истифода аз технологияи ҳозиразамон, аз қабилӣ шабакаи байналмилалӣ Интернет, алоқаи мобилӣ, иртиботи бефосила, сайтҳои махсус ва хизматрасони электронӣ тасаввур қардан мумкин нест. Дар шароити душвори иқтисодӣ бо истифода аз технологияи муосир барои беҳбуд гардонидани фаъолияти китобхонаҳо имкониятҳо вучуд доранд ва дар сурати самаранок истифода қардани технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ заминаи моддиву техникии китобхонаҳо тақвият ёфта, маблағҳои иловагӣ ба бучаи онҳо ворид мешаванд. Имрӯз ба технологияи муосир талабот афзудааст. Мо инро дар фаъолияти китобхонаҳои пешрафтаи ҷаҳон мушоҳида мекунем. Масалан, имрӯз хонандагон бештар ба хизматрасониҳои музнок, аз ҷумла бо истифода аз воситаҳои нусхабардорӣ (ксерокопия), тасвирбардорӣ (сканирование), истифодаи манобеи электронӣ ва дигар амалҳои, ки бо Интернет марбут аст, саҳт эҳтиҷ доранд.

Дар сурати пурмаҳсул ва мақсаднок истифода қардани имкониятҳои технологияи муосир сатҳи хизматрасонии китобхонаҳо бештар гардида, иқтидори молиявишон қавӣ мегардад.

Бо мақсади муайян соختани вазъи таъминоти китобхонаҳо бо технологияи муосир ва истифодаи он дар фаъолияти қорӣ китобхонаҳо, тибқи нишондоди мавзӯи "Равандҳои инноватсионии фаъолияти китобдорӣ-иттилоотӣ дар муҳити ҷаҳонишавии фарҳанг (2016-2020)" ходимони илмӣ Шӯбаи китобшиносӣ, китобхонашиносӣ ва библиографияшиносӣ Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ноҳияи Исфараи вилояти Суғд сафари қорӣ анҷом доданд.

Мақсад аз доир намудани таҳқиқоти сотсиологӣ ва паҳн намудани пурсишномаҳо дар байни китобдорон ва хонандагон - муайян намудани маълумоти дақиқ оид ба талаботи кунунии хонанда аз китобхона ва истифодаи технологияи муосир дар фаъолияти китобхонаҳо буд. Барои ба ин мақсад расидан 2 пурсишнома, яке барои китобдорон таҳти унвони "Сатҳи таъминоти китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо технологияи иттилоотӣ - коммуникатсионии муосир ва истифодаи он дар фаъолияти китобдорӣ" ва дигаре бо унвони "Китобхонаи имрӯза аз нигоҳи хонанда" барои истифодабарандагони китобхонаҳо таҳия шуда буд.

Пурсишномаи яқум аз чунин қисмҳо иборат буд:

- маълумот дар бораи муҳакқик;
- маълумот дар бораи мутахассис (пурсидашаванда);
- заминаи моддӣ - техникии китобхона;
- автоматикунии равандҳои асосии фаъолияти китобдорӣ;

- нақшаи корӣ ва фаъолияти китобхона;
- маълумоти умумӣ дар бораи китобхона;
- пешниҳод ва дархост оиди таҳкими заминаи моддӣ – техникий китобхона.

Дар пурсишномаи якум 45 савол, ки ҳар яке дорои 3-4 ҷавоби тахминиянд ворид шуда, барои баёни афқору андешаҳои китобдорон ҷавобҳои озод низ пешниҳод шуда буд.

Таҳлил нишон дод, ки дар ноҳияи Исфара як китобхонаи марказӣ ва 21 шуъбаи он (филиал) фаъолият мекунанд. Фонди китобхонаҳо аз нигоҳи мазмун хело кӯҳна буда, зиёда аз 70 дарсади онро китобҳои русии замони шӯравӣ ташкил медиҳад. Камбудии дигар ин таъмирталаб будани биноҳои китобхонаҳо мебошад. Аз 22 китобхонаи амалкунанда 18-тоаш муҳтоҷи таъмиранд. Дар тамоми китобхонаҳои ноҳия 27 нафар корманд кор мекунанд, ки аз ҳамин ҳисоб 7 нафар бо маълумоти олӣ, 10 нафар бо маълумоти миёнаи махсус, 7 нафар дар шуъбаҳои ғоибонаи мактабҳои олӣ ва миёнаи махсус таҳсил менамоянд ва 3 нафар дорои маълумоти миёнаи умумӣ мебошанд.

Заминаи моддӣ – техникий китобхонаҳо – шуъбаҳо бошад ба талаботи рӯз қариб ҷавоб намедиханд. Фақат дар китобхонаи марказӣ ҳамагӣ 4 адад компютер, 1 адад принтер ва 1 сканер мавҷуд аст ҳалос. Он ҳам бо шабакаи Интернет пайваст нест.

Ҳадафи дигари баргузори таҳқиқоти сотсиологӣ – муайян сохтани талаботи хонанда ба технологияи муосир ва истифодаи он буд. Бояд қайд кард, ки хонандаи имрӯза бештар эҳтиёҷ ба омилҳои электронӣ, дастрасии бевосита ба Интернет ва китобхонаи электронӣ дорад, мехоҳад аз ин воситаҳо пайваста истифода намояд. Бо мақсади омӯзиши афқору андешаҳои хонандагони китобхонаҳо пурсишномаи дуюм, ки иборат аз 12 савол буд, тартиб дода шуд. Аз ҷумла, ба хонандагон бо саволҳои: - Аз кадом вақт Шумо хонандаи ин китобхона мебошед; - Ба китобхона дар кадом мавридҳо ташриф меоред; - Бо кадом мақсад ба китобхона меоед; - Мутолиаи чи гуна китобҳо барои Шумо завқовар аст; - Оё Шумо дар ягон чорабиние, ки ин китобхона гузаронидааст, иштирок намудаед; - Аз кадом васоити иттилоотӣ–коммуникатсионӣ муосир дар китобхона истифода менамояд ва ғайраҳо муроҷиат карда шуд.

Аз ҳисоби пурсидашудагон (60 нафар) маълум гардид, ки аз китобхонаҳои ноҳияи Исфара 40% мактаббачагон, 20% омӯзгорон, 25% нафақахурон, 15% шахсони касбу кори гуногун истифода мекунанд.

Насарсанҷӣ нишон дод, ки ҷавонон ва мактаббачагон бештар ба хониши адабиётҳои бадеӣ майлу рағбатдоранд ва сабаби асосиаш – иҷрои супорашу дастурхое, ки аз ҷониби устодон чиҳати хониши адабиёти иловагии марбут ба фанҳои таълимӣ додашуда, мебошад.

Самти асосии фаъолияти китобхонаҳо дар ноҳияи мазкур хизматрасонӣ ба хонандагон тавассути додани китобҳо ба хона мебошад. Масалан, бо ин усул дар давоми соли 2015 ба хонандагон 10703 китоб дода шудааст.

Бо назардошти вазъи хизматрасонии китобдорӣ ба аҳоли, китобдорони ноҳияро зарур аст, ки чиҳати зиёд кардани сафи хонандагони худ, тадбирҳои андешида, ҳамкориҳо бо мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ қавитар гардонанд ва ҳарчи бештар мулоқоту вохӯриҳо бо мактаббачагон ва омӯзгорон доир намоянд.

Набудани технологияи муосир дар фаъолияти кории китобхонаҳо, аз як ҷониб, мушкилии зиёдеро ба миён оварда бошад, аз ҷониби дигар, китобхое, ки аз тарафи хонандагон дархост карда мешаванд дар фонди китобхонаҳо маҳфуз

нестанд. Илова бар ин, захираҳои китобхонаҳо кӯҳна буда, 70% ғоизи китобҳо аз замони шӯравӣ мерос мондаанд.

Мушкилоти дигар сари вақт дастрас нагардидани китобҳои тозанаشر ба китобхонаҳои музофотӣ мебошад. Масалан, чуноне ки таҳлил нишон дод дар соли 2014 дар асоси борхати Корхонаи давлатии таъминот ва савдои "Китоб"-и Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Китобхонаи марказии ноҳияи Исфара 718 нусха китоб ворид шудааст, вале дар асл 600 нусхаи он варақаи хонандагӣ (формуляр) буда, боқимонда, яъне 118 нусха плакату маҷалла ва китобро ташкил медиҳад. Китобхонаи марказӣ дар соли 2016 ба маблағи 2000 сомонӣ ба 20 рӯзномаву маҷаллаҳо обуна шудааст, ки ин хело кам буда, талаботи хонандагонро қонеъ карда наметавонад.

Суст ғаъолият намудани абонементи байни китобхонаҳо дар низоми хизматрасони ғайримукимӣ ба хонандагон аз мушкилоти дигар мебошад. Имрӯз, мутаассифона, китобдорон аз ин намуди хизматрасонӣ кам истифода мекунанд ва ё аз вежагиҳои он тамоман хабар надоранд.

Хизматрасонӣ тавассути абонементи байни китобхонаҳо имкон медиҳад, ки бо истифода аз захираи китобхонаҳои дигар талаботи хонанда қонеъ гардонидани шавад. Ин иқдоми наҷиб бештар дар ғаъолияти китобхонаҳои бо таҷҳизоти муосир мучаҳҳаз роҳандозӣ мегардад. Бахусус истифодаи шабакаи байналмилалӣ Интернет дар ғаъолияти китобхонаҳо сатҳу сифати хизматрасонии китобдориро бештар намуда, сари вақт дастрасии хонандаро ба адабиёти ниёзи хониш таъмин менамояд. Масалан, бо истифода аз манобеи электронии сомонаҳои китобхонаҳои мамолики пешрафта ва китобхонаҳои бузургтарини Тоҷикистон, аз қабилӣ Китобхонаи миллии Тоҷикистон, Китобхонаи марказии илмӣ ба номи Индира Гандии АФ Тоҷикистон, Китобхонаи илмӣ Донишгоҳи тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯали ибни Сино, китобхонаҳои электронии донишгоҳу донишкадаҳои ҷумҳурӣ, пажӯҳишгоҳҳои илмӣ-тадқиқотии кишвар, хонандагони тамоми манотиқи Тоҷикистон имкон доранд, ки бевосита талаботи худро қонеъ намоянд.

Имрӯз, дар шароити ҷаҳонишавии ғазои иттилоотӣ, рушди шабакаи глобалӣ Интернет, алоқаи мобилӣ ва навъҳои гуногуни иртиботи беғосила дар ғаъолияти қорӣ китобхонаҳо дигаргуниҳои навро ворид сохта, мақоми интернетро дар низоми хизматрасонии ғайримукимии хонандагони китобхонаҳо устувор намуд. Бахусус, истифодаи дастгоҳи Wi – Fi, Modem (интернети беноқил), ки дар ҳама ҷо дастрас аст, барои китобхонаҳои ҷумҳурии мо хело қулай мебошад.

Муҳиддинов З.

НОВАЯ ТЕХНОЛОГИЯ И ЕЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИБЛИОТЕК (на примере библиотек Исфаринского района)

В исследовании обобщены проблемы деятельности библиотек Исфаринского района. Также, на основе проведенного социологического исследования, определены реальное состояние библиотечного обслуживания читателей, материально-технической базы библиотек и степень обеспеченности библиотек района новыми информационно-коммуникационными технологиями.

Ключевые слова: Исфара, исследование, анкета, библиотека, компьютер, новая технология, читатель, абонемент, материально-техническая база.

Muhiddinov Z.

NEW TECHNOLOGY AND ITS IMPLEMENTATION IN LIBRARY ACTIVITIES (in the case of libraries of Isfara district)

This article is dedicated to the study of problems and activities of libraries of Isfara district. Also, on the basis of the conducted sociological research was determined the actual state of library services for readers, the material-technical base of libraries and the level of providing libraries of the district with new informational and communicational technologies.

Keywords: Isfara, research, questionnaire, library, computers, new technology, reader, subscription, material and technical base.

ТДУ 02+023.5+025.2+025.29+034+9точик

Раҳмонова Г.,

Ҳикматов Н.

ВАЗЪИ ХАДАМОТИ КИТОБДОРӢ ДАР НОҲИЯИ РАШТ

Дар гузориш оид ба масоили вазъи фаъолияти китобхонаҳои ноҳияи Рашт дар таъмини аҳоли бо китоб, тарзу усули хизматрасонӣ ва баргузориш чорабиниҳои оммавӣ, дорой ва ноқисии фонди китобхонаҳо, вежагиҳои таснифу гурӯҳбандӣ ва ҷобачогузориш китобҳо маълумот дода шудааст. Ҳамзамон вазъи дастгоҳи маълумотӣ-библиографии китобхонаҳо мавриди баррасӣ қарор гирифта, мулоҳизаҳои ҷолиб перомунӣ беҳтар намудани фаъолияти китобхонаҳои ноҳия баён ёфтаанд.

Калидвожаҳо: китоб, китобхона, хадомоти китобдорӣ, дастгоҳи маълумотӣ-библиографӣ, гурӯҳбандӣ, фонди китобхона, хонанда, чорабиниҳои оммавӣ, таҳқиқот, ноҳияи Рашт.

Тибқи нақшаи кории Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот аз санаи 15-ум то 25-уми сентябри соли 2016 ходимони илмӣи ПИТФИ бо мақсади омӯзиши вазъи воқеии фаъолияти китобхонаҳои ноҳияи Рашт, расонидани ёри амалию методӣ ба китобдорон чихати ҷобачогузориш адабиёт дар фондҳо ва омода намудани феҳристҳои суннативу электронӣ ба ноҳияи Рашт сафари хидматӣ анҷом доданд.

Дар ноҳияи Рашт 38 китобхона ба мардум хизмат мерасонад. Теъдоди кормандони китобхонаҳоро 85 нафар ташкил медиҳад, ки аз ҷумлаи он 5 нафар бо маълумоти олий, 4-нафар бо маълумоти олии нопурра, 26-нафар бо маълумоти миёнаи махсус ва боқимонда 50-нафар бо маълумоти миёнаи умумӣ мебошад. Имрӯз дар фонди умумии китобхонаҳои низоми марказонидашудаи ноҳия 126215 нусха адабиёти гуногунмазмун мавҷуд буда, аз ин ҳисоб 22984 нусхааш бо забони русианд. Гардиши китоб 12295 нусха, шумораи хонандагон 10107 нафар, ташрифоварӣ 9098 нафар, диҳиши китоб 8794 нусхоро ташкил медиҳад.

Дар рӯзи аввали сафари корӣ нахуст мо бо мудири бахши китобхонаҳои ноҳияи Рашт М. Носиров вохӯрдём. Ӯ моро бо кормандони шуъбаи фарҳанг ва фаъолияти онҳо шинос намуд. Баъдан кори амалии мо аз Китобхонаи марказии шаҳраки Фарм, ки дар бинои Қасри фарҳанг ҷойгир буд, оғоз ёфт. Шиносӣ ба фаъолияти китобхонаи марказӣ ва дигар китобхонаҳои ноҳияи Фарм имкон дод,

ки таваҷҷӯҳ бештар ба вазъи воқеии китобхонаҳои ин минтақа зоҳир карда шавад. Таҳлил нишон дод, ки дар Китобхонаи марказии ноҳияи Рашт беш аз 9000 нусха маводи ҷопӣ ҳифзу нигоҳдорӣ карда мешавад ва китобхона дорои як толори хониш, ки иборат аз 35 ҷои нишаст аст ба хизмати хонандагон вогузор карда шудааст. Соли ҷорӣ дар китобхона бахшида ба Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷамъомади васеъи китобдорони ноҳия гузаронида шудааст. Ҳамзамон оид ба мавзӯҳои «Китоб сарвати бебаҳост» семинари китобдорон (бо иштироки 54 нафар), «Чораҳои ҷилавгирӣ кардани ҷавонон аз ҳаргуна ҳаракатҳои ифротгаро» конференсияи илмию назариявӣ (бо иштироки 609 нафар) баргузор гардидаанд.

Бахшида ба санаҳои муҳими таърихӣ, бахусус ҷашни фархундаи 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 19-солагии Ваҳдати миллӣ дар 38 китобхонаҳои ноҳия силсилаи чорабиниҳои илмиву маърифатӣ, фарҳангиву тарғиботӣ, аз қабилӣ конфронсу суҳбатҳо, вохӯриву ҷамъомишҳо, шабҳои адабиву мизҳои мудаввар, гӯшаву, овезаҳо, намоишҳои китоб ташкил ва баргузор шуданд, ки ҳадафи асосии онҳо тарғибу муаррифии дастовардҳои назарраси Тоҷикистони соҳибистиқлол ва ҷалби ҳарчи бештару бештари аҳоли ба донишандӯзӣ буд.

Китобхонаҳои ноҳия дар фестивали «Ҳафтаи китобҳо барои кӯдакон ва наврасон дар Тоҷикистон» ва озмунҳои ҷумҳуриявии «Китоб ва мусиқӣ барои кӯдакону наврасони Тоҷикистон», «Китобдор, китобхона ва китобхонаи шахсии сол», ки давраи ҷамъбастии онҳо дар ш. Душанбе баргузор гардиданд, фаъолона иштирок карданд.

Ҷунонки таҳлил нишон дод дар фонди Китобхонаи марказӣ китобҳо бо тартиби алифбо, аз рӯи номи китоб ҷобачо гузошта шудаанд. Ҳамзамон маълум гардид, ки дар Китобхонаи марказӣ ва дигар китобхона-филиалҳо ягон намуди феҳрист амал намекунад ва хонандагон барои ҷустуҷӯи адабиёт вақти зиёд сарф мекарданд. Ҳангоми суҳбат бо мудирони 38 китобхона-филиалҳо маълум гардид, ки чунин вазъи қор дар тамоми китобхонаҳои минтақа ҳукмфармост.

Бо назардошти вазъи вучуддошта, мо зарур донистем, ки қабл аз ҳама, барои ошно намудани кормандони китобхонаҳои ноҳия ба нозуқиҳои ташкили фонди китобхона ва такмили он, бақайдгириву коркарди адабиёт, барасмиятдарории китобҳои тозанашири ба фонд воридшуда, феҳристнигорӣ ва дигар масоили марбут ба фаъолияти китобдорӣ, семинари омӯзишӣ доир намоем. Семинар рӯзҳои 16-18-уми сентябр бо иштироки 38 нафар мудирони китобхонаҳои шаҳраку ноҳия дар Китобхонаи марказии шаҳраки Фарм баргузор гардид. Дар рафти семинар сараввал аз вазъи қори мудирони китобхонаҳои ноҳияи Рашт пурсон шудем ва маълум гашт, ки қуллӣ мудирони китобхонаҳои ноҳия маълумоти соҳавӣ надоранд. Баъдан ба онҳо дар бораи чи тавр аз нав барқарор намудан ва тарзи дуруст ҷобачо гузоштани адабиёт дар фонди китобхона, услуби тартиб додани феҳристҳои алифбой, мурағбатӣ ва электронӣ маълумот додем. Таваҷҷӯҳи иштирокдорони семинар бештар ба ҳаллу фасли масоили муҳими китобдорӣ, аз қабилӣ ташкили фонди китобхона ва қисмҳои асосии он, манбаъҳои асосии такмили фонди китобхона, тарзҳои гуногуни ҷобачогузори адабиёт дар фонд, аҳамияти ҷудокунандаҳо дар рафҳои китоб, фонди қушод, ҷобачогузорӣ ва тарзҳои истифодабарии он, тарзи нигоҳдорӣ ва муҳофизати фонди китобхона, вежагиҳои коркарди адабиёт, гурӯҳбандии адабиёт дар фонд аз рӯи аломатҳои гуногун, гузоштани муҳри китобхона ва рақами инвентарӣ, гузоштани рақами таснифоти китоб аз рӯи ҷадвали ТҚБ (ББК) «Таснифоти китобдорӣ - библио-

графӣ», тарзи таҳияи барга, тасвири китоб ва омода намудани феҳристи алифбой, ҷалб карда шуд. Ҳамзамон оид ба нақшу мақом ва вазифаву аҳамияти дастгоҳи маълумотдихӣ-библиографии китобхона ва қисмҳои асосии он: захираи нашрҳои маълумотӣ-библиографӣ, системаи феҳристу картотекаҳо ва захираи маълумотномаҳои иҷрошуда дар пажӯҳишу дастрас намудани адабиёти дархостшаванда ва омӯзишу тарғиби фонди китобхона, мубодилаи афкор сурат грифт. Бахусус дар семинар андешаҳои ҷолиб перомунӣ ташкили китобхонаҳои электронии анъанавӣ, таҳияи феҳристҳои электронии алифбой ва мураббаъӣ барои хонандагон, тарзу усулҳои истифодаи сомонаҳои интернетӣ барои дарёфти адабиёти электронӣ ва истифодаи он дар раванди хизматрасонӣ, ҷорӣ намудани технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар таҷрибаи китобхонаҳои деҳот, баён ёфтанд.

Тибқи нақша мо ба фаъолияти китобхонаҳои деҳаҳои Бедак ва Ҳалқарф низ шинос шудем. Таҳлил нишон дод, ки фонди ин китобхона-филиалҳо ба се равзан: «Китобҳои нав воридшуда», «Китобҳои бадеӣ» ва «Китобҳои умумӣ» бо тартиби алифбой (на ҳамеша ин тартиб риоя гардидааст) ҷобачо гузошта шудаанд. Ин низоми гурӯҳбандӣ барои пажӯҳиш ва пайдо намудани адабиёт аз байни анбӯҳи китобҳо аз китобдор ва хонандагон вақти зиёдро тақозо менамуд. Аз ин рӯ, ба мудирони китобхона-филиалҳо оид ба тарзи ҷобачогузорию адабиёт дар фонд, тарзи дуруст пур намудани формуляр ва дафтари бақайдгирии ташрифоварию хонандагон ва дигар ҷузъиёти корҳои заруриро, ки барои ислоҳи камбудиву норасоӣҳо мусоидат менамоянд, тавсияҳои методӣ дода шуд.

Ҳамин тавр, бо иштироки тамоми мудирони китобхонаҳои ноҳияи Рашт дар давоми рӯзҳои сафари хидматӣ бо истифода аз китобҳои фонди Китобхонаи марказии ноҳия 2000 номгӯи адабиёт мутобиқи талаботи ҷадвали ТКБ (БК) «Таснифоти китобдорӣ - библиографӣ» рақамгузорӣ ва ба соҳаҳои дониш ҷудо карда шуд. Илова бар ин, дар асоси адабиёти таснифшуда (2000 номгӯӣ) феҳристи алифбоии анъанавӣ ва феҳристи алифбоии электронӣ тартиб дода шуд. Сипас ба кормандони китобхонаҳои ноҳия оид ба идома додани корҳои иҷрошуда дар самти коркарди адабиёт тибқи ҷадвали ТКБ, таҳияи феҳристҳои анъанавию электронии хизматрасон барои хонандагон, пайваста такмил додани фонди китобхонаҳо бо адабиёти тозанаشر, гурӯҳбандиву ҷобачогузорӣ ва дигар амалиётҳои марбут ба ҳифзу нигоҳдорӣ ва тарғибу ташвиқи фонди китобхонаҳо, маслиҳатҳо дода шуд.

Ҷамбасти натиҷаи сафари хидматӣ тақозо мекунад, ки барои беҳтар намудани фаъолияти китобхонаҳои ноҳияи Рашт, қабл аз ҳама, чунин корҳоро ба анҷом расонидан ба мақсад мувофиқ аст. Аз ҷумла:

- сатҳи дониши касбии китобдорони ноҳияро тавассути ташкил намудани курсҳои кӯтоҳмуддати такмили ихтисос ва дар назди филиали Донишгоҳи давлатии педагогии шаҳраки Фарм ташкил кардани шӯъбаи китобдорӣ такмил дод;

- тамоми фонди китобхонаҳои ноҳияро тибқи ҷадвали ТКБ (БК) рақамгузорӣ карда, ба соҳаҳои дониш ҷудо намуд;

- тибқи талабот барои омӯзиш, истифода ва муаррифии фонди китобхонаҳо навъҳои гуногуни феҳристу картотекаҳо тартиб дода шаванд;

- ҷиҳати бунёд ва такмили фонди нашрҳои маълумотдихӣ-библиографӣ тадбирҳои мушаххас андешид ва ҳарчи бештар бо ворид сохтани донишномаҳову луғатҳо, маълумотномаҳову тақвимҳо мазмуну мундариҷаи фондро мукамал намуд;

- аз имконияти воситаҳои нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ васеъ истифода карда, ҷиҳати ташкили китобхонаҳои электронии анъанавӣ ва маҷозӣ тадбирҳо андешид.

Рахронова Г.,
Хикматов Н.

СОСТОЯНИЕ БИБЛИОТЕЧНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ В РАШТСКОМ РАЙОНЕ

В исследовании обобщены вопросы библиотечного обслуживания населения Раштского района, организация и проведение массовых мероприятий, полнота и недостатки фондов библиотек, особенности классификации, группировки и расстановки книг. Также рассмотрено состояние справочно-библиографического аппарата библиотеки и рекомендованы пути дальнейшего улучшения библиотечного обслуживания региона.

Ключевые слова: книга, библиотека, библиотечное обслуживание, справочно-библиографический аппарат, группировка, библиотечный фонд, читатель, массовые мероприятия, исследование, Раштский район.

Rahmonova G.,
Hikmatov N.

SITUATION OF LIBRARY SERVICES IN RASHT DISTRICT

The article generalises the issues of library services to the population of the Rasht district, organization and holding of mass events, the completeness and disadvantages of the holdings of library funds, the criteria of classification, grouping, and arrangement of books. Also were considered the condition of reference and bibliographic apparatus of the library and ways of further improvement of library services in the region.

Keywords: book, library, library services, reference and bibliographic apparatus, groupings, library fund, reader, events, research, Rasht district.

ТДУ 02+9точик+025.3+008+681+017/019

Комилов М.

РУШДИ ШАБАКАИ КИТОБХОНАҲОИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ

Дар мақола бо истифода аз маводи омори Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар муассисаву ташкилотҳо, вазъи воқеии таърихи рушди китобхонаҳо дар даврони истиқлол мавриди омӯзиши қарор гирифта, чараҳои инкишоф ва тағирёбии рушди шабакаи китобхонаҳо мувофиқи таснифоти китобдорӣ ва муқаррароти соҳавӣ таҳқиқ шудааст.

Калидвожаҳо: китобхона, рушд, шабака, истиқлол, барнома, компьютер, интернет, заминаи моддӣву техникӣ, таҷҳизот.

Раванди ташаккул ва рушди китобхонаҳои Тоҷикистонро дар даврони истиқлол метавон ба ду давра тақсим кард. Давраи якум – солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва марҳилаи барқароршавӣ: солҳои 1991-2002; давраи дуюм – солҳои 2003-2016.

Давраи якуми сохтмони китобхонаҳои мамлакат дар шароити ҷанги шаҳрвандӣ чараён гирифт. Воқеаҳои нохуши ибтидои солҳои 90-уми асри ХХ ба ҳаёти ошоштаи халқ, пешрафти иқтисодиёт, рушди илму фарҳанги ҷумҳурӣ зарбаи сахти ҳалокатборе расонд. Дар натиҷа мардуми фарҳангсолору кавиירוода фарсахҳо аз илму ҳунар дур монд. Ин ҷанги хонумонсӯз албатта ба кори илму маориф ва фарҳангу ҳунар низ таъсири худро гузошт. Дар ин миён дари мактабу донишкадаҳои олий, китобхонаҳову марказҳои фарҳангӣ-фароғатӣ баста шуданд ва ё ба таври бояду шояд ғаёл буда наметавонистанд. Дикқати одамони синну сол ва касбу кори мухталиф аз китобхониву донишандӯзӣ дур гашт. Норасоии захираҳои моддиву маънавӣ ба пешрафти кори китобхонаҳо, ки дар низоми умумии фарҳанг мақоми махсусро ишғол мекунанд, монеа эҷод кард. Илова бар ин, пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ низоми воридоту содироти китоб ба ҷумҳурӣ маҷрои худро дигар кард. Дигар китобҳо ба ҳайси нусхаҳои ҳатмӣ аз марказ ва ҷумҳуриҳои собиқ иттиҳод ба китобхонаҳои калонтарини ҷумҳурӣ ворид намешуданд. Масалан, агар соли 1991 ба шуъбаи ниғаждорӣ китобҳои Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ, тавассути сарчашмаҳои мухталиф 59057 китоб ворид шуда бошад, пас аз як сол, яъне соли 1992 ин теъдод 15158-ро ташкил дод, ки нисбат ба соли қаблӣ 43899 адад кам шуда буд. Солҳои минбаъда низ воридоти китоб ба Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ кам гардид. Масалан, соли 1993 – 12756 адад, 1994 – 7472, 1995 – 3138, 1996 – 3136, 1997 – 1663, 1998 – 2040, 1999 – 2894, 2000 – 2500, 2001 – 2108, 2002 – 2352. Тибқи маълумоти солҳои 1991 – 1994 додани китоб ба хонандагон низ кам гардид. Шароити китобхона ба талабот ҷавобгӯӣ набуд. Толорҳо сард, теъдоди мутаҳассисони соҳаи китобдорӣ дар Китобхона кам шуд. Хонандагон низ ба китобхона кам меомаданд. Соли 1994 аз шуъбаи ниғаждорӣ китобҳо ба толори умумии хониш, толори хониши илмҳои дақиқ, абонементи байни китобхонаҳо ва дигар шуъбаҳои китобхона ҳамагӣ 73742 адад адабиёт дода шудааст. Ин рақам соли 1995 – 38060 ададро ташкил дод, ки нисбат ба соли 1994 – 35680 адад кам мебошад [4].

Боиси таассуф аст, ки солҳои баъдичангӣ дар баъзе манотиқи ҷумҳурӣ аз ҷониби ашхоси алоҳида тасарруф намудани бинои китобхонаҳо ва онҳоро ҳамчун манзили зисту нуктаи савдо истифода кардан, мушоҳида карда мешуд. «Дар ҳамон солҳо аксари китобхонаҳо дар биноҳои номувофиқ ғаёлият мекарданд, ба таъмиру тармим ниёз доштанд ва ҷавобгӯӣ оддитарин талаботи нигоҳдорӣ китобу хизматрасонӣ набуданд. Ҳодисаҳои ғайримаксаднок ва ғайриқонунӣ истифода бурдани биноҳо ва худуди онҳо ба мушоҳида мерасид. Дар хусуси таҷҳизоти замонавӣ ғаёлият, технологияи муосири иттилоотию маърифатӣ, дастрасӣ ба компютеру интернет ҳочати гап ҳам набуд» [13].

Ин ва дигар сабабҳои айниву зеҳнӣ боис шуданд, ки дар ҷумҳурӣ на танҳо шумораи китобхонаҳо ва теъдоди китобҳои ба захираи онҳо воридшаванда кам шуданд, балки сатҳи китобхонӣ низ поён фаромад.

Давраи дуҷуми таърихи сохтмони китобхонаҳои Тоҷикистонро (солҳои 2003-2016) метавон давраи эҳё, ба эътидолии ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангӣ дар мамлакат ном бурд. Рушди устувори ҷумҳурӣ ба Ҳукумати мамлакат имкон дод, ки ба рушди фарҳанги миллий, аз ҷумла ғаёлияти китобхонаҳо тавачҷуҳи хоса зоҳир намояд. Дар ин давра, заминаи меъёриву ҳуқуқи китобхонаҳои мамлакат такмил ёфт, қарору қонунҳои нав ва концепсияву барномаҳои давлатӣ марбут ба соҳаи китобдорӣ қабул шуданд, барои азнавсозӣ ва бунёди китобхонаҳои наву замонавӣ аз ҳисоби бучети давлат маблағҳои зарурӣ ҷудо шуданд.

Қабули қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи беҳтар намудани вазъи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ» №361 аз 14 августи соли 2003 ва дар робита ба ин ба тасвиб расидани Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи чудо намудани 200 ҳазор сомонӣ, аз Ҳукумати шаҳри Душанбе чудо шудани 173 ҳазор сомонӣ барои таъмир, тақвияти фаъолият ва беҳтар гардонидани вазъи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ мусоидат намуданд [20]. Тибқи банди 4-и Қарори мазкур вазоратҳои фарҳанг, молия, иқтисод ва савдои ҷумҳурӣ вазифадор карда шуданд, ки якҷоя Барномаи рушди минбаъдаи китобхонаҳои ҷумҳуриро, аз ҷумла Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсиро таҳия ва ба тасдиқи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намояд.

Баҳри иҷрои супориши мазкур «аз ҷониби мутахассисони соҳа тамоми самтҳои фаъолияти китобдорӣ мавриди таҳлили амиқ ва ҳамаҷониба қарор дода шуд. Таҳлил собит намуд, ки базаи моддӣ-техникии китобхонаҳо, тарбияи китобдорон, вазъи хизматрасонӣ ба хонандагон, чараҳои корҳои илмӣ-таҳқиқотии соҳаи китобдорӣ, ҳаҷм ва таркиби фонди китобхонаҳо, робитаи гуногунпаҳлуи байналмилалӣ дар ин соҳа ҷавобгӯии талаботи ҷомеаи тозаистиклоли Тоҷикистон нест» [13].

Тибқи талаботи қарори Ҳукумат ду барномаи давлатӣ: «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» ва «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ барои солҳои 2006-2015» таҳия шуд ва баҳри татбиқи онҳо аз ҳисоби бучети давлат 7 миллиону 310 ҳазору 200 сомонӣ пешбинӣ гардид. Татбиқи барномаҳои зикршуда имкон дод, ки фонди китобхонаҳои мамлакат бо адабиёти тозанаشر таъмин гардад, сатҳу сифати хизматрасонӣ ба аҳоли беҳтар шавад, заминаи моддӣ-техникии китобхонаҳо тақвият ёбад, дар фаъолияти китобхонаҳо низоми нави худкори раванди китобдорӣ-иттилоотӣ ҷорӣ гардад, ҳамкориҳои байналмилалӣ китобдорӣ густариш ёбад ва заминаҳои устувор барои воридшавии китобхонаҳои мамлакат ба ҷомеаи иттилоотӣ муҳайё карда шаванд. Аз ҷумла, бо мақсади мустаҳкам намудани заминаи моддию техникии китобхонаҳои мамлакат тибқи нақшаи ҷорабиниҳои «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» аз ҳисоби маблағҳои пешбинигардида «дар маҷмӯъ 608 ҳазор сомонӣ чудо гардида, бинои 59 китобхона, аз ҷумла 7 китобхона дар шаҳру ноҳияҳои Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, 8 китобхона дар вилояти Суғд, 16 китобхона дар вилояти Хатлон, 6 китобхона дар шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ таъмир шуд. Барои таъмини китобхонаҳои ҷумҳурӣ бо таҷҳизот, аз ҷумла мебелу ҷевонҳо, дастгоҳҳои нусхабардорӣ, аудиовизуалӣ, системаҳои шамолдиҳӣ ва чангкашӣ, рафҳои китобмонӣ, компютерҳо 423 ҳазору 240 сомонӣ чудо гардида, ба суратҳисоби шуъбаҳои фарҳанги шаҳру ноҳияҳо интиқол гардид» [18]. Ҳамзамон, дар доираи Барномаи мазкур ташкили «Корвони китоб» ҷиҳати таъмини китобхонаҳои мамлакат бо китобҳои тозанаشر мусоидат намуд. Ин Корвон аз соли 2007 инҷониб 1405 ҳазор нусха китобро ба маблағи 1588801,10 ройгон ба китобхонаҳои шаҳру ноҳияҳо тақсим намудааст [23].

Дар давраи дуҷуми сохтмони китобхонаҳо заминаи моддӣ-техникии китобхонаҳои мамлакат то андозае беҳтар гардид. Аз ҷумла, дар ноҳияи Рашт 3 бинои китобхона бунёд гардида, Китобхонаи деҳаи Харангони болои ноҳияи Варзоб, Китобхонаи марказии шаҳри Роғун ба бинои нав кӯчонида шуда, бинои Китобхонаи марказӣ ва филиалҳои № 4,5,6,7-и ноҳияи Шаҳринав ба маблағи 15 ҳазор сомонӣ, Китобхонаи «Дӯстии халқҳо»-и шаҳри Норак ба маблағи 45000

сомонӣ, филиалҳои Китобхонаи марказии ноҳияи Ваҳдат ба маблағи 8 ҳазор сомонӣ, Китобхонаи марказӣ ва филиали № 65 ноҳияи Хуросон, бинои китобхонаҳои деҳоти Пилдони миёна, Чолболоти ноҳияи Циргатол, китобхонаҳои марказии шаҳри Душанбе, ноҳияҳои Роштқалъа, Ванҷ таъмир гардиданд [21].

Баъди қабули «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» (с. 2005) ва «Барномаи компютеркунонии китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013» (с. 2010) «дар китобхонаҳои кишвар дигаргунии зиёд ба вучуд омад. Тӯли панҷ соли охир бинои беш аз 50 китобхонаи навоҳии дурдаст таъмир гардида, бо рафи китобмониву мебел таҷҳизонда шуданд. Дар ноҳияҳои Восеъ, Балҷувон ва баъзе навоҳии дигари кишвар 20 китобхонаи наву замонавӣ сохта ба истифода дода шуд» [19].

Илова бар ин, дар давраи рушди сохтмони китобхонаҳои Тоҷикистон баъзе китобхонаҳо тавассути соҳиб шудан ба бурсҳои хурд имкони бехтар намудани заминаи моддиву техниро пайдо карданд. Масалан, соли 2002 бо ташаббус ва дастгирии Институти «Ҷомеаи Кушод»-и Тоҷикистон дар назди Китобхонаи вилоятии ба номи Садриддин Айнии минтақаи Кӯлоб маркази иттилоотӣ ба фаъолият шурӯъ кард. Ин марказ дар баробари дастрас намудани адабиёти ҷопии дорои мазмуни иттилоотӣ, ҳафтае як маротиба аз навигарҳои фарҳанги ҷумҳурӣ ба таври хаттӣ ба китобхонаҳои минтақаи Кӯлоб иттилоъ меод. Баъдтар соли 2004 тибқи барномаи «Фарҳанг ва санъат», ки аз ҷониби ҳамин ташкилот таҳти унвони «Ҷорӣ намудани технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ» пешниҳод шуд, китобхона соҳиби бурс (грант) гардид. Дар натиҷа ба китобхона 2 компютер, 1 принтер ва 1 дастгоҳи нусхаафзоя дода шуд. Инчунин, баҳри амалӣ гардидани «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» бо дастгирии ҳукумати вилоят ба китобхона боз 9 компютер дода шуд. Соли 2007 китобхона ба шабакаи байналмилалӣ Интернет пайваст гардид. Айни ҳол бештар аз 5000 нафар хонандагон аз ин сарвати бебаҳо истифода карда, эҳтиёҷоти иттилоотии ҳамарӯзаи худро қонеъ мегардонанд. Дар баробари ин технологияи компютерӣ имкон додааст, ки хонандагони китобхона маводи ҷопӣ ва китобҳои зарурии худро нусхабардорӣ намуда, чандин мушкilotу талаботи лозимашонро якбора иҷро намоянд. Мувофиқи талаботҳои сершумори хонандагон баъзе китобҳои серталаб дар дискҳои маҳсул нусхабардорӣ шуда, мавриди истифодаи доимии хонандагон қарор гирифтаанд [1].

Соли 2007 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон хангоми сафар ба ноҳияи Мастҷоҳ дар баробари таваҷҷуҳ намудан ба рушди иқтисодиёт, ба пешрафти фарҳанги ноҳия, аз он ҷумла китобхонаҳо низ мароқ зоҳир намуд. Бо иқдоми сарвари давлат барои таъмиру тармими китобхонаҳо 300 ҳазор сомонӣ маблағ ҷудо карда шуд, ки бо ин маблағ китобхонаи бачагона, китобхонаи марказӣ ва 15 филиали дар маҳалбудаи он аз таъмири хушсифат баромаданд. Соли 2010 дар асоси «Барномаи рушди иқтисодиву иҷтимоии ноҳияи Мастҷоҳ барои солҳои 2008-2015» як филиал-китобхона дар мавзеи назди сарҳадии ноҳия бунёд карда шуд [12]. Дар ноҳияи Кӯхистони Мастҷоҳ бошад, бо маблағгузориҳои Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон китобхонаҳои деҳаи Пастигав ва бачагонаи деҳаи Худгифи Боло аз таъмири ҷорӣ бароварда шуда, бо таҷҳизоти замонавӣ таъмин шуданд [15].

Китобхонаҳои системаи марказонидашудаи шаҳри Чкалов (ҳоло Бустон) дар асоси мувофиқаи пешакии тарафайн байни мақомоти иҷроияи ҳокимияти

давлатии шаҳри Чкалов ва КД «Востокредмет» санаи 29 майи соли 2009 бо Қарори №162-и ҳокимияти маҳаллӣ бо маҳзани китобии 30732 адад китобҳои гуногунсоҳа, ки аз мувозинаи КД «Востокредмет» ба мувозинаи бахши фарҳангии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳри Чкалов гузаронида шуд, ҳамчун китобхонаи оммавии системаи Вазорати фарҳанг таъсис ёфт. Тули се соли фаъолиятш китобхона маҳзани китобиашро то 38108 адад афзоиш дода, 2181 нафар хонандаи доимиро ба хониш ҷалб намуд ва миқдори диҳиши адабиётро ба 18923 нусха расонид. Ҳар сол байни хонандагон беш аз 90 чорабиниҳои ҷолибро дар китобхонаи марказӣ ва филиалҳо гузаронида, дар тарғиби китобҳо доир ба ҳамаи соҳаҳои дониш ҳамчун Маркази иттилоотии №1 дар шаҳр мақом гирифт [7].

22-юми июли соли 2011 дар арафаи ҷашнҳои 100-солагии устод Мирзо Турсунзода ва 20-умин солгарди Истиклолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташрифи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар, Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон бинои Китобхонаи марказии шаҳри Турсунзода ба истифода дода шуд ва бо пешниҳоди Президенти Тоҷикистон китобхонаи мазкур ба номи шоири зиндаёд устод Мирзо Турсунзода номгузорӣ гардид. Бинои китобхонаи марказӣ аз шуъбаи китобтаъминкунӣ, китобхонаи бачагона, толори хониши бачагона, шуъбаи компютерӣ, толори хониши калонсолон ва маҷлисгоҳ иборат аст. Дар китобхонаи марказии ба номи Мирзо Турсунзода 5-нафар корманд аз рӯи ихтисоси китобдорӣ қору фаъолият менамоянд. Фонди умумии китобхонаи мазкур 46179 нусха буда, теъдоди китобҳо бо забони тоҷикӣ 11661, бо забони русӣ 30245 ва бо дигар забонҳо 4273 нусхоро ташкил медиҳад. Дар назди китобхонаи марказӣ шуъбаи компютерӣ низ фаъолият менамояд, ки бо технологияи замонавӣ мучаҳҳаз гардида, дорои 10 адад компютер, 4 адад принтер ва 1 адад сканер мебошад. Дар шуъбаи мазкур маҳфили «Омузиши курси компютерӣ» дар байни наврасон ба таври ройгон ташкил карда шудааст. Илова бар ин, дар назди шуъба бахши адабиёти электронӣ таъсис дода шудааст, ки айни замон зиёда аз 6500 нусха китобҳои нодиру камёб аз ҷумлаи бадеию соҳавӣ нусхабардорӣ карда шудааст. Инчунин тамоми фонди бойгонии китобҳо ба рӯи хат гирифта шудааст, ки талаботу дархости хонанда саривақт қонё гардонида мешавад. Шуъба ба шабакаи интернет пайваст аст [17].

10 августи соли 2011 бо иштироки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон дар арафаи ҷашни 20-солагии Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон Китобхонаи оммавии вилояти Хатлон ба номи Шамсиддин Шохин расман мавриди истифода қарор дода шуд. Китобхона дорои беш аз 100 ҳазор нусха адабиёти илмӣ, бадеӣ, соҳавӣ ва бачагона мебошад. Дар шуъбаи автоматикунонӣ ва технологияи компютерӣ 10 адад компютер таҷҳизонида шудааст ва китобхона аз моҳи сентябри соли 2013 ба шабакаи Интернет пайваст мебошад [25].

Дар даврони истиқлол аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ, бахусус Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон чихати бунёди китобхонаҳои нави замонавӣ ва таъмин намудани фонди онҳо бо адабиёти навтарин тадбирҳои мушаххас андешида шуданд. Аз ҷумла, Президенти мамлакат аз ҳисоби фонди захиравии хеш баҳри мукамалгардонии фонди Китобхонаи миллӣ бо китобу рӯзномаҳои тозанашири ватанию хориҷӣ, истифодаи хонандагони он аз пойгоҳҳои иттилоотии хориҷӣ 543 586 ҳазор сомонӣ ҷудо намуд. Ба ин маблағ Китобхонаи миллӣ 9615 нусха китоб аз Россия, Англия, Германия ба забонҳои русӣ, англисӣ, фаронсавӣ, немисӣ, арабӣ харидорӣ намуд. Илова бар ин, тибқи нишондоди «Барномаи рушди Китобхонаи

миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ барои солҳои 2006-2015» дар давоми солҳои 2006-2011 баҳри мукамалгардонии фонди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ бо маблағи 304165,36 сомонӣ 12989 нусха адабиёти тозанашири соҳаҳои гуногун, аз ҷумла 54 нусха дастхатҳо ба монанди «Қуръон»-и карим, «Фикҳ»-и Имоми Аъзам, «Равзат-ул-аҳбоб», «Китоб-ул-мавоиз ва аҳодис»-и Набавӣ, «Девони имло», «Нодир-ул-меъроҷ», «Шарҳи танқеҳ-ул-усул», «Сироч-ул-қулуб», «Шарҳи вақоъ», «Китоби масъала ва тухфат-ул-воизин», «Мулк-ул-вахҳоб», «Китоби фикҳ», «Маслак-ул-мутаққин»-и Суфи Аллоҳёр ва ғайра харидорӣ карда шудаанд. Ҳамзамон, дар доираи татбиқи нишондодҳои Барномаи мазкур 89297 сомонӣ барои обуна ба 464 номгӯи рӯзномаву маҷаллаҳои ватанӣ ва 87 номгӯи матбуоти хориҷӣ, инчунин пардохти хизмати почта ҷиҳати интиқоли китобҳо баҳри таъмини ҷараёни мубодилаи байналмилалӣ китоб масраф гардидааст [3].

Бо Фармони Президенти мамлакат аз 27 июли соли 2011, № 1093 Китобхонаи миллии Тоҷикистон таъсис ёфт, ки муассиси он Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ба ҳайси фармоишгари бинои нави Китобхонаи миллии Дирексияи сохтмони иншоотҳои ҳукумати Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият намуд. Пудратчии асосии сохтмони бино Ширкати сеюми сохтмону васлкунии «СУАР»-и Ҷумҳурии Халқии Хитой буд. Маросими ифтитоҳи бинои нави Китобхонаи миллии дар арафаи ҷашни байналмилалӣ Наврӯз, 20 марти соли 2012 бо иштироки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон баргузор гардид. Бинои нави Китобхонаи миллии 167 метр дарозӣ ва 52 метр баландӣ дошта, аз чор қисм: қисми «а» - аз 9 ошёна бо таххона; қисми «б» ва «в» аз 6 ошёна бо таххона; қисми «г» аз 4 ошёна иборат аст. Масоҳати умумии китобхона 44 ҳазору 78 метри мураббаъ мебошад. Китобхона дорои 25 толори хониш барои 1500 ҷойи нишаст, 28 маҳфузгоҳ барои нигоҳдории 10 млн. китоб ва дигар навъҳои асноди иттилоотӣ, 9 маҷлисгоҳ ва толори баргузории конференсу симпозиумҳо барои 1200 ҷойи нишаст, 2 толори намоишгоҳи китобҳо, 1 толори театрии барои 100 ҷойи нишаст, 40 бахшу шӯба ва марказҳо мебошад. Дар Китобхона барои хонандагон 275 ва барои кормандони китобхона 312 ҷойгоҳи худкори корӣ муҳайё карда шудааст [11].

Бо мақсади таҳкими заминаи моддиву техникӣ, таъмир ва таъмини коршоямии биноҳои китобхонаҳои мамлакат, харидории асбобу анҷом, таҷҳизоти техникӣ, барномаҳои компютерӣ, ҷопи маводи илмӣ-методӣ ва таълимӣ барои китобдорон, аз ҳисоби маблағҳои «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» то соли 2015 дар маҷмӯъ 4 млн. 230 ҳазору 32 сомонӣ масраф гардидааст [23].

22 сентябри соли 2015 дар шаҳраки Ҳисор Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон Китобхонаи марказии ноҳияро расман мавриди истифода қарор дод. Сохтмони китобхона моҳи феврالی соли 2014-ум бо тарҳ ва усули ҳоси меъмурию шаҳрсозӣ шурӯъ гардида, бо харҷи 6 миллион сомонӣ бо фармоиши Дирексияи сохтмони иншооти ҳукумати Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Ҷамъияти дорои масъулиятш маҳдуди «Монолит 2011» бунёд гардид. Китобхонаи марказӣ дорои 40 толори хизматрасониву китобнигоҳдорӣ ва ҳучраи корӣ буда, дар онҳо 38 компютер васлу насб шудаанд. Китобхона аз шӯбаҳои маълумотдиҳӣ-библиографӣ, илмӣ-методӣ, хизматрасон, феҳристнигорӣ, китобхонаи электронӣ, бахши бақайдгирӣ, толори адибони водии Ҳисор ва ду толори барҳавои хониш иборат мебошад [10].

Дар даврони истиқлол, бо ташаббуси шахсони алоҳида, соҳибкорони маҳаллӣ ва аҳолии шаҳраку деҳот бо усули ҳашар низ китобхонаҳои нав бунёд ёфта, бинои китобхонаҳои кӯҳна таъмир шуданд. Масалан, яке аз шахсиятҳои шинохтаи ҷумҳурӣ, шодравон профессор Карим Абдулов аз ҳисоби маблағҳои ҳаққи қалами худ филиали китобхонаи хоҷагии «Зарафшон»-и ноҳияи Мастчоҳро таъмир карда, бо мизу курсиҳои нав ва 1 компютеру 1 принтер таъмин намуд [12]. Ҳамзамон, дар ҷамоати деҳоти ба номи Сафар Амиршоеви ноҳияи Балҷувон бо ташаббуси мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва соҳибкори маҳаллӣ Шухрат Тешаев китобхонаи нав бунёд гардид, ки он дорои 6 ҳазор адабиёти гуногуни илмӣ, бадеию соҳавӣ мебошад. Инчунин бо мусоидати сокинони маҳаллӣ дар деҳаи Баҳманрӯди ҷамоати деҳоти Танобчии ноҳияи Темурмалик китобхонаи замонавӣ сохта, мавриди истифодаи хонандагон қарор гирифт. Дар ноҳияи Ҷалолоддини Балхӣ бошад бо иқдоми мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва кӯмаки шахсони саховатпешаи ноҳия Сухроб Чиллаев ва Ёқуб Муҳаммадиев ду китобхонаи наву замонавӣ сохта ба истифода дода шуд [5]. Тӯли се соли охир дар асоси Барномаи рушди иқтисодию иҷтимоии ноҳияи Рашт дар деҳаҳои дурдасти ин ноҳия 12 китобхона сохта ба истифода дода шуд. Дар арафаи ҷашни 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон сокини деҳаи Шулё Қиёмуддин Неъматов аз ҳисоби маблағҳои шахсиаш як китобхонаи замонавӣ сохт, ки аз он муштариёни панҷ деҳаи Ҷамоати деҳоти ба номи Боқӣ Раҳимзода истифода мебаранд [8]. Илова бар ин, танҳо дар давоми 5 соли охир дар ҷумҳурӣ 13 китобхонаи оммавӣ бунёд ёфт ва аз ҳисоби сарчашмаҳои гуногун бинои 305 китобхона таъмир гардид [14].

Дар зарфи 25 соли истиқлолияти давлатӣ дар ҷумҳурӣ теъдоди зиёди муассисаҳои нави таълимӣ сохта ба истифода дода шуданд, ки ҳамаи онҳо дорои китобхонаҳои наву бо таҷҳизоти замонавӣ мучахҳаз мебошанд. Масалан, дар тӯли солҳои соҳибистиқлолӣ дар Тоҷикистон шумораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ 685 адад зиёд гардид. Имрӯз дар ҷумҳурӣ 151 муассисаи типӣ нав, аз ҷумла 83 гимназия (61 гимназияи давлатӣ, 22 гимназияи ғайридавлатӣ), 68 литсей (60 литсеи давлатӣ, 8 литсеи ғайридавлатӣ) фаъолият мекунад. Ҳамчунин, дар ин давра 9 адад мактаби президентӣ барои хонандагони болаёқат бунёд ва мавриди истифода қарор дода шуд. Дар даврони истиқлолият шумораи муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ низ афзуда, аз 13 адад ба 38 адад расид [16].

Баҳри қонеъ намудани талаботи аҳоли бо китобу нашрияҳои даврӣ, дар радифи китобхонаҳои оммавии давлатӣ, нақш ва мақоми китобхонаҳои шахсӣ низ бузург аст. Дар даврони истиқлол бештари китобхонаҳои шахсӣ рисолати азалии хешро содиқона иҷро намуда, иштирокчиҳои фаъоли озмунҳои ҷумҳуриявӣ гаштанд. Масалан, дар ноҳияи Дарвоз 18 августи соли 2008 «Китобхонаи оммавии Амирҷоновҳо» бо теъдоди 2796 нусха китоб ба фаъолият шурӯъ кард. Дар захираи ин китобхона наشري пурраи «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ, «Маснавии маънавӣ»-и Мавлавӣ, «Куллиёт»-и Саъдиву девони Ҳофиз, маҷаллаҳои «Шарқи сурх», «Садои шарк», «Фарҳанг», «Илм ва ҳаёт», «Занони Тоҷикистон» ва дигар осор бо забонҳои тоҷикию русӣ, англисию олмонӣ, арабию эстонӣ ва туркӣ маҳфузанд. Айни ҳол теъдоди захираи китобхона ба 5146 нусха расидааст. Танҳо дар соли 2014 бештар аз 500 китоб ба китобхона ворид шудааст. Умуман, бидуни истифодаи бешумори луғатҳои мухталифу воситаҳои ахбори омма, ки дар бастаҳо гирд оварда шудаанд, муштариёни китобхона наздикии 3000 китобро барои истифода гирифтаанд. Дар китобхона ҳамчунин, беш аз бист китоби дастхати нодири бо хуруфоти арабӣ чоп гардида маҳфузанд. Аз соли 2008 то соли 2015 дар васоити ахбори омма бахшида ба фаъолияти китобхона қариб 30 мақола чоп ва намоишҳои

зиёди телевизионӣ ва радиой омодаю пахш гардидаанд. Дар китобхона пайваста конференсияҳои хонандагон ва маҳфилҳои илмиву адабӣ баргузор мегарданд. Соли 2014 китобхона дар озмуни ҷумҳуриявӣ «Бехтарин китобхонаи шахсии сол» иштирок намуда соҳиби Шохҷоиза шуд [2]. Дар ноҳияи Восеъ 3 китобхонаи шахсӣ низ бо теъдоди 8 ҳазор нусха китоб дар хидмати мардум қарор доранд. Хусусан, китобхонаи шахсии Тилло Самад, ки соли 2013 бунёд шуда беш аз 5,2 ҳазор нусха китоб дорад, ба мардуми деҳаи Кадучии ҷамоати деҳоти ба номи М. Вайсов хизмати шоиста мерасонад. Китобхона дорои 2 компютер буда бо шабакаи Интернет пайваस्त аст [9]. Дар ноҳияи Фархор бо ташаббуси баъзе омӯзгорон дар назди муассисаҳои таълимӣ китобхонаҳои шахсӣ ташкил шуданд. Масалан, китобхонаи шахсии омӯзгор Абдулҳамид Мачидзода дар мактаби № 10 бо теъдоди 8 ҳазор нусха ва «Адабхона»-и Маҳмуд Мирзоев, омӯзгори мактаби № 5-и ноҳияи мазкур, бо теъдоди 4500 нусха адабиёт дар хизмати мактабиёнанд [24].

Бо вучуди ҳамаи ин дастовардҳо дар қори китобхонаҳои кишвар ҳануз ҳам камбудии ҷиддӣ ба назар мерасанд. Масалан, натиҷаи таҳқиқи фаъолияти китобхонаҳои минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ, ки аз ҷониби ходимони илмӣ шуъбаи китобшиносӣ, китобхонашиносӣ ва библиографияшиносии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот ба сомон расид, наҷандон хуб арзёбӣ шудааст. Таҳқиқоти доиршуда нишон дод, ки «аксари китобхонаҳои деҳот ба ҳоли худ вогузошта шуда, аз ҷониби ҳукуматҳои маҳаллӣ дастгирие намебинанд ва як қисми ин китобхонаҳо таъмирталаб ва қисми дигар дар биноҳои мактаб, хонаи шахрвандон ва дигар ҷойҳо иҷоранишинанд. Дар ноҳияҳои, ки зиёда аз 100 деҳа доранд ҳамагӣ аз 25 то 35 китобхона амал менамояд, ки аз он 70% аҳолии деҳот бебаҳраанд. Китобхонаҳои амалкунада аз ҷиҳати таъмини мутахассис, китобҳои нав, таҷҳизот, дастрасӣ ба иттилоот ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ нестанд» [6]. «Дар вилояти Суғд 116, Хатлон 145, ВМКБ 49, шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ 109 китобхона таъмирталаб буда, мутаносибан 7, 21, 27, 33 китобхона дар ҳолати садамавӣ қарор доранд. Илова бар ин, дар вилояти Хатлон 92 китобхона, Суғд 59 китобхона, ВМКБ 39 китобхона, шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ 117 китобхона бинои мустақил надошта, дар биноҳои истиқоматӣ ва дигар ташкилоту муассисаҳо ҷойгир шудаанд» [18, с.22]. Дар Тавилдара, Дарвоз, Мастҷоҳ ва баъзе ноҳияҳои дигар «то ҳол аз сабаби надоштани бинои асосӣ қисме аз китобхонаҳо дар хонаҳои истиқоматӣ ҷойгир шудаанд. «Барномаи компютеркунонии китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013» низ пура иҷро нашуд. Мутаассифона, дар ин муддат ба ҳамаи китобхонаҳои кишвар танҳо 220 компютеру 280 принтер харида шуд ва ин ҳам аз ҳисоби маблағи барнома. Масъулини вилоятҳо барои анҷоми ин кор чораҳои зарурӣ наандешиданд» [19]. То имрӯз дар деҳаҳои Шулмаки Ҷамоати деҳоти Боқӣ Раҳимзода, Мулло - Бароти Ҷамоати Ҷафр, Қалъаи Сурх ва маҳаллаи Сарипули Ҷамоати шаҳраки Фарми ноҳияи Фарм китобхонаҳо таъсис наёфтаанд [8].

Ҳамин тавр, дар даврони истиқлол, барои ташаккул ва рушди китобхонаҳои Тоҷикистон як қатор омилҳо таъсир расониданд, аз ҷумла:

- таърихи пайдоиш ва рушди китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол ба ҷараёни рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии мамлакат алақои ногусастанӣ дорад;

- санадҳои меъёриву ҳуқуқии қабулшуда асоси қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар соҳаи китобдорӣ ба расмият дароварда, барои рушди бемайлоии китобхонаҳои мамлакат шароити зарурӣ фароҳам оварданд;

– барои рушди устувори сохтмони китобхонаҳо дар даврони истиқлол, дастгирии давлатӣ, ҷаҳонӣ ва ташкилотҳои ҷаҳонӣ ва ташаббусҳои алоҳидаи шахсони воқеӣ, аҳамияти калон дорад;

– баланд шудани масъулияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ чӣ қадар иншооти инфрасохтори китобхонаҳо;

– дар баробари бунёди биноҳои нави китобхонаҳо, таъмири азнавбарқарорсозии китобхонаҳои шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ, таъмири ёфтани заминаи моддӣ ва техникаи онҳо;

– иштироки фаъолони китобхонаҳо барои соҳиб шудан ба бурсҳои хурд ва татбиқи лоиҳаҳои китобдорӣ;

– аз ҷониби шахсони воқеӣ ҳуқуқӣ таъмири ёфтани фонди китобхонаҳо.

Дар радиои муваффақиятҳо, дар фаъолияти китобхонаҳои мамлакат камбудӣ ва норасоӣ ҳамаҷониба дорад, ки рафъи онҳо ба пешрафти қисми китобхонаҳо, мусоидат хоҳад кард:

– то кунун ҳамаи китобхонаҳо дар шароити деҳот бо биноҳои алоҳидаи замонавӣ таъмин шудаанд;

– на ҳамаи китобхонаҳои мамлакат, бахусус китобхонаҳои деҳот бо технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ таҷҳизонида шудаанд;

– бештари китобхонаҳои мамлакат ба мутахассисони баландхаттоси соҳаи китобдорӣ таъин карда шудаанд;

– китобхонаҳо аз имконоти воситаҳои нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ кам истифода менамоянд ва то кунун дар аксари китобхонаҳои мамлакат соҳаҳои интернетӣ вуҷуд надоранд;

– таҳқиқотҳои сотсиологӣ марбут ба омӯзиши дораҳои фонди китобхонаҳо ва мувофиқати мазмуну муҳтавои онҳо ба эҳтиёҷи хониши хонандагон баргузор нагардидаанд.

Барои барқарор намудани камбудии ҳамаҷониба, ба андешаи мо, ҳалли чунин масоил зарур мебошад:

– стандартизатсионии асоси меъёри соҳаи китобдорӣ;

– таъмини китобхонаҳо бо биноҳои мувофиқ ва замонавӣ;

– таҳия ва татбиқи барномаи давлатии компютеризатсионии китобхонаҳои деҳот;

– ташкили донишқадаи таъмири ихтисоси қисми китобхонаҳо;

– таъмини китобхонаҳои мамлакат (бахусус китобхонаҳои шаҳру ноҳияҳои дурдаст ва баландкӯҳи ҷумҳурӣ) бо технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ;

– истифодаи бамавриди шабакаи байналмилалӣ Интернет баҳри тарғиби фаъолияти китобхонаҳо дар самти тарғиби фонди китобӣ ва ҷалби хонандагон ба китобхонӣ;

– ташкил ва баргузори таҳқиқотҳои сотсиологӣ дар самти омӯзиши дораҳои ва ноқисии фонди китобхонаҳои мамлакат ва мувофиқати онҳо ба талабот ва эҳтиёҷи хониши хонандагон;

– таъсиси соҳаҳои интернетӣ ва тавассути онҳо тарғиби намудани донишҳои китобдорӣ-иттилоотӣ.

Адабиёт

1. Азимов, А. Сарватҳои иттилоотии Китобхонаи вилояти ба номи С. Айни [Матн] // Сарватҳои иттилоотии китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши онҳо дар рушди иқтисодӣ, инноватсия ва маърифати ҷомеа: Маводи конфронси умумиҷумҳуриявӣ. – Душанбе: Бебок, 2015. – С. 17-18.

2. Амирҷонов, А. Китоб – гавари умри абадият [Матн] // Омӯзгор. – 2015. – 5 ноябр.
3. Бойгонии ҷорӣ Китобхонаи миллии Тоҷикистон [Матн]: Маълумот оид ба татбиқи «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ барои солҳои 2006-2015». – С. 1.
4. Бойгонии ҷорӣ Китобхонаи миллии Тоҷикистон [Матн]: Ҳисоботи муфассали шӯъбаи ниғаждорӣ китоби Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ (солҳои 1991- 2010). – С. 2.
5. Бунёди ду китобхонаи нав дар дехот [Матн] // Хатлон. – 2016. – 7 апрел.; Бунёди китобхонаҳои замонавӣ дар ноҳияи Ҷалололиддини Балхӣ [Матн] // Баҳори Аҷам. – 2016. – 21 июн.
6. Бӯриев, Қ., Муродӣ, М. Китоб ва таъсири он дар ташаккули фарҳанги насли наврас [Матн] // Паёмномаи фарҳанг. – 2015. – №1 (29). – С. 16-17.
7. Дадабоева, Ҳ. Китобхона – маҳзани дониш [Матн] // Сарватҳои иттилоотии китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши онҳо дар рушди иқтисодиёт, инноватсия ва маърифати ҷомеа: Маводи конфронси умумичумҳуриявӣ. – Душанбе: Бебок, 2015. – С. 62.
8. Зайниддин, Х. Китоб ҳамнишини ман ва мо // Ҷумҳурият. – 2016. – 29 ноябр.
9. Исмаилова, Г. Нақши китобхонаҳо дар ташаккули маънавии аҳли ҷомеа [Матн] // Ташкили маъхазҳои электронӣ дар китобхонаҳои Тоҷикистон: Маводи конфронси умумичумҳуриявӣ. – Душанбе: Бебок, 2015. – С. 57.
10. Ифтитоҳи Осорхона, Китобхона ва Кохи фарҳанг дар ноҳияи Ҳисор [Матн] [Манобеи электронӣ]. – Низомӣ дастрасӣ: <http://khover.tj/2015/09/iftito-i-osorhona-kitobhona-va-kohi-far-ang-dar-no-iyai-isor/>
11. Комилзода, Ш. Китобхонаи миллии Тоҷикистон [Матн]: Дирӯз ва имрӯз: Дастури таълимӣ барои мактабҳои олии / Муҳаррир Қ. Бӯриев. – Душанбе: Ирфон, 2015. – С. 83-85.
12. Қурбонов, Д. Китобхона – маркази илму дониш [Матн] // Сарватҳои иттилоотии китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши онҳо дар рушди иқтисодиёт, инноватсия ва маърифати ҷомеа: Маводи конфронси умумичумҳуриявӣ. – Душанбе: Бебок, 2015. – С. 71-72.
13. Мерганов, Д. Татбиқи барнома самар меорад, ба шарте ки камбудҳои ин раванд сари вақт рафъ гарданд [Матн] // Садои мардум. – 2013. – 1 июл.
14. Орумбекзода, Ш. Фарҳанг чавҳари ҳастии миллат аст [Матн] // Ҷумҳурият. – 2016. – 12 август.
15. Охунзода, С. Кӯҳистони Мастчоҳ: дастовардҳо назаррасанд [Матн]: Оид ба рафти иҷроӣ Барномаи давлатии рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015 // Ҷумҳурият. – 2014. – 5 июн.
16. Саид, Н. Маориф ва илми Тоҷикистон дар давраи истиқлолият // Маорифи Тоҷикистон. – 2016. – №9. – С. 17-18.
17. Саидова, Г. Раванди ҷаҳонишавӣ дар фаъолияти Китобхонаи марказии ш. Турсунзода [Матн] // Ташкили маъхазҳои электронӣ дар китобхонаҳои Тоҷикистон: Маводи конфронси умумичумҳуриявӣ. – Душанбе: Бебок, 2015. – С. 85-87.
18. Сафар, М. Рушди фаъолияти китобдорӣ [Матн] // Ҷумҳурият. – 2013. – 13 июл.
19. Файзали, Ф. Барнома пурра иҷро нашуд. Чаро? [Матн]: Оид ба рафти иҷроӣ «Барномаи давлатии рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» ва «Барномаи давлатии компютеркунонии китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013» // Ҷумҳурият. – 2013. – 24 октябр.
20. Ҳисобот дар бораи фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2003 ва самтҳои минбаъдаи кори он дар соли 2004 [Матн]. – Душанбе: Матбуот, 2004. – С. 20.
21. Ҳисобот дар бораи фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2006 ва самтҳои минбаъдаи кори он дар соли 2007 [Матн]. – Душанбе: Матбуот, 2007. – С. 13-14.
22. Ҳисоботи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба фаъолият дар соли 2013 ва самтҳои минбаъдаи пешрафти он дар соли 2014 [Матн]. – Душанбе: Матбуот, 2014. – С. 15.
23. Ҳисобот оид ба фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2015 ва самтҳои афзалиятноки рушди соҳа дар соли 2016 [Матн]. – Душанбе: Истеъдод, 2016. – С. 31.
24. Чиллаев, Қ., Каримов, Қ. «Хатлон: китобхонаҳои маҳаллӣ ҳоли табоҳ доранд» [Матн]: Посуҳи раисони шаҳри Сарбанд ва ноҳияи Фархор // Ҷумҳурият. – 2013. – 12 феврал.
25. Юсупова, Т. Китобхонаҳо дар замони ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ [Матн] // Ташкили маъхазҳои электронӣ дар китобхонаҳои Тоҷикистон: Маводи конфронси умумичумҳуриявӣ. – Душанбе: Бебок, 2015. – С. 32-33.

Комилов М.

РАЗВИТИЕ СЕТИ БИБЛИОТЕК ТАДЖИКИСТАНА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

В статье на основе статистических материалов Министерства культуры Республики Таджикистан и других учреждений и организаций исследуется история и реальное состояние развития библиотек в период независимости. Также, проводится анализ процесса развития и трансформирования сети библиотек в контексте библиотечной классификации в соответствии с профилем библиотеки.

Ключевые слова: библиотека, развитие, сеть, независимость, программа, компьютер, интернет, материально-техническая база, оборудование.

Komilov M.

DEVELOPMENT OF THE NETWORK OF LIBRARIES OF TAJIKISTAN IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE

In article on the basis of statistics of the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and other institutions and organizations studied real history of the library development in the period of independence. Also was conducted the analysis of the process of development and transformation of libraries in the context of library classification in accordance with the profile of the library.

Keywords: library, development, network, independence, program, computer, Internet, material and technical basis, equipment.

ББК 159.9+371+373.21+372.8+374

Баскакова Н.И., Ривера А.И.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

В статье осуществляется попытка раскрыть сущность понятия саморазвитие личности. Проводится анализ определения понятия саморазвития личности разных авторов. Дается авторское определение рассматриваемого понятия, через теоретический анализ научных категорий развитие и личность. Анализируются точки зрения на структуру саморазвития личности. Обосновывается структура саморазвития личности.

Ключевые слова: психология, развитие, саморазвитие, личность.

Чтобы понять природу всякого явления, необходимо выявить его сущность, основные свойства, то, что выделяет данный феномен как отдельное с его особенными признаками. Под сущностью мы понимаем внутреннее содержание предмета, обнаруживающееся во внешних формах его существования.

В психолого-педагогических исследованиях вопрос о саморазвитии личности учащихся в условиях высших учебных заведений изучен недостаточно, однако сложились некоторые подходы к пониманию саморазвития личности, рассматривались пути и средства повышения уровня саморазвития личности студентов.

Так сущность саморазвития личности раскрывается в работах Н. Г. Григорьевой, как «интегральное образование всех эволюционно-революционных изменений в личности и представляющее целенаправленное совершенствование личности, осуществляемое с помощью регулятивного ядра по самокоррекции и самоконтролю, потенциально обусловленное полем максимально-активной деятельности и эффективного общения [5, с. 186].

Другой подход к саморазвитию как специальному управлению своим развитием, мы встречаем у Л. Н. Куликовой. Она определяет саморазвитие как «целенаправленное многоаспектное самоизменение личности, служащее цели ее максимального духовно-нравственного и деятельностно-практического самообогащения и саморазвертывания; самостоятельное выстраивание себя для продуктивной самореализации в изменчивых условиях и успешного осуществления своего социального предназначения» [6, с. 294].

Таким образом, автор представляет личность как саморазвивающуюся систему и выделяет в ней функциональные состояния, переход которых из одного в другое способствует развитию личности по следующим направлениям: физиологическому психологическому, социально-духовному.

В исследованиях Г. А. Цукерман, В. Г. Селевко, В. М. Мастерова и др. саморазвитие рассматривается как изменение и управление своей целостной сущностью, причем цели, направления, средства изменения выбираются личностью самостоятельно и свободно [11]. В. И. Андреев сущность саморазвития видит в целенаправленном самодостраивании себя в соответствии с задачами деятельности и целями жизни [1]. В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев определяют саморазвитие как фундаментальную способность человека становиться и быть подлинным субъектом собственной жизни, превращать собственную жизнедеятельность в предмет практического преобразования. И. В. Вачков в определении рассматриваемого понятия акцентирует значение нового опыта, получаемого личностью в процессе саморазвития. И видит саморазвитие как способность выходить за пределы собственных границ, за-

давая возможности не только количественных, но и качественных изменений, определяя закономерности собственного развития.

Для более полного представления о сущности феномена саморазвитие личности, на наш взгляд, целесообразно раскрыть категории развитие и личность с точки зрения философии и психологии, так как данные категории, являются наиболее общими, в рамках которых может быть проанализировано исследуемое понятие.

Рассматривая категорию «развитие» применительно к человеку В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев считают, что она должна удерживать и совмещать в себе следующие процессы: становление, формирование, преобразование – как саморазвитие и смена основного жизненного вектора.

Таким образом, авторы рассматривают саморазвитие как субкатегорию развития, ставят его на самую высокую ступень в развитии, относя к духовно - практическим структурам. Следовательно, саморазвитие, являясь частью развития, обладает следующими процессуальными особенностями, свойствами - необратимость, наличие прогресса и регресса, неравномерность, зигзагообразность, переход стадий развития в уровни.

Анализ наиболее распространенных определений понятия саморазвитие личности, а также категории «развитие», «личность» находящихся в одном смысловом поле с рассматриваемой категорией мы сформулировали следующее определение исследуемого феномена.

Саморазвитие личности – это интегративное образование, представляющее собой целенаправленное, качественное самоизменение в котором личность, выступая одновременно активным субъектом и объектом, поднимается на новый уровень своей жизнедеятельности, и которое имеет следующие процессуальные особенности: необратимость, наличие прогресса и регресса, неравномерность, зигзагообразность, переход стадий развития в уровни.

Для более полного представления о саморазвитии личности как психологическом феномене, необходимо обратиться к раскрытию ее структуры.

Попытаемся рассмотреть существующие подходы к структуре саморазвития личности в психолого - педагогических исследованиях.

Исследователи И. Г. Егорова, Г. В. Морозов, С. Д. Поляков, А. И. Резник и др. говоря о саморазвитии, представляют его как «особый процесс». И определяют самопознание, самоопределение, самореализацию, совместное развитие, т.е. восприятие учащимся себя как источника для развития других и других как источника своего развития как процессы на которые опирается саморазвитие личности [9].

Д. Ю. Ануфриева, считает этот процесс трехкомпонентным, включающим рефлексию, саморегуляцию, компонент развивающего взаимодействия, «находящего свое выражение в умении личности находить условия для собственного развития» [2, с.73]. О. С. Газман в саморазвитие личности включил процессы самоопределения как выбор и сознательную постановку целей, самореализацию как творческую реализацию своих целей и самореабилитацию как умение восстанавливать свои потребности и энергию [4].

В. Г. Маралову саморазвитие видится как специфический процесс, разворачивающийся во времени и пространстве жизнедеятельности человека. Автор описывает саморазвитие через процессы самоутверждения, самосовершенствование, самоактуализацию, определяя при этом механизмы саморазвития: самопринятие и самопрогнозирование [8]. В работах Н. Б. Крыловой определяется шестикомпонентная структура саморазвития: в него входят процессы самоопределения, самоорганизации, самопознания, саморегуляции, самореабилитации, самореализации [7]. В представлении Л. Н. Куликовой саморазвитие включает в себя самопознание, сознательную саморегуляцию, самовоспитание, самосовершенствование, духовное

самоукрепление, самоутверждение, самоопределение, самоактуализацию - самореализацию [6].

Интерес представляет точка зрения на структуру саморазвития личности Н. Г. Григорьевой, так как автором учитываются процессуальные особенности рассматриваемой категории: зигзагообразность, переход количества в качество, наличие кризисов и т.д. В структуре саморазвития личности исследователь выделяет 7 компонентов: 1. включает рефлексивную и адекватную самооценку, 2. процесс формирования потребностей самовоспитания через осознанные и неосознанные мотивы, 3. сознательная саморегуляция, 4. программирование саморазвития, 5. специальные приемы самовоздействия и самокоррекции, 6. самоконтроль и эмоционально - волевые усилия, 7. рефлексия и формирование новой адекватной самооценки личности. А также раскрывает переход от одного компонента к другому, что позволяет представить развитие личности по циклической траектории, включающей в себя интенсивное развитие при переходе на новый уровень саморазвития.

Проведенный анализ позволяет говорить о неоднозначности и многоплановости саморазвития личности, при этом хотелось бы отметить, что на сегодняшний день нет единого мнения в отношении структуры саморазвития личности.

В нашем исследовании мы попытались представить функциональную структуру саморазвития личности исходя из того, что:

1. рассматриваемое понятие соответствует характеристикам целостной системы;
2. саморазвитие являясь субкатегорией развития, обладает процессуальными особенностями свойственными данной категории, а именно необратимость, наличие регресса и прогресса, неравномерность, зигзагообразность, переход стадий развития в уровни;
3. саморазвитие личности пронизано ее самосознанием. Так как самой существенной характеристикой личности является самосознание, именно его зарождение и становление опосредствует развитие личности. Поэтому при рассмотрении структуры саморазвития необходимо учитывать возрастные особенности самосознания в юношеском возрасте.

Руководствуясь определенными выше моментами, мы выделили следующие компоненты функциональной структуры саморазвития личности в юношеском возрасте, который по времени совпадает с обучением в вузе: самопознание, самоотношение, саморегуляция, самореализация, потребность в саморазвитии, социальная среда [10].

Литература

1. Андреев, В. И. Эвристика для творческого саморазвития. – Казань, 1994. – 159 с.
2. Ануфриева, Д. Ю. Саморазвитие учителя в процессе подготовки к педагогической деятельности: Дис... канд.пед.наук. – М., 1996. – 153 с.
3. Брушлинский, А. В. Проблема субъекта в психологической науке (статья первая) // Психол. журн. – 1991. – №6. – С.3-10.
4. Газман, О. С. Гуманизм и свобода // Гуманизация воспитания в современных условиях. – М., 1995. – С.35-44.
5. Григорьева, Н. Г. Саморазвитие личности учащегося среднего специального учебного заведения как педагогическая проблема: Дис.канд. пед. наук. – Хабаровск. 1995. – 256 с.
6. Куликова, Л. Н. Проблемы саморазвития личности. – Хабаровск: ХГПУ, 1997. – 315 с.
7. Крылова, Н. Б. Культурология образования. – М.: Народное образование, 2000. – 272 с.
8. Маралов, В. Г. Основы самопознания и саморазвития. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 256с.
9. Поляков, С. Д., Резник, А. И., Морозова, Г. В., Егорова, И. Г. Управление развитием индивидуальности личности в учебном процессе. – М.: Сентябрь, 1999. – 144 с.

10. Ривера, А. И. Теоретический анализ подходов к структуре саморазвития личности. - Актуальные психолого-педагогические проблемы в науке и практике: материалы II межрегиональной научно-практической конференции с международным участием / отв. ред. Л.Г. Пузеп. – Тара: Изд-во Аскаленко А.А., – 236 с.

11. Селевко, Г. К. Современные образовательные технологии. – М.: Нар. образование, 1998. – 256 с.

Баскакова Н. И.,

Ривера А. И.

МОҲИЯТИ РАВОНӢ ВА СОХТИ ХУДИНКИШОФӢБИИ ШАХС

Дар мақола кӯшиш шудааст, ки моҳияти худинкишофӢбии шахс маънидод ва назари муҳаққиқон доир ба ин масъала баррасӣ гардад. Муаллиф зимни таҳлили ақидаи муҳаққиқони гуногун дар бораи сохти худинкишофӢбии шахс назари худро баён намуда, ба ин васила хусусиятҳои сохти худинкишофӢбии шахсро асоснок мекунад.

Ключевые слова: психология, инкишоф, худинкишофӢбӣ, шахсият.

Baskakova N.I., Rivera, A.I.

PSYCHOLOGICAL ESSENCE AND STRUCTURE OF THE PERSONALITY SELF-DEVELOPMENT

The article is an attempt to discover the essence of the notion of personal self-development. The analysis of the definition of self-identity was developed by different authors. Authors defined the concept of essence of the notion of personal self-development through the theoretical analysis of the development of scientific categories and personality. The perspective of the structure of self-identity was analyzed as well. Substantiated structure of self-identity also developed by the author.

Keywords: psychology, development, essence, self-identity, self-development, personality

Муסיқии мардумӣ ҳамчун фолклори муסיқӣ (folk music – англисӣ) — эҷодиёти халқ буда, асосан дар намуди шифоҳӣ аз насл ба насл меояд. Азбаски муסיқии мардумӣ дар ҳамаи форматсияҳои таърихӣ-ҷамъиятӣ (ҳам шифоҳӣ ва ҳам хаттӣ) вучуд дошт, онро на танҳо аз нигоҳи ҳамчун қисми таркибии эҷодиёти халқ, балки ҳамчун решаи санъати муסיқӣ баҳогузорӣ намуд.

Сарчашмаи ташакули жанрҳои гуногуни муסיқӣ, ки имрӯз арзи ҳастӣ доранд, ба давраи хеле пеш рафта мерасад. Муסיқии суннатии тоҷик, ки дар худ ҳам муסיқии этнографӣ ва ҳам жанрҳои гуногуни муסיқии касбиро (аз қабилҳои Шашмақом ва Фалак) фаро мегирад, таърихи хеле қадима дорад.

Фалак ҷузъи қавии фарҳанги тоҷикон буда, чун жанри муסיқии суннатӣ аз замони хеле қадим ба вучуд омада, бо мурури замон хусусиятҳои тоза касб намуфта, такмил ёфтааст. Муҳимтар он аст, ки фалак чун истилоҳи муסיқии мардумӣ маъноии аслии «осмон», «гардун», «кайҳон», «қисмат» мефаҳмонад. Мо ба он ҳамчун жанр назар андӯхта, аз рӯи мазмуни абёти фалакӣ ва муסיқии дилангези он маъноии сарнавишти носозгори умрро дарк менамоем.

Танҳо хусусияти шеваҳои иҷроии маҳалҳои гуногун дар матни сурудҳои фалак зиёд ба назар мерасад ва матнҳои сурудҳо вобаста ба хусусиятҳои фонотекии тарзи ғӯиши гуногун таркиб ёфтаанд. Дар Шашмақом матни сурудаҳо дар қолаби забони адабии китобӣ ифода шудаанд.

Фалак дар Афғонистон бо номҳои чорбайтӣ, сангардӣ, кӯчабоғӣ, шамолӣ ва шимолӣ маълум ва маъруф мебошад. Дар Эрон фалак бо номҳои «фарёд», «фи-роқӣ», «чорпорӣ», «каллафарёд» хеле маъмул аст.

Аз рӯи моҳият ва мавқеи иҷро маълум мешавад, ки агар фалак дар Эрон аз рӯи моҳияти аслии хусусиятҳои фардӣ ва маҳаллу тарзи иҷро ҷудо шаванд, пас фалаки Тоҷикистон танҳо аз рӯи маҳалли иҷро табақабандӣ шудааст.

Дар ҳақиқат то солҳои 20-уми садаи ХХ фалак дар ҳудуди ҳозираи Тоҷикистон, Эрон ва Афғонистон дар ҳамбастагӣ рушд намудааст. Аз ин рӯ, дар матн ва муסיқии он баъзе ҳамоҳангиҳо мушоҳида мешавад. Дар даврони шӯравӣ бо баста шудани марзҳо ва қанда шудани равобит, фалак дар ин кишварҳо бо усулҳои муҳталиф инкишоф ёфт.

Дар давраи шӯравӣ ба пажӯҳиши ин жанри ҳунари суннатӣ камтар эътибор додаанд. Зеро дар он замон муносибат нисбат ба арзишҳои мардумӣ арзиши дуюмдараҷа ва тарғиби фарҳанги сиёсӣ, ба истилоҳ «фарҳанги советӣ» афзалият дошт.

Муסיқии анъанавӣ яке аз бойиғарии асосии маънавии халқи тоҷик буда, баъди омӯзиши он дар шароити имрӯза бо шарофати Истиқлолияти давлатӣ имконияти хеле васеъ фароҳам шудааст.

Истиқлолият ба арзишҳои мардумӣ, ҳосатан ба Шашмақом, Фалак ва фалакхониву мақомхонӣ арҷгузорӣ намуд. Дар ин ҳолат пажӯҳиши онҳоро низ яке аз масъалаи муҳимтарини илмҳои санъатшиносии муосир маҳсуб донист. Айни ҳол, таваҷҷуҳ ба Фалак чун намунаи ҳунари волои мардумӣ хеле афзудааст.

Имрӯз тозатарин пажӯҳиши даврони истиқлол оид ба фалак, асари илмии бонуву муסיқашиносии тоҷик Фароғат Азизӣ «Мақом ва фалак ҳамчун явони профессияли традиционии музиқали творчествои тоҷикон» [2] мебошад. Ф. Азизӣ асари худро ба ду зӯҳуроти бузурги муסיқии суннатӣ: мақом ва фалак бахшидааст. Асари мазкур пажӯҳиши хеле васеъро дар боби муносибат ва мақому манзалати Фалаку Шашмақом дар бар мегирад. Муҳаққик ба «Шашмақом» - чун намунаи муסיқии эҷодию анъанавии миллӣ таваҷҷуҳ намуда, онро ҳамчун қуллаи баландтарини муסיқии суннатии тоҷикон арзёбӣ менамояд. Фалак аз назари Ф. Азизӣ зӯҳуроти олиии муסיқии суннатӣ буда, «мақому манзалати фалак дар муסיқии тоҷиконӣ кӯҳистон баробар ба аҳамияти мақом дар ҳаёти муסיқии тоҷиконӣ водӣ»

нишин мебошад». Танҳо хусусиятҳои шеваи иҷрои маҳалҳои гуногун дар матни сурудҳои фалак зиёд ба назар мерасад ва матнҳои сурудҳо вобаста ба хусусиятҳои фонотеки тарзи ғуиши гуногун таркиб ёфтаанд. Дар Шашмақом матни сурудаҳо дар қолаби забони адабии китобӣ ифода шудаанд. Ҳамчунин, Ф. Азизӣ дар эҷодиёти даҳонакии мардуми Тоҷикистон, Афғонистон, Эрон хусусиятҳои фалакро ошкор месозад ва ин хусусиятҳо дар эҷодиёти мардуми курд дарёфт менамояд. Ё ақидаи олими шинохта А. Раҷабовро дастгирӣ намуда, истилоҳи «курдатӣ»-ро, ки дар фалаксарой маъруф аст, ба хусусиятҳои фалаксароёни курдӣ мансуб медонад. Ф. Азизӣ оид ба фалаки кӯлобӣ ва помирӣ андеша намуда, хусусиятҳои онҳоро баррасӣ мекунад ва ба ҳулосае меояд, ки ба гурӯҳҳои гуногун ҷудо шудани фалак аз як ҷиҳат омили хусусиятҳои нав пайдо намудани онҳо мегардад.

Композитори зиндаёд Талабхуча Сатторов решаҳои Фалак ва пайдоиши онро аз анъанаҳои аҷдодии қадимаи мо, аз замони Зардушт ва ватани онро Осиёи Миёна медонад. Т. Сатторов наътро ҳам яке аз равияҳои фалак номида, тарзҳои иҷроӣ онро дар Тоҷикистон ва дигар кишварҳои форсизабон, ҳамчун як намуди ташаккулёфтаи ин жанри суннатӣ меҳисобад. Баъзе хусусиятҳои фалакро Т. Сатторов дар тасавуф ва ҷараёнҳои он ҷустуҷӯ менамояд. Ба андешаи ӯ умумият дар байни фалак ва яке аз суннатҳои тасавуф - «Самоъ» аст [6].

«Самоъ» дар тасавуф ҳолати шавқу завқи суфиёноро ҳангоми хондани зикр меғоянд, ки пайваста ба суруду мусиқӣ ва рақс сурат мегирад. Самоъ - воситаи муҳимтарини ба вачд овардан ва беҳуд намудани суфиён мебошад. Инҳо онҳо ҳам дорои силсилаи муайян мебошанд. Яъне баъд аз қисмати аввал, ки озод иҷро карда мешавад дар аксар маврид қисмати дуюм дар андозаи дигар иҷро мешавад. Таъкид кардан ба маврид аст, ки «фалаки даштӣ» дар «Самоъ» зикр номида мешавад.

Намуди дигари фалакро муҳаққиқ Тоҷигул Исроилова дар мақолаи худ «Нақши занон дар рушди анъаноти иҷроӣ эҷодии Фалак» [4] ба риштаи пажӯҳиш кашидааст. Ё кӯшидааст, ки мақоми занонро дар рушду такомули фалак нишон дода, дар навбати худ фалаки занонаро аз фалаки мардона аз ҷиҳати мавзӯӣ ҷудо намояд: «Агар дар фалаки мардҳо бештар мавзӯи фалсафӣ ишқӣ, сӯзу гудози ошиқи ноком, ҷудой, ғарибӣ ба назар расад, фалаки занон зиндагии вазнин, саҳтию нокомии занон, эътироз аз замона, орзуи бахти фарзандон таҷассум ёфтаанд». Дар мавриди «фалаки даштӣ», яъне таҳдӣ (таҳи деҳа) аз нигоҳи занон қайд намудааст: «аз дил нидо мебарояд, нидои дил..., дил, ки пур шуд аз ғам, меҳони ғамро аз дил барорӣ» аст.

Инсоният дар ҳолати очизӣ маҷбур мешавад, ки гирехҳои зиндагии пурандуҳи худро боз кушояд ва онро чун алам аз дили худ берун намуда, сӯи Фалак – яъне ба Худо муроҷиат намояд. Ҳамин гуна вазъи носозгори қисмат боиси ба вучуд омадани рубоӣҳои нав мегардад.

Бисёр ҳунармандон кӯшиш доранд, ки ба оҳанги фалак, ба ҷои рубоӣҳои халқӣ матнҳо аз ғазалу рубоӣҳои шоирони классикиро ворид намоянд. Ин анъана метавонад ба он оварда расонад, ки дар оянда «Фалак» муккамалтар ва касбитар шавад.

Бояд қайд намуд, ки дар тадқиқоти фалак дар радиёи муҳаққиқон, ҳунармандон низ саҳм доранд.

Ҳунарманди шинохта Давлатманд Холов аз рӯи таҷрибаи ҳунарии худ намуди дигари фалак – «фалаки бунгак»-ро, ки дар ҳолати лабҳои пӯшида сароида мешавад, нишон додаст. Ба андешаи Д. Холов ин намуди фалак «бениҳоят аламонк, бо сӯзу гудоз иҷро карда мешавад». Ҳамчунин ӯ меафзояд, ки «фалаки бунгакӣ, яке аз нахустин ифодаи ин жанр аст, яъне шакли қадимтарини фалак аст ва дар пайдоиш ва ташаккули дигар намудҳои фалак нақши муассир дорад». Ин намуди фалак

ба тариқи димоғ иҷро мешавад. Гоҳо онро «фалаки димоғӣ» низ мегӯянд. Тавре ки Д. Холов ибраз медорад: «Усулан фалак яктост! Ва тақсимнашаванда аст ва рукнҳои фалак дар мусиқаи мардуми олам мушоҳида мешавад. Рукнҳои фалак зиёданд, дар кӯхистони тоҷик мегӯянд: *Фалаки даштӣ, Фалаки Кӯҳӣ, Фалаки Рогӣ, Фалаки Шод, Фалаки Шикаста, Фалаки Сарбаста, Фалаки Паррон, Фалаки Омехта, Фалаки Яклухт, Фалаки Якпардагӣ*. Барои адворбандӣ ё нотабандии фалак ишороти маъмулии нотаҳои ғарбӣ тангӣ мекунад»... Ва меафзояд, ки 18 ишораи рамзии фалакро кашф кардааст, ки ин ишорот бояд аз тарафи Конуни байналмилалӣ мусиқашиносон қабул гардад [7-9].

Оҳангсози маъруф Хайрулло Абдуллоев доир ба истилоҳҳои фалак навиштааст: «Фалаки озодро, ки солҳои охир «фалаки даштӣ» меноманд ин истилоҳ ба фикри ман нодуруст аст. Истилоҳи «*даштӣ*» дар мусиқии Эрон истифода мешавад. Шояд дар Эрон ин калима мувофиқат кунад, вале дар Тоҷикистони мо, ки саросар кӯхсор аст, чунин истилоҳ мувофиқат намекунад. Ба ҷои «даштӣ» калимаи «озод» ва ё «шаҳдӣ» истифода шавад, шояд дурустар аст» [1].

Хунарманд Дона Баҳромов дар мақолаи худ «Фалак» - «*фалакӣ*» хусусияти фарқкунандаи фалакиро дар он мебинад, ки «он як навъ мақомест, ки лаҳни аз хушравонӣ ба сурудаҳои қадимаи бадахшонӣ ва суғдию хоразмӣ мебошад» [3].

Дар китоби мутриби шинохта Қурбони Қурбонӣ «Фалак ва системаи лаҳнии он» [5] роҷеъ ба номгузори пардаҳои фалак маълумот дода, оид ба нақши дотор, думбра ва зинабандии он дар рушди анъаноти иҷроӣ фалак ва системаи лаҳнӣ ибрази ақида намудааст. Аз назари Қ. Қурбонӣ номгуӣ лаҳнҳо чунинанд: *Фироқ, Нола, Ҳичрон, Фарёд, Фигон, Роз ва Чарх*.

Чи тавре ки қайд намудем, дар масъалаи тартиб додани истилоҳот ҳар кас назари худро баён месозад. Лекин ин ақидаҳо аксаран бо ягон санад ва далел асоснок нашудаанд ва ин мавзӯ баҳсталаб аст.

Аз ҷониби дигар, ин нишонаи рушд ва ба зинаи нави тараққиёт расидани ин хунари мардумӣ, ҳамчун инъикосгари ҳаёти иҷтимоиву сиёсии ҷомеа мебошад.

Санъати мусиқӣ дар маҷмӯи фаҳмишҳои олию улумии башар ҳамчун ифодакунандаи миллати бо фарҳанг шинохташуда, хусусиятҳо, ҳолатҳои таҳаюлотии лирикӣ ва фоҷиавӣ, ҳиссиётҳои таҳаюлӣ, дарки зебӣ, рукнҳои меҳанпарастиро инъикос намуда, мазмунан онро ҷилои тоза мебахшад. Чи тавре ки мегӯянд «мусиқӣ ин зар, ҷавшан ва ниғаҳдори хама гуна хунароҳои нафиса ба шумор меравад».

Имрӯз, ки бо шарофати Истиклолияти давлатии Тоҷикистон бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 августи соли 2007 «Рузи Фалак» эълон шудааст, таҷлили он барои худшиносии миллӣ, рушди ин жанри мусиқии суннатӣ, эҳё ва ниғаҳдошти арзишҳои фарҳангӣ ва бадеии миллати тоҷик мусоидат менамояд.

Адабиёт

1. Абдуллоев, Х. Андешаҳои оиди фалак [Матн] // «Фалак» ва анъанаҳои бадеии мардумони Осиёи Марказӣ. – Душанбе, 2004. – С. 3-8.
2. Азизи, Ф. А. Мақом ва фалак ҳамчун явони профессионального традиционного музыкального творчества таджиков. – Душанбе: Адиб, 2009. – 398 с.
3. Баҳром, Д. Фалак [Матн] // «Фалак» ва анъанаҳои бадеии мардумони Осиёи Марказӣ. – Душанбе, 2004. – С. 20-23.
4. Исроилова, Т. Нақши замон дар рушди анъаноти иҷроӣ эҷодии Фалак [Матн] // «Фалак» ва анъанаҳои бадеии мардумони Осиёи Марказӣ. – Душанбе, 2004. – С. 36-42.
5. Қурбонӣ, Қ. Фалак ва системаи лаҳнии он. – Душанбе, 2006. – 257 с.
6. Сатторов, Т. Сози фалак [Матн] // Адабиёт ва санъат. – 2004. – 13 феврал.
7. Холов, Д. Бо «Фалак»-и худ нисфи дунёро гаштам [Матн] // Чархи гардун. – 2008. – 24 июл.

8. Холов, Д. Мавлавиро дар пардаи «Фалак» хондан гуворо аст [Матн] // Миллат. – 2007. – 6 сентябр.
9. Холов, Д. «Фалак»-ро бояд омӯхт [Матн] // Адабиёт ва санъат. – 2007. – 4 октябр.

Низомов Х.

ИССЛЕДОВАНИЕ ФАЛАКА В ТАДЖИКИСТАНЕ

В данной статье впервые рассматриваются вопросы научного изучения жанра Фалак со стороны ученых и исполнителей в период независимости. Подчеркивается важность и сущность изучения жанра Фалак в системе музыкального искусства Таджикистана, а также основы народного творчества и её развитие как искусства устной традиции.

Ключевые слова: Фалак, исследование, лад, конвенция, искусство, фольклор, самоё, элементы, «День Фалака», развитие народных промыслов.

Nizomov Kh.

THE STUDY OF FALAK IN TAJIKISTAN

In this article for the first time is taken in to investigation the issues of scientific study of the folk music genre Falak in the period of independence of Tajikistan. The importance and essence of the study of Falak in the music of art of Tajikistan, as well as the basics of folk art and its development as an art of oral tradition was studied.

Keywords: Falak, genre, tradition, research, Convention, art, folklore, "Day of Falak", folk music.

ТДУ 9 тоҷик+008+37 тоҷик+32тоҷик+001(092)

Раҳмонӣ Р.

ФАРҲАНГИ ОРИЁИ: ОМУЗИШ ВА ПАЖЌҲИШИ ОН

(Сухане чанд дар бораи китоби Пеиови миллат Эмомалӣ Раҳмон «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ» (2006), ки имсол аз таълифи он 10 сол нур шуд)

Дар охири солҳои 80 ва оғози солҳои 90-и садаи XX дар бораи тамаддуни ориёӣ баҳсҳои зиёде буд, ки баъдан он боиси пайдо шудани созмони «Куруши Кабир» (баъд «Ориёнои Бузург») гардид. Ин созмон, ки қўишиши пайванд ва ваҳдати тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳонро дошт, бо авҷ гирифтани ҷанги таҳмили ва баробари ба сари ҳокимият омадани муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон фаъолияти худро қатъ кард. Барои он қатъ намуд, ки ин андишаи нек тавачҷуҳи Пеиови миллатро ба худ ҷалб намуд. Натиҷаи омўзиши ва пажӯҳиши таърих ва фарҳанги ниёгон буд, ки Сарвари кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2006-ро, соли тамаддуни ориёӣ эълон карданд ва дар ҳамаи сол таҳти унвони «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ» китобе ҷоп намуданд, ки ба наири он имсол даҳ сол нур шуд. Ин нақд дар бораи ин китоб аст.

Калидовонаҳо: Эмомалӣ Раҳмон, фарҳанги ниёгон, таърих, тамаддуни ориёӣ, таҳқиқ, арзиши миллӣ, истиқлолият.

Дар охири садаи бист худшиносии миллӣ дар ҳамаи ҷумҳуриҳои пасошўравӣ, аз ҷумла дар Тоҷикистон низ боло рафт. Инро аз осори адабӣ, забонӣ, таърихӣ, фалсафӣ, фарҳангии тоҷикон, ки дар нимаи дуоми садаи бист таълиф шудааст, хеле хуб мушоҳида кардан мумкин аст. Ба хусус пас аз бозсозии М.Горбачёв равшанфикрони тоҷик, яке аз аввалинҳо буданд, ки барои пойдеории ояндаи забони хеш ва нигоҳ доштани ҷойгоҳи он дар ҷомеа мубориза бурданд ва дар охири солҳои ҳаштоди садаи бист натиҷаи дилхоҳе ба даст оварданд, ки ин ҳам қабули Қонуни забони Ҷумҳурии Тоҷикистон буд.

Дар он солҳо дар навиштаҳои фарзандони фарзонаи миллат, дар бораи таърихи ниёгон баҳсҳо, ҳатто дар осори адабӣ бо эҳсосоти баланди миллӣ, на наҷодпарастӣ, ба таърихи деринаи бостонӣ ишоратҳо мешуд. Наслҳои ҷавони миллат бо муҳаббат ва меҳри махсус ба ҳар асаре, ки марбут ба худшиносӣ буд, рӯ меоварданд ва онро дар ёдҳо супорида, дар маҳфилҳо, ҷашнҳо, арӯсиҳо баён менамуданд ва месароиданд.

Ҳанўз дар оғози солҳои навади садаи бист дар кишвари абарқудрати шўравӣ созмонҳои гуногуни миллӣ, иҷтимоӣ, ҳизбӣ, наҷодпарастӣ ба вучуд омаданд, ки таъсири он ба кишвари мо низ буд. Дар Тоҷикистон ҳам вазъияти бухронии сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, иқтисодӣ шиддат гирифт. Душманони дохилӣ ва хориҷӣ зуд аз паи шикори он шуданд, ки нақшаҳои шуми худро амалӣ намоянд.

Дар ин солҳо дар канори ҳамаи гурӯҳҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ созмоне ба вучуд омад, ки дар аввал «Куруши Кабир» ном дошт ва баъдан ба номи «Ориёнои Бузург» ба фаъолият шурў кард. Тибқи барномаи ин созмон ҳадафи аслии он ваҳдати миллат, омўзиши фарҳанги ниёгон, пайванди забонии тоҷикон бо ҳамзабонон буд. Ҳамчунин ошкоро гуфта мешуд, ки дар фаъолияти ин созмон унсурҳои наҷодпарастӣ комилан вучуд надоранд, балки ҳар миллати ба забон ва фарҳанги худ муҳаббат дошта ба забон ва фарҳанги миллатҳои дигар низ бояд ҳамон андоза самимият дошта бошад. Ҳадафи аслии ин созмон мардумро бо фарҳанги гузаштаи дуру наздик ошно намудан ва миллатро дар ин мавҷи пурталотуми ҷаҳонишавӣ, чун яке аз поягузори фарҳаги башарӣ, дар канори миллатҳои дигари олам нигоҳ доштан буд [7].

Дар солҳои 1991-1992 даҳҳо созмонҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ қонунӣ ва ғайриқонунӣ дар кишвари мо арзи вучуд карданд. Аз ин фурсати бухронӣ истифода бурда, миллат ва кишварро ба доми бало кашиданд ва барои аз байн рафтани он хатари ҷиддӣ ворид намуданд. Дар он солҳо оқилон роҳҳои аз ин бало наҷот ёфтандро меҷустанд. Аъзоёни созмони «Ориёнои Бузург» низ ангушти ҳайрат газида буданд, ки чӣ бояд кард? Намояндагони он орзу мекар-

данд, то як шахси миллатдӯст, башардӯст, ки ҳамаи андешаҳои мутараққии созмонҳои гуногуни ба миллат ва кишвар ғоидооварро дар як чо муттаҳид созад.

Соли 1992 рӯзгор талх шуд. Бухронҳои шадид кишварро фаро гирифт. Кор ба ҷое расид, ки яке ба ҷони дигаре дарафтод. Дар чунин марҳалаи сарнавиштсоз дар охири ҳамон сол муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба сари қудрат омаданд. Бархе аз намоёндагони созмони «Ориёнои Бузург» маҷлиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки дар Хучанд (ноябри соли 1992) баргузор шуд аз телевизион дида, ашқи шодӣ рехтанд ва дар симои Эмомалӣ Раҳмон сарвари худро диданд ва тасмим гирифтанд, ки барои амалӣ намудани барномаҳои ин фарзанди фарзонаи миллат, дар канори ӯ бошанд.

Аз нахустин лаҳзаҳои ба сари қудрат омадани Эмомалӣ Раҳмон тамоми умеду ормонҳои равшанфикрони солимақл дар барномаи эшон ворид шуд. Он касоне, ки воқеан дилсӯзи миллат ва фарҳанги мардуми ориёитабор буданд, бо пиндор, гуфтор, рафтор ва қаламу амали худ бо ӯ буданд ва ҳастанд.

Ваҳдати миллат, Анҷумани тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон – Пайванд, ҷашни Фирдавӣ, ҷашни 1100 солагии Сомониён ва даҳҳо ҷашну корҳои нек ба хусус эълони бузургдошти Соли тамаддуни ориёӣ (2006), соли забони тоҷикӣ, 1150 солагии Рӯдакӣ ва монанди ин ҳар фарди миллатро ба вачд меорад. Ҳамаи ин барномаҳоро на фақат дар гуфтори эшон, балки дар навиштаҳои таърихӣ Ҷаноби Олӣ низ мебинем, ки яке аз онҳо «**Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ**» (2006) аст.

Чопи китобҳое, ки дар таи даҳ соли охир аз ҷониби Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зерини «Тоҷикон дар оинаи таърих» (Аз Ориён то Сомониён), дар се ҷилд, таълиф гардид, бори дигар аҳли миллатдӯстон ва созандагони ояндаи кишварро бар он дилгарм намуд, ки тоҷикон бояд решаҳои ниёгонашонро хубтар бидонанд ва ҳамчунин дар канори миллатҳои дигари олам барои сохтани ояндаи хеш бо ҷиддият машғул шаванд. Ҳадафи аслии рӯ овардан ба таъриху фарҳанги ниёгон, ва гузаштаро бо имрӯз пайванд кардан чист? Худи муаллиф ба ин савол дар китоби «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ» ҷавоби мантиқӣ додааст:

«Ҳангоми навиштани китоби «Аз Ориён то Сомониён» дар бораи сулолаҳои бузург, ки давлатҳои пуриқтидори аҷодии моро таъсис дода, дар пеширафти тамаддуни башарӣ саҳм гузошта буданд, фикр карда, аз як тараф ифтихор мекардам. Ифтихор аз он ки мо, тоҷикон гузаштагони бузург дорем, таъриху анъанаи давлатдориҳои беҳтарин насибамон шуда буд, воқеан ҳам нақши намоён дар таърих доштаем. Аз тарафи дигар, ҳисси таассуф ва суолҳои зиёд азият меоданд. Чаро давлатҳои миллии қадимаи халқи мо ва ё халқҳои эронӣ дучори таназзул ва шикаст шуданд? Чаро ба тасодуфҳо ва бухронҳои таърихӣ тоб оварда натавонистанд? Ва чаро зиёда аз ҳазор сол тоҷикон давлатдориҳои миллии худро аз даст доданд? Ба ҳамаи ин суолҳо ман хостам, ки аз таърих ҷавоб ҷӯям» [5, с.105].

Ин чароҳо буд, ки сиёсатмадори дурундеши тоҷик ба таърих рӯ меорад, онро варак мезанад, мочароҳои онро мавриди омӯзиши ҷиддӣ қарор медиҳад ва корхоеро, ки барои ободии кишвараш ва миллаташ лозим аст барномарезӣ мекунад. Бале, ӯ гаштаву баргашта ба таърих рӯ меорад аз он сабақ мегирад ва ба зиёиён мефаҳмонад, ки ҷиддитар гузаштаро биомӯзанд, то имрӯзу ояндаро бо андешаи нек, бо ҳам якҷо бисозем.

Китоби мазкур аз муқаддима ва панҷ боб иборат аст. Дар муқаддима муаллиф ёдовар мешавад, ки «дар таърих ва тамаддуни ҷаҳонӣ ҳар як миллат бо офаридаҳои моддию маънавиаш саҳми арзандаи худро мегузорад» [5, с.1], ки миллати тоҷик низ дар он ҳиссаи сазовор дорад. Баъдан нависандаи китоб бо далелҳои мантиқӣ аз баҳсу мунозираҳои осори илмӣ пажӯҳандагони ориёиёнони кишварҳои ғарбино шарқӣ ва ҳиссаи арзандаи онҳо дар ин раванд ёдовар шуда, сабаби ба ин масъала даст задани хешро чунин баён мекунад:

«Ман воридаи ҷузъиёти масъала нашуда, фақат чунин нуқтаро қайд кардаам, ки мо ҳар чӣ беитар мероси нурғановати маънавии гузаштаро омӯзем, ҳамон қадар ба насли ояндаи худ гизои маънавий мебахшем. Зеро аз чунин як ҷаҳмандози таърихӣ маълум мешавад, ки тамад-

дуни ориёи мо чаиммаи ҷӯионе будааст, ки аз оби мусаффои он бисёр халқҳои ҷаҳон шодоб гардидаанд.

Барои онҳое, ки аз асли масъала дуранд ё гаразолуд муҳокима меронанд, иқдоми мо шояд қобили дарк набошад. Вале ман асари мазкурро ба хотири аз гузаштаи нурифтӣ ва маданияти гаронбаҳои ниёгонамон ҷудо нашудани насли оянда иншо кардам. Дар ин ҷо муқобилгузори миллати мо ба халқҳои дигар нест, ҷои гуруре ҳам нест, балки ифтӣҳор ҳаст. Ифтӣҳор аз со-зандагӣ, аз истиқлол. Ин қарзест барои наслҳои оянда ва ҷавонони имрӯз!» [5, с. 1].

Худи ин суҳанон ҳар фарди солимақро ба фикр кардан водор месозад ва ўро ба роҳи дурусту муфид роҳнамоӣ менамояд. Бале, мо дар ҳамон марҳилаи фикр кардан, роҳи ҷомеа-ро муайян намудан, насли имрӯзро аз тамоми бурду боҳти ниёгон огоҳ намудан ҳастем то ояндаи хешро бо дониш ва фаросати баланд бисозем.

Қавму қабилаҳои гуногуни ҷаҳон дар тӯли таърих дар натиҷаи муҳочиратҳо аз як минтақа ба минтақае доду гирифт, тичорат, ҷанг ва монанди ин, бидуни ҳеҷ шаку шубҳа, аз ҳар ҷиҳат, ба ҳамдигар омезиш ёфтаанд, ки дар ин бора пажӯҳандагони илмҳои гуногун бо далелҳои изҳори назар намудаанд. Вале бо вучуди ин фарҳангии ҳар як қабила, қавм, миллате, ки дар замони имрӯз умр ба сар мебаранд, меҳонанд таърихи ниёгони худро бидонанд, бо қадом миллатҳо дар қанори ҳам зиндагӣ кардаанд бифаҳманд, аз таърих сабақ бигиранд ва рӯзгори имрӯзи хешро ба таври мантиқӣ бисозанд.

Дирафшбардорони фарҳанги муосири тоҷик Садриддин Айнӣ, Бобочон Ғафуров, Мирзо Турсунзода, Нусратулло Махсум, Шохтемур Ширинов, Абдуқодир Муҳиддинов ва даҳҳо дигар аз дилу ҷон барои пойдеории миллати тоҷик талош варзидаанд, ҳамеша барои омӯзиш ва пажӯҳиши решаҳои гузаштаи наздик ва дури ориёи ниёгони худ тавачҷуҳ наму-даанд.

Банда соли 2001 ба муддати ду моҳ дар Олмон будам ва роҷеъ ба «фарҳанги мардум», «расму оинҳо» ва дигар суннатҳои тоҷикон суҳбатҳо мекардам ва зимни суҳанронии худ дар бораи тамаддуни ориёӣ низ ишоратҳои доштам, ки дар аввал барояшон хушоянд набуд, вале баъди фаҳмидани ҳадафи фарҳангии масъала, он барояшон қолиб намуд, ки дар Тоҷикистон оид ба омӯхтани фарҳанги бостонӣ нияти нек доранд. Дар охири соли 2005 ва аввали соли 2006 боз ба муддати чор моҳ ба Олмон ва ба муддати кӯтоҳ ба Шведсия, Фронса, Юнон, Италия, Австрия ва кишварҳои дигар сафар кардам ва боз ҳам дар бораи фарҳанги суннати тоҷикони Осиёи Миёна гузоришҳои доштам ва зимни ҳар гузориш ёдовар мешудам, ки соли 2006-ро Президенти кишвари мо Эмомалӣ Раҳмон «Бузургдошти соли тамаддуни ориёӣ» эълон кардаанд. Ин ишорати банди барояшон хеле қолиб буд, ки Сарвари як кишвари тоза-истиқлол ин қадар ба фарҳанги ниёгони мардуми ориёитабор ба хусус ҳонаводаи забонҳои ҳиндуавропейӣ алоқа дорад. Бархе аз онон ба ин амал бо шаку шубҳа менигаристанд, вале пас аз саволу ҷавоб ба Тоҷикистон дилбастагӣ пайдо мекарданд ва барои дидани мардум ва кишвари тоҷикон ба ин диёр ташриф меоварданд. Ёдам ҳаст, ки баъзе аз меҳмонон дар ҷашнҳои 15 соли истиқлол ва 2700-солагии Кӯлоб ширкат варзида, бо ашқи шодӣ дарк карданд, ки ин шахси озода – Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҷун ниёгони ориёи худ, пиндори нек, гуфтори нек ва рафтори нек дорад ва барои табиқи ин амал талош менамояд.

Бале, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон аз нахустин лаҳзаҳои ба сари қудрат омадана ба фарҳанги ориёӣ на фақат дар гуфтор, балки дар амал корҳои анҷом дода ба ин восита мардуми тоҷикро хушдор дод, ки решаҳои аслии ниёгони худро бидонанд, аз он дарси ибрат бигиранд ва дар соҳтмони ҷомеаи навин аз сабақҳои эшон истифода намоянд.

Хонандаи ҷӯе ва пӯе ба саҳифаҳои баъдии китоби «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ» ҷашм медаводанаду эҳсос мекунад, ки ин асар барои баррасии ориёишиносӣ дар садаи бисту як такони ҷиддӣ бахшида ба бисёр масъалаҳои пайванди мардумони ҳонаводаи забонҳои ҳиндуавропейӣ баҳсҳои илмӣ мантиқиро роҳҷушо хоҳад буд.

Боби аввали асар «Муруре ба сароғози таърих ва фарҳанги ориёӣ» ном дошта аз се бахш иборат аст. Унвони бахши аввали он «Ҳиндуавропейӣ» аст. Дар ин бахш муаллиф аз аввал ёдовар мешавад, ки «фарҳанги ниҳоят рангин ва нотакрори ҷаҳони муосир маҳсулу

офаридаи халқ ё миллати чудогона, мамлакат ё кишвари мушаххас набуда, дастранчи мубо-ризаҳо ва кӯшишҳои хастагинопазири тамоми мардуми ҷаҳон аст» [5, с.12]. Сипас тадриҷан дар бораи забонҳои дунё, нақши забонҳо барои шинохти тамаддунҳо, маншаи аслии модарзабони ҳиндуаврупоӣ, нишонаҳои он, умумият ва пайвастагии ин забонҳо бар асоси манобеи илмӣ суҳан ронда мегӯяд:

«Мутахассисон чунин ақида доранд, ки дар ҳудуди ҳазораи 5-4 пеш аз мелод забони ҳиндуаврупоӣ қабл аз тақсими он ба шохаҳои забони воҳиде будааст. Дар асрҳои 18-19 мелодӣ аксари ақидаҳо чунин буданд, ки Осиё на танҳо ватани хонаводаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ аст, балки бештари мардуми ҷаҳон низ аз ин минтақа бархоста, решаи тамаддуни ҷаҳонӣ низ дар ҳамин маҳал қарор дорад» (с.13).

Барои тақмили ин гуфтаи хеш пажӯҳанда ба манобеи илмӣ забоншиносон, бостоншиносон, мардумшиносон, таърихшиносони кишварҳои гуногуни олам ишорат мекунад; андешаи онҳоро роҷеъ ба ҷойҳои аслии модарзабони ҳиндуаврупоӣ донишмандони Бохтар, Осиё, Гансуи Хитой, Ҳиндустон, даштҳои Осиёи Миёна, Олмон, даштҳои ҷанубу ғарбии Русия, шимолу шарқии Аврупо, қаронаҳои баҳри Сиёҳ, даштҳои атрофи Волга, Шарқи Наздик, нимҷазираи Балкан, Осиёи Хурд, Қафқози ҷанубӣ, Байнаннаҳраини шимолӣ ва амсоли он меорад; идома доштани мувоҳисаҳои илмӣ дар атрофи ин масъаларо ба таври мантиқӣ таъкид менамояд. Баъдан ба хонаводаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ мансуб будани гурӯҳи забонҳои ҳиндуэрониро ба таври зерин ёдовар мешавад:

«Дар асоси забонҳои эронии миёна (форсии миёна, портӣ, сугдӣ, бохтарӣ, сақӣ, хоразмӣ, олонӣ) ва забонҳои ҳиндуи миёна (пракратӣ, палӣ, апабраниша) забонҳои ҳиндуэронии муосир ба вуҷуд омаданд, ки ба гурӯҳи эронии он забонҳои форсӣ, тоҷикӣ, афғонӣ (пашту), осетинӣ, курдӣ, тотӣ, талишӣ, балучӣ, гурӯҳи забонҳои полирӣ ва ба гурӯҳи ҳиндӣ он забонҳои ҳиндӣ, бангалӣ, панҷобӣ, синдӣ, урду, гуҷаротӣ, маратҳӣ, ассомӣ, ория, непалӣ, сингалӣ, сиканӣ ва ғайра дохил мешаванд» [5, с.20].

Сипас муаллиф ишорат мекунад, ки роҷеъ ба забонҳои эронӣ аз мероси хаттии авестӣ, меҳии подшоҳони ҳахоманишӣ, модӣ, сангнавиштаҳо, сарчашмаҳои юнонӣ ва ғайра метавон итилоъ пайдо кард. Дар охири ин бахш муаллифи асар ба гурӯҳҳои забонҳои шарқӣ ва ғарбӣ тақсим шудани забонҳои эронии нав ишорат намуда, башардӯстона бо миллатҳои дигари ҷаҳони муосир ҳешовандии тоҷиконро таъкид мекунад: «Мо дар бораи забонҳои дигари оилаи ҳиндуаврупоӣ таваққуф накарда, танҳо ёдовар мешавем, ки забонҳои арманӣ, юнонӣ, албанӣ, келтӣ, балтӣ, славянӣ, аз ҷумла русӣ, украинӣ, булғорӣ, сербӣ ва ғайра ба забонҳои ҳиндуэронӣ ҳешовандӣ дошта, аз як реша сабз гардидаанд» [5, с.21].

Бахши дуюми боби аввал «Ҳиндуорӣҳо» ном дорад. Барои дарки бештар ва амиқтари мафҳуми «ҳиндуаврупоӣ» бояд роҷеъ ба ҳешовандии «ҳиндуорӣҳо» итилоъ дошта бошем. Муаллиф барои шарҳи илмӣ ин масъала ҳамонро ба манобеи илмӣ ва назарии пажӯҳандагони гуногуни ҷаҳон ба монанди В.В.Гиригорев, Г.Н.Шендаков, Антуан Мейе, Б.Я.Ставиский, Э.А.Грантовский, Г.М.Бонгард-Левин, И.М.Дьяконов, Э.Бенвенист, Т.В.Гамкрелидзе, И.М.Оранский, Ж.Дюмезиль ва дигарон таъя намуда, баҳсҳои дар атрофи вожаи «орӣ» бударо ва муносибати ин қавро бо қавмҳои ба ин мардум наздик, бо далелҳои мантиқӣ шарҳ медиҳад. Ҳамчунин ҳар гуфтаи худро ба тарозуи илмӣ баркашида аз осори забоншиносӣ, усутурашиносӣ, таронаҳои бостонӣ, ба хусус Ригведа, Авесто далелҳо меорад ва ба ин васила пайванди забони тоҷикиро бо решаҳои ниёгонии худ нишон дода ишорат мекунад: «Имрӯз ба тӯфайли истиқлолияти давлатӣ забони тоҷикӣ равнақи тоза меёбад, робитаҳои мо бо ҳамзабонони худ васеътар ва амиқтар мешавад. Имрӯз Тоҷикистон аз ҷиҳати бошарии забонӣ низ мисли як осорхонаи таърихи зинда аст. Чандин забонҳои қадимаи мутааллиқ ба гурӯҳи забонҳои шарқии эронӣ дар Бадахшон ва яғнобӣ дар болооби дарёи Зарафшон ҳанӯз ҳам мавҷуданд. Ин забонҳо як лабораторияи бебаҳои таҳқиқи таърихи забон буда, онҳоро ҳифз кардан ва ҳарчи бештар аз лиҳози илмӣ, хосатан этнолингвистӣ, омӯхтан зарур аст» [5, с.31].

Дар асл мафҳуми «этнолингвистика» густурда аст. Ҳамаи мероси мардумони олам та-
вассути забон инъикос меёбад, пас мо бояд тамоми сарвати дар миёни мардум бударо, ки то
имрӯз ҳамчун мероси суннатии расму оин, фолклор, хунар, мавҷуд аст, сабту забт кунем ва
онро чун санади илмӣ дар мавридҳои муносиб барои омӯхтани решаҳои гузашта ва имрӯзи
башар ба кор барем. «*Омӯхтан зарур аст*» гуфтани Эмомалӣ Раҳмон суханони зерини ака-
демики машҳури рус Д.С.Лихчёвро ба ёд овард, ки гуфта буд: «*Фонде бояд таъсис дод, ки дар
касетҳо ба ҳар тарзе забон, фолклор, маишат, расму оин, анъана ва хунари қавмҳои хурд сабт
гардида, ниғаҳдорӣ шавад. Барои ин гуна сабтҳо маҳзани бозғайтимод таъсис додан лозим аст.
Мо дар бораи ниғаҳдории генфонди ҳайвонот талои меварзем ва ҳолон ки роҷеъ ба генфонди
башарият бояд таваҷҷуҳи беиштари дилсӯзона дошта бошем*» [4, С.220-224, с.224].

Банда дар навиштаҳои ва гуфтаҳои Президенти кишвар ҳамин гуна дилсӯзиро барои
ниғаҳдорӣ ва мавриди баррасӣ қарор додани тамоми суннатҳои мардумӣ мебинам ва ҳатто
эшон дар раванди суханронии хеш ҳамеша ба фарҳанги суннатии мардуми тоҷик, ки дар
забони мардум ҷорист таъя менамояд.

Бахши сеवуми боби аввали китоб «Ориёиҳо дар Осиёи Марказӣ» номгузори шудааст.
Дар ин бахш пеш аз ҳама аз макони зист, ки «*ориёиҳо ҳадди ақал дар охири ҳазораи 3-2 то ме-
лод аз Балкан то баҳри Байкал, аз ҳавзаҳои рӯдҳои Дон, Волга, Урал ва Об то Ҳиндустони
Марказӣ ва аз сарҳадҳои Муғулистон ва Тибет то баҳри Миёназамин зиндагӣ доштанд*» [5,
с.35], ёдоварӣ шудааст. Баъдан муаллиф бар асоси маводи бостоншиносӣ дар бораи рӯзгор,
тарзи зист, маишат, касбу кор, кишоварзӣ, хунаремандӣ, хонасозии қавмҳои ориёӣ ба таври
муфасал бо далелҳо сухан меронад. Мисолҳои оварда тамоми минтақаи Осиёи Марказиро
дар бар мегирад, ки ба гуфти Э.Раҳмон барҷастатарин намунаҳои он аз водии Суғд, Саразм,
Намозгоҳ, Олтинтеппа, Мундигак, Шаҳри Сӯхта, Миргар, Пирак, Хараппа, Ҳисор ба даст
омада, яке бо дигаре робита дорад. Дар асри биринҷии миёна «*нақшу ниғори дар зарфҳои пе-
шин аз байн рафта, наққошии тоза ҷои онро мегирад. Қулолон ба нозукӣ, зарофат, гуногуниа-
кли ва таъиноти зарфҳои сафолӣ диққати махсус меоданд. Истеҳсоли асбобҳои бурранда,
қордҳои дудам, якдма, дасторқол, ханҷар, пайконҳои сепарра, табар, найза, дос ва ғайра афзу-
данд. Аз биринҷ ва нуқраву тилло сохтани ашӣи ории занонаву мардона зиёд шуданд*» [5, С40-
41].

Тамоми пешрафтҳои зиндагии моддӣ ва маънавии ниёгони тоҷикон, ки дар Осиёи
Марказӣ зиндагонӣ мекарданд бар асоси санадҳои муътамади илмӣ омадааст. Дар баробари
ин дар асар роҷеъ ба таъсири фарҳанги мардуми ориёӣ ба қавмҳои дигар низ ишоратҳо
рафтааст. Муаллиф ба гуфтаи пажӯҳандагон, ба мисолҳои, ки аз Ҳисор, Кангурт, Кӯлоб,
Данғара, Хатлон, Бохтар пайдо шуда ба тамаддуни ориёӣ тааллуқ доранд, таъя намуда, аз
намунаҳои мероси ҳазораи 2-1 пеш аз мелод ёдовар мешавад. Хеле ҷолиб аст, ки баъди ба по-
ён расидани боби аввали китоб тасвирҳои аз «Осори маданияти Ҷайхун», «Нақшаи хонаҳои
хафрӣшудаи Саразм», «Осори маданияти Олтинтеппа (Намозгоҳи 1У, намозгоҳи У)»,
«Маъбади Олтинтеппа», «Меъморӣ Бохтару Марғуш», «Муҳр ва талсиманҳои асри би-
ринҷ», «Осори маданияти Кангурт», «Нақши қасри Сафолтеппа», «Бозёфтҳои маданияти
Кассул», «Қабри давлатманди Алаҷахуюқ», «Нақшаи қабри саравлоди Аркаим», «Осори ма-
данияти Катакомбӣ», «Осори маданияти Андроновҳо» ва тасвирҳои чанде аз бозёфтҳои но-
дири замони ориёӣ ҳамчун намуна оварда шудааст, ки гуфтаҳои муаллифро боз ҳам тақвият
медиханд [муфассал ниг. 5, С.60-61]. Боби дуюми китоб «Ташаккули давлатҳои ориёӣ ва
рушди тамаддуни ориёиҳо» ном дорад, ки аз ҳафт бахш иборат аст. Дар бахши аввали ин
боб, ки «Давлатҳои қадимаи ориёӣ ва ташаккули тамаддуни онҳо» ном дорад, муаллиф ба
пажӯҳандагон Е.Е.Кузмин, Ю.Ёқубов таъя намуда, бар он ишорат мекунад, ки решаи аслии
вожаи «осиё» ҳам аз «ориё» гирифта шудааст [5, с. 61].

Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун сарвари дилсӯзи кишвар, сиёсатмадори барҷастаи миллат ва
чун шахсияти фарҳангпарвару сулҳпарвари хирадманд дар ҳар бобу бахши китоб гоҳ-гоҳе,
оқилона бар он ишорат мекунад, ки аз сабақҳои таърих бояд ибрат гирифт. Донистани гуза-
штаи дуру наздики худро ба миллати азизаш амри воҷиб мешуморад. Аз ин рӯ барои худши-

носи миллӣ, ки имрӯз тамоми ҷаҳонро фаро гирифтааст мардуми тоҷикро ба як масири дуруст равон карданро, дурандешона, вазифаи худ медонад [муфассал ниг. 5, с. 61]. Сипас муаллиф дар асоси бозёфтҳои забонӣ, бостоншиносӣ ва мутолиаи мероси асотирӣ ва таърихӣ дар бораи он давлатҳое, ки марбут ба фарҳанги ориёӣ буданд изхори назар менамояд. Ӯ аз давлатҳои бостонии Пешдодиён, Каёниён, Митониён шуруъ намуда, роҷеъ ба вазъияти сиёсӣ, иҷтимоӣ, таърихӣ, иқтисодӣ ин ҳукуматҳо сухан меронад ва ба таври муфассал ҳар кадомро аз назар мегузаронад, ки барои рушди тамаддуни ориёӣ чӣ хидмате кардаанд. Муаллиф на фақат ба санадҳои илмӣ, балки ба мероси гаронбаҳои динӣ, асотирӣ, адабӣ, таърихӣ, ахлоқӣ ба монанди «Авесто», «Бундиҳишн», «Динкард», «Минуи хирад», «Худойнома», «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, «Таърихи Табарӣ» ва ғайра диққати махсус додааст.

Ноғуфта намонад, ки пажӯҳанда ҳангоми тавсифи «Давлатҳои қадими ориёӣ ва ташаккули тамаддуни онҳо» дар баъзе мавридҳо ба устураҳо, афсонаҳо, ривоятҳое, ки тавассути осори хаттӣ то замони мо расидаанд, ишора намуда ба ҳашамати фарҳанги ориёӣ боз ҳам бештар равшанӣ меандозад. Зимнан дар ин ҷо ёдовар шуданро муносиб медонем, ки яке аз манбаъҳои муҳими илмӣ ин фарҳанги гуфтории мардуми мо осори фолклорӣ ва этнографӣ мебошад. Агар мо дар қанори маводи гирдоварда ба мисли кишварҳои дигар ҳамеша ба ин суннати шифоҳӣ тавачҷух намоем ва аз ҳофизаи мардум нишонаҳои бостонии фарҳанги суннатиро, ки то рӯзгори мо расидааст сабт намуда, чун санади илмӣ ба қор барем, шояд барои ҳалли баъзе муаммоҳои тамаддуни ниёгонамон мадад расонем. Ба ин масъала дар тамоми кишварҳои пешрафтаи дунё аҳамият медиҳанд.

Бахши дигари ин боб «Давлати Мод ва тамаддуни ориёӣ» ном дорад. Барои равшанӣ андохтан ба ин масъала муаллиф, пеш аз ҳама, ба осори хаттӣ мехӣ, катибаҳои бобулӣ, ба осори Ҳеродот ва бархе аз ёдгориҳои таърихӣ бостоншиносӣ мурочиат менамояд. Ҳамин тавр дар бораи тадриҷан дар садаҳои 13-11 пеш аз мелод ба шимолу ғарби Эрон омадани модҳо сухан ронда, ҷойгоҳи ин қавми ориёиро дар ташаккули тамаддуни ориёӣ нишон медиҳад, барои исботи андешаи худ мисолҳои фаровоне аз манобеи бостоншиносӣ ва таърихӣ меорад ва ҳар кадомро олимона шарҳ медиҳад. Аз ҷумла, ба гуфтаи забоншиносон тақия намуда, ориёӣ будани вожаи «Ҳангаматана»-ро, ки маънояш «Анҷумангоҳ», «Маҷлисгоҳ» аст, ёдовар мешавад. Ин калимаро ошуриҳо «Сағбат» ва юнониҳо «Экбатан» мегуфтаанд, ки тоҷикӣ-форсии он Ҳамадон аст (с.91). Зимнан муаллиф сабаби ба ин шаҳр тавачҷух доштани худро низ ёдовар мешавад: «*Вақте сафарҳое ба Эрон доштам, ба Ҳамадон тавачҷухи ман беитар буд. Зеро дар ин шаҳр фарзанди бузурги тоҷик, файласуф ва табиби оламшумул Абуалӣ Ибни Сино мадфун аст*» [5, с. 92].

Давлати Мод дар тамаддуни ориёӣ нақши арзанда дошт. Дар ин давлат масъалаҳои муҳими давлатӣ бо машварат ҳал мешуд. Як нукта муҳим аст, ки «*дар қорғузориҳои давлатӣ хатти мехӣ ва забони ориёӣ ва аққадӣ истифода мешуд*» [5, с. 98]. Ба гуфти муаллиф Ҳеродот, ки дар бораи модҳо суханони нек гуфтааст, шох адолатро риоя карда, танҳо дар асоси қонун амал мекард ва ҳукм мебаровард. Ӯ ба се табақаи бонуфуз, яъне дарбориёну ашрофон, сарлашқарону ҷанговарон ва муғон ишорат мекунад [5, с. 98]. Модҳо аспарвар буданд, ҷанговарони онҳо бо қамон, найзаи дарозу кӯтоҳ, шамшер, ханҷар, сипар, ҷавшан мусаллаҳ буданд [5, с. 99].

Аз мисолҳои зиёди муаллиф чунин ба назар мерасад, ки Мод яке аз он кишварҳое будааст, ки дар он дини зардуштӣ ташаккул ёфтааст. Бостоншиносон ёдгориҳои зиёде пайдо кардаанд, ки марбути тамаддуни модҳо будааст. Дар аксари бозёфтҳо, ки тасвир доранд ҷанговарон, меш, барзагов, зарғуш, симурғ, уқоб, танаи шер, деу фариштаҳо ва монанди ин инъикос шудаанд [5, С.103-104.]. Муаллиф дар охири ин бахш ба натиҷа мерасад, ки модҳо анъанавӣ фарҳангӣ ва сиёсии мардумони ориёиро тақмил доданд ва минбаъд барои дар Эрон Ӯсиёи Миёна ташкил додани давлатҳои мутамаддин заминаи мустақкам гузоштанд [5, с. 104].

Дар бахши «Давлати Ҳахоманишиён ва рушди тамаддуни ориёӣ» муҳаққиқ ба таври муфассал нишон медиҳад, ки дар он замон ориёӣҳо ҷойгоҳи махсусро сазовор буданд. Пас аз модҳо порсҳо (форсҳо) ба арсаи сиёсат баромада, ба рушди тамаддуни ориёӣ ҳиссаи арзанда

гузоштанд, ки дар китоб чи гуна ба сари қудрат омадани онҳо ва ташкил намудани як империяи бузурги ҷаҳонӣ аз ҷониби онон ба таври муфассал бо санадҳои илмӣ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Муаллиф махсусан роҷеъ ба нақши Куруши Кабир дар ташаккул ва таҳаввули фарҳанги ҷаҳонӣ, ки дар манобеи таърихӣ низ дар ин бора эҳтиромона изҳори назар гардидааст, суҳан меронад. Аз ҷумла менависад: «*Албатта, Куруши Кабир аз забткорону ҷаҳонқушоёну қудуратмандоне мисли Чингиз, Темур ва ҳатто Искандари Мақдунӣ ва лашкарқашони араб тафовут қуллӣ ва ҷиддӣ дошт. Ӯ ҳеҷ гоҳ ба қатли ом роҳ наметод, дар ҳамон давраҳои аввали инқилофи тамаддуни баширӣ риояи ҳуқуқи инсон ва адолату инсофро аз ҷумлаи аслҳои давлатдорӣ медонист. Эъломияи ӯ аз дурандеиӣ ва хирадмандии ӯ гувоҳӣ медиҳад. Ӯ бунёдгузори давлати нахустини муназзам ва мутамаддини инсонӣ буд*» [5, с. 113].

Муаллифи китоб пас аз ин суҳанони нек як лаҳза сафарҳои худро ба ёд меорад ва тарққиёти кишварҳои дунёро дида, ба ваҷд меояд. Ҳамчунин ба воқеа ва ҳодисаҳои ногувори имрӯзи ҷаҳон рӯ оварда, афсӯс меҳӯрад:

«*Ҳангоми сафарҳоям ба давлатҳои дунё, ҳамчун сарвари давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон аз ободию пешрафтҳои кишварҳо, дастовардҳои илму технология ва фарҳангҳои пешрафтаи онҳо ба ваҷд меоям. Вале аз он ки боз ҳам дар баъзе ғӯшаи канори дунё хун мерезад, тарқишиҳо ба амал меоянд, таҳаммулнопазирӣ ва ифротгароӣ баюси зиддиятҳои хунин мегардад, мутассир мешавам*» [5, с. 113].

Дар китоб роҷеъ ба подшоҳони дигари Ҳахоманишиён ба монанди Доро, Хишоёршо ва муборизаи онон дар мустаҳкам намудани давлатдорӣ ва рушди тамаддуни ориёӣ фикрҳои мантиқӣ зиёд аст. Зимни баррасии мавзӯи муаллиф ба лашкарқашӣҳо, муҳорибаҳо, давлатдорӣҳо, созандагиҳо, муттаҳидсозиҳо, расму оинҳо, иқтисод, сиккасозиҳо, катибаҳо, пайкарсозиҳо, тасвирҳо, роҳсозиҳо, меъмориҳо, ҳунармандӣҳо ва монанди инҳо тавачҷуҳ намуда, ҳар кадомро бар асоси санад таҳлил менамояд ва аз таърихи ниёгон дарси ибрат омӯхтанро ба имрӯзиён талқин месозад. Дар раванди таҳқиқи ҳеш муаллиф ба манобеи аз минтақаи Осиёи Миёна, ба ҳусус Тоҷикистон ба даст омада, низ тавачҷуҳи махсус дода, олимонро водор мекунад, ки ба бозёфтҳои илмӣ ниёгон диққати бештар намуда, баррасии онро ҳамеша идома диҳанд.

Баҳши чоруми боби дуум китоб «Давлати Парфия (Портҳо) ва тамаддуни ориёӣ» ном дорад, ки дар он давлатдорӣи Портҳо, муборизаи онон бо Селевкиён ва бо подшоҳони дигар нишон дода шудааст. Муаллиф гоҳе ба ҷузъиёти масъала ворид шуда, санаҳои муҳими таърихи давлатдорӣи Парфияро нишон дода, ба манобеи гуногун назар меафканад. Аз хидмати Меҳрдоди 1 назди портҳо ва мардуми ориёӣ ёдовар мегардад, ки Парфияро аз як вилояти хурд ба як кишвари неруманд табдил дод, ки он аз Бохтар то Байнаннаҳрайнро дар бар дошта, сазовори унвони «шаҳаншоҳ» гардид. Бо вучуди пирӯзиҳо ва рушди фарҳанги миллии ориёӣ дар замони парфиягиҳо дар натиҷаи муборизаҳои дохилӣ ва берунӣ ин давлат аз байн рафт. Бо ишорат ба китоби «Тоҷикон»-и Б.Ғафуров пажӯҳанда меафзояд, ки аз 200 номҳои шахсии дар ҳуҷҷатҳои Нисо буда, аксари онҳо марбути дини зардуштӣ ҳастанд. Муаллиф таъкид менамояд, ки шоҳони Парфия ба таҳким ва густариши дини зардуштӣ саҳми босазо гузоштанд [5, с. 179-180].

Баъдан Эмомалӣ Раҳмон бо натиҷагирии мантиқӣ ибраз менамояд: «*Портҳо унсурҳои маданияти ориёиро батадриҷ ва пайғирона аз нав зинда карда, маданияти ҳосе ба вучуд меоваранд, ки дар он унсурҳои эронӣ нақши муайянкунанда дошт. Онҳо ба тадриҷ ба ҷои забони юнонӣ забони портиро, ки яке аз шоҳҳои забони ҳиндуориёӣ буд, ба мақоми давлатӣ бароварданд*» [5, с. 184].

Дар баҳши «Давлати Кушониён ва тамаддуни ориёӣ» диққати муаллифро нақши ин давлат дар идомаи эҳи фарҳанги ориёӣ ҷалб намудааст. Муаллиф ҷойгоҳи ҳоси ин давлатро дар партави таърих нишон доданӣ шуда, на фақат аз манобеи муҳими бостоншиносӣ, катибаҳо, манобеи таърихӣ истифода намудааст, балки хангоми зарурат ба анвои аксоми тасвирҳо, ҳайкалҳо, сиккаҳо ва манобеи чинӣ рӯ оварда, аз ҷумла ёдовар мешавад: «Он кореро, ки парфиягиҳо дар барқарорсозии давлатдорӣ ва фарҳанги миллии-ориёӣ дар ғарби Эрон

ичро карданд, Кушониён ин корро дар шарқи Эрон, аз ҷумла Осиёи Миёна анҷом доданд» [5, с. 218].

Таърих пур аз мубориза аст, вале таъсири тамаддуни ориёӣ ва қавмҳои марбут ба ин тамаддун ҳамеша кӯшиш намудаанд, ки нишонаҳоеро аз ин фарҳанги оламашумули башарӣ бо худ дошта бошанд ва онро ба наслҳои баъдӣ интиқол бидиҳанд, ки дар китоби Эмомалӣ Раҳмон бештар ҳамин ҷиҳати масъала ҷойгоҳи махсус дорад, то ки дар асоси он миллати тоҷик ба роҳи сохтани ояндаи дурахшони худ кӯшиш намояд. Дар баҳши «Ҳайтолиён ва тамаддуни ориёӣ» муаллиф мавқеи онҳоро дар арсаи таърих нишон дода, дар бораи яке аз хизматҳои онон чунин менигорад: «Як хизмати таърихии онҳо дар он буд, ки баъди барҳам хӯрдани давлати Кушониён ва даврони парокандагии сиёсӣ ҳайтолиён аз нав Бохтар (Тахористон) ва қисматҳои дигари Осиёи Миёнаро дар ҳаёти як давлат муттаҳид карданд» [5, с. 231].

Баҳши охири ин боб «Давлати Сосониён ва тамаддуни ориёӣ» ном дорад, ки дар он пеш аз ҳама таърихи ин сулола баён шудааст. Ба таври мухтасар бошад ҳам муаллиф роҷеъ ба подшоҳони давлати Сосониён – Сосон, Бобак, Шопур, Ардашер, Хурмуз, Баҳром, Яздигурд, Фирӯз, Балаш, Кубод, Хусрави Анушервон ва фарзандони онҳо маълумот медиҳад. Баъдан дар партави таърих бо овардани маводи осори бостоншиносӣ, ҳунари, катибаҳо, шарҳи тасвирҳо, навиштаҳои танай санғҳо ва кӯҳҳо, ки ҳар кадоме мазмуни хос доранд ва чун ҳикоят баёнғари воқеоти он замони фарҳанги ориёӣ ҳастанд, ҷойгоҳи тамаддуни ориёиро дар пеши назарҳо бештар ҷилвагар месозад: «Сосониён аз ибтидо ҳамчун пайравони босуботи дини зардуштӣ амал карда, барои таквияти мақоми давлатии он саъю кӯшиш намуданд. Дар ин бора дар қатори дигар санадҳо сиккаҳо, аз ҷумла, сиккаҳои асосгузори давлати Сосониён Ардашери 1 шаҳодат медиҳанд. Ӯ дар навиштаҷоти сиккаҳои худ пайрави дини зардуштӣ буданаширо таъкид намудааст. Дар аввалин сиккаҳои ин шоҳ чунин навишта шудааст: «парастандаи Маздо, ҳукмрон Ардашер, шоҳи шоҳони Эрон». Ҳамин навиштаҷот дар сангмусаввараҳои барҷастаи шоҳони сосонӣ низ ҷой дорад» [5, с. 259].

Эмомалӣ Раҳмон дар бораи давлати Сосониён, ки 425 сол мавҷуд будааст, суҳанони нек меғӯяд ва ҳиссаи онҳоро дар офаридани як тамаддуни мутараққӣ арзанда медонад: «Ин тамаддун идомаи мантиқии тамаддунҳои қадими халқҳои ориёӣ, алалхусус Ҳахоманишиён ва Портиён буд» [5, с. 260]. Пас аз анҷоми ин боб тасвирҳои зиёде оварда шудааст, ки ҳар кадоме чун санади таърихӣ ва ҳуҷҷати муҳим барои таквияти гуфтаҳои муаллиф муносиб аст.

Боби сеюми китоб «Оинҳои то зардуштӣ» ном дорад. Ин боб аз се баҳш иборат аст. Сараввал муаллиф дар бораи «Этиқод ва боварҳои ҳиндуориёӣ» суҳан ронда, ба ёд меорад, ки «ориёӣҳо мисли соири халқҳои ҷаҳон дар ибтидо ба ҳодисаҳо, падидаҳо ва унсурҳои табиӣ, аҷсоми самовӣ этиқод доштанд» [5, с. 262].

Баъдан муаллиф ёдрас мешавад, ки ҳама чиз дорои маиню (ҷон, равон, рӯҳ, ҷаҳони рӯҳонӣ) аст ба монанди маинюи хок, маинюи андеша, маинюи Хуршед ва маинюҳои бад амсоли тӯфон, бахилӣ, ҷанг, ғазаб, қаҳтӣ будааст. Аз ин рӯ ориёӣҳои замони бостон низ барои худро тасалло додан ниёиш, қурбонӣ, намоз мегузориданд, то ки тасалло ёбанд. Дар идомаи ин баҳш роҷеъ ба парастии Хуршед, Анахито – фариштаи об, Тиштрӣа – фариштаи раъду барку борону ризку рӯзӣ, муборизаи ду неру, ки яке фаровонӣ меҳаҳад ва дигаре зидди он аст, така бар Авесто, суҳан гуфта шудааст. Сипас пажӯҳанда бо мисолҳои фаровон аз Авесто, Ригведо, аз манобеи юнонӣ ва румӣ дар бораи боварҳои ҳиндуориёӣ ибрози назар мекунад, бо ишорат ба гуфтаи Артур Киристенсен меғӯяд, ки боварҳои ориёӣ эронӣ ва ориёӣни ҳиндӣ дар ибтидо муштарақ буда, пас аз ҷудой аз ҳамдигар тафовут пайдо карданд. Баҳши дигари ин боб роҷеъ ба «Меҳрпарастӣ» аст. Муаллиф ба ёд меорад, ки меҳр яке аз худовандони бузурги то замони Зардушт мебошад. Баъдан пажӯҳанда дар бораи решаи пайдоиши вожаи меҳр ва густариши оини меҳрпарастӣ, ки дар Осиёи Марказӣ ба вучуд омада, тамоми Осиё ва Аврупоро фаро гирифта буд, суҳан меронад. Дар ин ҷо муаллиф ба нуктае ишорат менамояд, ҷолиб аст. Ин оид ба якранг будани расму оинҳои мардуми ориёӣ мебошад, ки ин гуфта аз таърихнигори юнонӣ Страбон иқтибос шудааст. Страбон баъди бо

чашми худ дидани расму оинҳои ориёӣ ёдовар мешавад, ки «расму суннатҳои форсӣ дар миёни ин халқҳо (ориёӣ), модҳо ва бисёр халқҳои дигар якранг аст...» (6, С.278-279).

Дар ин ҷо метавон бо тақия ба анъанаҳои мардумӣ ёдовар шуд, ки мардуми эронитабор бахше аз ҳамон фарҳанги умумии хешро то ба имрӯз аз даҳон ба даҳон, аз насл ба насл овардаанд. Дар ҳақиқат ба баъзе нишонаҳои расму оинҳои бостонӣ то имрӯз расидааст. Яке аз онҳо эҳтиром ба оташ аст. Ҳоло ҳам дар байни тоҷикон ҳангоми баргузори баъзе маросимҳо ба қор бурдани оташро муҳим меҳисобанд. Аз ҷумла дар маросими «Мушкилкушо», ё ҳангоми баъзе бемориҳо «алавгардон» қардани бемор ва ғ.

Ба мушоҳида мерасад, ки дар аксари манотиқи Тоҷикистон, тоҷикони кишварҳои ҳамсоя, дар кишварҳои Эрон, Афғонистон, ҳамчунин дар он манотике, ки қурдҳо ва баллҷҳо зиндагӣ мекунанд, нишонаҳои зиёди расму оинҳои бостонӣ боқӣ мондааст, ки байни табори ориёӣ муштарак мебошанд. Аз ҷумла бархе аз нишонаҳои фарҳанги ориёиро дар баъзе маросимҳо ва боварҳои мардумӣ ба монанди «дуо», «қасам», «шугун», «алас», «фол», «Бибисепанбе», «Мушкилкушо» ва монанди ин метавон пайдо кард [8].

Масалан, банди борҳо шунидаам, ки ба офтоб қасам меҳӯранд ва мегӯянд: «офтоб занад ки фалон...», ё ҳанӯз ҳам дар қӯхистони Тоҷикистон рӯйи хонаро ба сӯи офтоб месозанд. Ё мисол то ба ҳол мардум оташро чун воситаи табобат истифода мекунанд ва онро дар баъзе мавридҳо муқаддас мешуморанд. Дар айни замон омӯзиши ин масъала вазифаи мардумшиносон ҳаст, ки ин нишонаҳоро гирдоварӣ намоянд ва мавриди пажӯҳиши илмӣ қарор бидиҳанд. Чунки бархе аз онҳо нишонаҳои фарҳанги ориёӣ ҳастанд.

Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон низ дар раванди пажӯҳиш ба бархе намунаҳои фарҳанги гуфторӣ ба монанди ривоятҳо ишора карда, дар асоси манобеи илмӣ, роҷеъ ба онни меҳрпарастӣ, густариш ва тарзи иҷрои он, пайравони он, омезиши бовар ва эътиқодоти ориёӣ, бобули, юнонӣ, таъсири онни меҳрпарастӣ ба масеҳият ва амсоли ин суҳан рондааст [5, с.280-303].

Ҷустуҷӯ ва фаъолияти илмӣ нишон медиҳад, ки ҳам мардум ва ҳам адибони кишварҳои эронитабор то ба имрӯз чун ҷарҳаи парастии, ё чун эътиқодот ва ё чун воситаи тасвири бадеии мифопоэтикӣ аз бозмондаҳои фарҳанги ориёӣ истифода менамоянд. Масалан, академик Абдучаббор Раҳмонзода ба ин қор даст зад ва дар натиҷа ӯ дар адабиётшиносии мо нахустин касе аст, ки тақия бар равишҳои нави илмӣ ба баррасии устура (ба хусус нишонаҳои фарҳанги ориёӣ) пардохт. Эшон ҳамчун мифопоэтика дар рӯзгори мардум ва баъдан дар фолклору адабиёти мо ҷойгоҳи махсус доштани устураро ба таври густурда, аз замони бостон (давораҳои ориёӣ) то имрӯз мавриди пажӯҳиш қарор дод [ниг.5].

Имрӯз фурсати он расидааст, ки бархе аз пажӯҳандагон бо ин қор машғул шаванд. Ҳоло бо ташаббуси А.Раҳмонзода дар дарсҳои устурашиносӣ, на фақат гуфтаҳои Эмомалӣ Раҳмон дар амал табиқ мешавад, балки устодони дигар низ ҳамчун сарчашмаи илмӣ аз китобҳои муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон истифода менамоянд. Акнун вақти он расидааст, ки устураҳои бостонро ба услуби сода омода созем. Ҳамчунин барои гирдоварӣ ва нашри илмӣ манобеи расму оинҳо, асотир, афсонаҳо ва амсоли ин ҷиддитар машғул шавем.

Бахши дигари боби сеюми китоб «Зурвония» ном дорад, ки дар он роҷеъ ба як ҷараёни динию фалсафии аҳди бостони тоҷикӣ форс будани зурвония; дар «Авесто» ҳамчун худон замони бекарон, сарнавишт будани он; худованди қабл аз Зардушт шинохта шудани он; Осиёи Марказӣ будани зуҳури зурвония; бахси пажӯҳандагон дар бораи зурвония; ривоятҳо дар бораи зурвония; пайдо шудани тасвирҳо ва ҳайкалҳои Зурвон; ба андешаҳои ирфонӣ таъсир расондани зурвония ва боз масъалаҳои хеле муҳими зурвония суҳан рафтааст, ки барои хонанда ҷолиб аст [5, С.304-318].

Боби чаҳоруми китоб «Оини зардуштӣ» ном дорад, ки Эмомалӣ Раҳмон дар фасли аввали он оид ба «Замон ва макони Зардушт» баҳс карда, аз ҷумла менигорад: «*Шахсияти Зардушт дар таърихи инкишофи афкори маънавии инсоният чандон бузургӯ ҷозибанок аст, ки бисёр халқҳои бостонӣ вайро аз нобигагони ҷаҳони қуҳан доништаанд. Ҳатто чунин халқе ба*

мисли юнониҳо, ки *Ғарби муосир фарҳанги онҳоро сарчашмаи тамаддуни имрӯзаи худ медонад, аз айёми куҳан бо номи ӯ ошно буда, дар бораи дини ӯ маълумоти муайян доштаанд* [5, с. 319].

Сипас муаллиф бар асоси мадорики илмӣ таъя бар гуфтаи пажӯҳандагон Мери Бойс, Кристенсен, Оштинӣ, Кёйпер, Фрай, Крюкова, Муъминзода, Массон, Муин, Баҳор, Маркварт, Пур Довуд, Омӯзгор, Нюберг, Абаев, Бернштам, дар бораи замони зиндагии Зардушт, хонаводаи ӯ ба тафсил сухан ронда, бар асоси гуфтаи «Авесто», роҷеъ ба он минтақаҳо, ки дар ин китоби муқаддас омадааст, маълумот медиҳад.

Муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дуруст будани баҳсҳои бархе аз олимони тарафдорӣ мекунад, ки яке аз онҳо гуфтаи Л.Н.Гумилев аст. Ин пажӯҳанда сабаби ҷудоии ориёиҳо ба эронӣ ва тӯронӣ дар мазҳаб медонад: *«Ҳамаи ориёиёне, ки имону эътиқоди худро нисбат ба динҳои бостониӣ худ ҳифз карда буданд, тӯронӣ гардида, онҳо, ки дини зардуштиро қабул карда буданд, эронӣ шуданд* [2, с.58].

Ин андешаро Эмомалӣ Раҳмон тақвият бахшида меафзояд: *«Ин ақидаи донишманди рус то андозае воқеъбинона буда, аз як сӯ, воқеияти таърихи интиқос мекунад ва аз ҷониби дигар бо мундариҷоти Авесто мувофиқат дорад* [5, с. 351].

Гуфтаи олими рус Л.Н.Гумилев ва ибрази назари муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дуруст аст. Манбаҳои дигари қадимӣ низ инро тасдиқ мекунад, вале бархе аз тарихшиносони наҷодпараст ин нуктаро нодида мегиранд ва вожаи «Тӯрон»-и ориёиро ба самти худ мекашанд, аз он барои хеш ҳувият месозанд. Дар таи чанд даҳсолаи охир дар бораи комилан ҷудо будани эронӣ ва тӯронӣ байни пажӯҳандагони баҳсҳои гуногун то ба имрӯз идома дорад. Ин муҳаққиқон баҳсҳои подарҳаво ва беасосдоранд, ки тӯрониро комилан аз эронӣ ҷудо медонанд, ҳатто гоҳе тахминан ва бедалел ба Л.Н.Гумилев ишорат мекунад, ки гӯё тӯронӣ ба эронӣ ҳеч иртиботе надошта бошад. Хушбахтона, Эмомалӣ Раҳмон ба ин баҳс бори дигар равшанӣ меандозад, ки тӯронӣҳо яке аз қабилаҳои ориёӣ буданд. Дар баҳши дуюми боби чаҳоруми асар роҷеъ ба «Авесто ва баҳсҳои он» иттилоъ дода шудааст. Муаллиф дар ин баҳш низ ба мисли баҳсҳои пешин дар асоси санадҳои илмӣ аввал дар бораи вожаи «Авесто» (Упаста, Апасток), ки маънии қонун ва дастурро дорад ишорат мекунад. Сипас ҳар баҳши Авесторо, ки панҷто – Ясно, Яштҳо, Вандидод, Виспарад, Хурдавесто аст ба таври муфассал шарҳ медиҳад. Дар бораи сохтор, мазмун, вазифа ва дар ситоиши кихою чихо будани «Авесто» изҳори назар менамояд.

Баҳши сеюми ин боб «Таълимоти Зардушт дар бораи ҷаҳон, инсон ва ахлоқ» ном дорад. Дар он таҳқирсии ахлоқии ин таълимот, ситоиши рӯшноӣ ва мазамати торикӣ, некӣ ва бадӣ, Аҳрумаздо ва Аҳриман, пиндори нек, гуфтори нек ва рафтори нек, аз ҳам ҷудо набудани ҷаҳони моддӣ ва маънавӣ, ҳамеша дар имтиҳон будани одам, эътимод ба донишу маҳорат, таъя ба хирад, ободию бунёдкорӣ, азнавсозии ҷаҳон тавассути дониш ва даҳҳо масъалаҳо, ки то ба имрӯз барои сохтани ҷомеаи мутамаддин арзиши худро гум накардаанд, мавриди пажӯҳиш қарор гирифтаанд. Ҳамчунин дар ҳар мавриди муносиб муаллифи китоб бар он таъкид мекунад, ки ҳадафи бар фарҳанг ва таърихи ниёгон рӯ овардан, аз сабақҳои пешин барои сохтани ҷомеаи навини Тоҷикистон дарси ибрат омӯхтан аст:

«Ба иборати дигар, ҳар коре, ки бо садоқату самимият анҷом мегирад, ҷаҳонро обод мегардонад. Ҳар кореро шахсе анҷом диҳад, ки онро нисбат ба дигарон беҳтар медонад.

Аз гуфтаҳои боло, чунин хулоса кардан мумкин аст, ки дар барҳам додани ҷаҳонбинии асотирӣ ва дар радифи аввал қарор додани проблемаи инсон ва ҷаҳони ӯ фалсафаи Юнони Қадим муқаддам набуда, ин масъалаҳо бори нахуст ва ба таври ҳамаҷониба аз ҷониби дини яктопарастии Зардушт ва китоби муқаддаси он Авесто гузошта шуд. Бузургии фалсафаи Юнони Қадим аз он иборат аст, ки нуқоти умдаи таълимоти Авесторо аз худ карда, ба он ҷанбаи амалӣ дод ва онро дар ихтиёри фалсафаи ҷаҳон гузошт» [5, с. 398].

Нависандаи ин сатрҳо дар соли 2006 дар Италия бо профессори Донишгоҳи Наполӣ (Неапол) Ҷувани мулоқот дошт. Ӯ муаллифи асарҳои зиёде аст, ки зимни суҳбат ёдовар шуд, ки маншаи аслии фалсафаи юнонӣ аз ориёӣ, ё эронӣ аст. Ман шӯҳӣ карда гуфтам, ки яъне «точикӣ аст» ва ӯ ҳам ҷавоб дод, ки «бале, фарқе надорад». Профессор Ҷувани ахиран роҷеъ

ба маншаи фалсафаи бостонӣ (ориёӣ) доштани ғазалиёти Ҳофиз се чилд китоб навиштааст, ки ду чилди он то соли 2006 ба забони италиявӣ чоп шудааст.

Боби панҷуми китоби Эмомалӣ Раҳмон «Оинҳои монавия ва маздакӣ» аз ду бахш «Монавия» ва «Маздакия» иборат аст. Дар китоб ба таври ҷудоғона дар бораи ин оинҳо ва ҷойгоҳи ҳар кадоме дар раванди таърихи он замон, воқеаҳои мудҳиш, муборизаҳо, нофаҳмиҳо, талошҳо, гуруснагиҳо, фочиаҳо ва амсоли ин ба таври муфассал сухан рафтааст. Агар хонанда бо диққат китоби «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ»-ро мутолиа кунад бо идеяҳои созандагӣ бунёдкорӣ Эмомалӣ Раҳмон, ки имрӯз дар кишвари мо татбиқ намудан меҳаҷад ошно мешавад. Агар хонанда дилсӯзи миллати кишвари худ бошад худро дар канори ӯ қарор медиҳад ва бо муҳаббат барои ободии бештари миллат ва кишвар камари Ҳиммат мекӯшад.

Муаллифи китоб дар раванди сухани худ дар мавридҳои муносиб гузаштаро ба имрӯз мепайвандад ва ба пеши муаллифони китобҳои дарсӣ вазифа мегузорад. Масалан, баъд аз баррасии давраи Пешдодиён натиҷагирӣ намуда таъкид менамояд: «*Пас давраи подшоҳии сулолаи Пешдодиёнро бигзор дар шакли асотириро нимасотирӣ бошад ҳам, чун саҳифаҳои нахустини сарнавишти тоифаҳои ориёинаҷодӣ муқими Осиёи Миёна назаруфта ва ба китобҳои дарсӣ ҷой додан аз манфиат ҳолӣ нест*» [5, С.68-69].

Эмомалӣ Раҳмон дар байни сиёсатмадорони ҷаҳон пешгоӣ карда, дар ин китоб ҳақиқати сиёсиро, ки тоҷикон воқеан марбути ориёӣҳо ҳастанд, бори дигар тасдиқ намуд ва барои пажӯҳишҳои мантиқӣ оянда роҳи муносиб кушод. Эшон ба пажӯҳандагони улуми иҷтимоӣ таъкид мекунанд, ки домани таҳқиқ ва таҳлили худро фарохтар намуда ба баррасии масъалаҳои гуногуни ориёӣ ба таври густурда ва ҷиддӣ машғул шаванд ва барои насли оянда омӯзиши онро интиқол дода, онҳоро бо гузаштаи пурифтиҳор ошно созанд: «*Чун сухан дар бораи таърих ва тамаддуни ориёӣҳо меравад, қаламрави васеи зиндагӣ ва амалиёти низомӣ бархӯрдҳои давлатҳои аввалини ориёӣ, динҳои фарҳангҳои онҳоро омӯختан зарур аст. Зеро миллати мо то ба имрӯз ҷӣ гуна роҳҳои пурпечуби таърихро дар таркиби давлатҳои ориёӣ ва ғайриориёӣ тай кардааст, мавриди алоқамандии бевоситаи мардуми мо, ҳосатан ҷавонон бояд қарор бигирад*» [5, с. 88].

Ин суханони муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон моро водор месозад, ки бештар ҷустуҷӯ кунем. Хеле хуб аст, ки муаллиф тамаддуни ориёиро марбути тоҷикон, эронӣён, афғонҳо ва қавмҳои дигари ҳиндуаврупоӣ низ меонад. Ба гуфти ӯ муҳаққиқон ба омӯختан машғул бешаванд, соҳиби самараҳои нек хоҳанд шуд. Аз ин рӯ бархе аз онҳоро аз осори юнонӣ, чинӣ, тибетӣ низ метавон пайдо кард. Масалан, олими рус Б.И.Кузнетсов дар китоби худ «Эрони бостон ва Тибет (Таърих дини Бон)» ёдовар мешавад: «*Барои ифодаи Эрон ва эронӣён тибетӣҳо калимаҳои тоҷикро дар вариантҳои гуногун навиштаанд (stag-gzig, rta-mjug, stag-bzhi, rtag-gzigs, ta-zig ва ғайра)*» [ниг. 7 с.45].

Пас мо бояд ба манобеи чинӣ ва тибетӣ низ рӯ оварем, ки дар ин бора олимони аврупоӣ низ ишоратҳои зиёд доранд. Дар натиҷаи шароити хуб ҳоло даҳҳо ҷавонони тоҷик забонҳои гуногуни хоричӣ, аз ҷумла чиниро меомӯзанд. Умед аст, ки дар оянда аз байни онҳо касоне пайдо мешаванд, ки сарчашмаҳои чинию тибетиро мавриди омӯзиш қарор дода, саҳифаҳои камомӯхтаи таърихи фарҳанги моро мавриди омӯзиш қарор медиҳанд.

Тамаддуни ориёӣ на фақат то ба Ҳинду Чину Тибет густариш ёфтааст, балки ба гуфтаи пажӯҳандагони ғарбӣ асоси тамаддуни аврупоӣ ориёӣҳо буданд, ки инро аз китоби Гордон Чайлд, ки зери унвони «Ориёӣҳо – асосгузори тамаддуни аврупоӣ» метавон мутолиа кард [ниг. 7]. Аз ин ҷиҳат ба таърих рӯ овардани муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон беҳуда нест.

Имӯзҳо гоҳе, баъзеҳо дар миёни мардум, дар ҷойхона, ошхона, кӯча, бозор, маъаракаҳо ва ҷойҳои дигар мегӯянд, ки «гузашта чи лозим, ғами имрӯзро хӯр!», «омӯхтани фарҳанги адабу таърихи гузашта ягон чиз медиҳад?» саволҳои ба ин монанд хеле зиёд аст. Ба ин савол метавон бо савол мурочиат кард. Имрӯзи мо аз кучо пайдо шудем? Мо тоҷикон аз кучо ба вучуд омадем? Магар ҳамин лаҳза, ё 20 сол пеш ё сад сол пеш? Ҳама чизи имрӯз реша бар гузашта дорад. Пас ба гузашта эътибори ҷиддӣ додани муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, сохтани

имрӯз аст! Сохтани имрӯз ояндаи дурахшон аст! Аз ин рӯ решаҳои фарҳангии худро чустан аз рӯйи мантиқ буда, бар асоси санадҳо, пайванди имрӯзро бо гузашта марбут доништан дар китоби «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ» инъикси худро ёфтааст, ки барои ҳар як тоҷики дурандеш ва хидматгори миллат ва Ватан муҳим аст!

Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар хулосаи ин китоб дар назди ҳар пажӯҳанда ва зифа мегузорад, ки барои доништани решаҳои ниёгон ҷиддитар машғул бишаванд:

«Истиқлолияти миллӣ барои мо ҷиҳати сомон бахшидан ба ин қор имрӯз шароити мусоиде фароҳам овардааст. Олимону муҳаққиқони мо бояд тамоми соҳаҳои адабу маърифат ва афкори диниву ирфонӣ ва ҷаҳониро омӯхта, таъсиру нуфузи ин маънавиёти пурарзиши моро ҳарчи беиштар дастраси ҷаҳониён намоянд...»

Дар роҳи муайян намудани ташаққули инкишофи тамаддуни ориёӣ ва дигар тамаддунҳои ҳамҷавори он, ки ҳамзамон бо тамаддуни ориёӣ амал мекарданд, мо имрӯз фақат қадаме ба пеш гузоштем. Зимни он мушоҳида намудем, ки бисёр масъалаҳои умдаи маданияти моддӣю маънавию тамаддунҳои мазкур ҳанӯз равишан нашудаанд ва нуқоти баҳсовари онҳо ба сабаби қадима буданишон ва осори катбӣ надоштиранишон ҳаллу фасли худро дар адабиёти ориёишиносӣ наёфтаанд. Дигар масъалаҳои марбут ба забон, аз ҷумла интишоори гурӯҳи оилаи забонҳои ҳиндуэронӣ ва ба вучуд омадани оилаи ҳиндуаврупӣ низ пурра ҳалли худро наёфтаанд.

Дар омӯзиши ин масъала мо бояд бо олимону забоншиносони Эронӣ Афғонистон, ки бо тоҷикон якҷо ҳомилони тамаддуни ориёӣ мебошанд, ҳамчунин донишмандони мамӯлики Фарб ҳамкорӣ намоем, ҳавзаҳои маданияту фарҳангии минтақаҳои мазкурро дар ин қор ҷалб кунем ва барномаҳои муштараки фарҳангӣ созмон диҳем. Зеро масъалаҳои тамаддуни ориёӣ он қадар бузургу гус-турда ҳастанд, ки ба танҳоӣ, бидуни иштироки муҳаққиқони минтақаи марбутта амри муҳол аст» [5, с. 445].

Бале, ҳақ аст. Барои он ки сабаби ба эронӣ ва тӯронӣ чудо шудан ва ё ба дину мазҳабҳои ғайр гаравида, аслияти худро дигар кардани ориёиҳоро дарк кунем, баъзе воқеаҳои имрӯзро низ таҳлил намоем, шояд барои фаҳмидани он гузаштаи дур ёрӣ расонад. Магар имрӯз ин ё он қавму миллат ҳама зери дирафши як дин ё ҳизб қарор дорад? Албатта не! Ба дахҳо дастаҳо ва гурӯҳҳо чудо аст! Яъне чист? Ҷавоби дақиқ додан мушқил!

Бозмондаҳои табори ориёиро фақат як чиз метавонад саҳт ва воқеан муттаҳид созад, ки ин ҳам забони тоҷикии форсии дарӣ аст! Яке аз пажӯҳандагони эронӣ Руқияи Бехзодӣ низ ба баррасии қавму наҷоди ориёӣ пардохта ёдовар мешавад, ки: «... дар сарзаминҳои бо тӯлу арзҳои густурдаи ҷуғрофиёӣ вучуди ҳамбастагӣ каму беш мутафовит аст... бо вучуди ин, беҳтарин омили пайванддиҳанда ва мутамаизсозанда забон аст. Ва он ҷӣ ки имрӯз донишмандонро ба самту сӯи шинохти ақвоми куҳан савқ медиҳад ва ёрӣ мекунад забон ва дониши забоншиносӣ аст» [ниг. 1 С.5-6].

Андешаи оқилонаи Сарвари кишвар буд, ки соли 2008 бузургдошти Соли забони тоҷикӣ эълон шуд. Акнун ҳар зиёии тоҷик бояд мувофиқи тавоноии худ дар ин роҳ ҳисса бигзорад, яъне аз гап ба амал гузарад. барои рушди забони тоҷикии форсии дарӣ кори некеро анҷом бидиҳад. Яке аз ин қорҳои нек тамоми рисолаҳои илмӣ, дар тамоми риштаҳо бояд, хатман ба забони тоҷикӣ таълиф шавад.

Ҷаноби Олӣ сабақҳои таърихро ёдрас намуда, ҳушдор медиҳанд, ки забони мо дар тамоми қоргузори ба тадриҷ мақоми миллӣ ва давлатии худро ҳамҷониба пайдо кунад. Аз ин рӯ бисёр масъалаҳое, ки марбути рушди имрӯзаи забони тоҷикӣ аст сарвари оқилро ба ташвиш меорад. Маҳз аз ҳамин сабаб дар мавридҳои муносиб гаштаву баргашта пажӯҳандагони забоншиносро таъкид мекунанд, ки омӯзиш ва баррасии масъалаҳои гузашта ва имрӯзаи марбут ба забонро ба таври муназзам идома диҳанд. Аз ҷумла ба забоншиносон пешниҳоди муфид мекунанд, ки муштарақоти забони портӣ ва тоҷикиро дақиқтар биомӯзанд: «Тибқи иттилое, ки ман дарам чандин сол боз дар байни забоншиносон дар бораи дар қадом макон пайдо шудани забони тоҷикӣ (форсӣ)-и нав – дар вилояти Форс ё Осиёи Миёна баҳс меравад. Дар ин робита муҳаққиқон хеле бамаврид унсурҳои муштараки забони тоҷикию

портиро таъкид кардаанд. Забонишносон бояд ин масъаларо таҳқиқу баррасӣ намуда, натиҷаи онро манзури оммаи васеи халқу миллати азизамон гардонанд» [5, с. 179].

Дар охири солҳои ҳаштод ва аввали навади садаи бист равшанфикрони дилсӯзи тоҷик мехостанд, ки иқтисод, сиёсат, забон, таърих, фарҳанг ва ҳамчунин шоир, нависанда, олим, хунарманд, пушту паноҳи ҷонфидо дошта бошанд. Хушбахтона, ҳоло мо чунин саварро дорем, ки он Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон аст. Пас бояд ҳама аз як гиребон сар бароварда баҳри амалӣ намудани орзуи ормонҳои миллиамон кор кунем.

Аксари равшанфикрони тоҷик дар ду даҳсолаи охири садаи XX орзу доштанд, ки тоҷикон дар тамоми соҳаҳои зиндагӣ ҳаққу ҳуқуқи худро дарёбанд. Ҳатто гурӯҳҳои буданд, ки барои амалӣ намудани андешаҳои неки худ ҷоннисорӣ намоянд, вале дар он замон иҷрои орзуҳои неки фарҳангӣ мушқил буд. Ҳоло замон дигар шудааст. Тамоми қорҳои амалишаванда дар дасти сарваре аст, ки худаш на танҳо қорҳои барои рушди забон, миллат ва кишвар муҳимро меҳисобад, балки бо таълифоти худ табақаи зиёии ҷомеаро ба ҷунбиш меорад. Акнун мо зиёиёни тоҷик бояд дар қанор набошем. Дар паҳлуи ин Сарвари оқил барои иҷрои орзуҳои ширини деринаи худ талош биварзем. Ҳадалақал ҳар кас дар иҷрои қори худ аз дилу ҷон машғул бошад ва ё агар идеяи муносиб дошта бошад барои амалӣ намудани он кӯшиш намояд, онгоҳ мо ин забон, ин миллат ва ин кишварро ба аз ин ҳам бештар хубтар ба гулистони ҳақиқӣ табдил хоҳем дод! Барои он ки бо ҷасорат ба пеш равем як бори дигар асарҳои муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро мутолиа бояд кард ва аз он сабақ омӯхт ва баъдан бо неруи дучанд ба иҷрои қор пардохт.

Адабиёт

1. Бехзодӣ, Р. Ориёно ва ноориёно дар ҷашмандозии қухани таърихи Эрон.- Техрон: Интишороти Тахурӣ, 1382 (2003).
2. Гумилев, Л. Н. Тысячелетие вокруг Каспия.- М., 1993.
3. Кузнецов, Б. И. Древний Иран и Тибет: Истории религии Бон / Предисловие Нармаев Б. М.; послесловие Зелинский А. Н. – СПб.: Евразия, 1998.
4. Лихачёв, Д. С. Беден не тот, у кого мало, а тот кому мало // Дружба народов. – 1986. – №6. – С. 220-224.
5. Раҳмонов, А. Назария ва сайри таърихии устурасозии форсӣ-тоҷикӣ.- Душанбе, 1999; Пиндорҳои асо-тирӣ дар адабиёти тоҷикӣ. – Душанбе, 1999; Заминаҳои асотириву маросимӣ дар адабиёти нимаи аввали садаи XX. – Душанбе, 2004.
6. Раҳмонов, Э. Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ. – Душанбе: Ирфон, 2006.
7. Раҳмонӣ, Р. «Ориёно Бузург» – созмони миллатдӯстон // Паёми Душанбе. – 1992. – 25 март.
8. Rahmoni, R. Tajik Women as Folktale Tellers: Tales in tradition (With video-records). Dushanbe-Budapest. – Moscow: Humanity, 2002.
9. Раҳмонӣ, Р. Эҷодиёти гуфтории мардуми тоҷик. – Душанбе, 2008.
10. Чайлд, Г. Арийцы. Основатели европейской цивилизации / Пер. с англ. И. А. Емеца. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2005.

АРИЙСКАЯ КУЛЬТУРА: ИЗУЧЕНИЕ И ЕГО ИССЛЕДОВАНИЕ

(О книге Лидера нации Эмомали Рахмона «Взгляд на историю и цивилизацию арийцев» (2006) выходу которого исполняется 10 лет.)

Автор на примере книги Лидера нации Эмомали Рахмона «Взгляд на историю и цивилизацию арийцев» («Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ») (2006) показывают значение арийской культуры в становлении национального самосознания таджикского народа. Отмечается новое видение арийской цивилизации со стороны Лидера нации Эмомали Рахмона. На примере логических обсуждений и рассуждений в трудах западных и восточных исследователей арийской цивилизации, излагаются причины побудившие его обратиться к данной проблеме. Рецензент, почеркивает, что одной из главных целей деятельности Лидера нации на данном поприще состояло в том, чтобы таджики как и другие нации мирового сообщества нашли свое место в современной истории, дальнейшего развития общечеловеческой культуры и внесли свой вклад в дальнейшее процветание нашей планеты.

Ключевые слова: Эмомали Рахмон, культура предков, история, арийская цивилизация, исследование, национальная ценность, независимость.

ТДУ 017/019+001(092)+024+011/019+02+024+025+9 тоҷик+021

Бӯриев Қ.

ТАҲҚИҚИ АҲКОРИ КИТОБДОРИИ ТОҶИК ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ

(Тақриз ба дастури библиографии «Китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол: Феҳристи адабиёт / Мурағтиб М. Комилов; Зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 312 с.»)

Дар тақриз мулоҳизаҳои танқидӣ перомунӣ ҳадафу вазифаҳо, сохтор, таъйини хонандагиву мақсаднокӣи дастури библиографии «Китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол» арзёбӣ шудаанд. Ҳамзамон муқарризи оид ба аҳамияти феҳристи дар пажӯҳиши маводи тахассусӣ, вежагиҳои услуби таҳияи дастур, чараҳои интихоби хостагирии мавод ва гурӯҳбандиву ҷобачогузори он маълумот дода, камбудиву норасоии дастурро ошкор сохтааст.

Калидвожаҳо: феҳристи адабиёт, дастури библиографӣ, китобномаи шарҳиҳолӣ, китобхона, ҷабҷабҳои китобдорӣ, китобдор, библиограф, даврони истиқлол.

Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди давлату давлатдорӣ, иқтисодиёту сиёсат, илму маънавиёт, иҷтимоиёту фарҳанги тоҷикон имкониятҳои зиёде фароҳам овард. Замони соҳибистиқлолӣ муҳаққиқони соҳаҳои гуногунӣ илму фарҳанг таҳқиқотҳои пураризиш анҷом дода, онро манзури мутахассисон менамоянд. Дар ин радиф соҳаи китобдорӣ тоҷик низ истисно нест. Метавон як зумра дастоварҳои назарраси олимони ин соҳаро номбар кард, ки ба кулли муҳаққиқону мутахассисони ватанӣ хориҷӣ шинос буда, аз ҷониби онҳо мавриди истифода қарор гирифтааст. Осори олимони соҳаи китобдорӣ тоҷик дар шаклҳои алоҳида, китобу маҷмӯаҳо, дар саҳифаҳои маҷаллаҳои илмӣ, фарҳангиву маърифатӣ, силсиламаҷмӯаҳои соҳавӣ ва матбуоти даврӣ дарҷ гардида, борҳо мавриди муҳокимаи мутахассисону дӯстдорони китоб қарор гирифтааст. Хурсандиовар аст, ки тӯли солҳои соҳибистиқлолӣ осори илмӣ олимони соҳаи китобдорӣ тоҷик на танҳо дар Тоҷикистон, балки дар наشريҳои илмӣ ва маҷаллаҳои сернуфӯзи хориҷӣ сол аз сол бештар ба таъ мерасад. Сари вақт дастрасӣ доштан ба чунин осор ва мутолиаи он албатта истифодаи манбаҳои пажӯҳиширо тақозо мекунад. Набудани маводи иттилоотӣ, бахусус дастурҳои библиографӣ раванди пажӯҳиш ва дастрасномаи осори ҷопиро душвор гардонида, барои хонандаи ин осор монё эҷод мекунад. Чунки бе истифодаи дастурҳои библиографӣ бештари муҳаққиқону мутахассисони соҳа барои дарёфти маводи дар хориҷи кишвар батабърасида вақти зиёдро ба харҷ медиҳанд. Ҳамаи ин мушкилиҳоро ба назар гирифта, муҳаққиқи ҷавон Меҳроҷ Комилов дар гирдоварӣ, коркард, гурӯҳбандӣ, ҷобачогузори ва дар шакли феҳрист манзури хонанда гардонидани маводи ҷопиву электронии марбут ба соҳаи китобдорӣ дар замони соҳибистиқлолии Тоҷикистон интишорёфта саҳм гузоштааст. Феҳрист маводи дар замони истиқлолият таҳиянамудаи олимони соҳаҳои китобшиносӣ, китобхонашиносӣ ва библиографияшиносӣ тоҷикро фаро гирифта, ба ақидаи мо, яке аз муҳимтарин дастоварди соҳавии библиографияи тоҷик маҳсуб меёбад. Гарчанде библиографияи замони истиқлолият хело рушд ёфтаву бо дастовардҳои назаррас таъмин гаштааст.

Феҳрист, чунонки дар пешгуфтор зикр шудааст: «аз 7 қисм, 12 зерқисм, кӯмакфеҳристҳои алифбоии асарҳо ва ашхос иборат буда, 1382 номгӯи адабиёти ҷопиву электронии ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ дар солҳои 1991 – 2016 интишорёфтаре фаро гирифтааст. Дар он унвони ҳамаи асарҳо ба забони асл тибқи стандарти маъмул тасвир шуда,

мавриди таҳқиқи (de vusi) мурағиб қарор гирифтаанд. Навиштаҷоти библиографӣ ба асарҳои тақрибан чопшуда тибқи замони нашрашон зери як асар бо нишон додани ҳамаи манбаъҳои интишорӣ пешниҳод шудааст. Асарҳое, ки тавассути сарлавҳаҳо дарки мазмуни нашрашон душвор аст, бо тавсифҳои маълумоти таъмин гаштаанд. Тақризҳои марбут ба китобҳо зери ҳамон китобҳо ҷой дода шудаанд. Мавод дар қисмҳо ва зерқисмҳои феҳрист тибқи замони чопи асарҳо ва дар дохили онҳо бо тартиби алифбо ҷобачо гузошта шудааст».

Чун аънаи феҳристигорӣ оғози китобнома аз «**Санадҳои меъриву ҳуқуқӣ доир ба Ҷаҳонӣ китобдорӣ**» (зиёда аз 144 мавод, аз ин ҳисоб 70 номгӯи санадҳо бо забони тоҷикӣ ва 77 номгӯи он бо забони русӣ оварда шудаанд), шурӯъ мешавад, ки барои Ҷаҳонӣ китобдорӣ пурмаҳсули ҳар як мутахассиси соҳа чун китобнома муҳим ва зарур аст. Дар пажӯҳиш ва ҷирдоварии маводи меъриву ҳуқуқӣ мусанниф кӯшиш ба ҳарч додааст, ки бештар ба он санадҳои аҳамият зоҳир шаванд, ки барои мутахассисони соҳа муҳим буда, аз онҳо ҳангоми иҷрои Ҷаҳонӣ китобдорӣ истифода карда тавонанд. Ба ғайр аз қонуни қарорҳои муҳими давлатӣ дар ин қисми феҳрист, инчунин, созишномаву шартномаҳои байнидавлатӣ, конвенсияву консепсия, барномаву низомномаҳо ва номгӯи дигар асноди расмӣ барои истифода пешниҳод шудааст, ки дар маҷмӯъ барои баланд бардоштани сатҳи дониши ҳуқуқии китобдорон низ муфид мебошад.

Қисми дувуми феҳрист зери унвони «**Осори Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба Ҷаҳонӣ китобдорӣ**» номгӯи осори Президенти кишварро фаро гирифта, на танҳо ба мутахассисони соҳа, балки ба олимон, муҳаққиқон, омӯзгорон, унвонҷӯён, донишҷӯён ва оммаи васеи хонандагон пешниҳод шудааст. Қисми зиёди онро номгӯи воҳӯриҳои Пешвои миллат бо зиёде кишвар ва паёмҳои ӯ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил менамоянд, ки дар онҳо самтҳои стратегии рушди ҷумҳурӣ ва дар асоси он нақшаи дурнамои Ҷаҳонӣ китобдорӣ муассисаҳои гуногун, аз ҷумла соҳаи китобдорӣ дар кишвар мушаххас гардонидани шудаанд, ки ба мутахассисони соҳа барои банақшагирии Ҷаҳонӣ китобдорӣ ҳадамоти онҳо арзиши баланди сиёсӣ маънавию доро мебошад. Дар ин қисми феҳрист ҷамъулам 72 мавод, аз ҷумла бо забони тоҷикӣ 40 номгӯӣ ва бо забони русӣ 32 номгӯӣ вобаста ба соли нашрашон номнавис шудаанд, дар шакли хронологӣ инъикос гардонидани шудааст. Ҷамъамон истифодаи чунин мавод, аз як ҷониб, донишу ҷаҳонбинии сиёсӣ иҷтимоии мутахассисонро тақвият диҳад, аз ҷониби дигар, ҳадамоти иттилоотӣ библиографии китобхонаҳоро пурмазмун мегардонад.

Қисми сеюми феҳристро осори таълимӣ олимону муҳаққиқон ва омӯзгорони соҳа, зери унвони ягонаи «**Барнома, дарнома ва дастурҳои таълимӣ доир ба соҳаи китобдорӣ**» ташкил медиҳад, ки дар он 44 маводи гуногун танҳо бо забони тоҷикӣ инъикос гаштааст. Дар он барномаҳои таҳассусӣ, нишондодҳои услубӣ, маводи аёнӣ, нишондиҳандаҳо, китобҳои алоҳидаи таълимӣ олимону муҳаққиқон ва омӯзгорони факулта бештар инъикос гардида, барои омӯзгорон, муҳаққиқон ва донишҷӯёну мутахассисоне, ки мехоҳад донишу малакаи касбии худро тақвият диҳанд тамоми маводи мавҷуда манзур гардонидани шудааст.

Қисми чоруми феҳрист осори илмӣ методӣ олимон, муҳаққиқон, мутахассисон ва омӯзгори соҳа инъикос намуда, зери унвони «**Асарҳои илмӣ ва методӣ доир ба соҳаи китобдорӣ**» 121 асари дар шакли алоҳида нашршударо, ки аз он 97 номгӯӣ бо забони тоҷикӣ ва 24 номгӯӣ бо забони русӣ мебошад, пешниҳод намудааст. Мусанниф дар ин қисм асосан китобҳои алоҳидаро, ки аз рӯи мазмун гуногун аст, ҷирдовардааст. Аз ҷумла, маводи алоҳидаи ҷопӣ дар шакли маҷмӯа, рисола, дастури методӣ библиографӣ, истилоҳнома, нишондиҳанда, фаслнома, дастур, гузориш, тавсия, ҷашнвора, роҳнома, маҷмӯи методӣ, маводи роҳбарикунанда, ҳисоботҳои Вазорати фарҳанг ва ғайра инъикос гардидаанд. Моҳияти ин қисм дар он аст, ки мусанниф тавонистааст дар як радиф тамоми маводи мазмунан гуногунро тибқи замони нашрашон ҷобачо гузорад. Ин шакли истифодаи мавод албатта ҷолиб ва барои мутахассисон муҳим арзёбӣ мегардад. Ҷамъамон мавриди инъикоси китобҳои алоҳида ба монанди рисола, маҷмӯа, маводи конференсия, мусанниф ҳатман мундариҷаи онро мекушояд, ки ин барои мутахассисон ниҳоят муҳим аст, чунки аз рӯи

мундариҷа ба онҳо дар бораи мазмуни китоб маълумоти сахҳ дода мешавад ва ҳангоми зарурат хонанда метавонад ба он муроҷиат намояд ва ё дар мавриди ошно будан ба мухтавои он сарфи назар намояд.

Зеркисми дигари қисми чоруми феҳрист зери унвони «**Мақолаҳо дар нашрияҳои даврӣ, ғайридаврӣ ва давомдор**» 945 мавод, аз ҷумла 744 номгӯй бо забони тоҷикӣ ва 221 бо забони русӣ интишорёфтаро фаро гирифта, яке аз бузургтарин қисми феҳрист ба шумор меравад ва дар он қулли мақолаҳои олимону муҳаққиқон, мутахассисону омӯзгорон, унвонҷӯёну кормандони ҳирфай ҷамъоварӣ шудааст. Албатта, диққати мусанниф ба фарогирии пурраи мақолаҳои олимону мутахассисон равона шуда, ба қадри имкон тамоми маводи интишоршудаи соҳавӣ дар ҷумҳурӣ ва қисман дар хориҷи кишвар инъикоси пурраи худро ёфтаанд ва он ганҷинаи бебаҳо барои мутахассисону унвонҷӯён ва китобдорони ҳирфай арзёбӣ мегардад. Шиносоӣ бо маводи пешниҳодшуда сахми ҳар як олим ва мутахассисони соҳаро дар ин ё он самти китобдорӣ ва библиографияи тоҷик бараъло инъикос намуда, мақсади мусанниф ҳадалимкон манфиатовар будани феҳристи таҳиягашта мебошад. Албатта, мазмуни мақолаҳо гуногун мебошанд. Матни мақолаҳо ба масоили илмӣ, илмию амалӣ, амалӣ, суҳбат, тақриз, гуфтор, фишурда (тезис), нуқтаи назар, баромад, суҳанронӣ, табрикот, чашнвора, маълумот, иттилоот, афкор ва ғайра бахшида шудаанд. Қисмати тоҷикии он нисбат ба қисмати русӣ маводи бештарро фаро гирифта бошад ҳам, доираи дарбаргирии қисмати русӣ аз лиҳози ҳудуд хело фарох мебошад. Дар ин қисмат аксаран мақолаҳои илмӣ берун аз ҷумҳурӣ интишоргаштаи олимону муҳаққиқони тоҷик мавқеи муносибро ишғол менамоянд ва ба ақидаи мо, барои мутахассисон ва унвонҷӯёни соҳа ҳазинаи гаронбаҳоро мемонанд. Ҳамзамон, тавассути ин қисмати феҳрист муҳаққиқон ба мақолоти олимону мутахассисони тоҷик, ки дар маҷмӯа ва маҷаллаҳои илмӣ Россия, Украина, Ўзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва дигар кишварҳои дунё интишор ёфтаанд, шинос мешаванд.

Зеркисми «**Мақолаҳо дар саҳифаҳои маҷаллаи “Китобдор”**» оид ба 165 номгӯи мақолаҳои 11 шумораи маҷаллаи фарҳангиву маърифатии «Китобдор» маълумот медиҳад.

Дар қисми панҷуми феҳрист «**Китобномаҳо доир ба фаъолияти олимони мутахассисони соҳаи китобдорӣ**» перомуни 23 нишондиҳандаҳои шарҳиҳолию библиографӣ бахшида ба олимони мутахассисон, омӯзгорон, собиқадорони соҳаи китобдорӣ ва маҳсули эҷодӣ онҳо иттилоъ дода шудааст. Дар ин қисм бештар китобнома, маҷмӯаи илмӣ ба ифтихори чашн, маҷмӯаи мақолаҳо ва китобномаи шарҳиҳолий, феҳристи асару мақолаҳо, маълумотномаи шарҳиҳолию библиографӣ, нишондиҳандаи библиографӣ ва ғайра ҷамъ оварда шудаанд, ки дар онҳо маълумот оид ба ҳаёт, фаъолият ва осори илмиву эҷодии олимони мутахассисони варзидаи соҳа инъикос гардидаанд. Дастурҳои шарҳиҳолию библиографӣ манбаи муҳим барои омӯзишу таҳлили эҷодиёти шахсиятҳои маъруфи соҳа ва сахми онҳо дар рушди китобдории тоҷик мебошанд. Омӯзишу таҳқиқи дастурҳои шарҳиҳолию библиографӣ метавонанд ҳамчун заминаи асосӣ баҳри ташаккули дониши касбии мутахассисони ҷавон хизмат намоянд ва ҳамчун сарчашма дар таҳияи рисолаи илмӣ онҳо ёри расонанд.

Қисми шашуми феҳрист зери унвони «**Поённомаи рисолаҳои номзадӣ ва докторӣ**» оид ба 16 номгӯи рисолаҳои дар даврони истиқлол дифоънамудаи унвонҷӯёни тоҷик, ки ба масъалаҳои мубрами илми китобдорӣ ва ҳаёти фарҳангии мамлакат бахшида шудаанд, маълумот медиҳад.

Қисми хотимавии феҳристро кӯмакфеҳристҳои алифбоии асарҳо ва ашхос ташкил медиҳанд, ки барои ҷустуҷӯ ва дарёфтӣ мавод муфид мебошанд.

Дар баробари дастоварҳои номбаршуда, феҳристи мазкур аз норасоӣҳои ори нест. Аз ҷумла, маводи дар рӯзномаву маҷаллаҳои минтақавӣ интишоргашта дар он кам инъикос ёфтаанд. Барои роҳбаладии истифодабарандагон ҷиҳати мушаххасу муайян намудани ҷузъиёти ҷудоғонаи соҳаи китобдорӣ кӯмакфеҳристи мавзӯӣ бояд таҳия ва илова мегардад. Бо истисноии қисми «Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ доир ба соҳаи китобдорӣ» дар дастури

библиографӣ марбут ба дигар қисмҳои нишондиҳанда маводи электронӣ инъикос нагардидааст. Ҳамчунин теъдоди нашри Феҳрист камтар аст.

Буриев К.

ИССЛЕДОВАНИЕ ТАДЖИКСКОЙ БИБЛИОТЕЧНОЙ МЫСЛИ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

Рецензия на библиографическое пособие «Библиотеки Таджикистана в период независимости» / Составитель М. Комилов; под ред. Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 312 с.

В рецензии освещается цель, задачи, структура, целевое и читательское назначение указателя литературы «Библиотеки Таджикистана в период независимости». Также рецензентом рассмотрено значение библиографического указателя в поиске необходимой литературы, особенности методики составления, процесс выбора, отбора, группировки и расстановки литературы и отмечены недостатки библиографического указателя.

Ключевые слова: указатель литературы, библиографическое пособие, биобиблиография, библиотека, библиотечная деятельность, библиотекарь, библиограф, период независимости.

ТДУ 37 тоҷик+008+655.662+9тоҷик+021.4

Чумъаев М.

ГАНЧИ ФАРҲАНГ

(Тақриз ба маҷмӯаи илмӣ «Осор» / Мурадтӣб Ш. Комилзода; муҳаррири масъул М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2016. – Ҷ. III. – 480 с.)

Дар тақриз роҷеъ ба ҷилди сеюми «Осор»-и Пажӯҳишигоҳи илмӣ тадқиқоти фарҳанг ва иттилооти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки қисми зиёди маводи он ба 25-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида мешавад, суҳан меравад. Таъкид карда мешавад, ки дар маводи ин ҷилди «Осор» дастовардҳои соҳаҳои муҳталифи фарҳанг дар давоми 25 соли истиқлолият ҷамъбаст карда мешавад. Ҷоми ҷилди сеюми «Осор» имкон фароҳам овард, ки силсилаасари пунарзиши илмию тадқиқоти «Осор»-и пажӯҳишигоҳ ба вуҷуд ояд, ки он барои пажӯҳишигарону кормандони соҳаи фарҳанг хеле муфид хоҳад буд. Тадқиқоту пажӯҳишиҳое, ки дар ин силсилаасар ба таъб расидаанд, барои ҳалли проблемаҳои мавҷуда ва рушди соҳаи фарҳанг саҳми арзанда гузошта, имкон фароҳам хоҳанд овард, ки ба тадқиқи проблемаҳои соҳаи фарҳанг аз нуқтаи назари нави илмӣ муносибат карда шавад.

Калидвожа: *гизои маънавӣ, муассисаҳои фарҳанг, иттиқолият, пажӯҳиши, проблема, тадқиқот, таълифот, арзишҳои фарҳангӣ, дастовард, тарғиб.*

Бо мақсади беҳтар ба роҳ мондани тарғиби дастовардҳои олимону пажӯҳандагони соҳа соли сеюм аст, ки дар ПИТФИ ҷопи «Осор»-и илмӣ ин муассиса ба роҳ монда шудааст. Дар ин «Осор» ҷустуҷӯҳои илмию эҷодии кормандони соҳа ҷамъ оварда мешавад. Ҷилди якуми «Осор»-и ПИТФИ ду сол қабл ва ҷилди дуюми он соли гузашта ба таъб расида буд. Ба наздикӣ ҷилди сеюми он низ аз ҷоп баромад ва дар солҳои минбаъда ҷопи ҷилдҳои минбаъдаи ин силсилаасар идама хоҳад ёфт.

Ҷилди сеюми «Осор»-и ПИТФИ хусусияти ҷашнӣ дошта, ба 25-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида мешавад. Қисми бештари маводи он дастовардҳои соҳаҳои ҷудоғонаи ҳаёти фарҳангии мамлакатро дар давоми 25 соли истиқлолият аз нуқтаи назари илмӣ мавриди баррасӣ қарор медиҳад. Мақолаҳои дигари он ба муҳимтарин масъалаҳои таърих, назария ва вазъи имрӯзаи фарҳангу иттилоот бахшида шудаанд. Ҷилди мазкур аз сарсухан ва ҳафт бахш иборат буда, дар он 15 мақолаи пунарзиш ва дорои заминаи кавии илмию назариявӣ ҷой дода шудааст. Бо боварии комил метавон гуфт, ки ҳар мақолаи

дар «Осор» чойдодашуда баробари як асари алоҳидаи илмӣ арзиш дорад. Маҷмӯаи илмӣ бо сифати баланди полографӣ чоп шуда, маводи он бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ дарҷ гардидааст.

Бахши «Фарҳангшиносӣ»-и «Осор» бо мақолаи вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Шамсиддин Орумбекзода «**Истиқлолият тақонбахши рушди фарҳанги миллӣ**» шурӯъ мешавад. Дар мақолаи мазкур чараёни рушди фарҳанги миллӣ дар замони истиқлолияти давлатии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифта, ба омилҳои ҳуқуқӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва касбии пешрафти фарҳанги миллӣ дар замони истиқлолият таваҷҷуҳ зоҳир карда мешавад. Аз ҷумла пешрафти фарҳанги миллӣ дар замони истиқлолият ба се давра ҷудо карда шуда, ҷорабиниҳо, иқдомҳо ва дастовардҳои соҳа ба таври муфассал мавриди таҳлилу баррасӣ қарор мегиранд. Муаллиф ба ҳулосае меояд, ки истиқлолияти миллӣ на танҳо ба эҳёи инкишофи фарҳаг шароит ба вучуд овард, балки барои пешрафти соҳаҳои мухталифи фарҳанги миллӣ тақони нав бахшид. Маҳз дар ҳамин давра дастовардҳои фарҳанги миллии мардуми мо дар арсаи байналмиллалӣ мақому мавқеи хос пайдо намуда, дар тарбияи ахлоқиву зебоишиносии аҳли ҷомеаи мамлакат ва хориҷи кишвар таъсир гузшанд.

Мақолаи дигари бахши «Фарҳангшиносӣ»-и «Осор» «**Амоқини муқаддаси Тоҷикистон ва нақши онҳо дар омӯзиши таърих ва фарҳанг**» унвон дошта, ба қалами доктори илмҳои таърих, ходми пешбари илмии шуъбаи таърих ва назарияи фарҳангшиносии пажӯҳишгоҳ Ҷамза Камол тааллуқ дорад. Дар мақола таваҷҷуҳи пажӯҳишгарон ба ду масъалаи тадқиқотӣ равона карда мешавад. Аввалан, аз ҷиҳати илмӣ баррасӣ намудани маводи таърихӣ ва афсонаву ривоятҳо дар бораи мазорҳо, ҷамъовариву илман таҳқиқ намудани осори таърихӣ, қиссаву ривоятҳо барои муайян намудани пайдоиши мазорҳо ва шахсони дар онҳо мадфунбуда ва ба ин васила таҳлилу баррасӣ намудани авзои динию мазҳабии ин ё он минтақа дар давраи гузаштаи таърихӣ. Сониян, масъулони муносибат намудан ба ёдгориҳои меъмории таърихӣ ҳангоми таъмиру тармими онҳо. Таъкид карда мешавад, ки ҳангоми таъмиру таҷдиди чунин ёдгориҳо бояд хусусиятҳои таърихии онҳо ҳифз карда шавад.

Таърихи ташаккули шаҳри Душанбе ҳамчун маркази нави фарҳанги тоҷикон дар мақолаи «**Душанбе – маркази навбунёди фарҳанги тоҷикон**» мавриди баррасӣ қарор дода мешавад, ки он аз тарафи номзади илмҳои таърих, ходими пешбари илмии шуъбаи фаъолияти фарҳангӣ-фароғатии пажӯҳишгоҳ Шухрат Саъдиев нигошта шудааст. Мақолаи мазкур маҳсусан барои насли нисбатан ҷавон аҳамияти калон дорад, зеро ҷавонон метавонанд аз ин мақола дар бораи таърихи бунёди бисёр муассисаҳои фарҳангии пойтахт маълумот пайдо намоянд. Таъсиси аввалин муассисаҳои фарҳангӣ дар пойтахти навбунёди Тоҷикистон ва нақши онҳо барои ташкили шаклҳои фароғати маданияи аҳоли, тағйири тарзи ҳаёти мардум аз масъалаҳои мебошанд, ки мавриди пажӯҳиш қарор дода шудаанд. Муаллифи мақола ташкили аввалин клуби маданияи равшаннамоӣ, пайдоиши аввалин китобхона, театр ва чойхонаи сурхро аз воқеаҳои муҳими ҳаёти маданияи пойтахти нави Тоҷикистони арзёбӣ менамояд, ки дар солҳои 20-ум ва 30-юми асри гузашта аз марказҳои муҳими маданияи равшаннамоӣ ба ҳисоб мерафтанд ва дар баланд бардоштани маърифати аҳоли дар солҳои аввали таъсиси Тоҷикистон ҳамчун ҷумҳурии худмухтор нақши арзанда гузоштаанд. Аз мақола ҳамчунин дар бораи таъсиси Донишқадаи давлатии омӯзгории шаҳри Душанбе (фёлан Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ), Китобхонаи давлатии ҷумҳурӣ ба номи Абулқосими Фирдавӣ, Осорхонаи таъриху кишваршиносии ҷумҳурӣ, Боғи фарҳанг ва истироҳат, таъсиси аввалин театр ва аввалин ансамбли мусиқӣ, нахустин мактаби мусиқӣ ва дигар муассисаҳои маданияи равшаннамоӣ маълумоти ҷолибро пайдо кардан мумкин аст.

Дар замони истиқлолият соҳаи фарҳанг дар сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун соҳаи афзалиятнок ба пешравии назаррас ноил гардид. Дар тамоми ғушаву канори ҷумҳурӣ муассисаҳои мухталифи фарҳангӣ таҷдид ё бунёд карда шуданд. Аз ҷумла дар Вилояти мухтори Кӯҳистони Бадахшон якҷанд барномаи давлатӣ доир ба соҳаҳои мухталифи фарҳанг амалӣ карда шуд, ки ин ба пешрафти соҳаи фарҳанг дар вилоят мусоидат намуд.

Пешрафту дастовардҳои фарҳанги миллии дар Вилояти мухтори Кӯҳистони Бадахшон дар соҳаи истиқлолият дар мақолаи ходими илмии шуъбаи муассисаҳои таълимии пажӯҳишгоҳ Хуршед Низомов – «**Рушди фарҳанги миллии дар ВМБК дар даврони истиқлол**» инъикос ёфтаанд. Нақши муассисаҳои фарҳангӣ, азнавсозӣ ва таҳкими заминаи моддӣ ва техникаи онҳо дар баланд бардоштани маърифати фарҳангии аҳолии вилоят муҳим арзёбӣ карда шудаанд.

Баҳши «Санъатшиносӣ»-и «Осор»-и ПИТФИ се мақолаи арзишмандро дар бар мегирад. Мақолаи доктори илмҳои таърих, ходими пешбари илмии шуъбаи санъатшиносии пажӯҳишгоҳ Аскаралӣ Раҷабов «**Назари гузаро ба баёзнигории шеърӣ мусиқӣ дар анъанаи эҷодӣ иҷроии мақом ва мақомсароӣ**» унвон дорад. Муаллиф дар заминаи омӯзиши сарчашмаҳои таърихӣ бадеӣ ташаккули баёзнигории тоҷикӣ форсро мавриди баррасӣ қарор медиҳад ва дар ин замина мавзӯи анъанаҳои эҷодӣ иҷроии мақом ва мақомсароиро дар баёзнигории шеърӣ мусиқӣ дар даврони гуногун пажӯҳиш менамояд. Дар пажӯҳиш бо далелҳои мушаххас ҳуҷҷатҳои бароварда мешавад, ки ба инкишофи баёзнигории мусиқӣ ва инкишофи анъанаҳои мақомсароӣ ҳавзаҳои мухталиф таъсир расонда бошанд ҳам, вале дар ин ҳолат ҳавзаҳои Бухорову Самарқанд мақоми пешоҳангро ишғол мекардаанд. Маҳз ба шарофати ин ҳавзаҳо мактабҳои мақом ва мақомсароӣ ташаккул ёфта, ҳар кадоми онҳо шева ва услуби ба худ хос касб кардаанд, ки омӯзиши онҳо имрӯз ҳам барои хунармандони мақомсара ва ҳам барои таълимгирандагони ин соҳаи мусиқии миллии аҳамияти калон дорад.

Номзади илмҳои таърих, мусиқашинос, муовини директори ПИТФИ оид ба илм Абӯбакр Зубайдов ба мусиқидонии шоири машҳури охири асри XIX ва ибтидои асри XX Нақибхон Туғрали Аҳрорӣ тавачҷуҳ зоҳир намудааст. Дар мақолаи ӯ, ки бо номи «**Саҳми Туғрал дар рушди мусиқии тоҷик**» интишор гардидааст, таъкид карда мешавад, ки бисёр хунармандони мардумӣ ва оҳангсозони касбӣ дар эҷоди таронаҳои шашмақому фалак ва сурӯдҳои классикиву халқӣ хангоми интихоби матн ба ашъори Туғрал рӯ овардаанд ва ин бесабаб нест. Аз як тараф, ашъори Нақибхон Туғрал хеле раван буда, зуд ба оҳанг медарояд ва, аз тарафи дигар, дар байтҳои ҷудогонаи шоир номи соҳаи мусиқии қадимау имрӯзаи мардуми тоҷик ва истилоҳоти соҳаи мусиқӣ хеле бамавриду устодона оварда шудаанд, ки ин аз донандаи назария ва амалияи мусиқӣ будани шоир гувоҳӣ медиҳад. Муаллифи мақола байтҳои зиёди Туғралро, ки дар онҳо истилоҳоти мухталифи соҳаи мусиқӣ хеле моҳирона истифода шудаанд, ҳамчун далел оварда, таъкид менамояд, ки танҳо шахси донандаи назарияи мусиқӣ метавонад, чунин истилоҳотро моҳирона дар назм истифода барад. Ба ақидаи муаллифи мақола доир ба ин паҳлуи эҷодиёти Туғрал тадқиқоти муфассали илмӣ бояд анҷом дода шавад.

Мақолаи «**Ғаффор Валаматзода ва нақши он дар санъати хореографияи тоҷик**» низ дар баҳши санъатшиносии «Осор» ҷой дода шуда, ба қалами мудирӣ шуъбаи эҷодиёти мардумӣ ва таҳлили методии ПИТФИ Назокат Қличева тааллуқ дорад. Дар мақола се марҳилаи фаъолияти эҷодии Артисти халқии СССР, барандаи ҷоизаи давлатии СССР, ҷоизаи давлатии ба номи Рӯдакӣ Ғаффор Валаматзода мавриди таҳлилу баррасӣ қарор мегирад. Бояд гуфт, ки соли 2016 бо қарори ЮНЕСКО 100-солагии Ғаффор Валаматзода таҷлил карда шуд ва тадқиқоти мазкур ба ҷашни яқасраи зодрӯзи устоди рақс баҳшида мешавад. Нақши хунарманди мумтоз дар пешрафту инкишофи санъати хореографияи тоҷик, ҳамчун иҷрокунандаи моҳири рақсҳои тоҷикӣ, балетмейстери Теарти давлатии академии опера ва балети ба номи С. Айни, ташкилкунанда ва роҳбари бадеии Ансамбли давлатии рақсии «Лола» нишон дода мешавад.

Китобу китобдорӣ ҳамчун ташаккулдиҳанда ва ҳифзкунандаи фарҳангу маърифат, илму дониш ва мероси маънавии инсоният як соҳаи муҳими фарҳанг ба ҳисоб меравад, ки дар пешрафти тамаддуни башарият саҳми назаррас дорад. Боиси қаноатмандист, ки дар замони истиқлолият барои пешрафти ин соҳаи муҳими фарҳанг тавачҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад. Дар мақолаи номзади илмҳои таърих, ходими пешбари илмии шуъбаи китобшиносӣ, китобхонашиносӣ ва библиографияшиносии ПИТФИ Қурбоналӣ Бӯриев бо номи «**Фаъолияти китобдорӣ дар замони истиқлолият: вазъ ва дурнамо**», ки дар баҳши «Китобхонаши-

носӣ)-и «Осор» чой дода шудааст, роҷеъ ба дастовардҳо ва мушкилоти соҳаи китобдорӣ дар замони истиқлолият, роҳҳои бартараф намудани мушкилоти ҷойдоштаи соҳа ва дурнамои рушди он суҳан меравад. Дар баробари нишон додани дастовардҳои зиёди соҳа муаллиф бо таҳлилҳои амиқи илмӣ собит менамояд, ки ҳанӯз камбудиву мушкилиҳо зиёданд, ки ба пешрафти соҳа ва барои ба талаботи замони мутобиқ гардондани он ҳалал мерасонанд. Барои бартараф намудани мушкилоти ҷойдошта, пешрафти минбаъда, мувофиқи талаботи замони ба роҳ мондани фаъолияти китобдорӣ дар мамлакат муаллиф пешниҳодҳои мушаххас иброз мекорад.

Тадқиқоти навбатии олими ҷавону умедбахш, номзади илмҳои таърих, ходими пешбари илмии шуъбаи таърих ва назарияи фарҳангшиносии ПИТФИ Фирдавс Шарифзода ба тақмили заминаҳои муъёриву ҳуқуқии фаъолияти осорхонаҳо дар замони истиқлол бахшида шудааст. Ин пажӯҳишро дар бахши «Осорхонашиносӣ»-и маҷмӯа мутолеа метавон кард. Муаллиф дар заминаи ташаккули асосҳои қонунгузориҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки сиёсати давлатиро дар соҳаи осорхонаҳо муайян менамояд, муҳимтарин асноди ҳуқуқӣ ва санадҳои ҳуқуқӣ байналмиллалӣ масоили марбут ба татбиқи меъёрҳои ҳуқуқӣ дар фаъолияти осорхонаҳо ва ҳифзи арзишҳои фарҳангиро мавриди баррасӣ қарор дода, камбудии ҷойдоштаи соҳаро таҳлил ва барои мукамал гардондани санадҳои муъёриву ҳуқуқии соҳа пешниҳодҳо ироа менамояд.

Бахши «Публистистикашиносӣ»-и «Осор» мақолаҳои доктори илмҳои филология, профессор, мудири шуъбаи ахбори омма ва таъбу нашри ПИТФИ Мурод Муродов – «**Омилҳои рушди матбуоти тоҷик дар замони истиқлол**» ва номзади илмҳои филология, ходими пешбари илмии шуъбаи зикршуда Абдумумин Қутбиддинов – «**Дар шиноخت ва ҳимояти мероси фарҳангӣ**»-ро дар бар мегирад. Дар пажӯҳиши аввалӣ баъзе масъалаҳои ташаккули матбуоти даврӣ ва таъбу нашр дар замони истиқлол мавриди баррасӣ қарор гирифта, муаллиф омилҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва касбии инкишофи матбуотро баррасӣ менамояд, марҳилаҳои таҳаввули онро бо зикри унсурҳои умумӣ ва фарқкунандаи нишон медиҳад, бо усули муқоиса вазъ ва сифати нашрияҳои даврӣ таҳлил менамояд, хусусиятҳои фарқкунандаи онҳоро ошкор намуда, дурнамои пажӯҳиши соҳаро арзёбӣ менамояд. Пажӯҳиши дуюм ба таълифоти илмии хунарманд Мукаррама Қаюмова бахшида шуда, дар он пайдоиши нақшу ниғорҳои миллӣ, моҳият, арзиш ва асолати таърихӣ онҳо мавриди баррасӣ қарор мегирад. Зимни таҳлили таълифоти илмии хунарманд хусусиятҳои нақшу ниғорҳои миллӣ, аломатҳои умумӣ ва ҳосаи онҳо зикр карда мешавад. Собит карда мешавад, ки Мукаррама Қаюмова на танҳо хунарманди моҳир ва ҷидадасти нақшу ниғорҳои миллӣ мебошад, балки аз таърихи пайдоиши чунин нақшу ниғоҳо хуб воқиф аст ва ба ҳолати гузаштаву имрӯзаи ин навъи хунар ниғоҳи хос дорад.

Бахши «Эҷодиёти мардумӣ»-и «Осор» фарогирандаи тадқиқоти номзади илмҳои филология, муовини директори ПИТФИ оид ба корҳои методӣ Дилшод Раҳимов буда, бо диду ниғоҳи тоза доир ба ҳамосаи қаҳрамонии «Гурғулӣ» ниғошта шудааст. Дар ин тадқиқот зикр мешавад, ки достони ҳамосаи тоҷикии «Гурғулӣ» аз вариантҳои озариву таркманӣ ва халқҳои дигар тафовут дорад, дар он Гурғулӣ шоҳи одилу ғамхори мардум аст, на роҳзану ҳокими як қавм. Аз ин ҷиҳат он ба подшоҳони дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ тасвирёфта монанд мебошад, ки ҳамеша ватани худро аз бегонагон дифоъ менамояд. Дар ҳамоса ҳамон гоҳи шоҳи одилу додрас, ки дар бисёр достонҳои қаҳрамонии мардуми мо ба назар мерасад, ба хубӣ таҷассум ёфтааст. Яъне дар давоми садсолаҳо достонсароёни тоҷик варианти нави ин эпосро дар шакли назм ба вучуд оварданд, ки образи сюжет ва мотивҳои он аз достонҳои мардуми туркҷабон пурра фарқ мекунад, зеро он мувофиқи анъанаи достонсароии мардуми эронитабон офарида шудааст.

Бахши «Фарҳанг ва адаб»-и «Осор» бо мақолаи узви вобастаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои филология, профессор, ходими пешбари шуъбаи таърих ва назарияи фарҳангшиносии ПИТФИ Мирзо Муллоаҳмадов «**Рӯдакишиносӣ дар давраи истиқлол**» оғоз меёбад. Дар ин пажӯҳиши арзишманди илмӣ дар бораи таҳқиқи аҳво-

лу осори асосгузори адабиёти классикии тоҷику форс дар замони истиқлолият суҳан меравад. Ҳамчунин дар бораи чамъоварӣ, таҳияи матнҳои оммавӣ ва илмиву интиқодии мероси боқимондаи шоир масъала гузошта мешавад. Муаллиф ба ҳулосае меояд, ки дар замони истиқлолият Рӯдакишиносӣ дар Тоҷикистон ниҳоят вусъат пайдо карда, ҷанбаи таҳлиливу таҳқиқии он амиқтар гардид. Дар ин давра на танҳо нашри ашъори Одамушшуаро хеле афзуд, балки доир ба рӯзгор ва осори боқимондаи ӯ низ тадқиқотҳои арзишманд анҷом дода шуда, дар ин самт як зумра асарҳои бунёдии илмӣ ба таъб расиданд.

Тадқиқоти дигари бахши «Фарҳанг ва адаб»-и «Осор» бо номи «**Инсони комил дар шинохти Фаҳриддини Розӣ**» ба қалами ходими калони илмии шуъбаи муассисаҳои таълимии ПИТФИ Сирочиддин Пиров тааллуқ дорад. Дар ин пажӯҳиш андешаҳои Фаҳриддини Розӣ дар бораи тарбияи инсони комил мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Фаҳруддини Розӣ инсони комил шахсеро медонистааст, ки офаридагори хешро шинохтаву тафаккур ба ашъо кардааст. Ба мардум роҳат расонданро аз қорҳои дигар писандида медонад ва ба ислоҳу такмили дигарон машғул мебошад. Ба пиндори муаллифи мақола андешаҳои Фаҳриддини Розӣ перомуни тарбияи инсони комил дар замони мо низ аҳамияти ҳудро гум накардаанд ва истифодаи он метавонад барои беҳтар гардидани ахлоқ ва маънавияти ҷомеа мусоидат намояд.

Пажӯҳиши сеюми бахши «Фарҳанг ва адаб» «**Таҳқиқ ва нашри осори Зақариёи Розӣ дар Тоҷикистон**» унвон дорад ва аз тарафи директори ПИТФИ Шариф Комилзода ва узви вобастаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои филология, профессор Мирзо Муллоаҳмадов анҷом дода шудааст. Муҳаққикон саҳми Абӯбақр Муҳаммад Зақариёи Розиро дар пешрафти илмҳои фалсафа ва табииву риёзӣ бузург арзёбӣ намуда, дар натиҷаи омӯзиши зиндагинома ва мероси илмии мутафаккир ва донишманди барҷаста ба ҳулосае меоянд, ки дар омӯзиш ва таҳқиқи илмии осори ӯ дар баробари олимони аврупоӣ донишмандони тоҷик аз қабилҳои А. Баҳоваддинов, М. Диноршоев, Г. Ашӯров, А. Комилов, С. Ҳайдаров ва дигарон саҳми арзанда гузоштаанд.

Умуман, тамоми маводе, ки дар ҷилди сеюми «Осор»-и Пажӯҳишгоҳи илмию тадқиқотӣ фарҳанг ва иттилооти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон чамъ оварда шудааст, натиҷаи талошу заҳматҳои бисолиқонаи олимону кормандони ин даргоҳи илм мебошад, ки меҳоханд бо ин роҳ дар пешрафти илму фарҳанги ватани азизи хеш саҳм гузоранд. Аз мутолиаи ин асари бунёдии илмӣ метавон ҳулоса баровард, ки ҷопи чунин асарҳо аз ҷанҷи муфид мебошад:

1. Интишор гардидани ҷилди сеюми «Осор»-и ПИТФИ сисилаасари пажӯҳиширо ба вучуд орад, ки муҳаққикони соҳа метавонанд, дар тадқиқоти минбаъдаи худ аз он истифода намоянд;
2. Асару мақолаҳои маҷмӯа дорои заминаи хуби илмӣ ва аҳамияти калони назариро амалӣ мебошанд, ки ҳар кадоми он арзиши як асари комил ва ҷудогонаи илмиро дорад;
3. Қисми зиёди маводи ҷилди сеюми «Осор»-и ПИТФИ хусусияти ҷашнӣ доранд, яъне чамъбастанандаи дастовардҳои ин ё он соҳаи фарҳанг дар 25 соли замони истиқлол мебошанд. Ба ибораи дигар, дастовардҳои соҳаҳои ҷудогонаи фарҳанг дар як давраи муайяни таърихӣ дар маводи «Осор» инъикос гардидаанд, ки ин низ қимати илмии маҷмӯаро афзун менамояд;
4. Ҷопи чунин асарҳои илмӣ таъбу завқи пажӯҳишгаронро барои тадқиқу баррасии проблемаҳои муҳталифи соҳа бештар менамояд;
5. Доир ба муҳимтарин проблемаҳои соҳаҳои фарҳангу иттилоот пажӯҳишҳои бунёдӣ анҷом дода мешаванд ва ба ин восита масъалаҳои илмии соҳаҳои зикршуда аз ҷиҳати назарӣ ҳаллу фасл гардида, мавриди баррасии амиқ қарор мегиранд;
6. Шароит фароҳам оварда мешавад, ки пажӯҳишгарони соҳа аз тадқиқотҳои бунёдии ҳамдигар огоҳ бошанд, яъне барои мутолиа ва мубодилаи илмии тадқиқгарон заминаи мусоид ба вучуд меояд;

7. Маҷмӯаро оммаи васеи тадқиқотчиён, муассисаҳои илмию фарҳангии ҷумҳурӣ ва кишварҳои дигар низ дастрас намуда, маводи онро истифода бурда метавонанд;
8. Чунин иқдоми ПИТФИ боиси пайравии дигар муассисаҳои илмию ҷумҳурӣ гардида метавонад, яъне дигар муассисаҳои илмӣ низ метавонанд ҷопи «Осор»-и худро ба роҳ монанд ва бад-ин васила ба таҳқиқи пажӯҳиши умдатарин проблемаҳои соҳаи худ таваҷҷуҳи амиқтар зоҳир намоянд.

Дар маҷмӯъ ҷилди сеюми «Осор»-и ПИТФИ инъикосгари фаъолияти илмию ҳайати олимону кормандони ин муассисаи илмию тадқиқотӣ дар соли 2016 мебошад. Он идомаи мантиқии ҷилдҳои якум ва дуум буда, таваҷҷуҳи пажӯҳишгарон ва аҳли илму ба мавзӯи ва масъалаҳои ниҳоят муҳими фарҳанги миллӣ ҷалб менамояд. Ҷопи он имкон фароҳам овард, ки ба тадқиқи проблемаҳои соҳаи фарҳанг аз нуқтаи назари нави илмӣ муносибат карда шавад.

Джумаев М.

СОКРОВИЩЕ КУЛЬТУРЫ

(Рецензия на «Труды» / Составитель Ш. Комилзода; отв. редактор М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2016. – Т. III. – 480 с.)

В рецензии речь идет о третьем томе научного сборника «Осор» («Труды») Научно-исследовательского института культуры и информации Минкультуры РТ, основная часть которого посвящена 25-летию государственной независимости Таджикистана. Подчеркивается, что в материалах сборника «Осор» («Труды») отражены результаты достижения различных сфер культуры на протяжении 25 лет независимости. Опубликованные материалы, вносят определённый научный вклад в решении существующих проблем и развития сферы культуры.

Ключевые слова: нравственные ценности, культурные учреждения, независимость, исследование, проблема, публикация, культурные ценности, достижения, пропаганда.

ТДУ 9 тоҷик+39тоҷик+398+001(092)+78тоҷик

Мирзоева С.

НАХУСТИН ШУМОРАИ СИЛСИЛАИ КИТОБИ «ФАРҲАНГИ ҒАЙРИМОДДИИ ХАЛҚИ ТОҶИК»

(Тақриз ба маҷмӯаи «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик: натиҷаҳои экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносӣ кормандони ПИТФИ дар соли 2015. Шумораи 1» / Мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимов; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 156 с.)

Дар тақризи натиҷаҳои ҷор экспедитсияи мардумшиносӣ ходимони илмию ПИТФИ, ки дар «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик», инъикос шудааст, мавриди таҳлил ва арзиши қарор гирифтааст. Муаллиф дар заминаи таҳлили маводи ин маҷмӯа ба хулосае мерасад, ки китоби мазкур аз рангорангии фарҳанг ва ҳунари қадимаи халқи тоҷик дарак дода, дар муаррифии фарҳанги суннатии тоҷикон, омӯзиши пажӯҳиши ва ҳифзи минбаъдаи онҳо мусоидат хоҳад намуд.

Калидвожаҳо: истиқлолияти давлатӣ, ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ, феҳристи ҳунармандон, маросимҳо, касбу ҳунар, экспедитсия, хулоса.

Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои эҳё ва рушди ҳунарҳои мардумӣ шароити мусоид фароҳам овард. Имрӯз дар тамоми минтақаҳои кишвар марказҳои

хунарҳои мардумӣ фаъолият намуда, дар он наврасону ҷавонон барои омӯзиш ҷалб гардидаанд.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон фарҳангро ҳастии миллат арзёбӣ намуда, анъана, касбу хунарҳо, маросимҳоро ҷузъи таркибии фарҳанги миллӣ меҳисобанд ва баҳри рушди нумӯи он пайваста дар суҳанрониҳояшон таъкид менамоянд. Бинобар ин мероси фарҳанги ғайримоддӣ ва ҳифзу гиromидошти он басо муҳим мебошад.

Мутобиқи нишондоди Конвенсияи ЮНЕСКО оид ба ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ, ки соли 2003 ба тасвиб расидааст, мероси фарҳанги ғайримоддӣ аз бахшҳои анъанаҳои шифоӣ, санъати иҷроӣ, расму ойин, ҷашнҳо, таҷрибаву малакаҳои марбут ба касбу хунар ва донишу таҷрибаҳо оид ба табиату кайҳон иборат аст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун узви Конвенсияи мазкур дар ин самт тадбирҳои муҳимро анҷом дода истодааст. Аз ҷумла, ба наздикӣ нахустин китоб аз силсилаи «Фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик» тавассути нашриёти «Аржанг» аз ҷоп баромад, ки он натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот мебошад.

Китоб таҳқиқи маводи экспедитсиониро аз ҷор ноҳияи ҷумҳурӣ: Истаравшан, Ашт, Шахритӯс ва Муъминобод дар бар гирифта, аз ҷониби номзади илми филология, мардумшинос Д. Раҳимов мураттаб гардидааст. Муаллифи пешгуфтору хулоса низ ӯ мебошад.

Мундариҷаи китобро пешгуфтор, шаш мақолаи илмӣ, хулосаву натиҷагирӣ ва замимаҳо ташкил медиҳанд. Дар замимаҳо феҳристи хунармандон ва иҷрокунадагонӣ намунаҳои фарҳанги ғайримоддӣ ва аксҳо фароҳам омадаанд. Мақолаҳо ба қалами Раҳимов Д. – «Варзиши суннатӣ ва бозихои бачагона баҳше аз мероси фарҳанги ғайримоддӣ», Қличева Н. – «Рушди санъати рақси тоҷикон», Аминов А. – «Вазъи кунунии ҷашну маросимҳои анъанавӣ», Бердиева Ш. ва, Ниёзова М. – «Мулоҳизаҳо доир ба вазъи имрӯзаи ҳӯроқҳои суннатии тоҷикон», Носирова Л. – «Назар ба хунарҳои бонувон», Холмуродов З. ва Абдулвоҳидов П. – «Нигоҳе ба баъзе касбу хунарҳои мардумӣ» тааллуқ доранд.

Экспедитсияҳо дар ҳар як минтақа, мувофиқи «Барномаи ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик барои солҳои 2013-2020» гузаронида шудаанд. Пажӯҳишгарон аз усулҳои мушоҳида, мусоҳиба, пур намудани варақаҳои инвентаризатсионӣ, сабти видео, аудио ва аксбардориро истифода намуда, ба ин ё он намуди хунарҳои мардумӣ машғул будани табақаҳои аҳоли инчунин, вазъи касбу хунарҳои мардумӣ ва хунарҳои иҷроиро дар даврони истиқлолият муайян кардаанд. Ҷунончи, хунари рӯмолчадӯзӣ дар ноҳияи Ашт, сангиосиётарошӣ дар ноҳияи Муъминобод, чармгариро дар шаҳри Истаравшан омӯхта, ҳамчун мероси фарҳанги ғайримоддӣ тахти хатар қарордошта ба қайд гирифтаанд. Муқаррар карда шудааст, ки чодардӯзӣ, шерозбофӣ, рӯймолдӯзӣ ва ҷиякдӯзӣ ба таври нимфаъл ҳанӯз боқӣ мондаанд.

Варзиши суннатӣ ва бозихои бачагона як ҷузъи мероси фарҳанги ғайримоддӣ буда, дар ҳар як ноҳия бо номҳои гуногун ё маҳаллӣ маъмул мебошанд, яъне ҳар минтақа намунаҳои бозихои худро дорад. Масалан дар ноҳияи Ашт чилиқбозиро «алақбозӣ» ё «алақӣ-момоқӣ», ланкабозиро «парбозӣ», мурғобишикорро «лаптабозӣ», подшоҳбозиро «кӣ ҷаллод?», «ваҷабпарак»-ро «ҳамваҷаб», лухтакбозиро «ағобозӣ», сангчабозиро «қӯйдбозӣ», сурсураконро «галабозӣ», гӯшмолакро «гӯшталобак» меноманд. Аз натиҷаи тадқиқоти Раҳимов Д. бармеояд, ки аз бозихои анъанавии бачагона бештар чилақбозӣ, чормағзбозӣ, ланкабозӣ, сангчабозӣ, бандпарак, донакбозӣ, сурсуракон, сафедорбозӣ, рустшавакон дар аксари шаҳру навоҳии кишвар бештар маъмул ва фаъоланд.

Халки тоҷик аз замони қадим бо касбу ҳунари худ дар миёни халқу миллатҳои дигар шуҳрат дошт. Касбу ҳунар дар ҳаёти аҳли ҷамъият нақш ва мавқеаи асосӣ дорад аз ин ҷост, ки ҳунарманд тавассути он ҳам ниёзи мардумро қонеъ мегардонад ва ҳам ҳаёти маишии ҳудро. Дар шароити имрӯза новобаста ба пешрафти илму техника ҳунару ҳунармандӣ ривочу раванқ ёфта, талаботи мардум нисбат ба он зиёд шуда истодааст. Чуноне ки муаллифони мақолаи «Нигоҳе ба баъзе касбу ҳунарҳои мардумӣ» қайд намудаанд «сабаби як андоза бардавом будани пешаи оҳангарӣ ниёз ва талаботи мардум ба маҳсулоти он аст. Аз маводи ба даст омада доир ба ҳунари оҳангарӣ дар шаҳри Истаравшан ва ноҳияҳои Ашт, Муъминобод маълум гардид, ки ин ҳунар дар аксари минтақаҳои ҷумҳурӣ фаъол аст. Масалан, кордҳое, ки дар Истаравшан сохта мешаванд дар саросари ҷумҳурӣ ва берун аз он харидорони зиёде доранд. Инчунин бисёр асбобу олати оҳани кишоварзӣ ва маишати рӯзгор дар дӯкони оҳангарӣ сохта мешаванд. Чунончи бел, каланд, досу болға, хаскашак, мех, тешаю табар ва дигар ашё маҳсули дастони оҳангаронанд».

Муаллифон вазъи ҳунарҳои як минтақаро бо минтақаи дигар муқоиса карда, ҳолат, мушкилот ва эҳёи онҳоро инъикос намудаанд. Масалан, «гулдӯзӣ аз ҳунарҳои зеботарини халқӣ буда, дар байни ҳунармандони тоҷик қарнҳо боз маъмул аст. Аммо навҳои гулдӯзии қадима (борпӯш ё шохтоқӣ) дар ҳолати нимфаъол қарор доранд. Ин ҳунар ҳоси бонувон мебошад, ки ба ҳаёту зиндагӣ, урфу одат ва олами маънавии онҳо алоқаманд аст. Ҳунари гулдӯзӣ дар ноҳияҳои номбурда фақат бо нақшу нигор фарқ дорад, вале усули дӯхтани он дар ҳама ҷо як хел сурат мегирад», омадааст дар мақолаи Носирова Л.

«Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» шумораи аввалини силсилакитоби муҳаққиқони ин соҳа мебошад, ки дар он натиҷаи чор экспедицияи мардумшиносӣ инъикос шудаанд. Ходимони пажӯҳишгоҳ тасмим гирифтаанд, ки дар оянда натиҷаҳои экспедиция ба шаҳру ноҳияҳои дигарро дар шакли маҷмӯаҳои алоҳида ба таъби расонанд ва ба ин восита вазъи ҳунарҳои мардумӣ ва дурнамои онро муқаррар намоянд.

Китоби мазкур ба муаррифии фарҳанги суннати тоҷикон, омӯзишу пажӯҳиш ва ҳифзи минбаъдаи онҳо мусоидат мекунад. Бо мутолиаи китоб хонанда аз рангорангии фарҳанг ва ҳунари қадимаи халқи тоҷик огоҳӣ меёбад.

Мирзоева С.

ПЕРВЫЙ ВЫПУСК СЕРИИ СБОРНИКА «НЕМАТЕРИАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА ТАДЖИКСКОГО НАРОДА»

(Рецензия на сборник «Нематериальная культура таджикского народа: результаты искусствоведческих и этнографических экспедиций научных сотрудников НИИКИ в 2015 г. Выпуск 1» / Составитель, автор предисловия и заключения Д. Рахимов; под ред. Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 156 с.)

В рецензии рассматриваются результаты четырех этнографических и искусствоведческих экспедиций научных сотрудников НИИКИ, которые освещены в сборнике «Нематериальная культура таджикского народа». Автор на основе анализа материалов данного сборника, делает вывод, что в исследовании отражены разновидности нематериальной культуры и древние народные ремесла таджикского народа. Материалы данной книги предоставляют возможность пропагандировать традиционную культуру таджиков и способствуют дальнейшему изучению и исследованию проблемы.

***Қалидвожаҳо:** ҳосударственная независимость, зацита нематериального культурного наследия, каталог ремесленников, обычаи, профессии, экспедиция, результат.*

МУАЛЛИФОН:

Баскакова Н.И., ректори Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Чувашистон, номзади илмҳои фалсафа, дотсент.
Бердиева Ш., ходими калони илмии ПИТФИ.
Бӯриев Қ.Б., номзади илмҳои таърих, директори Хонаи китоби Тоҷикистон.
Исоев Қ., ходими калони илмии ПИТФИ.
Комилзода Ш., директори ПИТФИ.
Комилов М., магистри Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АИ ҚТ.
Қутбиддинов А., номзади илмҳои филология, ходими пешбари илмии ПИТФИ.
Мирзоева С., ходими илмии ПИТФИ.
Муминова Х., мудири шуъбаи фаъолияти фарҳангӣ-фароғатии ПИТФИ.
Муродов М., доктори илмҳои филологӣ, профессор, мудири шуъбаи ахбори омма ва таъбу нашри ПИТФИ.
Муҳиддинов З., мудири шуъбаи китобшиносӣ, китобхонашиносӣ ва библиографияшиносии ПИТФИ
Низомов Х., ходими илмии шуъбаи муассисаҳои таълимии ПИТФИ.
Орумбекзода Ш. Вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон.
Раҳимов Д., номзади илмҳои филологӣ, дотсент, муовини директори ПИТФИ.
Раҳмонова Г., ходими пешбари ПИТФИ.
Раҳмонӣ Р., доктори илмҳои филологӣ, профессори ДМТ.
Ривера А.И., муаллими калони кафедраи педагогика ва психологияи Шуъбаи Донишгоҳи давлатии педагогии Омск дар ш. Таре.
Шарифзода Ф., номзади илмҳои таърих, сармутахассиси ОМТ.
Ҷумъаев М.О. номзади илмҳои филология, ходими пешбари илмии ПИТФИ.
Ҳикматов Н., ходими пешбари ПИТФИ.

АВТОРЫ:

Баскакова Н.И., ректор Чувашский государственный институт культуры и искусства, кандидат философских наук, доцент
Буриев К., кандидат исторических наук, директор Дом книги Таджикистана.
Бердиева Ш., старший научный сотрудник НИИКИ.
Джумаев М.О. кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник НИИКИ.
Исоев Қ., старший научный сотрудник НИИКИ.
Комилзода Ш., директор НИИКИ.
Комилов М., магистр Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша АН РТ.
Кутбиддинов А. кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник НИИКИ.
Мирзоева С., научный сотрудник НИИКИ.
Муминова Х., зав. отдела культурно-досуговой деятельности НИИКИ
Муродов М., доктор филологических наук, зав. отд. СМИ и издательского дела НИИКИ.
Муҳиддинов З., зав. отдела книговедение, библиотековедение и библиографияведение НИИКИ.
Низомов Х., научный сотрудник отдела образовательных учреждений НИИКИ.
Орумбекзода Ш. Министр культуры РТ.

Рахимов Д., кандидат филологических наук, доцент, заместитель директора НИИКИ.
Рахмонова Г., ведущий научный сотрудник НИИКИ.
Ривера А.И., старший преподаватель кафедры педагогики и психологии Филиала Омского государственного педагогического университета в г. Таре
Шарифзода Ф., кандидат исторических наук, главный специалист НМТ.
Хикматов Н., ведущий научный сотрудник НИИКИ.

AUTHORS:

Orumbekzoda Sh. Minister of the Culture of the Republic of Tajikistan.
Baskakva N.I., Rector of the Chuvash State Institute of Culture and Art. Candidate in philosophical studies, Associate professor.
Buriev K.B., Candidate in historical studies, Associate Professor. Director of the Book Chamber of Tajikistan.
Berdieva Sh., Scientific worker at Department of Intangible Cultural Heritage of the RICl.
Hikmatov N., Scientific worker at the Department of Book, Library and Bibliography studies of the RICl.
Isoev Q., Senior scientific worker at Department of Mass Media of the RICl.
Komilzoda S., Director RICl.
Komilov M., magister of the Institute of History, Archeology and Ethnography named after A. Donish, AS RT.
Outbiddinov A. Candidate in philological studies, leading scientific worker at the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICl.
Mirzoeva S. Scientific worker at the Department of the History and Theory of Culture of the RICl.
Muminova Kh. Head of the Department of the Culture and Leisure issues of the RICl.
Murodov M., Doctor of philological studies, leading scientific worker at Department of Mass Media and Publishing issues of the RICl.
Muhiddinov Z., Head of the Department of Book, Library and Bibliography studies of the RICl.
Nizomov Kh., Scientific worker of the Department of Teaching Organizations of the RICl.
Rahimov D., Candidate in philological studies, Director depute on methodical issues of the RICl.
Rahmoni R., Doctor of philological studies, Professor of the Tajik National University.
Rahmonova G. Scientific worker at the Department of Book, Library and Bibliography studies of the RICl.
Rivera A.I. Senior teacher at the Department of pedagogy and psychology of the Omsk State Pedagogical University branch in Tare city.
Sharifzoda F., Candidate in historical studies, Scientific Expert at the National Museum of Tajikistan.
Jumaev M.O. Candidate in philological studies, leading scientific worker at the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICl.

МУНДАРИЧА

Фарҳангшиносӣ

Орумбекзода Ш. Пояҳои устувор дар рушди фарҳанги миллий	3
Комилзода Ш. Таҳқиқи равандҳои инкишофи инноватсияи фарҳангшиносӣ ва иттилоотшиносӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ.....	9

Матбуот ва таъбу нашр

Муродов М. Баъзе мушкилоти омодагии касбии журналистон дар шароити муосир.....	20
Қутбиддинов А. Матбуоти маҳаллӣ - оинаи ҳаёти деҳот (Баъзе андешаҳо дар ҳошияи “Оинаи Рашт”)	26
Исоев Қ. Матбуоти маҳаллӣ дар шароити ташаккули журналистикаи чандрасонаӣ (дар мисоли водии Рашт).....	38

Фарҳанги ғайримодӣ

Раҳимов Д.К. Оши палав ва фарҳанги суннати он.....	42
Бердиева Ш. Таомҳои ширӣ – ҳӯроки субҳгоҳии мардуми тоҷик.....	49

Осорхонашиносӣ

Шарифзода Ф. Нақши осорхонаи миллии Тоҷикистон дар баланд бардоштани ҳисси худшиносии миллий.....	54
Муминова Х. Осорхонаҳои мактабӣ ва роҳҳои самабахшии кори онҳо	58

Китобхонашиносӣ ва библиографияшиносӣ

Бӯриев Қ.Б. Махсусияти тазкиранигории тоҷик дар замони шӯравӣ.....	62
Муҳиддинов З. Технологияи муосир ва истифодаи он дар фаъолияти китобхонаҳо	72
Раҳмонова Г., Ҳикматов Н. Вазъи ҳадамоти китобдорӣ дар ноҳияи Рашт.....	76
Комилов М. Рушди шабакаи китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол.....	79

Равоншиносӣ

Баскакова Н.И., Ривера А.И. Моҳияти равонӣ ва сохти худинкишофёбии шахс.....	90
--	----

Санъатшиносӣ

Низомов Х. Пажӯҳиши Фалак дар Тоҷикистон.....	94
---	----

Тақриз

Раҳмонӣ Р. Фарҳанги ориёӣ: омӯзиш ва пажӯҳиши он	99
Бӯриев Қ. Таҳқиқи афкори китобдории тоҷик дар даврони истиқлол	112
Ҷумъаев М. Ганҷи фарҳанг	115
Мирзоева С. Нахустин шумораи силсилаи китоби «Фарҳанги ғайримодии халқи тоҷик».....	120
Муаллифон.....	123

СОДЕРЖАНИЕ

Культурология

Орумбекзода Ш. Устойчивые основы в развитии национальной культуры.....	3
Комилзода Ш. Исследование инновационных процессов развития культурологии и информации в условиях глобализации.....	9

Печать и издательское дело

Муродов М. Некоторые проблемы профессиональной подготовки журналистов в современных условиях.....	20
Кутбиддинов А. Местная печать – зеркало сельской жизни.....	26
Исоев К. Местная печать в условиях становления мультимедийной журналистики	38

Нематериальное культурное наследие

Рахимов Д.К. Плов и его традиционная культура.....	42
Бердиева Ш. Молочные блюда в утреннем рационе питания таджикского народа.....	49

Музееведение

Шарифзода Ф. Роль национального музея Таджикистана в повышении чувства национального самосознания.....	54
Муминова Х. Школьные музеи и активизация их деятельности.....	58

Библиотекведение и библиографияведение

Буриев К. Б. Особенности составления антологии в советский период.....	62
Муҳиддинов З. Новая технология и ее использование в деятельности библиотек	72
Рахмонова Г., Хикматов Н. Состояние библиотечного обслуживания в Раштском районе.....	76
Комилов М. Развитие сети библиотек Таджикистана в период независимости.....	79

Психология

Баскакова Н.И., Ривера А.И. Психологическая сущность и структура саморазвития личности.....	90
--	----

Искусствоведения

Низомов Х. Исследование Фалака в Таджикистане.....	94
---	----

Рецензия

Рахмони Р. Арийская культура:изучение и его исследование	99
Буриев К. Исследование таджикской библиотечной мысли в период независимости.....	112
Джумаев М. Сокровище культуры	115
Мирзоева С. Первый выпуск серии сборника «Нематериальная культура таджикского народа».....	120
Авторы	123

CONTENTS

Cultural studies

- Orumbekzoda Sh. Sustainable basis in the development of national culture 3
Komilzoda Sh. Investigation of the processes of innovation in cultural studies and
information in the context of globalization.....9

Mass Media and publication

- Murodov M. Some problems of the professional training of journalists in modern
conditions.....20
Outbiddinov A. The local press as the mirror of rural life 26
Isoev Q. The local press in the condition of formation the multimedia journalism ... .38

Intangible Culture

- Rahimov D. Pilaf and its social and cultural contexts 42
Berdieva Sh. Dairy dishes in the morning menu of The Tajik people 49

Museum studies

- Sharifzoda F. The role of the national museum of Tajikistan in increasing the sense of
national identity 54
Muminova Kh. School museums and promotion of their activities 58

Book and Library studies

- Buriev K. Features of compilation of the anthology in the Soviet period 62
Muhiddinov Z. New technology and its implementation in library activities 72
Rahmonova G., Hikmatov N. Situation of library services in Rasht district 76
Komilov M. Development of the network of libraries of Tajikistan in the period
of independence.....79

Psychology

- Baskakova N.I., Rivera, A.I. Psychological essence and structure of the personality
self-development 90

Art studies

- Nizomov Kh. The study of Falak in Tajikistan 94

Reviews

- Rahmoni R. Aryan culture: a study and its research 99
Buriev K. The study of the Tajik library thoughts in the period of independence 112
Jumaev M. Cultural treasure 115
Mirzoeva S. First number of the serial book “Intangible Culture of the
Tajik people” 120
Authors.....123

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наирияти илмию таҳлилӣ

2016, № 4 (36)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно-аналитическое издание

2016, № 4 (36)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition

2016, № 4 (36)

Сармуҳаррир: *Шариф Комилзода* - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент.
Муҳаррири масъул: *Мурод Муродов* - доктори илмҳои филологӣ, профессор.
Муҳаррири техникӣ: *Ҷумъабой Кузиев*.

Ба чоп 25 .01. 2017 имзо шуд. Андозаи 70X100 1/8.

Коғази офсетӣ. Хуруфи Times New RomanTj.

Чопи офсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.

Адади нашр 500.

Супориши № 26/16

Маҷалла дар чопхонаи ҶДММ «Аржанг» ба таъбири расидааст.

734025, ш. Душанбе, кӯчаи Ш. Ҳусейнзода 155.